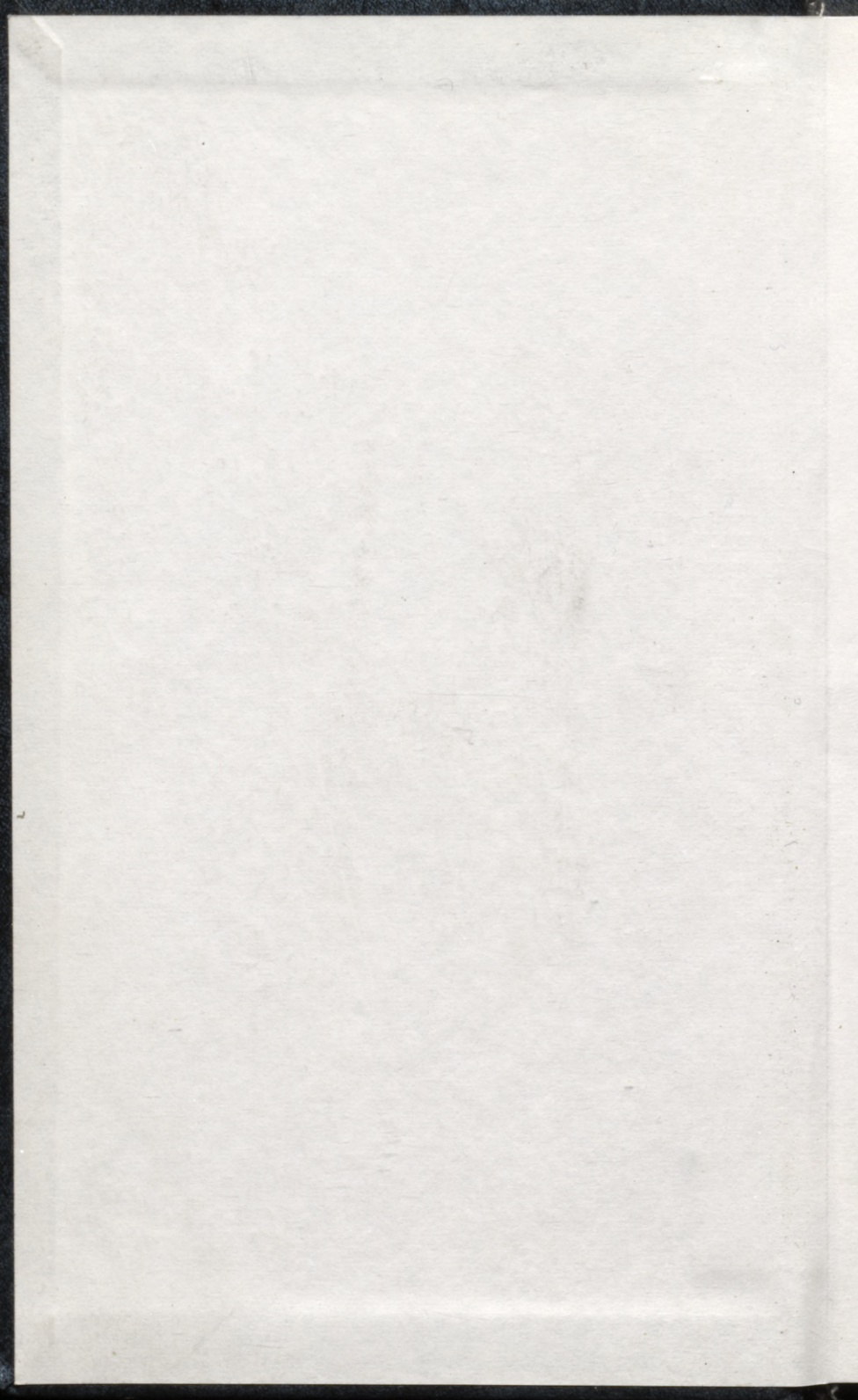

LŪCIJS ANNĒJS SENEKA

Dialogi

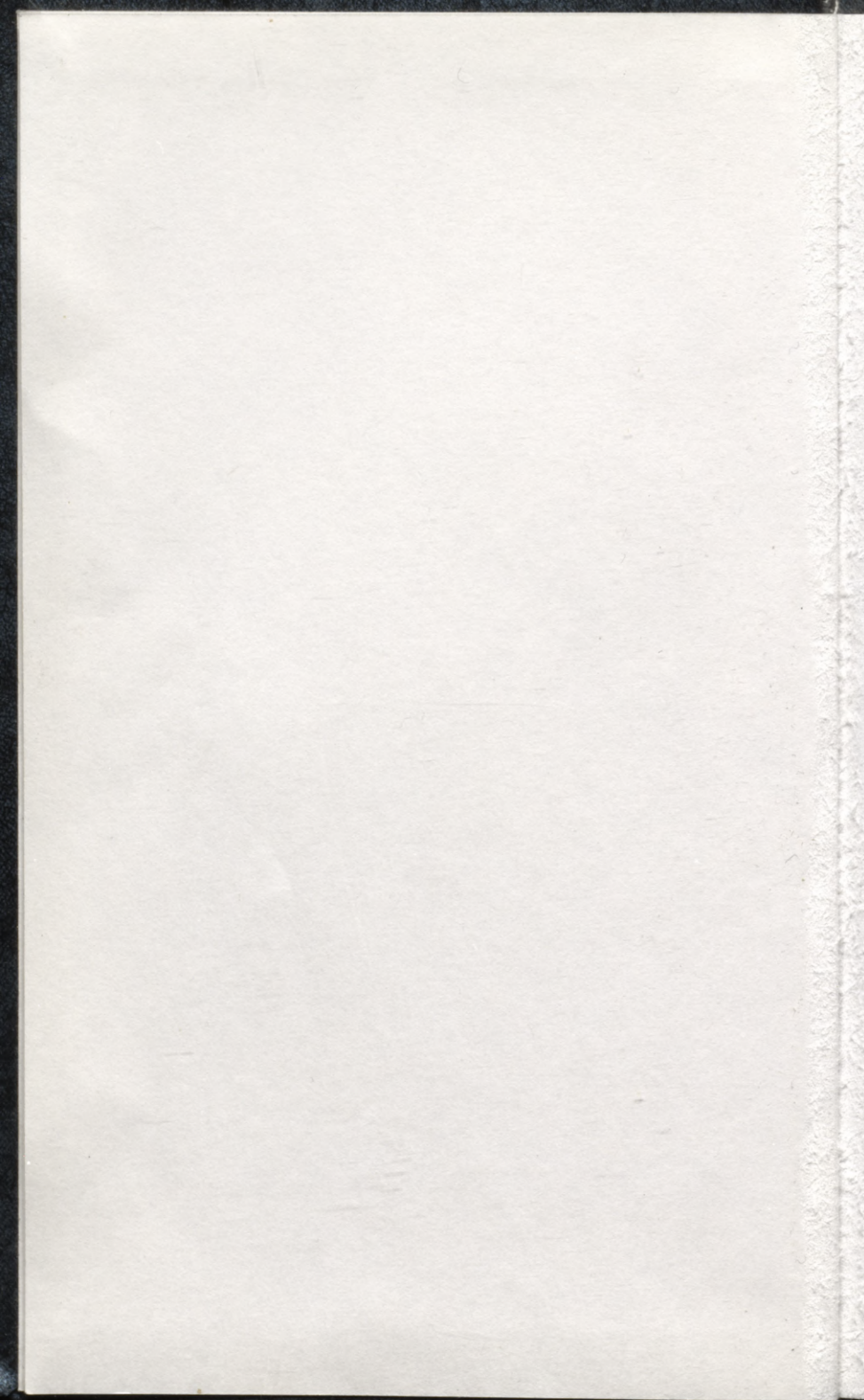

PAR LAIMĪGU DZĪVI
PAR DZĪVES ĪSUMU
PAR GUDRĀ NELOKĀMĪBU
PAR DVĒSELES MIERU
PAR DUSMĀM
MIERINĀJUMS MĀTEI HELVIJAI
MIERINĀJUMS MARCIJAI

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

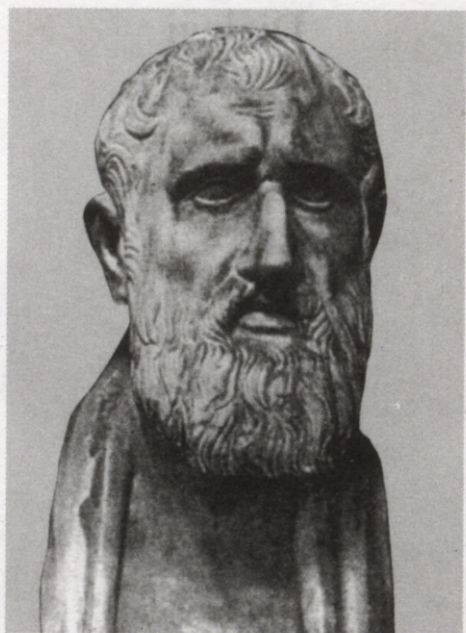
1950

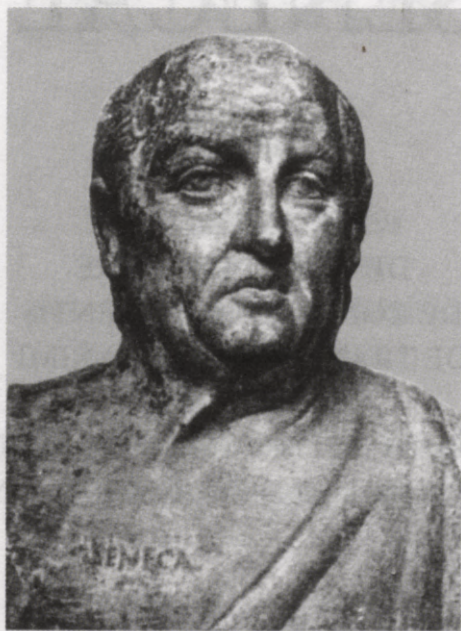
LŪCIJS ANNĒJS
SENEKA

Dialogi

SENeca
L. ANNIUS

ZĒNONS
ap 335 – ap 262

LŪCIJS ANNĒJS SENEKA

ap 4 pr. Kr. – 65 pēc Kr.

LUCII ANNAEI SENECAE

Dialogi

DE VITA BEATA

DE BREVITATE VITAE

DE CONSTANTIA SAPIENTIS

DE TRANQUILLITATE ANIMI

DE IRA

AD HELVIAM MATREM DE CONSOLATIONE

AD MARCIAM DE CONSOLATIONE

ĀBRAMS FELDHŪNS

e Latino convertit

 ZINĀTNE

L 2001-3

L 321

LŪCIJS ANNĒJS SENEKA

Dialogi

PAR LAIMĪGU DZĪVI

PAR DZĪVES ĪSUMU

PAR GUDRĀ NELOKĀMĪBU

PAR DVĒSELES MIERU

PAR DUSMĀM

MIERINĀJUMS MĀTEI HELVIJAI

MIERINĀJUMS MARCIJAI

No latīņu valodas tulkojis
ĀBRAMS FELDHŪNS

ZINĀTNE

0301024162

UDK 1(091)8+17

Se 532

ĀBRAMA FELDHŪNA
priekšvārds, komentāri un pēcvārds

Māksliniece INĀRA JĒGERE

Senekas portrets (titullapā) ir daļa no dubulthermas, kuras otro daļu veido Sokrata krūšutēls. Dubultherma atrodas Berlīnē, Valsts muzejā. Stoiskās filozofijas skolas pamatlicēja Zēnona krūšutēls atrodas Neapolē.

Grāmata izdota ar
KULTŪRKAPITĀLA FONDA
atbalstu

ISBN 9984-698-10-6

© Ā. Feldhūns, tulkojums latviešu valodā,
komentāri, priekšvārds, pēcvārds, 2001
© Izdevniecība "Zinātne", 2001

SATURS

Tulkotāja priekšvārds

9

Senekas Dialogi

11

PAR LAIMĪGU DZĪVI

15

PAR DZĪVES ĪSUMU

47

PAR GUDRĀ NELOKĀMĪBU

74

PAR DVĒSELES MIERU

98

PAR DUSMĀM

132

MIERINĀJUMS MĀTEI HELVIJAI

233

MIERINĀJUMS MARCIJAI

262

Paskaidrojumi

299

Vārdnīca

330

Neparastas personības
neparastā dzīve

345

TULKOTĀJA PRIEKŠVārDS

Ši Senekas "Dialogu" izlase ir trešais izcilā romiešu filozofa, dramaturga un valstsvīra darbu izdevums latviešu valodā.¹ Uz tā sagatavošanu mani līdzās "Dialogu" nozīmīgumam rosināja lielā atsaucība, ko guva "Vēstules Lucilijam par ētiku".

Tulkojuma pamatā ir izdevums:

L. Annaei Senecae Dialogorum libri XII. Edidit Emil Hermes. Lipsiae, 1905.

Papildus izmantots izdevums:

Sénèque. Dialogues. "Les belles lettres". Paris, kuru sagatavojuši A. Buržrī (Bourgerly) – 1. sēj. (5. izd.) 1971 un 2. sēj. (6. izd.) 1968 – un R. Valcs (Waltz) – 3. sēj. (5. izd.) 1967 un 4. sēj. (6. izd.) 1970.

Komentārus veido a) paskaidrojumi atsevišķām vietām un b) īpašvārdu, etnonīmu un terminu vārdnīca.

Ilustratīvajā materiālā, kas pieskaņots Senekas biogrāfijai, iekļauti to piecu Romas ķeizaru skulpturālie portreti, kuru valdīšanas laikā viņš dzīvojis, kā arī Agripīnas Jaunākās krūšutēls – lasītājam, domājams, būs interesanti "sastapt vaigā" sievieti, kam bijusi tik liela nozīme Senekas dzīvē.

Tulkotājs izjūt zināmu diskomfortu, būdams spiests latīņu *sapiens, sapientia* atveidot ar *gudrais, gudrība*, jo latviešu valodā

---

¹ Iepriekšējie: Lūcijs Annējs Seneka. Traģēdijas. R.: Liesma, 1989; Lūcijs Annējs Seneka. Vēstules Lucilijam par ētiku. R.: Zinātne, 1996.

nav atsevišķu vārdu praktiskās un augstākās gudrības apzīmējuma diferencēšanai. Citas valodas ir laimīgākā stāvoklī: vācu *weise*, *Weisheit*, angļu *wise*, *wisdom*, franču *sage*, *sagesse*, krievu *мудрѹ*, *мудрость* ir pilnvērtīgi latīņu *sapiens*, *sapientia* ekvivalenti.

Pāris piezīmju pareizrakstības sakarā.

Šajā tulkojumā *Dievs* ar lielo burtu apzīmē monoteistiskajam pasaules uzskatam tuvo Senekas dievības jēdzienu. *Forums* ar lielo burtu apzīmē Romas *Forum Romanum* (sk. Vārdnīcā *forums*). *Pānika* rakstīta ar garo *ā*, jo šis vārds etimoloģiski saistīts ar grieķu meža dievību Pānu, kas, negaidot parādīdams, cilvēkiem uzdzen pāniskas bailes. Atzīmējams, ka vārdi *pānika* un *pānisks* agrāk vārdnīcās doti pareizajā formā, piemēram, Latviešu konversācijas vārdnīcā (15. sēj., 1937. g.) un 1944. g. izdotajā V. Rūķes sakopotajā Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā, bet dažādu pareizrakstības reformu gaitā garums pazudis. Pienācis laiks atjaunot pareizo rakstību.

Pateicos saviem konsultantiem terminoloģijas jautājumos – profesoram Ilmāram Lazovskim (medicinā) un Dr. Ilgonim Vilkam (astronomijā), kā arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas bibliotekārei Dacei Pamatai par palīdzību ilustratīvā materiāla atlasē no bibliotēkas fondiem.

Sirsniņš paldies Skaidrītei Rubenei (Bērklījā, ASV) par ilggadēju bibliogrāfisku aprūpi un Dr. Guntim Belēvičam, kura finansiālais atbalsts ievērojami atvieglinājis šā izdevuma tapšanu, tāpat kā līdzīgā kārtā bija veicinājis divu Platona darbu kopojumu iznākšanu manā tulkojumā.

SENEKAS DIALOGI

Ar titulu "Lūcija Annēja Senekas divpadsmit dialogu grāmatu" (*L. Annaei Senecae dialogorum libri nūm XII*) Milānas rokrakstā (*Ambrosianus*, 10. gs. beigas vai 11. gs. sākums) apkopoti desmit filozofiski apcerējumi (dialogā "Par dusmām" ir trīs daļas – "grāmatas"). Tiem nav nekā kopīga ar Platona dialogiem, kur Sokrata sarunu partneri ir reālas personas ar savu raksturu un saviem uzskatiem, ko tās diskusijā ar Sokratu izvērsti un argumentēti aizstāv. Senekas gadījumā dialogs ir fiktīvs. Vienalga, vai kā sarunpartneris domājams cilvēks, kam veltīts sacerējums, vai tas ir anonīms, aplūkojamā jautājuma iztīrīšanā visā pilnībā dominē autors. Partnera loma aprobežojas ar paša Senekas formulētajiem un sarunbiedram mutē liktajiem jautājumiem un īsiem iebildumiem, kurus autors atspēko ar jauniem argumentiem. Šādu savu uzskatu izklāsta paņēmienu Seneka tik ļoti iemīļojis, ka to izmanto arī savā plašajā epistologrāfiskās formas sacerējumā "Vēstules Lucilijam par ētiku".

Vēl atzīmējams, ka arī ārpus minētā Dialogu kopojuma līdz mums nonākušie darbi – "Par labdarījumiem" un "Par žēlsirdību" – formas ziņā necik neatšķiras no tajā ietilpstošajiem.

Īpašu vietu Senekas Dialogu vidū ieņem trīs Mierinājumi.

Filozofiski literārais "mierinājuma" žanrs savā laikā bija kupli pārstāvēts Grieķijā, taču no šāda rakstura darbu klāsta saglabāties tikai viens – Plūtarha "Mierinājums Apollonijam".

Antīkā pasaulē daudz apbrīnots bija filozofa akadēmiķa Krantora (ap 300 pr. Kr.) kādam Hipoklam sakarā ar tā dēla nāvi veltītais raksts "Par bēdām". Arī Cicerons (106–43) to piemin cildinoši (*Academica*, II, 135) un, kā atzīmē Plinijs Vecākais (23–79) "Dabas vēstures" priekšvārdā, izmantojis savā (līdz mums tikainiecīgos fragmentos nonākušajā) "Mierinājumā", uzrunādams pats sevi grūtā, varbūt pašā grūtākajā sava mūža brīdī – zaudējot meitu Tulliju.

Cicerona sarakstē saglabājusies viņa īsā vēstule kādam cilvēkam, kas zaudējis savus bērnus ("Tuviniekiem", 5., 16), un Servija Sulpīcija vēstule Ciceronam Tullijas nāves sakarā (turpat, 4., 5). Tie tad arī ir agrākie mums zināmie "mierinājuma" tipa sacerējumi latīņu prozā. Saistītajā valodā mūsu rīcībā ir nezināma autora un datējuma, dažkārt Ovidijam (43 pr. Kr. – ap 18 pēc Kr.) piedēvētais "Mierinājums Līvijai" un divi Statija (ap 40–96) dzejoļi.

Seneka "mierinājuma" žanram pievērsies vairākkārt ne vien Dialogos, bet arī Vēstulēs (63. un 99.). No Dialogu trim Mierinājumiem divi iekļaujas tradicionālajā shēmā: filozofs grib palīdzēt cilvēkiem, kam nāve atņēmusi kādu tuvinieku (Marcija zaudējusi dēlu, Polibijs – brāli). Turpretī pirmreizīgs ir uzdevums, ko Seneka sev spraudis "Mierinājumā mātei Helvijai": trimdnieks, kas "paceļ galvu no paša sārta" (I, 3), mierina savu dēla nelaiemes satriekto māti, t. i., skumstošo mierina pats skumju objekts. Seneka it labi apzinās šā uzdevuma neparastumu: "Kaut arī izšķirstīju visus slavenāko garu sacerējumus, kuru mērķis ir apspiest un remdēt bēdas,¹ neatradu nevienu piemēru, ka savējos būtu mierinājis cilvēks, kas pats ticis viņu apraudāts" (I, 2).

¹ Netiešs norādījums uz "mierinājuma" žanra kādreizējo popularitāti.

Secība, kādā Milānas rokrakstā doti kopojuņa dialogi, nesniedz nekādu atspaidu darbu sarakstīšanas hronoloģijas noskaidrošanai, jo ir pavisam patvarīga. Piemēram, "Mierinājums mātei Helvijai", kas neapšaubāmi sarakstīts trimdas sākumposmā, dots pēc "Mierinājuma Polībijam", kas attiecināms uz daudz vēlāku trimdas laiku, bet sacerējums "Par laimīgu dzīvi", kas rokrakstā figurē pirms abiem Mierinājumiem, radies vismaz desmit gadus pēc tiem.

Ā. Feldhūns

The following table shows the results of the experiment. The first column lists the different conditions, and the second column shows the mean values for each condition. The third column shows the standard deviation for each condition. The fourth column shows the t-value for each condition. The fifth column shows the p-value for each condition. The sixth column shows the degrees of freedom for each condition. The seventh column shows the critical value for each condition. The eighth column shows the decision for each condition. The ninth column shows the conclusion for each condition. The tenth column shows the overall conclusion of the experiment.

Condition	Mean	Standard Deviation	t-value	p-value	D.F.	Critical Value	Decision	Conclusion
Control	1.2	0.3	1.5	0.15	10	1.81	Fail to reject H0	No significant difference
Group 1	1.5	0.4	2.0	0.07	10	1.81	Reject H0	Significant difference
Group 2	1.8	0.5	2.5	0.03	10	1.81	Reject H0	Significant difference
Group 3	2.1	0.6	3.0	0.01	10	1.81	Reject H0	Significant difference

The results of the experiment show that there is a significant difference between the control group and the three experimental groups. The mean values increase from the control group to the experimental groups, and the t-values increase as well. The p-values are all less than 0.05, which indicates that the differences are statistically significant. The degrees of freedom for all conditions are 10, and the critical value for all conditions is 1.81. The decision for all conditions is to reject the null hypothesis, and the conclusion is that there is a significant difference between the control group and the experimental groups.

GALLIONAM

PAR LAIMĪGU DZĪVI

I. (1) Dzīvot laimīgi, mans brāli Gallion, vēlas visi, bet, lai skaidri saskatītu, kas tas ir, ar ko panākama laimīga dzīve, tam viņi ir pārāk tuvredzīgi. Sasniegt laimīgu dzīvi nepavisam nav viegli, tā ka ikviens no tās attālinās jo vairāk, jo straujāk pēc tās sniedzas, kad reiz noklīdis no ceļa; ja tas ved uz pretējo pusi, tad tieši ātrums ir iemesls tam, ka atstatums aizvien palielinās.

Tāpēc vispirms jāapzinās, kas tas ir, pēc kā tiecamies, bet tad jāpaskatās, pa kādu ceļu varam tur nokļūt visātrāk, un jau pašā ceļā, ja vien tas ir īstais, sapratīsim, cik no tā veicam ik dienas un par cik esam pietuvojušies mērķim, uz kuru mūs dzen dabiska vēlme.

(2) Kamēr bez mērķa klistam apkārt, sekodami nevis ceļvedim, bet to cilvēku jucekļīgajai trokšņošanai un klaigoņai, kuri mūs sauc uz dažādām pusēm, īsā dzīve tiks saberzta maldos, pat ja mēs dienu un nakti pūlētos tikt pie pareiza domāšanas veida. Tāpēc jāizšķiras gan par mērķi, gan par ceļu, pa kuru ejams, un ne jau bez pieredzējuša ceļveža, kas to, kurp dodamies, jau izpētījis, jo šeit apstākļi nav tādi paši kā pārējos ceļojumos: tajos mūs no nomaldišanās pasargā kāda labi zināma taka un apkārtējie iedzīvotāji, kurus iztaujājam, bet šeit visvairāk maldina tieši tādi ceļi, pa kuriem visvairāk iets un visbiežāk staigāts. (3) Tātad pats svarīgākais – nesekot pa priekšu ejošajam baram, kā to dara aitas, un iet

nevis pa ceļu, pa kuru staigā citi, bet pa kuru ir jāiet. Un nekas mums nesagādā lielākas nepatikšanas kā rīcība, vadoties pēc ļaužu runām, kad uzskatām par labāku to, kas gūst vislielāko piekrišanu un no kā mums ir daudz piemēru, un kad dzīvojam nevis pēc prāta apsvērumiem, bet tā kā citi. No tā arī rodas tik milzīgs cilvēku sablīvējums, kur viņi krīt cits pār citu. (4) Kas notiek tur, kur drūzmējas ļaužu masa – neviens negāžas zemē, nevelkot sev līdzī arī kādu citu, un pirmie kļūst par postu nākamajiem –, tas vērojams visā dzīvē: neviens nemaldās tikai pats, bet viņš ir arī cita maldu cēlonis un rosinātājs. Ir kaitīgi pieslieties pa priekšu ejošam, un, kamēr ikviens drīzāk grib ticēt, nevis spriest, par dzīvi nekad netiek spriests, allaž tikai tic, un mūs vada un dzen postā no rokas rokā nodoti maldi; mēs ejam bojā, sekojot svešiem piemēriem; mēs tiksim glābti, ja vien nošķirsimies no bara. (5) Bet šobrīd pūlis pretēji saprātam kļūst par sava posta aizstāvi. Un tā nu notiek tāpat kā vēlēšanās, kur, mainoties nepastāvīgajai tautas labvēlībai, tie paši cilvēki, kas ievēlējuši prētorus, brīnās par to, ka šie par tādiem kļuvuši. Vienu un to pašu gan atzīstam par pareizu, gan peļam: tāds ir iznākums jebkuram spriedumam, kur vadās pēc vairākuma domām.

II. (1) Kad runa ir par laimīgu dzīvi, nedrīksti man atbildēt, kā tas notiek balsojumos: “Šai pusē, šķiet, ir pārsvars,” – jo tieši tāpēc tā ir mazvērtīgāka. Cilvēces apstākļi nav tik teicami, lai labākais būtu pa prātam vairākumam: masa ir pierādījums mazvērtīgākajam. (2) Tāpēc lai vaicājam, ko darīt ir vislabāk, nevis ko dara visparastāk, un kas mums sagādās pastāvīgu laimi, nevis ko par pareizu atzīst pūlis – sliktākais patiesības tulks. Bet par pūli dēvēju tiklab grezni tērptos, kā kronētos. Es neskatos uz to, ar kādas krāsas drēbēm ir segta miesa, neuzticos acīm, spriežot par cilvēkiem. Man ir labāks un

drošāks gaismeklis, ar ko atšķirt īsto no neistā: lai dvēsele atrod dvēseles vērtību. Ja viņai kādreiz būs laiks atvilkt elpu un ieiet sevī, ai, kā viņa tad, sevis pašas spīdzināta, atzīs patiesību un sacīs: (3) “Man gribētos, lai viss, ko līdz šim dariju, būtu palicis nedarīts, un, kad domāju par to, ko esmu sacījusi, tad apskaužu bezvalodas dzīvniekus;¹ visu, ko esmu vēlējies, uzskatu par ienaidnieku lāstu; no kā baidījos, labie dievi, – cik daudz vieglāk tas viss bija panesams nekā tas, ko iekāroju! Ar daudziem esmu dzīvojusi naidā un no ienaida atgriezies pie draudzības – ja vien sliktu cilvēku starpā pastāv draudzība: pati sev vēl neesmu draugs. Es visādi pūlējos, lai paceltos pāri vairākumam un lai ar kaut kādām dotībām padarītu sevi ievērojamu. Kas man no tā ir ticis? Vienīgi tas, ka pavēru krūtis bultām un parādīju nelabvēlībai, kur mani ievainot. (4) Vai redzi šos cilvēkus, kas slavē savu daiļrūnību, dzenas pakaļ tavai bagātībai, lišķīgi tiecas pēc tavas labvēlības, ceļ vai debesīs tavu varu? Viņi visi ir tavi ienaidnieki vai, kas ir tas pats, var tādi būt: cik apbrīnotāju, tik skauģu. Kāpēc man labāk nemeclēt pārbaudītu labumu – tādu, ko varu izjust, nevis tādu, ar ko plātīties? Uz ko ļaudis skatās, pie kā viņi apstājas, ko mulsā apbrīnā rāda cits citam, tas ārpusē spīd, bet iekšpusē ir nožēlojams.”

III. (1) Lai meklējam kaut ko tādu, kas ir labs nevis pēc izskata, bet drošs un pastāvīgs un savā slēptajā pusē vēl skaistāks; lai ceļam to gaismā! Un tas nav tālu: to varēs atrast, vienīgi jāziņa, kur pastiept roku. Tagad it kā tumsā paejam garām tuvu esošajam un klūpam tieši pār to, ko dedzīgi vēlamies.

(2) Taču, lai nevazātu tevi riņķī pa aplinku ceļiem, apiešu citu domas, jo tās uzskaitīt un atspēkot prasītu pārāk daudz laika: uzklausi mūsējās. Bet, kad saku “mūsējās”, nesaistos ar kādu no stoīķu dižgariem – arī

man pašam ir tiesības uz savu vērtējumu. Tāpēc citam pievienošos, citam likšu sadalīt viņa spriedumu,² varbūt arī, aicināts izteikties pēc visiem, neko no tā, ko nosprieduši iepriekšējie, nenopelšu un tikai sacīšu: "Par to man vēl kas piebilstams." (3) Tikmēr – par to visi stoiķi ir vienisprātis – piekritu dabai; nenoklist no tās un veidoities pēc tās likuma un parauga – tā ir gudrība.

Tā tad laimīga ir dzīve, kas ir saskaņā ar savu dabu. Pie tās varam tikt vienīgi tad, ja, pirmkārt, gars ir vesels un savu veselību pastāvīgi saglabā, ja, otrkārt, tas ir drosmīgs un rosīgs, turklāt cildenākajā kārtā pacietīgs un spējīgs pielāgoties apstākļiem; ja tas gādīgi izturas pret savu miesu un visu, kas ar to saistīts, taču bez bailīguma; ja tas arī vēl rūpējas par pārējām lietām, kas bagātina dzīvi, bet nevienu no tām neapbrīnodams, gatavs izmantot likteņa veltes, nevis tām kalpot. (4) Tu redzi – arī ja vairs neko nepiebilstu: ja aizgaiņāts būs viss, kas mūs satrauc vai baida, tam sekos pastāvīgs miers un brīvība. Juteklisko baudu un visa tā vietā, kas ir sīks un nīcīgs un postīgs ar savu nekrietnību, stājas milzīgs, nesatricināms un nemainīgs prieks, tad – dvēseles miers un harmonija, un dižums līdz ar lēnību; jebkurš negantums taču rodas no vājuma.

IV. (1) Mūsu labuma jēdziens definējams arī citādi, tas ir, vienu un to pašu domu var izteikt dažādiem vārdiem. Kā viens un tas pats karaspēks reizēm tiek izvērsts plašāk, reizēm savilkts cieši kopā un vai nu ar ieliektu centru starp spārniem izveido pusloku, vai arī tiek nostādīts taisnā līnijā – lai kā tas arī būtu izkārtots, tā spēks un griba aizstāvēt vienu un to pašu lietu paliek nemainīga: tā arī iespējams augstāko labumu definēt te plašāk un izvērstāk, te koncentrētāk un kodolīgāk. (2) Tāpēc tas būs viens un tas pats, ja sacīšu: "Augstākais labums ir dvēsele, kas noniecina nejaušo un jūt prieku par savu

tikumumu” vai “Tas ir neuzveicams dvēseles spēks, pieredzes bagāts, rīcībā mierīgs, ar lielu cilvēcīgumu un gādību par līdzās esošajiem”. Iespējams jēdzienu definēt arī tā, ka par laimīgu cilvēku dēvējam to, kuram neeksistē nekāds cits labums un ļaunums kā vien laba vai ļauna dvēsele, kurš godā tikumiski cienījamo; kuram pietiek ar tikumu un kuru nejaušais nedz pacilā, nedz salauž; kurš nepazīst lielāku labumu par to, ko viņš spēj dot pats sev, un kuram īstenā bauda ir baudu noniecināšana.

(3) Ja grib aizklīst vēl tālāk, definējumam var piešķirt arī vienu vai otru citu formu, jēgai paliekot neskartai un nemazinātai. Kas gan mums liedz apgalvot, ka laimīga dzīve ir brīvs, cildens, drosmīgs un pastāvīgs gars, kas ir ārpus bailēm, ārpus iekārēm un kam vienīgais labums ir godaprāts, vienīgais ļaunums – zemiskums, bet pārējais – tikai nevērtīga lietu gūzma, kas laimīgai dzīvei nespēj ne ko atņemt, ne ko pielikt, nedz atnākdama un aiziedama vairot vai mazināt augstāko labumu?

(4) To, kuram ir šāds pamats, neizbēgami – vai viņš to grib vai negrib – pavada nemitīgs gaišums un dziļš, no sirds dziļumiem nākoš prieks, ko viņš rod pašam piederīgajā, nekārodams nekā lielāka par to, kas viņam ir. Un vai tas viss lai pilnām neatsver nožēlojamās miesas sīkās, niecīgās, nepastāvīgās dziņas? Tai pašā dienā, kurā cilvēks pakļausies jutekliskajai baudai, viņš pakļausies arī sāpēm. Bet tu taču redzi, kādā ļaunā un postīgā verdzībā atradīsies tas, pār kuru pārmaiņus valdīs jutekliskās baudas un sāpes – visneuzticamākās un varmācīgākās pavēlnieces. Tāpēc mums jātiek laukā – brīvībā. (5) Taču to piešķir tikai vienaldzība pret likteni. Tad radīsies šis nenovērtējamais labums: drošības sajūtas pārņemtās dvēseles miers un cildenums un, kad bailes aizgaiņātas, no patiesības atklāsmes cēlies augsts, neiztraucējams prieks, gara laipnums un gaišums, un tas viss priedēs cilvēku nevis

tāpēc, ka tie ir labumi, bet tāpēc, ka tie radušies no viņa paša labuma.

V. (1) Tā kā jau esmu sācis rīkoties ar plašu vērīenu, tad par laimīgu var arī saukt to, kas prāta labvēlības pēc nedz ko kāro, nedz kā baidās. Arī akmeņi nepazīst bailes un skumjas, tāpat kā lopi, tomēr neviens neteiks laimīgu to, kam nav savas laimes sapratnes. (2) Šo pašu vietu ierādi tiem cilvēkiem, ko viņu trulums un sevis nepazīšana pieskaitījusi pie lopiem un nedzīvās matērijas. Starp viņiem nav nekādas atšķirības, jo vieniem vispār nav prāta, otriem tas ir samaitāts un darbojas pašiem par ļaunu un ačgārnā virzienā. Par laimīgu nevar saukt nevienu, kas izmests ārpus patiesības. (3) Tātad laimīga ir tāda dzīve, kas nemainīgi balstās uz pareizu un drošu spriedumu. Dvēsele ir tīra un brīva no visiem ļaunumiem tad, kad tā izvairījies ne vien no dziļām brūcēm, bet arī no skrumbām, gatava allaž palikt tur, kur tā nostājusies, un nosargāt savu vietu arī par spīti sadusmotam un naidīgam liktenim. (4) Kas attiecas uz juteklisko baudu, tad, kaut arī tā izlītu ap mums no visām pusēm, tuvodamās pa visiem ceļiem, un censtos ar saviem vilinājumiem dvēseli vērst piekāpīgu, kaut arī tā izmantotu aizvien jaunus līdzekļus, lai satrauktu mūs – visumā vai atsevišķas mūsu daļas –, kurš no mirstīgajiem, kam vēl saglabāties kaut kas no cilvēka, gribētu tikt dienu un nakti kairināts un, atstājot novārtā dvēseli, noņemties ar miesu?

VI. (1) “Bet arī dvēselei,” saka, “būs savas baudas.” – Lai tās tai ir, un lai tā kā šķirēja spriež par greznību un baudām; lai tā piesātinās ar visu, kas mēdz priecēt juteklus; lai tad atskatās uz pagātņi un, atcerēdamās zudušās baudas, tiksmīnās gar bijušajām, un, jau kārodama nākamās, vērs uz tām savas cerības; lai tā, kamēr miesa vēl guļ nevarīga no pašreizējā pārsātinājuma, jau raida savas domas uz nākošo: tā man šķitīs jo nožēlojamāka,

tāpēc ka izvēlēties ļaunumu labuma vietā ir neprāts. Nevieni nav laimīgs bez vesela saprāta, nedz savā prātā ir tas, kas tiecas nevis pēc labākā, bet pēc tā, kas viņam kaitēs.³ (2) Tātad laimīgs ir tas, kas pareizi spriež; laimīgs ir tas, kas apmierināts ar pašreizējo stāvokli, lai arī kāds tas būtu, un kas ir draugos ar saviem apstākļiem; laimīgs ir tas, kam saprāts padara tīkamu visu viņa dzīves situāciju.

VII. (1) Pat tie, kas minētās baudas pasludinājuši par augstāko labumu,⁴ redz, cik nožēlojamu vietu viņi tam piešķirūši. Tāpēc viņi noliedz iespēju šķirt baudu no tikuma un apgalvo, ka neviens nevar dzīvot tikumīgi, nedzīvodams patikami, nedz kāds var dzīvot patikami, nedzīvodams arī tikumīgi.⁵ Nesaprotu, kā var šis tik atšķirīgās lietas sasviest kopā. Kālab, lūdzu jūs, bauda nebūtu atdalāma no tikuma? Vai tad tāpēc, ka ikviens labuma pirmsākums meklējams tikumā, no šīm saknēm rodas arī tas, ko *jūs* mīlat un kārojat? Bet, ja šīs parādības būtu nešķiramas, mēs neredzētu, ka zināmas lietas ir patīkamas, bet nav tikumiski cienījamas un savukārt zināmas lietas ir tikumiski ļoti cienījamas, taču nepatīkamas un panākamas tikai ar ciešanām. (2) Turklāt redzam, ka bauda ienāk arī visnekrietnākajā dzīvē, bet tikums nepieļauj nekrietnu dzīvi, un daži cilvēki ir nelaimīgi, ne jau trūkstot baudai, bet gan tieši baudas dēļ. Tas nenotiktu, ja tikumam būtu nešķirami piejaukta bauda, kuras tikumam bieži trūkst, bet kura tam nekad nav vajadzīga. (3) Kam sastatāt atšķirīgo, nē – pat pretējo? Tikums ir kas augsts, cildens un ķēnišķīgs, kas neuzveicams, nenogurdināms, bauda – kas zems, verdzisks, nevarīgs un nīcīgs, un tai mitekļis un mājvieta ir zaņķi un krogi. Tikumu atradīsi templī, Forumā un kūrijā, stāvam pilsētas mūru priekšā,⁶ ar putekļiem noklātu, iedegušu vaigu un tulznainām rokām, baudu – biežāk slēpjamiem un meklējam

patvērumu tumsā, pie pirtīm un sviedrētavām un vietās, kas bistas edila, mīkstčaulīgu un vārgu, mirkstam vīnā un smaržīgā eļļā, bālu vai uzkrāsojušos un izeistū ar kosmētiskiem līdzekļiem kā liķis. (4) Augstākais labums ir nemirstīgs, tas nepazīst galu un nepieļauj ne apnikumu, ne nožēlu, jo pareizā garīgā stāja nekad nemainās, nedz ir sev nīstama un nepieredz nekādas novirzes no labākās dzīves. Turpretī bauda izdziest tieši tai mirklī, kad tā visvairāk priecē; tai nav daudz vietas, tāpēc tā ātri vien piepildās un rada apnikumu, un pēc pirmā uzviļņojuma noplok. Nekad nav drošs tas, kura daba ir kustībā. Un tā arī nevar būt stingra pamata tam, kas ļoti ātri nāk un iet un kam lemta bojāeja, kamēr to tieši liek lietā, jo tas traucas⁷ turp, kur tam jābeidzas, un iesākdams jau redz savas beigas.

VIII. (1) Kas sakāms par to, ka bauda pieder kā labajiem, tā sliktajiem un nekrietnus cilvēkus viņu kaundarbi priecē ne mazāk kā tikumiski vērtīgos viņu cildenie veikumi? Tāpēc senie pamācīja mūs, ka jātiecas pēc labākās, nevis patīkamākās dzīves, lai bauda būtu nevis pareiza un krietna domāšanas veida pavēlniece, bet pavadone, jo par pavēlnieci ņemama daba – *to* augsti godā, *tai* prasa padomu saprāts. (2) Tātad dzīvot laimīgi un saskaņā ar dabu ir viens un tas pats. Ko tas nozīmē, tūdaļ paskaidrošu. Ja rūpīgi un bezbailīgi ievērosim ķermeņa dotumus un dabai atbilstoši kā kaut ko tādu, kas mums piešķirts tikai uz laiku un ir gaistošs; ja nekļūsim par tā vergiem un mūs savā varā nepārņems nekas svešs; ja miesai tikamajam, kas mums pienāk no ārpuses, piešķirsim tādu pašu nozīmi, kāda armijā ir palīgkaraspēkam un viegli apbruņotajām vienībām – lai tās kalpo, nevis pavēl –, tikai tad tas būs noderīgs mūsu garam. (3) Lai cilvēku nesamaitā un nepievārē ārējie apstākļi, un lai viņš apbrīno tikai sevi pašu; lai viņš uzticas savam garam un

ir gatavs jebkuram likteņa pavērsienam, un lai ir savas dzīves veidotājs; lai viņa pašpaļāvība nav bez zināšanas, viņa zināšana – bez noturības; lai paliek spēkā, par ko viņš reiz izšķīries, un lai viņa lēmumos nekas netiek mainīts. Ir saprotams, kaut arī to īpaši nepiebilstu, ka tāds cilvēks būs nosvērts un līdzsvarots un visā savā rīcībā augstsirdīgs un laipns. (4) Lai prāts pēti ārpusauli, jutekļu rosināts, un, gūstot no tiem pirmās zināšanas (jo tam nav nekā cita, uz ko balstīt savu darbību vai no kurienes uzsākt ceļu uz patiesību), lai atgriežas sevī. Arī visu aptverošā pasaule un Visuma valdnieks – Dievs gan tiecas uz ārpusi, bet tomēr no visurienes atkal atgriežas sevī.⁸ Lai mūsu gars rikojas tāpat: kad tas, sekodams savām rosinātājām maņām, ar to starpniecību aizsniedzies līdz ārpusē esošajam, lai tad valda gan pār to, gan pār sevi. (5) Tādā kārtā izveidosies spēka un varas vienība, kas ir saskaņā pati ar sevi, un dzims uzticamais saprāts, kas nav pret-runā ar sevi, nedz nedrošs ne savos uzskatos, ne priekšstatos, ne pārliecībā; un, kad šis saprāts sakārtojies un nodibinājies saskaņā starp visām savām daļām, un, tā sakot, harmonizējies, tas ir sasniedzis augstāko labumu, jo nav vairs palicis nekas ačgārns, nekas slidens, nekas, pret ko atdurtos vai pār ko pakluptu. (6) Tas darīs visu pēc paša pavēles, un tam neatgadīsies nekas negaidīts; visam, lai arī ko tas darītu, būs labvēlīgs iznākums, turklāt viegli un ātri, un darītājam nesvārstoties; kūtrums un vilcināšanās taču norāda uz iekšēju cīņu un nepastāvību. Tāpēc vari droši atzīt, ka augstākais labums ir dvēseles harmonija; proti, kur ir saskaņa un vienotība, tur jābūt tikumiem; nesaskaņa pavadā ir netikumi.

IX. (1) “Bet arī tu,” saka, “turies pie tikuma vienīgi tāpēc, ka ceri no tā gūt kādu baudu.” – Galvenais: kaut arī tikums sagādās baudu, pēc tā netiecas tās dēļ, jo tikums sagādā nevis baudu vien, bet sagādā *arī* baudu

un pūlas nevis tās labad, bet, kaut tā pūliņi virzīti uz ko citu, sasniedz arī to. (2) Kā sējai uzartā tīrumā šur un tur izaug arī kādas puķes, tomēr ne jau šo nenozīmīgo augu dēļ, lai arī cik tie priecētu acis, liktas lietā tik lielas pūles (sējējam bijis cits nodoms, un šis nācis vēl klāt), tā arī bauda nav nedz tikuma balva, nedz cēlonis, bet ir tā pie-deva; mums tikums ir pa prātam nevis tāpēc, ka priecē, bet, ja ir pa prātam, tad arī priecē. (3) Augstākais labums ir pašā spriedumā⁹ un pilnību sasniegušas dvēseles stāvoklī; kad tā izpildījusi savu uzdevumu un patvērusies savās robežās, augstākais labums pilnām sasniegts un tā neko vairāk nevēlas, jo ārpus veselā nekā nav, tāpat kā aiz gala. (4) Tāpēc tu maldies, vaicādams, kas tas ir, kālab tiecos pēc tikuma, jo taujā pēc kā tāda, kas ir virs pašā augstākā. Tu jautā, ko prasu no tikuma? Tikai pašu tikumu, jo tam nekā labāka nav, tas pats sev ir balva. Varbūt tā ir nepietiekami liela? Kad tev saku: "Augstākais labums ir nesalaužamas dvēseles nelokāmība, tās tālredzīgums, cildenums un veselība, tās brīvība, harmonija un skaistums," – vai tu tad prasi vēl ko lielāku, uz ko visas šīs īpašības attiektos? Kālab tu man mini baudi? Es meklēju cilvēka, nevis vēdera labumu; vēders lopiem un plēsīgiem zvēriem ir plašāks.

X. (1) "Tu izliecies," saka, "ka nesaproti, ko runāju: es taču apgalvoju, ka neviens nevar dzīvot patīkami, ja viņš vienlaikus nedzīvo arī tikumīgi, un tas nevar notikt ar bezvalodas dzīvniekiem, nedz ar tiem, kas savu labumu mērī ar ēdienu. Es apliecinu skaidri un gaiši, ka dzīve, kuru dēvēju par patīkamu, iespējama tikai tad, kad tai nāk klāt tikums." (2) – Un tomēr: kurš gan nezina, ka visvairāk ar jūsu baudām piesātinās tieši lielākie muļķi, ka izlaidība ir pārpilna ar patīkamo un dvēsele pati gādā par daudziem nelāgiem baudas veidiem? Pirmām kārtām te minama lepība, sevis pārvērtēšana, uzpūtīgs pārkums

pār citiem, akla, netālredzīga patmīlība, neierobežota greznumkāre un jūsmošana visniecīgāko, bērnišķīgu iemeslu dēļ, dzēlīgums un augstprātība, kas rod prieku citu pulgošanā, un kūtri snauduļojošas dvēseles bezdarbīgums un gurdenums. (3) To visu izgaiņā tikums; tas parausta tevi aiz auss¹⁰ un baudas vērtē, pirms pieļauj, un arī tām, kurām piekrīt, nepiešķir lielu nozīmi – pietiek ar to, ka pieļauj tās, – un jūt prieku nevis par to izmantošanu, bet mērenību tajās. Taču, tā kā mērenība mazina baudas,¹¹ tas ir pāridarījums tavam augstākajam labumam. Tu apskauj baudu, es iegrožoju to; tu rodi baudā prieku, es tikai izmantoju to; tu uzskati to par augstāko labumu, es to vispār neuzskatu par labumu; tu dari visu baudas labad, es – neko.

XI. (1) Kad saku, ka nedaru neko baudas dēļ, runāju par to gudro, kam tu vienīgajam atvēli baudu. Taču par gudro nedēvēju to, virs kura ir vēl kaut kas, kur nu vēl bauda. Bet, ja viņš tomēr ir tās pārņemts, kā viņš tad pacietis piepūli un briesmas, trūkumu un tik daudz draudīgā, kas spindz ap cilvēka dzīvi? Kā viņš izturēs nāves vaigu, kā – ciešanas, kā – pasaules katastrofas un nīknāko ienaidnieku gūzmu, ja viņu pieveicis tik maigs pretinieks? “Viņš darīs visu, ko iesaka bauda.” – Labi, bet vai tad neredzi, cik daudz tā grasās ieteikt? (2) “Tā nekā apkauņojoša nevarēs ieteikt,” saka, “jo ir saistīta ar tikumu.” – Vai tad lieku reizi neredzi, kāds ir šis augstākais labums, kam vajag sarga, lai tas būtu labums? Un kā tikums vadīs baudu, kurai tas seko, kad sekot ir klausīgā, vadīt – pavēlnieka tiesa? Vai tu noliec aizmugurē to, kas pavēl? Lielisku gan pienākumu pie jums pilda tikums – iepriekš nogaršot baudas!¹² (3) Bet mēs vēl redzēsim, vai tiem, kas tik necienīgi apietas ar tikumu, tas vēl ir tikums, kas nevar saglabāt savu vārdu, ja pamet savu vietu. Tikmēr – par to šē ir runa – tev parādišu daudzus baudu pārņemtos,

ko liktenis apbēris ar visām savām veltēm un kas tomēr, kā tev jāatzīst, ir slikti cilvēki. (4) Pavēro Nomentānu un Apīciju sagremojam, kā paši saka, zemes un jūras labumus un uz sava galda pārlūkojam visas pasaules dzīvo radību; paskaties uz šiem pašiem, kā viņi no augstas rozēm kaisītas atgultnes raugās savā bagātajā galdā, priecēdami ausis ar dziesmu skaņām, acis – ar priekšnesumiem, aukslējas – ar delikatesēm; visa miesa viņiem tiek rosināta maigiem, viegliem sildāmlīdzekļiem, un, lai tikmēr bez darba nepaliek arī nāsis, pati telpa, kur ziedo greznībai, tiek piesūcināta ar dažādām smaržām. Par šiem taču sacīsi, ka viņi dzīvo vienās baudās, un tomēr viņiem neklāsies labi, jo viņi nerod prieku kādā labumā.

XII. (1) “Viņiem klāsies slikti,” sacīs, “jo atgadīsies daudz kas tāds, kas mulsina dvēseli, un savā starpā pretrunīgi uzskati satrauks prātu.” – Piekrītu, ka tas tā ir, un tomēr šie paši negudrie, nelīdzsvarotie un nožēlas dūriem pakļautie cilvēki izjutīs lielu baudu, tā ka jāatzīst, ka viņiem šādā stāvoklī jebkurš diskomforts ir tikpat svešs kā pareiza garīga stāja un viņi, kā tas lielākoties notiek, ir jautri savā neprātā un trako smiedamies. (2) Turpretī gudro baudas ir atturīgas, pieticīgas un gandrīz gurdenas, apslāpētas un tik tikko pamanāmas, jo ierodas neaicinātas un, kaut arī atnāk pēc pašu ierosmes, nav lielā cieņā un tiek uzņemtas bez kāda prieka no to cilvēku puses, kas tās izjūt, jo viņi tās iejauc, iestarpina dzīvē tāpat kā rotaļu un joku nopietnās lietās.

XIII. (1) Lai viņi tātad pārstāj saistīt nesaderīgo un tikumam piepīt klāt baudu, ar šo kļūdu izdabādami sliktākajiem. Šis baudām nodevies cilvēks, kas nemitīgi atraugājas un iereibis, zinādams, ka dzīvo baudā, tic, ka dzīvo arī tikumā, jo viņš taču dzird, ka bauda nav atdalāma no tikuma, un tad saviem trūkumiem piedēvē gudrības nosaukumu un atklāti atzīst to, ko vajadzētu

slēpt. (2) Tāpēc viņi, ne jau Epikūra rosināti, vada izlaidīgu dzīvi, bet, nodevušies netikumiem, savu izlaidību slēpj filozofijas klēpī un saskrien tur, kur dzird slavinām baudu. Un viņi neapsver, cik atturīga un sausa ir šī Epikūra bauda – jo tā, nūdien, domāju –, bet traucas uz pašu nosaukumu, meklēdami savām iekārēm kādu attaisnojumu un aizsegu. (3) Līdz ar to viņi zaudē arī vienīgo labumu, kas viņiem bijis viņu samaitātībā, – kaunu par nepareizo rīcību, jo tagad viņi cildina to, par ko mēdza sarkt, un dižojas ar netikumu. Tāpēc viņiem pat nav iespējams atgriezties pie jaunības,¹³ jo kaunpilnā bezdarbība ieguvusi cienījamu vārdu. Iemesls, kāpēc šī baudas slavināšana ir postīga, ir tas, ka tikumiski vērtīgie priekšraksti paliek apslēpti iekšpusē,¹⁴ bet pavedinošais parādās atklāti. (4) Es pieturos pie uzskata – izteikšu to, kaut arī tas mūsu skolas piekritējiem nebūtu pa prātam –, ka Epikūra mācība ir tīra un pareiza, un, tuvāk aplūkojot, stingra; proti, viņa bauda reducējas uz ko mazu un šauru, un likumu, ko mēs piemērojam tikumam, viņš piemēro baudai: viņš liek tai klausīt dabai. Bet ar to, ar ko pietiek dabai, baudkārei ir par maz. (5) Kas tā tad notiek? Kas bezdarbīgo laika pavadīšanu un plītēšanu pamīšus ar gultas priekiem dēvē par laimi, tas sliktai lietai meklē autoritāti un, līdzko, pievilcīga vārda pievilināts, tur nonāk,¹⁵ seko nevis baudai, par ko dzird,¹⁶ bet tai, ko pats atnesis, un, kad reiz sācis domāt, ka viņa netikumi atbilst pamācībām, no šā brīža ļauj tiem vaļū ne vairs bailīgi un slepus, bet gan augstu paceltu galvu. Tā tad nesacīšu, kā apgalvo lielākā daļa mūsējo, ka Epikūra skola ir netikumu skolotāja, bet teikšu šādi: tai ir slikta slava, nelāga reputācija, tomēr nepelnīti. (6) Kā to var zināt tāds, kam nav ļauts ienākt dziļāk? Jau pats tās izskats dod pamatu valodām un uzvedina uz nelāga cerībām. To var salīdzināt ar drosmīgu vīru, kas tērpts

sieviešu drēbēs: tavs šķīstums paliek neskarts, tava vīrietība saglabājusies, tava miesa nav pakļauta nekādam apkaunojumam, bet rokā tev ir timpāns.¹⁷ Tāpēc lai izraugās pieklājīgu nosaukumu un uzrakstu, kas pats rosina garu: pie tagadējā pulcējušies netikumi.

(7) Ikviens, kas nostājies tikuma pusē, apliecinājis savu cildeno dabu; kas seko baudai, tas parādās kā nevarīgs, aizlauzts cilvēks, kas zaudē savu vīrišķību un ir ceļā uz negodu, ja vien kāds viņam neizskaidros atšķirību starp baudām, lai viņš zinātu, kuras no tām paliek dabisko prasību ietvaros un kuras nesas uz priekšu pa kaklu pa galvu un nezina robežas, un ir jo nepiepildāmākas, jo vairāk rod piepildījumu.

XIV. (1) Turpinām! Tikums lai iet pa priekšu, tad katrs solis būs drošs. Un pārmērīga bauda kaitē, taču nav jābaidās, ka varētu būt kas pārmērīgs tikumā, jo tajā pašā ir mērs; nav tāda labuma, kas cieš no sava lieluma. Un tālāk: ko cilvēkiem, kas apveltīti ar saprātīgu dabu, varētu piedāvāt labāku nekā saprātu? Un, ja tev šis savienojums¹⁸ ir pa prātam, ja ir pa prātam mērot ceļu uz laimīgu dzīvi šajā pavadībā, tad tikums lai iet pa priekšu, bet bauda lai to pavada – lai grozās ap ķermeni kā ēna. Tikumu, pašu cildāko no visa, nodot baudas kalpībā ir raksturīgi cilvēkam, kuram dvēselē nav nekā diža. (2) Priekšgalā lai iet tikums, tas lai nes karogu. Mums tomēr būs bauda, taču būsīm tās pavēlnieki un mēra noteicēji; šo un to tā izlūgsies no mums, bet ne uz ko nepiespiedīs. Bet tiem, kas tai piešķirušī pirmo vietu, nav ne viena, ne otra, jo tikumu viņi zaudē un bauda nepieder pašiem, bet paši pieder baudai. Viņus vai nu moka tās trūkums, vai nosmacē tās pārpilnība. Viņi ir nelaimīgi, ja tā viņus pamet, vēl nelaimīgāki, ja tiek tās aprakti. Viņi ir līdzīgi kuģotājiem, kas iestrēguši Sirtu jūrā, kur brīžiem uzsēžas uz sēkļa, brīžiem tiek mētāti pa

straujajiem viņiem. (3) Bet tas notiek pārmērīgas nesa-
valdības dēļ vai aiz aklas mīlestības uz kaut ko, jo tam,
kas tiecas pēc ļaunā, nevis labā, sasniegt savu mērķi ir
bīstami. Kā plēsīgus zvērus medijam ar lielām pūlēm un
briesmām un arī tos notvertus turēt savā īpašumā sa-
gādā nemieru, jo viņi ne reizi vien saplosa savus saim-
niekus, tā arī lielu baudu guvēji pieredz lielas likstas un
gūtās baudas kļūst par sagūstītājām. Jo vairāk to ir un jo
lielākas tās, jo nenozīmīgāks ir cilvēks, ko pūlis dēvē lai-
mīgu, un jo vairākiem kungiem viņam jākalpo. (4) Man
gribas vēl pakavēties pie šā salīdzinājuma. Tāpat kā cil-
vēks, kas uziet plēsīgu zvēru migas un kam ir ļoti svarīgi

dzīvniekus noķert ar cilpu

un

ielenkt plašos mežos ar suņiem,¹⁹

lai izsekotu to pēdas, pamet svarīgākas lietas un atsakās
no daudziem pienākumiem, tā arī tas, kas seko baudai,
atstāj novārtā visu, pirmām kārtām – brīvību, kuru ziedo
savam vēderam; viņš nevis nopērk sev baudas, bet gan
pārdod sevi baudām.

XV. (1) “Kas mūs tomēr kavē,” vaicās, “tikumu un
baudu sakausēt kopā un augstāko labumu panākt tādā
veidā, ka tikumiskais un patīkamais ir viens un tas
pats?” – Ikviena tikumiskā daļa var būt tikai tikumis-
kais, un augstākais labums nesaglabās savu tīrību, ja
ieraudzīs sevī kaut ko tādu, kas nav līdzīgs labākajam.
(2) Pat prieks, kas ceļas no tikuma, lai arī ir labums,
tomēr nav absolūtā labuma daļa, tāpat kā jautrība un
dvēseles miers, kaut arī tie rastos aiz cildenākajiem iemes-
liem; tie gan ir labumi, tomēr tikai pavada augstāko
labumu, nevis veido tā būtību. (3) Bet, kas rada tikuma
un baudas vienību, pat ne vienlīdzīgu, tas ar viena
labuma trauslumu vājina otrā mītošo spēku un nospiež

verdžibā šo brīvību, kas ir neuzveicama tikai tad, ja nepazīst neko vērtīgāku kā sevi pašu. Proti, tai laime sāk kļūt par vajadzību, un tā ir pati lielākā verdžība; sekas tam ir raižu, aizdomu, satraukuma pilna dzīve, bailes no nelaiemes un bažas par laiku pavērsieniem. (4) Tu tad nedod tikumam stingru, nemainīgu pamatu, bet liec tam atrasties nedrošā vietā; un kas gan ir tik nedrošs kā nejaušību gaidas un miesas un to ietekmējošo lietu nepastāvīgums? Kā tāds cilvēks var klausīt Dievam un mierīgu prātu pieņemt visu notiekošo, un kā iecietīgs savu likstu iztulkotājs nežēloties par savu likteni, ja viņu satrauc sīkie prieku un bēdu pieskārieni? Bet viņš nav pat labs savas dzimtenes sargs un glābējs un savu draugu aizstāvis, ja sliecas uz baudām. (5) Tātad augstākajam labumam jāpaceļas tādā augstumā, no kura to nevar novilkt nekāds spēks un kurš nav pieejams ne ciešanām, ne cerībām, ne bailēm, ne kam citam, kas var mazināt augstākā labuma tiesības, bet pacelties tādā augstumā spēj vienīgi tikums. Turoties līdzī tā soļiem, iekarojama šī virsotne; tikums te stāvēs droši un, lai notiktu kas notikdams, visu izturēs ne vien pacietīgi, bet arī labuprāt, zinādams, ka visas grūtības, ko atnes laiki, ir dabas likums; tāpat kā labs kareivis, tas panesīs savas brūces, saskaitīs savas rētas un, bultu caururbts, vēl mirdams milēs to, par kuru krīt, – savu karavadoni; tam prātā būs senais padoms: seko Dievam. (6) Bet ikvienu, kas želojas un vaid un vaimanā, ar varu piespiež izdarīt to, kas likts, un arī pret viņa gribu vilkšus aizvelk, lai pilda pavēli. Taču kāds neprāts – drīzāk ļaut sevi aizvilkt nekā sekot!²⁰ Patiešām – tāpat kā ir muļķība un sava stāvokļa neizprašana skumt par to, ka mums kaut kā trūkst vai noticis kas skarbāks, tas tā ir arī tādā gadījumā, kad brīnās vai dusmojas par to, kas atgadās kā labiem, tā sliktiem, – es domāju slimības, nāves gadījumus, gaudenumu un pārējo, kas negaidot

uzbrūk cilvēka dzīvei. (7) Lai arī kas mums pēc Visuma iekārtas jāpanes, uzņemsimies to ar lielu drosmi: ar svinīgu zvērestu esam saistīti panest cilvēkiem lemto un nesatraukties par to, no kā izvairīties nav mūsu varā. Esam piedzimuši monarhijā: klausīt Dievam ir brīvība.

XVI. (1) Tātad patiesā laime ir tikumā. Un ko tev šis tikums ieteiks? Neuzskati par labumu vai ļaunumu neko, kas nav saistīts ar tikumu vai ļaunestību, tad – esi nesatraucams tiklab ļaunuma priekšā, kā baudot labumu, lai, ciktāl ļauts, sevi veidotu Dievam līdzīgu. (2) Ko tikums tev sola šim pasākumam? Ko milzīgu, dievišķajam atbilstīgu: tu netapsi ne uz ko piespiests, tev nekā netrūks; tu būsi brīvs, drošībā, zaudējumu neskarts; neko tu nemēģināsi veltīgi, nekas tev netiks liegts; viss tev veiksies, kā vēlies, tev neatgadisies nekas nepatīkams – nekas pretēji gaidītajam un gribētajam. (3) “Kā? Tad tikums ir pietiekams laimīgai dzīvei?” – Šis pilnīgais un dievišķais – kāpēc lai tas nebūtu pietiekams, nē – pietiekams atliku likām? Kā gan var trūkt cilvēkam, kas nolikts ārpus jebkādas vēlmes? Kas vajadzīgs no ārpusē cilvēkam, kas visu sev piederīgo savācis sevī? Bet tam, kas vēl tiecas pēc tikuma, vajag – pat tad, ja viņš jau tālu aizgājis uz priekšu, – zināmas likteņa iecietības, jo viņš vēl cīnās cilvēku dzīves apstākļos, līdz atrasis šo mezglu un jebkuras mirstīguma važas. Kāda tad ir atšķirība? Tāda, ka citi ir cieši sasiēti, važās kalti, arī izstiepti uz moku sola; tas, kas pavirzījies uz augšu, pacēlies augstāk, velk līdzī vairs tikai vaļīgas važas; viņš vēl nav brīvs, bet jau tikpat kā brīvs.

XVII. (1) Ja nu kāds no tiem, kas aprej filozofiju, vaicās, kā viņi to parasti dara: “Kāpēc tad tu runā drosmīgāk nekā dzīvo? Kāpēc tava valoda ir pazemīga kāda augstākstāvoša klātbūtnē, un kāpēc uzskati naudu par sev nepieciešamu aprīkojumu? Kāpēc esi satraukts par

kādu zaudējumu un lej asaras, uzzinot par sievas vai drauga nāvi, un kāpēc tev rūp tava labā slava un tevi aizskar ļaunas valodas? (2) Kāpēc tavš lauku īpašums ir rūpīgāk kopts, nekā dabīgi prasa tā izmantojums? Kāpēc tu nepusdieno atbilstoši paša pamācībām? Kāpēc tev ir tik skaista iedzīve? Kāpēc tavās mājās dzer vīnu, kas ir vecāks par tevi? Kāpēc tev iekārtota putnu māja? Kāpēc stādi kokus, kas nedos neko citu kā vien ēnu? Kāpēc tava sieva ausīs nēsā veselu turīgas ģimenes kapitālu? Kāpēc tavi jaunie vergi ietērpti tik dārgās drānās? Kāpēc apkalpot pie tava galda ir vesela māksla un sudraba trauki netiek izvietoti, kā pagadās un tīk, bet tiek servēts izsmalcināti, un kāpēc tev ir īpašs gaļas sadalītājs?” – Piebilsti vēl, ja gribi: “Kāpēc tev ir aizjūras īpašumi? Kāpēc to ir vairāk, nekā esi redzējis? Tev par kaunu vai nu esi tik nevērīgs, ka nepazīsti savus nedaudzos vergus, vai tik izšķērdīgs, ka tev viņu ir vairāk, nekā spēj aptvert tava atmiņa.” (3) Vēlāk vēl papildināšu tavus aizrādījumus un pārmetišu sev vairāk, nekā vari iedomāties, bet šimbrīžam atbildēšu šādi: “Es neesmu gudrais un – lai dotu vielu tavai nelabvēlibai – arī nekad nebūšu. Tāpēc prasi no manis, lai es nevis līdzinos labākajiem, bet lai esmu labāks par sliktajiem; man pietiek ar to, ka ik dienas nometu kaut ko no saviem trūkumiem un nosodu savus maldus. (4) Es neesmu panācis izveseļošanos, nedz panākšu to; savai ģiktij gādāju drīzāk remdinātājus līdzekļus nekā dziedēkļus, apmierināts ar to, ka tā man uzbrūk retāk un rada mazāk sāpju. Tiesa, salīdzinot ar jūsu kājām, es, vārgulis, esmu skrējējs.” To nesaku savā vārdā, jo esmu vēl dziļi iestidzis visos trūkumos, bet tā cilvēka vārdā, kas jau ir ko paveicis.

XVIII. (1) “Tu,” sacīsi, “runā tā, bet dzīvo citādi.” – Tas pats, jūs ļaunum ļaunie, visiem labākajiem tik naidīgie cilvēki, ticis pārņemts Platonam, pārņemts Epikūram,

pārmests Zēnonam, jo viņi visi runājuši nevis par to, kā paši dzīvoja, bet kā viņiem būtu jādzīvo. Es runāju nevis par sevi, bet par tikumu un, pulgodams netikumus, pirmām kārtām pulgoju savus; kad spēšu, tad dzīvošu tā, kā vajag. (2) Un šī ar daudz indes piesūcinātā ļaunestība neatbaidīs mani no paša labākā; pat tā inde, ar ko apšļācat citus, ar ko nāvējat sevi, nekavēs mani arī turpmāk cildināt dzīvi – ne jau to, kuru dzīvoju, bet kura, kā zinu, ir jādzīvo, – un pielūgt tikumu, un tam sekot kaut vai milzīgā atstatumā un rāpus. (3) Protams – vai varu sagaidīt, ka kaut kas paliks ļaunestības neskarts, kurai svēts nebija ne Rutīlijs, ne Katons?²¹ Vai kādam jāraizējas par to, vai viņš šķiet pārāk bagāts tiem, kam Dēmētrijs kuniķis ir nepietiekami nabags? Šis ārkārtīgi skarbais vīrs, kas cīnījies pret visām dabas vēlmēm, kas bija jo trūcīgāks par pārējiem kuniķiem tai ziņā, ka, tiem sev liedzot iegūt īpašumu, viņš aizliedza pat to vēlēties, – šis cilvēks, apgalvo viņš, neesot pietiekami trūcīgs! Tu redzi: viņš mācījis nevis tikuma, bet nabadzības zinību.

XIX. (1) Apgalvo, ka Diodors, filozofs epikūrietis,²² kas pirms nedaudz dienām padarījis dzīvei galu pats ar savu roku, neesot rīkojies saskaņā ar Epikūra mācību, pārgriezdams sev rīkli. Citi viņa rīcībā grib saskatīt ārprātu, citi – pārsteidzību. Taču viņš, aiziedams no dzīves laimīgs un ar tīru sirdsapziņu, apliecinājis sevi un cildinājis to gadu mieru, kurus bija aizvadījis, noenkurojies ostā, un bildis vārdus, kuros klausījāties ar nepatiku, it kā arī jums būtu jādara tas pats:

Galā ir dzīve; ir nostaiģāts ceļš, ko liktenis lēmis.²³

(2) Jūs pārspriežat tā viena dzīvi, tā otra nāvi un, izdzirdot kādu īpašu nopelnu dēļ ievērojamu vīru vārdu, vaukšķat kā šuneļi, sastopot nepazīstamus cilvēkus, jo jums ir izdevīgi, lai neviens nešķistu labs, it kā citu tikums

būtu pārmetums jūsu visu vainām. Jūs nenovīdīgi salīdzināt spožo ar saviem netīrumiem un neapjēdzat, cik ļoti, to uzdrošinādamies, kaitējat paši sev. Ja tie, kas seko tikumam, ir mantrausīgi, miesaskārīgi un godkāri, kas tad esat jūs, kam pats tikuma vārds ir nīstams? (3) Jūs apgalvojat, ka neviens nedarot to, ko pats sludina, nedz dzīvojot atbilstoši saviem vārdiem. Kas tur ko brīnīties, jo viņi runā par drosmīgo, ārkārtējo, to, kas pārdzīvo visas cilvēku dzīves vētras! Kad viņi pūlas atraisīties no krustiem,²⁴ kuros ikviens no jums pats iesit savas naglas, viņi, tomēr aizvesti uz soda izpildi, katrs karājas tikai pie viena vienīga pāļa,²⁵ bet tie, kas paši sevi lemj sodam, tiek izstaipīti pie tikpat krustiem, cik viņiem iekāru. Taču viņi ir naski uz zaimošanu un asprātīgi citu pulgošanā. Es ticētu, ka viņi ir brīvi no tā, ja daži vēl no sava krusta neapspļaudītu skatītājus.

XX. (1) "Filozofi nedara to, ko paši runā." – Daudz ko viņi tomēr dara ar to, ka runā, ka savā prātā izveido priekšstatu par tikumisko. Patiešām – ja viņi arī rīkotos pilnīgi atbilstoši saviem vārdiem, kurš gan tad būtu laimīgāks par viņiem? Bet tikmēr tev nav nekāda pamata nonievāt cildenus vārdus un cildenām domām pilnas sirdis. Nodarbošanās ar svētīgām studijām uzteicama arī tad, kad tai nav panākumu. (2) Kas tur ko brīnīties, ja tie, kas izraugās stāvu ceļu, nerasniedz virsotni? Bet, ja esi vīrs, tad cienī tos, kas ķeras pie kā liela, arī tad, ja viņi krīt. Ir cildeni nevis pēc paša, bet pēc savas dabas spēju mēroga ko uzsākt,²⁶ mēģināt ko dižu un savā sirdī iecerēt ko lielāku, nekā spēj paveikt pat ar milzīgu gribas spēku apveltīti cilvēki. (3) Iedomāsimies kādu, kas sev spraudis šādus mērķus: "Es raudzišos nāvē ar tādu pašu sejas izteiksmi, ar kādu dzirdu par to. Es uzņemšos pūliņus, lai arī cik lieli tie būtu, ar savu garu balstīdams ķermeni. Es nicināšu bagātības – vienlīdz tās, kas man ir,

un tās, kuru man nav, nebūdamas skumjāks, ja tās atradīsies kur citur, nedz lepnāks, ja tās mirdzēs ap mani. Es nemanīšu laimi ne atnākam, ne aizejam. Es visas zemes uzskatīšu par savām, savējās – par visiem piederošām. Es dzīvošu tā, it kā zinātu, ka esmu piedzimis citu labā, un par to būšu pateicīgs dabai: kā gan tā būtu varējusi vēl labāk gādāt par manām interesēm? Tā mani, vienu, uzdāvājusi visiem, man, vienam, – visus. (4) Lai arī kas man piederēs, to nedz sīkstulīgi sargāšu, nedz izšķērdīgi izkaisīšu. Savu īpašumu neuzskatīšu ne par ko vairāk kā man laipni uzdāvātu. Savus labdarījumus nevērtēšu ne pēc skaita, ne pēc svara, ne pēc kā cita kā vien tā, kā vērtēju saņēmēju;²⁷ nekad man nešķītīs daudz, ko saņem cienīgs cilvēks. Neko nedarišu ļaužu domu labad, visu darišu savas sirdsapziņas dēļ; lai ko arī darišu, kam pats esmu vienīgais liecinieks, iedomāšos, ka tas notiek visas tautas acu priekšā. (5) Ēšanas un dzeršanas mērķis man būs dabas prasību apmierināšana, nevis vēdera piepildīšana un iztukšošana. Pret draugiem būšu laipns, pret ienaidniekiem saudzīgs un iecietīgs. Es piekāpšos, iekam mani lūgs, un aizsteigšos priekšā godīgām vēlmēm. Es zināšu, ka mana dzimtene ir visa pasaule un tās valdītāji – dievi un ka viņi atrodas virs manis un man līdzās kā manu darbu un vārdu cenzori. Un, kad vai nu daba atprasīs manu dzīvību, vai mans prāts atlaidīs to,²⁸ tad aiziešu, apliecinādams, ka esmu mīlējis tīru sirdsapziņu un krietnus centienus, ka neviena cilvēka brīvība nav tikusi mazināta manis dēļ, vismazāk – manējā.” Kas apņemsies, gribēs un mēģinās tā rīkoties, tas mēros ceļu pie dieviem, un, nūdien, kaut arī viņš nepaliek uz šā ceļa,

Tomēr būs kritis viņš, kad tiecies pēc diža.²⁹

(6) Bet jūs, ienīzdami tikumu un tā cienītāju, nedarāt neko neparastu. Slimas acis taču baidās saules, un nakts

dzīvnieki vairās gaišas dienas, kurai austot viņi izbīstas, visur uzmeklē savas slēptuves un aiz bailēm no gaismas ielien kādās spraugās. Kunkstiet vien un deldējiet savu nožēlojamo mēli krietno pulgošanā. Atpletiet rīkles un kodiet: jūs daudz ātrāk savus zobus izlauzīsiet nekā iecirtīsiet.

XXI. (1) "Kāpēc šis cilvēks ir filozofijas sekotājs un tomēr dzīvo tik lielā bagātībā? Kāpēc viņš pasludina bagātības par nicināmām un viņam tādas tomēr ir? Kāpēc viņš dzīvi uzskata par nicināmu un tomēr dzīvo? Un veselību par nicināmu un tomēr ārkārtīgi rūpīgi to glabā, atzīstot par labāku, lai tā būtu teicama? Un kāpēc viņš uzskata, ka trimda ir tukšs vārds, un saka: "Kas tur ļauns, ka maina apvidu?" – un tomēr, ja iespējams, pieredz vecumdienas dzimtenē? Un kāpēc spriež, ka nav nekādas atšķirības starp ilgāku un īsāku laiku, un tomēr, ja viņu nekas nekavē, pāildzina savu mūžu un arī vēl lielā vecumā dzīvo mierīgi spēka pilns?" (2) – Viņš saka, ka visas šīs lietas ir nicināmas, taču nevis tāpēc, lai cilvēkam to nebūtu, bet lai tās, viņam piederēdamas, neradītu satraukumu; viņš netriec tās prom, bet, kad tās viņu pamet, neskumstot izvada tās. Un patiešām – kādā vēl drošākā vietā laime noguldīs bagātības, ja ne tur, no kurienes var tās dabūt atpakaļ, nežēlojoties tam, kas tās atdod?

(3) Kad Marks Katons³⁰ cildināja Kuriju un Korunkāniju un to laiku, kad pāris sudraba plāksnīšu bija cenzora priekšraksta pārkāpums, viņam pašam piederēja četri miljoni sesterciju – bez šaubām, mazāk nekā Krasam, bet vairāk nekā Katonam Cenzoram. Ja salīdzinātu, tad viņš savu vecotēvu atstāja aiz sevis tālāk nekā Krass viņu, un, būtu viņam tikusi vēl lielāka bagātība, viņš nebūtu to nonicinājis. (4) Gudrais taču neuzskata sevi par jēlkādu laimes dāvanu necienīgu: viņš nemīl bagātības, bet dod tām priekšroku;³¹ viņš tās uzņem nevis savā sirdī, bet savās mājās un nenoraida tās, kas viņam

ir, bet satur tās kopā un vēlas, lai viņa tikuma rīcībā būtu plašāki līdzekļi.

XXII. (1) Vai var būt kādas šaubas, ka gudrajam vīram bagātībā ir lielāka iespēja izvērst savu garu nekā nabadzībā, jo nabadzībā tikums var izpausties tikai vienā veidā – neļaujot sevi noliekt un nospīest, turpretī bagātībā plašs darbalauks ir gan mērenībai, gan dāsnūmam, gan taupīgumam, gan saimnieciskumam, gan organizatoriskajām spējām, gan augstsirdībai? (2) Gudrais nenonievās sevi, arī ja būs pavisam sika auguma, tomēr gribēs būt stalts. Arī būdams vārgs vai zaudējis aci, viņš jutīsies vesels,³² tomēr dos priekšroku spēcīgai miesai, taču zinādams, ka viņā ir vēl kas stiprāks. (3) Viņš panešs sliktu veselību, bet vēlēšies labu. Dažas lietas, kaut arī tās ir nenožīmīgas, salīdzinot ar visu kopumā, un var tikt atņemtas, neiznīcinot būtisko labumu, tomēr piešķir kaut ko papildus pastāvīgajam priekam, kas rodas no tikuma: bagātība rosina un priedē gudro kā ceļavējš jūrasbraucēju, kā skaista diena un saulaina vieta saltā ziemā. (4) Un kurš no gudrajiem – es domāju mūsējos, kam vienīgais labums ir tikums, – noliegs, ka arī tām lietām, ko saucam par vienaldzīgām³³, piemīt sava vērtība un ka dažas ir svarīgākas nekā citas? Dažām no tām piešķir mazliet goda, citām – daudz. Tāpēc neklūdiēs: bagātība pieder pie lietām, kas ir vēlamākas. (5) “Tad ko tu mani izsmej,” sacīsi, “kad bagātība pie tevis ieņem tādu pašu vietu kā pie manis?” – Vai gribi dzirdēt, kādā ziņā tā neieņem tādu pašu vietu? Man tā, arī izgaisdama, neatņems neko citu kā vien pati sevi; tu, ja tā atstās tevi, stingsi un jutīsies kā zaudējis sevi, paša pamests; pie manis bagātība ieņem kaut kādu vietu, pie tevis – augstāko; visbeidzot, bagātība pieder *man*, tu piederi bagātībai.

XXIII. (1) Tātad beidz filozofiem aizliegt naudu: neviens nav notiesājis gudrību uz nabadzību. Filozofam

piederēs plaši līdzekļi, bet tie nevienam nav atņemti, nedz pie tiem lip svešas asinis; tie iegūti, nevienam nenodarot pāri, bez netīriem darījumiem, un to tērēšana ir tikpat godīga kā to iegūšana; par tiem iekunkstas vienīgi ļaunvēlīgs cilvēks. Vairo tos, cik vien gribi: tie ir godīgi; un, kaut tajos ir daudz kas, ko ikviens gribētu saukt par savu, tajos nav nekā, ko kāds *varētu* saukt par savu.

(2) Filozofs nenoraidīs likteņa labvēlību un ar godīgi iegūtu īpašumu nedz leposies, nedz par to sarks. Tomēr viņam būs arī pamats, ar ko lepoties, ja atvērs savu māju un laidīs savai mantai klāt visu pilsētu, un varēs teikt: "Ko kāds atzīst par savu, to lai viņš paņem." Cik liels, cik cienījamā kārtā bagāts vīrs, ja viņam pēc šiem vārdiem vēl piederēs tikpat daudz! Ar to gribu teikt: ja viņš droši un mierīgi atļāvis ļaudīm pārmeklēt savu mantu un ja neviens pie viņa neko nav atradis, ko atzītu par savu, tad viņš būs bagāts drosmīgu prātu un pilnīgā atklātībā.

(3) Gudrais pār savu sliekšni nelaidīs nevienu denāriju, kas ienāktu negodīgā kārtā; viņš lielu bagātību – likteņa dāvanu un tikuma augļus – neatraidīs un neliegs tai ieeju. Kāds gan būtu iemesls tai labu vietu liegt?³⁴ Lai tā atnāk un paciešanas. Viņš ar to neplātosies, nedz to slēps – viens liecina par muļķa prātu, otrs – par bailīgu un sikumainu, kas liek viņam it kā lielu labumu kabatā glabāt, – nedz, kā jau sacīju, to padzīs no savas mājas.³⁵

(4) Ko tad viņš tai sacīs? Varbūt – "tu esi nederīga" vai "es neprotu apieties ar bagātībām"? Tāpat kā viņš, spēdams arī kājām veikt ceļu, tomēr labprātāk kāps ratos, viņš, varēdams būt nabags, gribēs būt bagāts. Tāpēc viņam piederēs bagātības, bet apzinoties, ka tās ir nedrošas un gaistošas, un viņš nepieļaus, ka tās jebkuram citam vai pašam būtu par nastu.

(5) Viņš apdāvās... Ko ausāties? Ko atverat kabatas? Viņš apdāvās vai nu labus cilvēkus, vai tos, ko varēs padarīt par labiem; apdāvās

pēc visrūpīgākajām pārdomām pašus cienīgākos, atcerēdamies, ka jādod norēķins kā par izdevumiem, tā par ienākumiem; apdāvās tikai pareiza un attaisnojama iemesla dēļ, jo dāvināšana nevietā ir tas pats, kas neglīta izšķērdība; viņa kabata būs pieejama, bet ne caurumaina, tāda, no kuras daudz nāk laukā, bet nekas neizbirst.

XXIV. (1) Ja kāds domā, ka dāvināt ir kas viegls, tad viņš maldās: tā ir ļoti grūta lieta, ja vien dala pārdomāti, nevis bārsta, kā pagadās un pēkšņi ienāk prātā. Šim cilvēkam izdaru pakalpojumu, *tam* tikai atdaru; *šim* nāku talkā, par šo iežēlojos; citu atbalstu, jo ir to pelnījis un lai nabadzība viņu nepazemo un netur žņaugos; dažiem nedošu neko, lai gan viņi ir trūkumā, tāpēc ka, kaut arī dotu, viņi tik un tā būs trūkumā;³⁶ dažiem piedāvāšu, citiem pat uztiēpšu. Šajā jautājumā nevaru atļauties būt pavisms; nekad neregistrēju izdevumus rūpīgāk kā dāvinādams.

(2) “Kā?” sacīsi. “Tu dāvini, lai saņemtu atpakaļ?” – Nē, lai neizšķiestu; lai dāvinājums ir tur, no kurienes tas nav jāatprasa, bet var tikt atdots. Labdarījums jānoliek kā dziļi aprakti dārgumi, kurus neizrok bez vajadzības. (3) Kā? Pati bagāta vīra māja – cik daudz tai ir iespēju darīt labu! Kurš aprobežo devīgumu tikai ar togā³⁷ tērptajiem? Daba man liek palīdzēt *cilvēkiem*; vai tie ir vergi vai brīvie, brīvi dzimušie vai brīvlaistie, vai brīvība tiem piešķirta ar likumu vai draugu klātbūtnē – kāda te atšķirība? Kur vien ir kāds cilvēks, tur ir iespēja labdarījumam. Tātad iespējams naudu dāsni izdalīt arī paša mājā un tur likt lietā savu devīgumu³⁸, kas tādā vārdā nosaukts nevis tālab, ka tas pienākas brīviem cilvēkiem, bet tāpēc, ka tas dzimst no brīvas dvēseles. Šo devīgumu gudrais nekad neuztiēpj nekrietniem, necienīgiem cilvēkiem, nedz kādreiz tā nokausē pa maldu ceļiem, ka tas nespētu ikreiz, sastopot cienīgu cilvēku, plūst it kā pilnām strūklām.

(4) Jums tāpēc nav pamata nepareizi saprast, ko tik godīgi, spēcīgi un drosmīgi saka gudrības sekotāji. Un pirmām kārtām iegaumējiet: tiekties pēc gudrības ir kas viens, būt to jau ieguvušam – kas cits. Pirmais tev sacis: “Es gan runāju lieliski, taču vēl joprojām valstos ļaunumos, ļoti daudzos. Tu nedrīksti prasīt, lai dzīvoju saskaņā ar paša normu. Es šobrīd vēl tikai pūlos, sevi veidojams, un cenšos pacelties līdz diža parauga līmenim. Kad būšu tiktāl ticis, kā apņēmos, tad prasi, lai mani darbi atbilstu vārdiem.” Bet tas, kas jau sasniedzis cilvēka labuma virsotni, ar tevi apiesies citādi un teiks: “Vispirms: tev nav nekādu tiesību spriest par cilvēkiem, kas ir labāki par tevi; *man* jau laimējas nepatikt sliktajiem, un tas ir pierādījums tam, ka mana rīcība ir pareiza.

(5) Bet, lai tev dotu norēķinu, kuru neliedzu nevienam mirstīgajam, uzklausi, ko apgalvoju un kā vērtēju ik lietu. Es saku, ka bagātība nav labums, jo, ja būtu, tā padarītu cilvēkus labus. Un, tā kā to, kas sastopams arī sliktajos, nevar saukt par labumu, bagātībai liedzu šo apzīmējumu. Tomēr atzīstu, ka tā ir vēlama un noderīga un dzīvei sniedz lielas ērtības.

XXV. (1) Tātad, tā kā abas puses ir vienisprātis, ka bagātība ir vēlama, paklausieties, kāpēc nepieskaitu to pie labumiem un kādā ziņā mana attieksme pret to ir citāda nekā jums. Noliec mani visbagātākajā mājā, noliec mani tur, kur zelta un sudraba trauki tiek lietoti visām vajadzībām: es nebūšu augstās domās par sevi šo lietu dēļ, kuras, kaut man piederēdamas, tomēr ir ārpus manis. Aizcel mani uz Pāļu tiltu³⁹ un novieto ubagu vidū: tomēr nejutīšu nekādu nicinājumu pret sevi tāpēc, ka sēžu šo cilvēku barā, kuri pastiepj roku pēc žēlastības dāvanas. Kāda tam nozīme, vai cilvēkam trūkst maizes kumosa, ja viņam netrūkst iespējas mirt? Kāds tad ir secinājums? Dodu priekšroku spožajai mājai, nevis

tiltam. (2) Noliec mani krāšņas iedzīves, greznas iekārtas apstākļos: nevērtēšu sevi necik laimīgāku tāpēc, ka man ir mīksts apmetnis un maniem viesiem tiek izklātas purpura segas. Es nebūšu necik nelaimīgāks, ja mans nogurušais pakausis atlaidīsies uz saujiņas salmu, ja sēdēšu uz cirka polstera, no kura izdilušā audekla šuvēm izspiežas popējums. Kāds tad ir secinājums? Es savas domas labprātāk paužu tērpies pretekstā un ar saules cepuri galvā nekā ar kailiem pleciem un sagraizītām pēdām.⁴⁰

(3) Lai visas manas dienas rit, kā vēlos, lai jauni apsveikumi seko iepriekšējiem: tas man nebūs pamats būt apmierinātam ar sevi. Maini šo apstākļu labvēlību uz pretējo pusi; lai manu dvēseli gan no šīs puses, gan no tās satricina zaudējumi, bēdas, dažādas nepatīkšanas, lai nevienai stundai netrūkst pamata žēloties: tāpēc neuzskatīšu sevi par nelaimīgāko no nelaimīgajiem, tāpēc nenolādēšu nevienu dienu, jo esmu gādājis par to, lai man neviena diena nebūtu melna. Kāds tad ir secinājums? Es labāk apvaldu savu prieku nekā apspiežu savas sāpes.”

(4) Cildenais Sokrats tev sacīs: “Padari mani par visu tautu uzvarētāju; lai Bakha greznie rati mani kā triumfatoru atved no Austrumiem uz Tēbām,⁴¹ lai ķēniņi no manis izlūdzas patvēruma tiesības: kad mani no visām pusēm sveiks kā dievu, tad it īpaši apzināšos, ka esmu cilvēks. Ar šādu augstu virsotni tad tūdaļ pat saisti spēju stāvokļa maiņu; lai mani nosēdina uz svešas nestuves augstprātīga un brutāla uzvarētāja triumfa procesiju rotāšanai: svešiem ratiem pa priekšu dzīts, es nebūšu zemāks, kā stāvēju savos.” Kāds tad ir secinājums? Tomēr labprātāk esmu uzvarētājs nekā gūsteknis. (5) Es nicināšu visu likteņa valstību, bet, ja ļauts izvēlēties, no tās izraudzišos to, kas ir labāks. Lai arī kas atgadītos ar mani, tas vērtīsies labumā, bet es drīzāk gribētu, lai tas, kas atgadās, būtu kas vieglāks un patīkamāks un lai ar

to nebūtu tik grūti tikt galā. Tu nedrīksti domāt, ka ir kāds tikums bez piepūles, taču dažiem tikumiem vajag dzenuļa, citiem – grožu. (6) Tāpat kā ķermeni nolaidenā ceļā vajag atturēt, stāvā kāpumā – paskubināt, tā arī daži tikumi atrodas uz nolaidena ceļa, citi dodas uz augšu pa stāvu kāpumu. Vai ir kādas šaubas, ka pacietība, drošsirdība, izturība un ikviens cits tikums, kas stājas pretim grūtībām un pakļauj sev likteni, kāpj augšup, pūlas, cīnās? (7) Un vai tāpat nav acīmredzams, ka devība, mērenība un laipnība iet pa nolaidenu ceļu? Šajos gadījumos savaldām savu dvēseli, lai tā nepaslid, iepriekšējos jo sparīgi mudinām un skubinām to. Tātad nabadzībā izmantosim drosmīgākus tikumus, kas māk cīnīties, bagātībā – piesardzīgākus, kas liek apdomīgu soli un savu nastu uztur līdzsvarā. (8) Tā kā nu pastāv tāda atšķirība, labprātāk lieku lietā tos tikumus, kas izmantojami mierīgāk, nekā tos, kuru izmantošana prasa asinis un sviedrus. “Tātad,” saka gudrais, “es nedzīvoju citādi kā runāju, bet *jūs* to saprotat citādi; līdz jūsu ausīm nokļūst vienīgi manu vārdu skaņa, bet, ko tie nozīmē, pēc tā nevaicājat.”

XXVI. (1) “Kāda tad ir atšķirība starp mani – muļķi un tevi – gudro, ja abi gribam būt bagāti?” – Ļoti liela: gudram vīram bagātība ir kalpone, muļķim – pavēlniece; gudrais bagātībai neko neatļauj, jums bagātība atļauj visu. Jūs pierodat pie tās un pieķeraties tai, it kā būtu saņēmuši solījumu, ka tā jums piederēs mūžīgi; gudrais par nabadzību domā visvairāk tad, kad atrodas bagātību vidū. (2) Nekad karavadonis tik ļoti neuzticas mieram, ka negatavotos karam, kas, kaut arī karadarbība vēl nenotiek, jau ir pieteikts. Jūs skaista māja padara augstprātīgus, it kā tā nevarētu nodegt vai sabrukt; jūs apstulbina bagātības, it kā tās atrastos ārpus jebkādam briesmām un jums būtu tik lielas, ka liktenim

nepietiek spēka tās iznīcināt. (3) Jūs laiski rotaļājaties ar savu bagātību un neievērojat tai draudošās briesmas – kā barbari, kas, atrazdamies ielenkumā un nepazīdami karamašinas, parasti kūtri vēro aplencēju darbu un nesa-prot, kam domātas ierīces, kas tiek uzstādītas pa gabalu. Tas pats notiek ar jums: jūs esat gurdēni savā bagātībā un nedomājat par to, cik nelaimju jums draud no visām pusēm un teju, teju aiznesīs vērtīgas trofejas. (4) Bet, lai arī kas gudrajam nolaupa bagātības, viņš tomēr atstāj šim visu, kas tam pieder,⁴² jo tas dzīvo priecīgs par tagadni un bez raizēm par nākotni. “Ne par ko citu,” saka šis pats Sokrats vai jebkurš cits, kam ir tādas pašas tiesības spriest par cilvēka dzīves problēmām un tāda pati autoritāte, “neesmu pārliecinājies vairāk kā par to, ka nedrīkstu virzīt savu dzīvi pēc jūsu uzskatiem. Kraujiet vien man no visām pusēm virsū savus parastos sakāmos: es neuzskatīšu, ka pulgojat mani, bet pieņemšu, ka brēcat kā nelaimīgi mazi bērni.” (5) To sacīs tas, kam tikusi gudrība, kam no trūkumiem brīvā dvēsele liek bārt citus – nevis tāpēc, ka ienīst viņus, bet lai dziedinātu. Un viņš vēl piebūdis: “Jūsu vērtējums satrauc mani nevis manis, bet jūsu dēļ, jo klaigājot ienīst tikumu un uzbrukt tam nozīmē atteikties no gaišām cerībām. Jūs man nenodarāt nekādu pārestību, bet to arī dieviem nenodara tie, kas apgāž viņu ziedokļus. Taču ļauna iecere, ļauns nodoms kļūst redzams arī tur, kur tas nav spējis kaitēt. (6) Jūsu plāpas paciešu tāpat, kā Visulabais un Visudīžais Jupiters pacieš dzejnieku blēņas, no kuriem cits viņam piešķīris spārnus, cits – ragus, cits parādījis kā naktīs apkārt staigājošu laulības pārkāpēju, cits – kā nežēlīgu pret dieviem, cits – kā netaisnīgu pret cilvēkiem, cits – kā brīvu cilvēku, pat radu nolaupītāju, cits – kā tēva slepkavu un cits – kā tēva varas uzurpatoru. Tādējādi viņi panākuši vienīgi to, ka cilvēkiem tiktu atņemtas

kauna jūtas par nepareizu rīcību, ja tie noticētu, ka dievi ir tādi. (7) Bet, kaut arī tas viss mani necik neievaino, tomēr aicinu jūs jūsu pašu labā: cieniet tikumu un ticiet tiem, kas, jau ilgi tiekušies pēc tā, jums skaļi dara zināmu, ka viņi tiecas pēc kaut kā liela – tā, kas no dienas dienā kļūst lielāks, un turiet godā tikumu tāpat kā dievus un tikuma skolotājus kā tā priesterus, un ikreiz, kad tiek pieminēti svētie raksti, vēlīgi klusējiet. Šis izteiciens nav atvasināts, kā lielākoties uzskata, no vārda “vēliba”, bet pavēl klusēt, lai svētbrīdis tiktu noturēts atbilstoši rituālam, nevienam nelaiemes vēstītājam vārdam netraucējot. Bet ir vēl daudz nepieciešamāk, ka jums tiek pavēlēts, lai ikreiz, kad no šā orākula top kas sludināts, to klausāties uzmanīgi un neizdvešot ne skaņas. (8) Kad kāds, kratīdams klabekli, pēc pavēles ceļ priekšā melus, kad prasmīgs savu muskuļu uzšķērdējs ar saudzīgu roku liek asiņot delmiem un pleciem, kad kāda sieva, uz ceļiem pa ielu rāpodama, kauc un audeklā tērpts vecis, nesdams lauru zaru un – gaišā dienā – lukturi, klieudz, ka kāds no dieviem ir dusmīgs, tad jūs saskrienat un klausāties, un, vairodami cits cita apstulbumu,⁴³ apgalvojat, ka šis cilvēks ir dievišķā jūsmā.”

XXVII. (1) Lūk, Sokrats iesaucas no cietuma, ko ar savu ienākšanu šķīstījis un padarījis cienījamāku par jebkuru senātu: “Kas tas par ārprātu, kāda dieviem un cilvēkiem naidīga daba – apmelot tikumus un ar ļaunprātīgām runām apgānīt svētumu! Ja spējat, cildiniet labos, ja ne, paejiet tiem garām; bet, ja jums tik likt lietā savu derdzīgo nekaunību, tad uzklūpiet cits citam, jo, kad trakosīt pret debesīm, nevis teikšu – tā ir zaimošana, bet – jūs velti pūlaties. (2) Kādreiz devu Aristofanam vielu viņa jokiem.⁴⁴ Viss komēdiju dzejnieku bars izšļāca pret mani savas indīgās asprātības, taču mans tikums parādījās jo spilgtā gaismā tieši tāpēc, ka tam uzbruka.

Tam noderīgi parādīties atklātībā un tikt pārbaudītam, un neviens nezina labāk, cik tas ir liels, kā tie, kas, tam uzbrūkot, izjutuši tā spēku. Cik ciets ir krams, vislabāk zināms tiem, kas to dauza. (3) Es parādos kā tāda vienuļa klints seklā jūrā; pret šo klinti nepārstāj triekties viļņi, lai no kuras puses tie celtos, taču šādi nespēj nedz izkustināt to no vietas, nedz, laiku laikos nemitīgi uzbrūkot, iznīcināt. Metieties man virsū, uzbrūciet: es jūs pieveikšu, to panesdams. Kas vien uzbrūk tam, kas ir stiprs un nepārspējams, tas savus spēkus izmanto sev par ļaunu; tāpēc meklējiet kādu mīkstu vielu, kura vieglāk padodas un kurā ieurbtos jūsu šautras.

(4) Taču jums pietiek laika meklēt citu vainas un spriest par kādu: "Kāpēc šis filozofs dzīvo tik plašā mājā? Kāpēc viņš tik izmeklēti ēd?" – Jūs ievērojat citu pūtītes, paši ar neskaitāmiem augoņiem pārklāti. Tas ir tas pats, it kā par dzimumzīmēm un kārpām uz ļoti daiļiem ķermeņiem zobotos cilvēks, ko saēd negants kraupis. (5) Pārmetiet Platonam, ka viņš prasījis naudu, Aristotelim – ka viņš to pieņēmis, Dēmokritam – ka viņš pret to izturējies nevērīgi, Epikūram – ka viņš to tērējis; pārmetiet man Alkibiadu un Faidru⁴⁵ – jūs, kas būsit ļoti laimīgi, kad jums izdosies atdarināt manus trūkumus! (6) Kāpēc labāk neaplūkojat *savus* trūkumus, kas jūs dursta no visām pusēm, citi – uzbrūkot no ārienes, citi – plosoties pašās iekšās? Cilvēka dzīves apstākļi nav tādi – pat ja pārāk maz pazīstat savu stāvokli – , ka jums paliktu tik daudz brīva laika, lai dotu vaļu mēlei, zākājot tos, kas ir labāki par jums.

XXVIII. (1) To jūs nesaprotat, un jūsu vaibsti neatbilst jūsu apstākļiem, kā tas ir ar daudziem cilvēkiem, kuriem, kamēr viņi mierīgi sēž cirkā vai teātrī, mājās jau ir sēras, bet viņiem par nelaimi vēl nekas nav zināms. Bet es, noraugoties no augšas, redzu, kādas vētras jums

vai nū draud mazliet vēlāk, kad pāršķels mākoņus, vai jau pavisam tuvu klāt, lai aizrautu jūs un jūsu mantību. Ko vēl? Vai arī jau tagad, kaut arī to tikko manāt, kāds virpulis negriež un nedzenā riņķī jūsu dvēseles, kas bēg no tā paša, pēc kā tiecas, un top te paceltas gaisā, te notriektas pašos dziļumos?...”⁴⁶

PAULĪNAM PAR DZĪVES ĪSUMU

I. (1) Lielākā daļa mirstīgo, Paulīn, žēlojas par dabas nelabvēlību – par to, ka piedzimstam tikai īsam mūžam, par to, ka mums atvēlētā laika sprīži aizskrien tik ātri, tik strauji, ka, izņemot ļoti nedaudzus, dzīvība cilvēkus pamet pašos dzīves sagatavošanas darbos.¹ Un par šo kopīgo ļaunumu, par kādu to uzskata, vaid ne tikai bars, nesaprātīgais pūlis – šis noskaņojums licis sūkstīties arī slaveniem vīriem. Tas ir pamatā dižākā ārsta² pazīstamajam izsauceņam: “Dzīve ir īsa, māksla³ – ilga.” (2) Tas ir pamatā Aristoteļa strīdam ar dabu un gudram vīram vismazāk piedienīgajai apsūdzībai:⁴ daba mūža ilguma ziņā dzīvniekiem esot izrādījusi tik lielu labvēlību, ka tie nodzīvojot piecus vai desmit mūžus⁵, bet cilvēkam, kas dzimis tik daudziem un tik lieliem veikumiem, sprausta daudz tuvāka robeža. (3) Nē, mums nav maz laika, bet mēs daudz no tā izšķiežam. Dzīve ir pietiekami ilga un mums dāsni piešķirta visdižāko darbu veikšanai, ja tā visa tiek pareizi izmantota. Bet, ja tā aiztek greznībā un bezrūpībā, ja to neliek lietā nekam labam, tad tikai ārkārtīgu spaidu apstākļos saprotam, ka tā, kuru nemanījām ritam, jau ir aizritējusi. (4) Jā, tā tas ir: mēs nevis saņemam īsu dzīvi, bet esam to tādu padarījuši; mums nevis pietrūkst dzīves, bet gan apejamies ar to izšķērdīgi. Kā lielas, ķēnišķīgas bagātības, nonākot slikta kunga rokās, izgaist vienā mirklī, bet, lai cik mērenas, uzticētas labam

saimniekam, lietošanā vairojas, tā arī mūsu mūžs paver lielas iespējas tam, kas ar to pareizi rikojas.

II. (1) Ko sūdzamies par dabu? Tā izturējusies vēlīgi: dzīve, ja proti to izmantot, ir ilga. Taču vienu savā varā tur nepiesātināma alkatība, citu – rosīgs čaklums nevaradzīgos darbos; viens mirkst vīnā, cits stingst bezdarbībā; vienu nokausē aizvien no sveša sprieduma atkarīga godkāre, citu cerībā uz peļņu pa visām zemēm, visām jūrām trenkā nemiernpilna dziņa tirgoties; dažus, kas vai nu kāro sagādāt briesmas citiem, vai noraižējušies par savējām, nomoka kvēla vēlme karot; ir arī tādi, kurus brīvprātīgā verdzībā novārdzina nepateicīga kalpošana augstākstāvošajiem; (2) daudzus pārņem vai nu dedzīga tieksme pēc citu stāvokļa, vai žēlošanās⁶ par savējo; lielāko daļu cilvēku, kas neseko noteiktiem mērķiem, no ieceres uz ieceri dzen šaudīga, svārstīga, sev pašai netikama vieglprātība; dažiem nekas nav pa prātam, pēc kā viņi varētu izkārtot savu dzīves ritumu, un nāve viņus pārsteidz gurdenus un žāvājamies, tā ka nevaru apšaubīt, ko, līdzīgi orākulam, bildis ļoti ievērojams dzejnieks: “Tā irniecīga dzīves daļa, ko dzīvojam.”⁷ Patiešām, viss pārējais ir nevis dzīve, bet tikai laiks. (3) No visām pusēm mācas virsū un ielenc netikumi, kas neļauj saslieties un pacelt acis patiesības saskatīšanai, bet nospiež cilvēkus un piesaista tos iekārei. Nekad viņiem nav ļauts atgriezties pašiem pie sevis; ja viņiem nejausības pēc kādreiz tiek kāds miera mirklis, tad, līdzīgi dziļai jūrai, kurā arī pēc vētras vēl ir vērojams viļņojums, viņi tiek mētāti šurpu turpu un nekad nekļūst brīvi no savām iekārēm. (4) Tu domā, ka runāju par tiem, par kuru nelaimīgo stāvokli visi ir vienisprātis? Paskaties uz tiem, kuru labklājība ir visu uzmanības lokā: viņi nosmok savā mantībā. Cik daudziem viņu bagātības ir par nastu! Cik daudziem liek spļaut asinis viņu daiļrunība, diendienā pūloties izrādīt savu talantu!⁸ Cik

daudzi nemitīgu baudu dēļ ir bāli kā liķi! Cik daudziem klientu bars neatstāj nevienu brīvu mirkli! Īsi sakot – aplūko šos visus no zemākā līdz augstākajam: vienam vajag padoma, otrs to sniedz; viens ir briesmās, otrs viņu aizstāv; cits spriež tiesu – neviens nesaņgā pats sevi, visi iznīkst cits cita labā. Apvaicājies par tiem, kuru vārdus iemācās no galvas, un tu redzēsi, ka viņus izšķir pēc šādām pazīmēm: viens kalpo šim cilvēkam, otrs – citam; neviens nekalpo sev. (5) Un vēl: daži pavisam nesaprātīgā kārtā ir sašutuši par augstākstāvošo uzpūtību, jo šiem nav bijis laika viņus pieņemt, kad viņi to gribējuši. Vai tāds, kam pašam nekad nav laika sev, vēl uzdrīkstas sūdzēties par cita uzpūtību? Šis tevi, lai arī kas tu būtu, tomēr kādreiz, kaut vai augstprātīgu vaigu, uzlūkojis, savas ausis žēlīgi pievērsis taviem vārdiem, tevi paņēmis pie saviem sāniem: tu ne reizi neesi sevi turējis par cieņīgu, lai paskatītos uz sevi, lai uzklausītu sevi. Tāpēc tev nav pamata no kāda prasīt šādu pretimnākšanu, jo, kad pats tādu izrādīji, nevēlējies tik ļoti izdarīt pakalpojumu citam, cik nespēji būt kopā pats ar sevi.

III. (1) Kaut arī šā viena jautājuma aplūkošanai apvienotos visi dižgari, kas jēlkad spīdējuši, viņi nespētu vien pietiekami brīnīties par šo cilvēkprāta tumsību. Savus zemes īpašumus sagrābt cilvēki nevienam neatļauj un, ja izceļas kaut vai nenozīmīgs strīds par to robežām, tūlīt skrien pēc akmeņiem un ieročiem; savā dzīvē viņi ļauj ienākt citiem, pat paši atved tās nākamās noteicējus. Nav atrodams neviens, kas gribētu izdalīt savu naudu, bet cik daudziem ikviens izdāļā savu dzīvi! Viņi ir stingri savas mantas saturēšanā, taču, tiklīdz nonāk pie laika šķiešanas, ir vislielākie izšķērdētāji attiecībā uz vienīgo, kur skopums ir godājams.

(2) Tad nu paņemsim kādu no vecāku vīru skaita: “Mēs redzam, ka esi sasniedzis galēju cilvēkmūža

robežu – tevi nospiež simt vai pat vairāk gadu nasta; tad dod sev norēķinu par saviem gadiem! Pasaki man, cik no šā laika tev atņēmis kreditors, cik – mīļākā, cik – patrons, cik – klients, cik – ķīvēšanās ar sievu, cik – vergu sodīšana, cik – pakalpīga skraidīšana pa pilsētu; pieskaiti vēl slimības, ko esam paši sev sagādājuši, un laiku, kas paliek bez jebkāda izmantojuma: tu redzēsi, ka tev ir mazāk gadu nekā skaitās. (3) Pārcilā atmiņā, kad esi bijis noteikts savās iecerēs, cik maz dienu aizvadīts tā, kā biji nodomājis; kad esi bijis noderīgs pats sev, kad tavš vaigs bijis savā skatā, tavš gars – brīvs no bailēm; kādus darbus esi paveicis tik ilgā mūžā, cik daudzi ir izlaupījuši tavu dzīvi, tev nemanot, ko zaudē; cik tev atņēmušas nenozīmīgas bēdas, muļķīgs prieks, alkatīga iekāre, vilinoša sabiedrība, cik maz tev palicis no pašam piederīgā: tu sapratīsi, ka mirsti pirms laika.”⁹

(4) Kāds tad ir stāvoklis? Jūs dzīvojat tā, it kā dzīvosit mūžīgi; jums nekad nenāk prātā, cik vāriģi esat, neievērojat, cik laika jau pagājis; jūs šķiežat to, it kā jums tā būtu atliku likām, kaut gan varbūt tieši šī diena, ko veltāt kādam cilvēkam vai lietai, ir jūsu pēdējā. Jūs kā mirstīgi no visa baidāties, visu kā nemirstīgi¹⁰ kārojat. (5) Tu dzirdēsi jo daudzus sakām: “Piecdesmit gadu vecumā atvaļināšos, sešdesmitais mūža gads mani atbrīvos no visiem sabiedriskajiem pienākumiem.”¹¹ Un kas tev ir galvotājs, ka dzīvosi ilgāk? Kas pieļaus, ka viss noritēs tā, kā tu plāno? Vai tev nav kauna sev saglabāt tikai dzīves paliekas un cildenajām domām noteikt vienīgi to laiku, kas vairs nekam nav izmantojams? Cik tas ir vēlu – iesākt dzīvi tad, kad tā jābeidz! Cik muļķīgi – aizmirst savu mirstīgumu un atlikt prātīgas ieceres līdz piecdesmitajam un sešdesmitajam gadam, un vēlēties dzīvi iesākt tur, līdz kurienei nokļūst tikai nedaudzi!

IV. (1) Tu redzēsi, ka ļoti vareniem un izcila stāvokļa

cilvēkiem izlaužas vārdi, kuros viņi mierīgu dzīvi gan vēlas, gan slavē, gan vērtē augstāk par visiem saviem labumiem. Viņi reizēm vēlas nokāpt no saviem augstumiem, ja tas būtu iespējams drošībā, jo, kaut arī laimi no ārpuses nekas neapdraudētu un nesatricinātu, tā sabrūk pati sevī.

(2) Dievišķais¹² Augusts, kam dievi piešķīruši vairāk nekā jebkuram citam, bez mitas izlūdzās mieru un tiecās atbrīvoties no valsts pārvaldes pienākumiem; ikvienā sarunā viņš allaž atgriezās pie tā, ka cerot uz mierīgu dzīvi¹³; ar šo saldo, kaut arī mānīgo mierinājumu viņš priecēja sevi savos pūliņos – ka dzīvos kādreiz sev.

(3) Kādā Senātam adresētā vēstulē, kurā viņš sola, ka viņa mierīgajai dzīvei netrūkstot cienīguma un tas nebūšot pretrunā ar viņa kādreizējo slavu, atradu šādus vārdus: “Taču to izdarīt ir skaistāk nekā solīt. Tomēr ilgās pēc šāda tik ļoti vēlama laika mani mudinājušas, priekam par īstenību vēl kavējoties, jau iepriekš gūt zināmu baudu no saldiem vārdiem.” (4) Mierīga dzīve viņam šķita tik svarīga, ka viņš, nespēdams to baudīt īstenībā, aizsteidzās īstenībai priekšā domās. Cilvēks, kas redzēja, ka viss ir atkarīgs tikai no viņa, kas noteica cilvēku un tautu likteni, iedomājās, ka viņa laimīgākā diena būs tā, kad viņš atbrīvosies no sava dižuma. Viņš bija pieredzējis, cik daudz sviedru prasījusi šī labklājība, kas apmirdzēja visas zemes, cik daudz slēptu raižu tā sedz. (5)¹⁴ Spiests ar ieročiem vispirms cīnīties ar pilsoņiem, tad ar amata biedriem, beidzot – ar tuviniekiem, viņš lējis asinis uz jūras un sauszemes.

Karā izstaigājis Maķedoniju, Sicīliju, Ēģipti, Sīriju un Āziju, un gandrīz visas zemes, viņš no romiešu slepkavošanas nogurušās armijas pavērsa uz ārējiem kariem. Kamēr viņš apvaldīja Alpus un savaldīja miera laikā valstī uzradušos ienaidniekus, kamēr pavirzīja robežas

aiz Reinas, Eifrātas un Donavas, paša pilsētā pret viņu tika trīti Murēnas, Cēpiona, Lepida, Egnātija un citu zobeni.¹⁵ (6) Viņš nebija vēl izbēdzis no viņu sazvērestībām, kad viņa meita¹⁶ un tik daudzi dižciltīgi jauni cilvēki, kurus ar to saistīja netikli sakari it kā svinīgs zvērests, biedēja viņa jau iedragātos gadus, vēl Jūls¹⁷ un atkal kopā ar Antoniju bīstama sievietē.¹⁸ Viņš šos augoņus bija nogriezis līdz ar pašiem locekļiem, bet to vietā izauga jauni, tāpat kā asiņu pārpilnā miesā aizvien pārpļisa atsevišķas vietas. Tāpēc viņš vēlējās mieru, un šajās cerībās un domās mazinājās viņa grūtumi. Tāda bija tā cilvēka vēlme, kas spēja piepildīt citu vēlmes.

V. (1) Marks Cicerons, mētāts starp katilinām, klodijiem, pompejiem un krasiem – daļēji klajiem ienaidniekiem, daļēji šaubīgiem draugiem, svārstīdamies līdz ar republiku, cenšas grimstošo noturēt, taču beidzot tiek aizrauts prom, nespēdams būt mierīgs laimē, nedz pacietīgs nelaimē, – cikreiz viņš nav nolādējis savu ne bez pamata, taču bez mēra cildināto konsulātu! (2) Cik žēlabaini vārdi viņam izlaužas kādā vēstulē Atikam,¹⁹ kad Pompejs tēvs jau pieveikts, bet dēls²⁰ Spānijā vēl pūlas atjaunot dragātos ieročus! “Tu vaicā,” viņš saka, “ko te daru? – Kvernu savā Tuskulas lauku mājā pusbrīvs.” Viņš piebilst vēl šo un to, žēlodamies par aizvadīto dzīvi, sūkstīdamies par pašreizējo, necerēdams uz turpmāko. (3) Cicerons dēvējis sevi pusbrīvu: bet gudrais, nūdien, nekad nenokāps līdz tādām apzīmējumam, nekad nebūs pusbrīvs; viņš allaž būs neskarts un drošs savā brīvībā, būs nesaistīts un pats savs kungs, augstāks par citiem. Kas gan var būt pārāks par to, kurš ir pārāks par likteni?

VI. (1) Kad Līvijs Drūss, darbīgs un straujas dabas vīrs, kas, balstīdamies uz milzīgām masām no visas Itālijas, bija ierosinājis jaunus likumus – grakhisku postu,²¹ nesa-skatīja, kāds būs šo norišu iznākums, kuras viņš nespēja

ne novest līdz galam, ne, reiz iesāktas, vairs drīkstēja pamest, viņš esot nolādējis savu no sākta gala nemierpilno dzīvi: viņam vienīgam pat zēna gados nekad neesot tikušas nekādas brīvdienas. Būdam vēl nepilngadīgs un valkādamis bērna togu,²² viņš uzdrīkstējās tiesnešiem aizbilst par apsūdzētajiem un savu ietekmi tiesā likt lietā tik iedarbīgi, ka dažās prāvās, kā droši zināms, panāca labvēlīgu spriedumu. (2) Pie kā gan vajadzēja novest šādai pāragrai godkārei? Varēja paredzēt, ka tāda priekšlaicīga pārdošība izvērtīsies par milzīgu postu gan pašam, gan sabiedrībai. Tātad viņš, kas no bērna kājas bijis nemiera gars un tiesām par apgrūtinājumu, pārāk vēlu sūdzas, ka viņam nekad neesot bijušas nekādas brīvdienas. Par to, vai viņš pats sev padarījis galu, domas dalās; viņš saņima no pēkšņa ievainojuma pavēderē. Viens otrs šaubās, ka viņa nāve bijusi brīvprātīga, neviens nešaubās par to, ka tā bijusi pašā laikā.

(3) Ir lieki minēt vēl kādus, kas, citiem šķīzdami vislaimīgākie cilvēki, paši par sevi snieguši patiesu liecību, jūzdami naidu pret visiem saviem aizvadītajiem gadiem. Taču ar šādu sūkstišanos viņi nemainīja nedz citus, nedz sevi: tiklīdz izlauzušies tādi vārdi, kaislības atgriežas pie ierastā. (4) Patiešām – jūsu mūžs, kaut arī tas pārsniegtu tūkstoš gadu, saruks pavisam mazs: šie trūkumi aprīs arī visilgāko mūžu. Taču laiks, kas gan atbilstoši savai dabai aizrit, bet ko var paildzināt saprāts, no jums neizbēgami steidzas strauji prom, jo jūs neķeraties tam klāt un neaizturat, neliekat ātrākajai no visām lietām pakavēties, bet ļaujiet tai aiziet kā kaut kam nevajadzīgam un atgūstamam.

VII. (1) Pirmām kārtām domāju tos, kuriem nav laika nekam citam kā vien vīnam un miesaskāribai, jo neviens nenodarbojas ar kaut ko vēl neglītāku. Citi, kaut arī viņus pārņēmusi tukša slavas šķietamība, tomēr maldās spožā veidā. Tu varētu man minēt mantkārigos, minēt

dusmās ātros vai tos, kas naidā un ķildās ir netaisni, – šie visi kļūdās vīrišķīgāk: iestigt plītešanā un jutekliskās baudās ir apkaunojoša slimība. (2) Pārbaudi visas šo cilvēku dienas un paskaties, cik ilgi viņi rēķina, cik ilgi intriģē, cik ilgi baidās, cik ilgi parāda uzmanību citiem un cik ilgi tiek parādīta uzmanība viņiem, cik laika prasa tiesas lietas – pašu vai citu, cik laika – mielasti, kas jau kļuvuši par pienākumu: tu redzēsi, ka viņiem neļauj atvilkt elpu vai nu viņu nelaiimes, vai labumi²³.

(3) Visbeidzot – visi ir vienisprātis, ka pārāk aizņemts cilvēks nevar ne ar ko sekmīgi nodarboties – ne ar daiļrunu, ne cildenajām zinātnēm, jo izkļiedētais prāts nespēj neko dziļāk uzņemt, bet visu tajā it kā sabāzto atkal izgrūž. Nekas aizņemtam cilvēkam nepadodas mazāk kā dzīvošana – nav grūtākas prasmes par šo. Citu zinību skolotāju ik uz soļa ir daudz; dažas no tām jau zēni šķiet tik labi apguvuši, ka varētu tās pat mācīt. Dzīvojot jāmācās visu mūžu un, par ko tu varbūt brīnīsies vēl vairāk, visu mūžu jāmācās mirt. (4) Tik daudz izcilu cilvēku, novērsuši visus traucēkļus un atteikušies no savām bagātībām, amatiem un baudām, līdz pašam mūža galam pēc tā vien tiekušies, ka prastu dzīvot; tomēr lielākā daļa no viņiem šķīrusies no dzīves, atzinušies, ka viņi to vēl neprotot. Un kur nu vēl to varētu prast tie citi! (5) Tici man, tikai dižam un pāri pār cilvēciskiem maldiem stāvošam vīram ir dots neļaut neko sev atņemt no sava laika, un viņa mūžs ir ļoti ilgs, tāpēc ka, lai arī cik tas ilgtu, tas visā pilnībā ir viņa paša rīcībā. Nekas no tā nav palicis novārtā atstāts un neizmantots, nekas nav bijis pakļauts kādam citam, jo viņš neko nav atradis, kas būtu tā cienīgs, lai to apmainītu pret paša laiku, ko viņš tik taupīgi glabājis. Tāpēc viņam tā bijis gana, bet neizbēgami pietrūcis tiem, no kuru dzīves ļaudis daudz nesuši projām.

(6) Taču tev nav pamata domāt, ka viņi kādreiz arī nesaredz savu zaudējumu: tu noteikti dzirdēsi reizēm jo daudzus no tiem, ko nomāc viņu lielā laime, klientu ielenkumā vai prāvu burzmā, vai citās godpilnās likstās iesaucamies: “Nav ļauts man dzīvot!” (7) Kāpēc lai tev nebūtu ļauts? Visi, kas tevi aicina palīgā, atrauj tevi no tevis pašā. Šis apsūdzētais – cik dienu viņš tev atņēmis? Cik – šis amata pretendents? Cik – šī vecā sieva, kas piekususi no mantinieku apbedīšanas? Cik – šis vīrs, kas mantojuma tīkotāju alkatības iekairināšanai izliekas slims? Cik – šis visai ietekmīgais draugs, kas jūs pieskaita nevis pie saviem draugiem, bet pie savas iekārtas? Pārlūko, saku, un pārbaudi sava mūža dienas: tu redzēsi, ka tev pašam palikušas tikai ļoti nedaudzas un mazvērtīgas. (8) Viens, saņēmis fascijus, kurus vēlējās, grib no tiem atbrīvoties un vienā gabalā atkārti: “Kad beidzot šis gads būs galā!” Otrs sarīko spēles, kuras lozējot iegūt viņam bija milzum svarīgi.²⁴ “Kad atkal tikšu no tām vaļā!” viņš iesaucas. Par citu kā aizstāvi plēšas viss forums; viņš piepilda visu laukumu ar cilvēku baru, kas ir pārāk liels, lai pats būtu sadzirdams. “Kad prāvā izsludinās pārtraukumu!” saka viņš. Ikviens steidzina savu dzīvi un cieš, ilgodamies nākotnes un juzdams riebumu par tagadni. (9) Bet tas, kas visu laiku izmanto sev, kas izkārti ikvienu dienu, it kā tā būtu pēdējā²⁵, nedz vēlas rītdienu, nedz bīstas tās. Kādu gan jaunu baudu viņam varētu atnest kāda nākamā stunda? Viss ir zināms, viss līdz sātam izbaudīts. Pārējo lai izkārti liktenis, kā tam tik: viņa dzīve jau ir drošībā. Tai var vēl ko pielikt klāt, bet atņemt nevar neko un pielikt tikai tāpat kā līdz kaklam paēdušam vēl mazliet ēdiena, pēc kura viņš nejūt vajadzību, bet kuru tomēr pieņem. (10) Sirmo matu un grumbu dēļ tev nav pamata uzskatīt, ka cilvēks ilgi dzīvojis: viņš nevis ilgi dzīvojis, bet ilgi eksistējis. Vai tad tu uzskatītu,

ka pa jūru lielu gabalu nobraucis tāds, kuru, tikko kā atstājušu aiz sevis ostu, sagrābusi neganta vētra un nesugi gan šurp, gan turp un vēji, pamīšus uzbrāžot no dažādām pusēm, dzinuši riņķi pa vienām un tām pašām vietām? Viņš nav nobraucis lielu gabalu, bet ir daudz mētāts.

VIII. (1) Es vienmēr brīnos, kad redzu, ka cilvēki pieprasa sev laiku un tie, no kuriem to pieprasa, ir tik pretimnākoši; abas puses domā par to, kālab šis laiks tiek pieprasīts, neviens nedomā par pašu laiku; to pieprasa, it kā tas nebūtu nekas, un to piešķir, it kā tas nebūtu nekas. Cilvēki rotaļājas ar to, kas ir vērtīgāks par visu. Bet viņi to nesaprot, jo tas ir kas neķermenisks, nav tverams ar redzi un tālab tiek uzskatīts par kaut ko pavisam mazvērtīgu, pat par ko tādu, kam nav gandrīz nekādas vērtības. (2) Gada algu, dāvanas cilvēki ņem pretī ļoti labprāt un tiem veltī savas pūles, savu darbu un centību: neviens necienī laiku; to izmanto, it kā tas neko nemaksātu. Bet paskaties uz šiem pašiem cilvēkiem, kad viņi, būdami slimi un pienākot tuvāk nāves briesmām, tver ārstu ceļus, kad viņi, baidoties nāvessoda, ir gatavi atdot visu savu mantu, lai paliktu dzīvi! Tik pretrunīgi ir viņu noskaņojumi. (3) Ja katram, tāpat kā aizvadītie gadi, acu priekšā būtu viņa nākamie, kā gan tad drebētu tie, kas redzētu, ka viņiem palikuši tikai nedaudzi, cik taupīgi viņi tad apietos ar tiem! Ir taču viegli iedalīt ko skaidri zināmu, lai cik mazs tas būtu; jo rūpīgāk jāglabā tas, par ko nezini, kad tam pienāks gals.

(4) Tomēr nedrīksti domāt, ka šie cilvēki nezina, kas tā par dārgu lietu: viņi tiem, kurus visvairāk mil, mēdz teikt, ka ir gatavi viņiem atdot daļu no saviem gadiem. Jā, viņi tos atdod, bet bez īstas sapratnes: viņi atdod tā, ka atņem sev, citiem nekam nenākot klāt. Bet tieši to, ka viņi sev ko atņem, viņi nezina. Tāpēc zaudējums viņiem paciešams, jo tas paliek viņiem apslēpts. (5) Neviens tev

neatnesis atpakaļ tavus gadus, neviens neatdos tev atpakaļ tevi pašu. Tava dzīve ritēs, kā sākusi; tā savu gaitu negriezīs atpakaļ, nedz apstādinās; tā netrokšņos, neatgādinās savu ātrumu. Tā klusēdama slidēs uz priekšu; tā nepaildzināsies nedz pēc kāda valdnieka pavēles, nedz tautas labvēlības; tā, kā pirmajā dienā raidīta ceļā, tecēs, nekur nenogrieždamās, nekur neaizkavēdamās. Kas notiks? Tu esi aizņemts, dzīve steidzas; tikmēr klāt būs nāve, kurai, gribi vai negribi, tev būs jāatlicina laiks.

IX. (1) Bet vai var būt kas muļķīgāks par zināmu cilvēku domāšanas veidu – es domāju tos, kas dižojas ar savu gudrību? Viņi aizņemti savā lielajā darbīgumā, lai varētu labāk dzīvot, izkārto savu dzīvi uz dzīves rēķina. Viņi kaļ plānus ilgām laikiem, bet atlikšana uz vēlāku laiku dzīvei ir vislielākais zaudējums. Atlikšana iznieko ikvienu tuvāko dienu, tā atņem mums tagadni, dodot solījumus tālākai nākotnei. Lielākais šķērslis dzīvei ir gaidas, kas atkarīgas no rītdienas un pazudina šodienu. Tu izriko to, kas ir likteņa rokās, bet palaid, kas ir tavējās. Kurp tu vērs savus skatienus? Kurp savas domas? Viss, kas vēl nāks, ir nedrošs: dzīvo tūdaļ! (2) Lūk, iesaucas dižākais dzejnieks un, it kā dieva mutes iedvesmots, dzied mums glābēju dziesmu:

Dzīves labākā diena jau nelaiimes vajātiem ļaudīm
Pirmā bēg projām.²⁶

“Ko vilcinies?” viņš saka. “Ko kavējies? Ja nepārņemsi dienu savā ziņā, tā aizbēgs.” Un, ja pārņemsi, tomēr aizbēgs. Tāpēc laika straujumam jāliek pretī tā izmantotā ātrums un aši jādzer kā no kalna strauta, kas netecēs mūžīgi. (3) Arī tas ir lieliski sacīts bezgalīgas vilcināšanās²⁷ nopelūmam, ka viņš runā nevis par labāko vecumu, bet labāko dienu. Kālab tu bezrūpīgi un tik straujā laika skrejā kūtri izvērs sev garā virknē mēnešus

un gadus, kā vien labpatīk tavai alkatībai? Viņš runā ar tevi par dienu, turklāt par šo pašu projām bēgošo. (4) Vai tā tad ir kādas šaubas, ka nelaimīgajiem mirstīgajiem, tas ir, aizņemtajiem, pirmā bēg projām ik labākā diena? Viņu vēl bērnišķīgajai dvēselei uzbrūk vecums, ko viņi sasniedz nesagatavoti un neapbruņoti, jo viņi ne par ko nav gādājuši: viņi tajā iekļuvuši pēkšņi un negaidot, nav jutuši, ka tas diendienā viņiem pienāk tuvāk. (5) Kā saruna, lasīšana vai dziļas pārdomas maldina ceļiniekus un viņi pamana ātrāk, ka sasnieguši mērķi, nekā manījuši, ka tam tuvojušies, tā arī aizņemtie cilvēki šo nemitīgo un ātrum ātro dzīves ceļu, ko vienmērīgu soli veicam nomodā un miegā, apzinās tikai pašā galā.

X. (1) Ja es gribētu savu apgalvojumu pamatot detalizēti un argumentēti, man pavērtos daudz iespēju pierādīt, ka pārāk aizņemtu cilvēku dzīve ir ļoti īsa. Fabiāns, nevis viens no kabineta filozofiem, bet no īstajiem, veco laiku, mēdza sacīt: "Pret kaislibām jācīnās enerģiski, nevis smalkjūtīgi; to karapulks atvairāms, nevis nodarot tam vieglus ievainojumus, bet triecienā. Te neder matu skaldisana, jo ar tām nav jāķircinās, bet tās jāsgrauj." Tomēr, lai varētu šiem cilvēkiem pārņemt viņu maldus, viņi jāpamāca, ne tikai jānožēlo.

(2) Dzīve sadalās trijos posmos: bijušajā, esošajā un nākamajā. No tiem šis, kuru pašlaik vadām, ir īss, ko vadīsim – šaubīgs, kas aizvadīts – drošs, jo par to liktenis ir zaudējis savas tiesības un tas vairs nevar nonākt neviena cilvēka varā. Šo posmu zaudē aizņemtie ļaudis, jo viņiem nav laika atskatīties pagātnē un, kaut arī viņiem tas būtu, tad atcerēties ko tādu, kas nožēlas vērts, ir nepatīkami. (3) Tāpēc viņi tikai negribīgi atgriežas domās pie nelāgi aizvadītiem laikiem un neuzdrošinās atkal cīlāt to, kā nepareizums, kaut arī tas acumirklīgas baudas vilinājuma dēļ palicis nepamanīts, atceroties kļūst redzams.

Neviens, izņemot to, kas visu darijīs, pakļaudamies savas sirdsapziņas mērauklai, kura nekad nav maldināma, neatgriežas labprāt pagātnē. (4) Tam, kas godkāri daudz ko gribējis, augstprātīgi noniecinājis, varmācīgi pieveicis, nodevīgi piekrāpis, alkatīgi sagrābis, izšķērdīgi notriecis, ir jābaidās savas atmiņas. Tomēr tā ir mūsu laika svētā un neaizskaramā daļa, kas ir pacēlusies pāri pār visām cilvēciskām nejaušībām un atņemta likteņa varai un ko nevar satraukt ne trūkums, ne bailes, ne slimību uzbrukums; to nevar ne apdraudēt, ne atņemt: tas mums ir mūžīgs un drošs īpašums. Tagadnei pieder tikai atsevišķas dienas un arī no tām tikai atsevišķi mirkļi. Bet pagājušā laika dienas būs tūdaļ klāt, kad pavēlēsi, un pēc tavas gribas ļaus sevi aplūkot un aizkavēt, kam aizņemtajiem cilvēkiem nav laika. (5) Tikai no rūpēm brīvs un mierīgs gars ļauj pārlūkot visus savas dzīves posmus; aizņemto cilvēku dvēseles nespēj, it kā atrazdamās zem jūga, pagriezties un atskatīties. Tā viņu dzīve nogrimst bezdibenī; un tāpat, kā nav nekāda labuma no tā, ka lej kaut vai cik ūdens traukā bez dibena, kas to uztvertu un glabātu, tā arī nav svarīgi, cik ir dots laika, ja nav nekā, kur tam nosēsties – tas bojātajām, caurumainajām dvēselēm izskrien cauri. (6) Pašreizējais laiks ir ārkārtīgi īss, patiešām – tik ļoti, ka tas dažiem šķiet neesam nekas, jo tas ir nemitīgā kustībā, tek un steidzas; tas pārstāj būt, pirms atnācis, un necieš aizkavēšanos, tāpat kā to necieš Visums un zvaigznāji, kas ir nemitīgā kustībā un nekad nepaliek vienā un tai pašā vietā. Tātad aizņemtajiem pieder tikai tagadne, kas ir tik īsa, ka nav satverama, un arī tā zūd šiem cilvēkiem, kas tiek raustīti uz daudzām pusēm.

XI. (1) Beidzot, vai gribi dzirdēt, kādā ziņā viņi nedzīvo ilgi? Tad paskaties, cik ilgi viņi vēlas dzīvot. Savu laiku nodzīvojuši veči savās lūgsnās ņemas izkaulēt vēl

dažus gadus; viņi tēlo, ka ir jaunāki nekā ir, mājīgi glaimo sev un maldina sevi ar tādu patiku, it kā reizē maldinātu arī likteni. Un, ja slimība viņiem kādreiz atgādina, ka ir mirstīgi, cik bailīgi viņi tad mirst, it kā viņi nevis aizietu no dzīves, bet tiktu raušus aizrauti! Viņi kliez, kādi viņi gan bijuši muļķi, ka nav dzīvojuši, un ka turpmāk dzīvošot mierā, ja vien šoreiz tiks sveikā cauri. Tad viņi iedomājas, cik veltīgi iegādājušies lietas, ko vairs nebau-
dīs, cik nevajadzīgs bijis viss viņu darbs. (2) Bet, kam dzīve rit tālu no visas rosīšanās, kāpēc lai tā nebūtu pie-
tiekami ilga? No tās nekas netiek aizdots projām, netiek izkaisīts gan šur, gan tur, nekas netiek atstāts likteņa ziņā, nekas neaiziet postā aiz nevērības, neiet mazumā devīgu-
ma dēļ, nekas nav lieks: vārdu sakot, tā visa dod augļus. Tātad, lai cik īsa būdama, tā ir pietiekama ar uzviju, un tāpēc gudrais, lai arī kad pienāks viņa pēdējā diena, nevilcināsies stingru soli doties nāvei pretī.

XII. (1) Tu varbūt vaicā, kurus dēvēju par aizņemtiem? Nedomā, ka runāju vienīgi par tiem, ko no bazilikas²⁸ beidzot padzen viņiem uzrīdīti suņi,²⁹ ko redzi vai nu viņu pavadoņu barā lielākā spožumā, vai citu pavadoņu pūlī lielākā nicinājumā bezmaz nospiestus, ko viņu pakalpīgums dzen laukā no mājām, lai klaudzinātu pie svešām durvīm, kam nedod mieru prētora šķēps³⁰ ar cerību uz apkaunojošu peļņu, kura kādudien var pārvērsties pūžņojošā augonī. (2) Dažiem pat viņu miers ir noslogots: lauku mājā vai gultā, pilnīgā vientulībā, kaut arī nogājuši malā no visiem, viņi ir paši sev par apgrūtinājumu. Viņu dzīve nav saucama par mierīgu, bet par bezdarbīgu rosīšanos. Vai tu par mierā dzīvojošu³¹ dēvē to, kas ar bažīgu rūpīgumu sakārto savus Korintas traukus, kuriem ir liela vērtība dažu cilvēku neprāta dēļ, un lielāko daļu sava laika pavada ar rūsainām metāla plāksnītēm? Kas sēž cikstēšanās laukumā (jo, ak vai! mēs pat

niecīšam no romiskiem netikumiem) un vēro zēnu ciņas? Kas savu jūglopu ganāmpulkus sadala pāros pēc vecuma un krāsas? Kas uztur pēdējā laikā uzradušos³² atlētus? (3) Ko? Vai tu dēvē par mierā dzīvojošiem tos, kam aizrit daudz stundu pie bārddziņa, kamēr tiek nocirpts varbūt pagājušajā naktī ataugušais, kamēr tiek spriests par katru atsevišķu matu, kamēr vai nu izjukuši mati tiek atkal nolikti savā vietā, vai pašķidri no šejienes un turienes saķemmēti uz pieres? Kā viņi dusmojas, ja bārddzinis bijis mazliet nolaidīgs, iedomādamies, ka viņš griež matus vīrietim! Kā viņi aizsvilstas, ja kas nocirpts no viņu krēpēm, ja kāds mats nav savā vietā, ja viss neiegulst pienācīgajās sprogās! Kurš no viņiem neredzētu labprātāk nekārtībā valsti nekā savu frizūru? Kurš neraižētos vairāk par savas galvas rotu nekā tās veselību? Kurš nedotu priekšroku elegantumam, nevis godīgumam? Vai tu dēvē par mierā dzīvojošiem tos, kas aizņēmti ar ķemmi un spoguļi?

(4) Un kā ir ar tiem, kas nodarbojas ar dziesmu sacēršanu, klausīšanos un atskaņošanu, balsi, kuras normālo plūdumu daba veidojusi tik skaistu un vienkāršu, izķēmodami nedabiskāko modulāciju vijumos? Kuru pirksti visu laiku bungo kādas viņiem galvā skanošas dziesmas ritmu? No kuriem, kad viņi ir klāt nopietnos, bieži arī skumjos notikumos, dzirdama klusa dungāšana? Tas viņiem ir nevis miers, bet bezdarbīga darbošanās.

(5) Pat mielastus es, nūdien, nepieskaitītu pie viņu brīvā laika, kad redzu, cik satraukti viņi kārtu savus sudraba traukus, cik rūpīgi uzsprauž savu izvirtušo zēnu³³ tunikas, cik saspringti vēro, kādā skatā no pavāra atnāks mežakuilis, cik ātri pēc dotas zīmes pie saviem pienākumiem skriešus dodas gludi noskūtie jaunie vergi, cik prasmīgi ne pārāk lielos gabalos tiek sadalīti putni, cik centīgi nabaga puīšēļi uzslauka iereibušo vēmekļus: ar

tādām lietām viņi tiecas gūt smalkuma un elegantuma slavu, un viņu ačgārnības viņiem iet līdzī visās dzīves intīmajās jomās – tiktāl, ka viņi bez plātīgām izdarībām vairs nespēj ne dzert, ne ēst. (6) Pat tos nepieskaitīsi pie mierā dzīvojošajiem, kuri liek sevi nēsāt apkārt krēslā un nestuvēs un rūpīgi ievēro savas nešus pastaigu stundas, it kā nedrīkstētu no tām atkāpties; kuriem cits atgādina, kad viņiem jāmazgājas, kad jāpeld, kad jāēd: viņi savas izlutušās dvēseles gurdenumā tik ļoti atslābuši, ka paši nevar zināt, vai izsalkuši! (7) Dzirdu, ka viens no baudkārajiem – ja vien var saukt par baudu aizmirst cilvēcisko dzīvi un cilvēciskos paradumus –, uz rokām izcelts no vannas un nosēdināts krēslā, vaicājis: “Vai jau sēžu?” Vai tu domā, ka šis cilvēks, kas nezina, vai viņš sēž, zina, vai viņš dzīvo, vai viņš ko redz, vai viņam ir brīvs laiks? Man nav viegli pateikt, kad būtu viņa vairāk žēl – kad viņš to patiešām nezinātu vai tikai izliktos, ka nezina. (8) Daudzos gadījumos viņi tiešām cieš no savas aizmāršības, bet daudzos arī to tēlo. Daži trūkumi viņiem sagādā prieku, it kā tie būtu viņu laimes pierādījumi; viņiem liekas, ka tikai ļoti zema stāvokļa, nicināmam cilvēkam piedienas zināt, ko dara. Tad nu ej un uzskati, ka mīmu aktieri daudz ko piedzejo, lai pulgotu greznību! Nudien, viņi vairāk noklusē nekā izdomā, un neticamu netikumumu klāsts mūsu tikai šai ziņā izdomas bagātajā laikā kļuvis tik liels, ka varam mīmu aktierim jau pārņemt nolaidību. Iedomājieties – ir tāds cilvēks, kas tik dziļi iegrimis izlutinātībā, ka viņam jānotic citam, ka viņš sēž! (9) Tātad šis nav nekāds mierā dzīvojošs cilvēks – viņš saucams citā vārdā: viņš ir slimis, nē, pat miris. Mierā dzīvo tas, kas savu mierīgo dzīvi apzinās. Bet šis pusdzīvais, kuram sava ķermeņa stāvokļa apjēgšanai vajadzīgs cits, kas to norāda, – kā tāds cilvēks var jēlkad būt kungs pār savu laiku?

XIII. (1) Uzskaitīt katru atsevišķi, kam dzīve pagājusi ar kauliņspēli vai bumbu, vai cepinoties saulē, prasītu pārāk ilgu laiku. Tie, kuru izpriecas prasa daudz pūļu, nedzīvo mierā. Piemēram, par tiem, kas nododas nevajadzīgu zinātņu studijām, – tādu arī romiešu vidū jau ir visai daudz, – neviens nešaubīsies, ka viņi ar visu savu darbīgumu neko nedara. (2) Grieķiem piemītusi šī indeve – vaicāt, cik Uliksam bija airētāju, vai pirmā ir sarakstīta Iliāda vai Odiseja, turklāt vai abas sacerējis viens un tas pats cilvēks, un tamlīdzīgas lietas;³⁴ ja tās paturēsi pie sevis, tās necik nepriecēs tavu kluso garu, bet, ja publicēsi, šķitīsī nevis izglītotāks, bet apnicīgāks. (3) Lūk, arī romiešus apsēdusi tukša tieksme mācīties nevajadzīgas lietas. Šajās dienās dzirdēju kādu stāstām, ko ikviens no romiešu karavadoņiem darījis pirmais: Duilijs bijis pirmais, kas uzvarējis jūras kaujā; Kurijs Dentāts pirmais triumfā rādījis ziloņus.³⁵ Kaut arī nevairojot īstenu slavu, tas tomēr attiecas uz mūsu pilsoņu veikumu piemēriem. To zināt gan nedod nekādu labumu, tomēr mūs valdzina šo lietu ārišķīgais spožums. (4) Atļausim arī pētniekiem vaicāt, kurš pirmais pierunājis romiešus kāpt uz kuģa. Tas bijis Klaudijs, ko sauca *Kaudeks* vārdā tāpēc, ka senie vairāku dēļu savienojumu dēvēja par *caudex*; no tā atvasināts valsts likumu plāksņu nosaukums – *kodeksi*³⁶, un arī vēl tagad kuģus, kas pa Tibru atved pārtiku, pēc sena paraduma sauc par *codicariae*. (5) Manis pēc vēl varētu arī pieminēt, ka Valerijs Korvīns pirmais pieveicis Mesānu un, pārnesdams uz sevi ieņemtās pilsētas apzīmējumu, kā pirmais no Valeriju dzimtas tika saukts par Mesānu, bet vēlāk, tautai laika gaitā sajaucot burtus, dēvēts par Mesālu. (6) Varbūt tu kādam ļautu interesēties arī par to, ka Lūcijs Sulla cirkā pirmais licis rādīt vaļā palaistus lauvas, kad citkārt tika rādīti tikai piesieti, un ķēniņš Bokhs bija atsūtījis šķēpmešus to nogalināšanai? Jā, arī

tas lai būtu vēl atļauts. Bet vai kaut kam labam pieskaitāms arī tas, ka Pompejs cirkā pirmais sarīkojis cīņu ar astoņpadsmit ziloņiem, pret kuriem kā kaujā tika raidīti noziedznieki? Pirmais vīrs valstī, kurš, kā vēstī valodas, pagātnes lielo vīru vidū izcēlies ar ārkārtīgu labestību, uzskatījis par ievēribas cienīgu izrāžu veidu cilvēkus nāvēt pa jaunam. “Viņi cīnās uz dzīvību un nāvi? Ar to ir par maz! Viņi tiek saplosīti? Ar to ir par maz! Lai milzīgā dzīvnieku masa samin viņus!”³⁷ (7) Būtu bijis labāk to nodot aizmirstībai, lai vēlāk no tā nemācītos kāds varasvīrs un viņam neskaustu šāda bezgala necilvēcīga rīcība. Ai, kāda tumsa pārņem mūsu prātus aiz lielas laimes! Viņš toreiz ticēja, ka ir pārāks par dabu, kad tik daudzus nelaimīgu cilvēku barus meta zem svešām debesīm dzimušiem zvēriem, kad savā starpā lika cīnīties tik atšķirīgiem radījumiem, kad romiešu tautas acu priekšā lēja tik daudz asiņu, – viņš, kas drīz to piespiedīs pašai izliet vēl vairāk. Bet vēlāk tas pats cilvēks, aleksandrieša nodevības pievilts, ļāva sevi nodurt pēdīgajam vergam,³⁸ tikai tad beidzot saprazdams, cik tukša lielība ir viņa pievārds³⁹.

(8) Taču atgriezīšos pie tā, no kā biju novirzījies, un parādīšu, izmantojot šo pašu vielu, dažu cilvēku lieko cītību. Tas pats vīrs⁴⁰ stāstīja, ka Metells, Sicīlijā pieveicis pūniešus un svinēdams savu triumfu, kā vienīgais no visiem romiešiem savu ratu priekšā licis vest simt divdesmit ziloņu, bet Sulla esot bijis pēdējais romietis, kas pavirzījies uz priekšu pomēriju, kuru, pēc senas paražas, pavirzīja, tikai iegūstot Itālijas, bet nekad – iegūstot provinces zemi.⁴¹ Bet to zināt tomēr vēl ir noderīgāk nekā to, ka Aventīna⁴² kalns atrodas ārpus pomērija, kā apgalvoja minētais cilvēks, proti, aiz viena no diviem iemesliem – vai nu tāpēc, ka uz turieni aizgājuši plebēji, vai tāpēc, ka, Remam šajā vietā sarīkojot auspiciju, putni neesot pareģojuši sekmes,⁴³ un vēl neskaitāmas citas lietas,

kas ir vai nu gatavie meli, vai tiem līdzīgas. (9) Kaut arī tu pieļautu, ka tas viss sacīts labticīgi, rakstīts, galvojot par patiesīgumu, – kam šādi stāsti mazinās maldus? Kam nomāks iekāres? Ko padarīs drosmīgāku, ko – taisnīgāku, ko – augstsirdīgāku? Mūsu Faḃiāns mēdza teikt, ka viņš palaikam šauboties, vai nebūtu labāk vispār neķerties pie studijām, nevis iestigt tajās.

XIV. (1) No visiem cilvēkiem mierīgu dzīvi vada tikai tie, kam ir laiks filozofijai⁴⁴, jo viņi ne vien rūpīgi glabā savas dzīves gadus, bet savam mūžam liek arī vēl klāt ikvienu citu mūžu. Cik vien gadu bijis pirms viņiem, tos viņi ieguvuši sev. Ja vien neesam visnepateicīgākie ļaudis, tad šie ļoti slavenie svēto domu radītāji dzimuši *mums*, *mums* sagatavojuši dzīves ceļu. Pie skaistākajām atziņām, kas no tumsas celtas gaismā, mēs nokļūstam ar citu pūlēm; neviens laikmets *mums* nav liegts, *mums* visi pieejami, un, ja ar gara lielumu vēlamies pamest cilvēka nespēka šaurību, šim ceļam mūsu rīcībā ir daudz laika. (2) Tad varam disputēt ar Sokratu, šaubīties ar Karneadu, rast mieru ar Epikūru, ar stoiķiem pieveikt cilvēka dabu, ar kiniķiem iziet no tās ietvariem. Tā kā daba *mums* ļauj piebiedroties jebkura laika kopībai, kālab *mums* no šā nenožīmīgā un nīcīgā laika rituma ar visu dvēseli nepievērsties tam, kas ir neizmērojams, kas ir mūžīgs, kas *mums* kopīgs ar tiem, kuri ir labāki? (3) Tie, kas, pildot sabiedriskos pienākumus, skraida apkārt, kas apgrūtina sevi un citus, – kad viņi labi iztrakojušies, kad diendienā apstaigājuši visus sliekšņus un nav pagājuši garām nevienām atvērtām durvīm, kad viņi savu pērkamo sveičienu⁴⁵ iznēsājuši pa visdažādākajās malās esošajām mājām, – cik daudzus viņi tad dabūjuši redzēt šajā milzīgajā un visādu kaislību plosītajā pilsētā? (4) Cik daudzi viņus noraidis – vai nu tāpēc, ka guļ vai uzdzīvo, vai tāpat vien aiz nelaipnības! Cik daudzi, kad būs viņus ilgi mocījuši,⁴⁶

paskries viņiem garām, aizbildinādamies ar steigu! Cik daudzi izvairīsies iziet uz ielas pa klientu pārblīvēto ātriju un izlavīsies no mājas pa kādām slēptām durvīm, it kā apmānīt nebūtu necilvēcīgāk kā noraidīt! Cik daudzi, šiem nelaimīgajiem saīsinot savu miegu, lai nogaidītu cita miegu, atkārtos, vēl īsti nepamodušies un saīguši pēc vakardienas skurbuļa, tikko kustinādami lūpas un augstprātīgi žāvādamies, viņu vārdu, kas tiem tūkstošreiz klušītēm priekšā čukstēs⁴⁷!

(5) Bet sacīt, ka viņi pilda savus īstenos pienākumus, varam tikai par tiem, kas vēlas sev ik dienas par tuvākajiem draugiem Zēnonu un Pītagoru, un Dēmokritu, un citu cildenu zinātņu augstos priesterus, tāpat Aristoteli un Teofrastu. No šiem nevienam netrūks laika, neviens neatlaidīs to, kas atnāks pie viņa, citādu kā laimīgu, sev draudzīgāku; neviens neļaus kādam doties projām tukšām rokām; gan nakti, gan dienu viņi ir pieejami ikvienam mirstīgajam.

XV. (1) Neviens no viņiem nepiespiedīs tevi mirt, bet visi tev to mācīs. Neviens no viņiem nepatērēs tavus gadus, bet tev piešķirs vēl savējos. Neviens no viņiem tev nebūs bīstams ar savām sarunām, neviens neapdraudēs tavu dzīvību ar savu draudzību, parādīt viņiem godu tev nekad neko neizmaksās. Tu saņemsi no viņiem, ko vien vēlies. Tā nebūs viņu vaina, ja nepaņemsi tik daudz, cik tev gribētos. (2) Kāda laime, cik skaistas vecumdienas gaida to, kas izraudzījies viņus par patroniem! Viņam būs cilvēki, ar kuriem pārdomāt gan pavisam mazsvarīgus, gan pašus svarīgākos jautājumus, kuriem ik dienas prasīt padomu par sevi, no kuriem dzirdēt patiesību bez apkaunojuma, kuri viņu uzslavēs bez glaimiem, pēc kuru līdzības veidot sevi.

(3) Mēs parasti sakām, ka neesot bijis mūsu varā izraudzīties savus vecākus, ko cilvēkiem piešķir liktenis; bet mums ir ļauts pēc sava ieskata kļūt labiem. Ir cildenāko

garu ģimenes: izvēlies, kurā gribi tapt uzņemts; tu mantosi ne vien viņu vārdu, bet pat viņu īpašumu, ko nenāksies skopulīgi un nenovīdīgi sargāt: tas kļūs jo lielāks, jo vairāku starpā to sadalīsi. (4) Viņi tev pavērs ceļu uz mūžību un pacels tevi tajā vietā, no kuŗienes neviens vairs netiek nogrūsts. Tas ir vienīgais veids, kā aizvirzīt tālāk mirstīgumu, pat pārvērst to nemirstīgumā. Amati, pieminekļi un viss, ko godkāre vai nu noteikusi savos lēmumos, vai radījusi celtnēs, ātri vien sabrūk – nav nekā, ko nenoārdītu, neiedragātu gadi, bet tam, ko svētījusi filozofija, kaitēt nekas nespēj; to neviens laikmets nedz iznīcinās, nedz mazinās. Nākamais un ik turpmākie pēc tam allaž pieliks tā cieņai vēl ko klāt, jo nenovīdība vērsas pret tuvumā esošo, bet attālo apbrīnojam objektīvāk. (5) Tātad filozofa dzīve plešas ļoti tālu, viņam nepastāv tās pašas robežas, kas citiem; viņš vienīgais ir brīvs no cilvēkdzimuma likumiem, visi laikmeti kalpo viņam kā kādam dievam. Ir pagājis zināms laiks? Viņš to tver savā atmiņā. Tas ir klāt pašreiz? Viņš to izmanto. Tas vēl nāks? Viņš aizsteidzas tam priekšā. Viņam mūžu padara ilgu visu laiku apkopošana vienā.

XVI. (1) Ļoti īsa un lielu rūpju pilna dzīve ir tiem, kas aizmirst pagātņi, atstāj novārtā tagadni un baidās par nākotni: kad klāt ir gals, šie nelaimīgie pārāk vēlu saprot, ka viņi tik ilgi bijuši aizņemti, neko nedarīdami. (2) Ka šie cilvēki dzīvo ilgu mūžu, tu nevari arī pamatot ar argumentu, ka viņi reizēm piesauc nāvi: viņu nesaprātīgums viņus tirda ar neskaidriem garastāvokļiem, kas virzīti taisni uz to, kā viņi bīstas; viņi bieži vien vēlas nāvi tāpēc, ka baidās no tās. (3) Par pierādījumu tam, ka viņi ilgi dzīvo, nevari uzskatīt arī to, ka viņiem diena nereti liekas gara, ka, tuvojoties noliktajam pusdienlaikam, viņi žēlojas, ka stundas rit lēni, jo, kad viņus pametuši viņu darbi,⁴⁸ viņi brīvajā laikā ir satraukti un nezina,

kā lai to izmanto vai novelk. Tāpēc viņi tiecas pēc kādas citas nodarbošanās un viss laiks pa vidu viņiem ir grūti panesams – tāpat kā, kad izziņota gladiatoru spēļu diena vai tiek gaidīts kādai citai izrādei vai izpriecām paredzētais laiks, gribas pārlēkt pāri līdz tam vēl palikušajām dienām. (4) Ja viņi uz ko cer, tad jebkura novilcināšana viņiem ir par ilgu, bet laiks, kas viņiem tikams, ir pārāk īss un straujš un pašu vainas dēļ kļūst vēl īsāks, jo viņi bēg no vienas izpriecas uz otru un nespēj palikt pie vienas vienīgas vēlmes. Tādiem cilvēkiem dienas ir nevis garas, bet nīstamas. Cik īsas turpretī viņiem liekas nakts, ko pavada ielasmeitu skavās vai pie vīna kausa! (5) No šejienes nāk arī dzejnieku neprāts, kuri ar savām pasaciņām baro cilvēku maldus, jo viņiem rādījies, ka Jupiteris, gultas baudu valdzināts, divkāršojis nakti.⁴⁹ Vai tas ir kas cits kā mūsu netikumumu iekairināšana, ja dievus padara par to ierosinātājiem un šai sērgai, pamatojoties uz dievības priekšzīmi, piešķir attaisnotu vaļu? Un kā lai viņiem arī nešķiet ļoti īsas šīs nakts, par kurām viņi tik dārgi samaksā? Dienu viņi zaudē, gaidīdami nakti, nakti – baidīdamies dienas gaismas.

XVII. (1) Pašas izpriecas viņiem ir nemierpilnas, dažādu baiļu satrauktas, un tieši baudas mirklī viņiem nāk prātā doma – “cik ilgi vēl?”. Šādā noskaņojumā valdnieki apraudājuši savu varenību un viņus nav priecējusi viņu lielā laime, bet biedējis tās kādreiz gaidāmais gals. (2) Kad tik augstprātīgais persiešu valdnieks izvērta savu karaspēku milzīgos lidzenuma plašumos un to nevis saskaitīja, bet izmērija,⁵⁰ viņš lēja asaras par to, ka pēc simt gadiem no tik daudziem jauniem cilvēkiem vairs nebūs palicis neviens.⁵¹ Bet tas pats, kas tur raudāja, grasījās viņus raidīt nāvē un pazudināt – citus jūrā, citus uz sauszemes, citus kaujā, citus bēgot – un īsā laikā iznīcināt tos, par kuriem viņš bažījās simt gadus uz priekšu. (3) Kālab

pat viņu prieki ir nemierpilni? Tālab, ka tiem nav stingra pamata, bet niecīgums, no kura tie rodas, tos arī gandr. Un kādi, tavuprāt, ir laiki, kas, kā viņi paši atzīst, ir slikti, ja pat tie⁵², kuros viņi dižojas un paceļas pāri pār cilvēku, ir nepietiekami droši? (4) Viņi lielākie labumi saistīti ar satraukumu, un liktenim uzticēties var vismazāk tad, kad tas ir ļoti labvēlīgs. Lai saglabātu laimi, ir vajadzīga vēl kāda cita laime, un piepildījušās lūgšanas prasa jaunas lūgšanas⁵³. Viss, kas mums tiek nejausības pēc, ir nepastāvīgs, un, jo augstāk tas pacēlies, jo piemērotāks tas ir krišanai, bet tas, kas drīz kritis, nevienu neiepriecina. Tātad ne vien ļoti īsai, bet arī ļoti nožēlojamai jābūt to cilvēku dzīvei, kuri ar lielām pūlēm iegādājas to, ko paturēt prasa vēl lielākas pūles; viņi, rosīgi darbodamies, sasniedz, ko vēlas, bažīgi glabā, ko sasnieguši. (5) Tikmēr viņi nekad neliek vērā laiku, kas vairs nekad neatgriezīsies: jaunas darīšanas stājas veco vietā, cerība modina cerību, godkāre – godkāri. Viņi netiecas likstām darīt galu, bet maina to pamatu. Mūs nomocījuši pašu amati? Vēl vairāk laika mums atņem citu. Mēs vairs nepūlamies kā amata pretendenti? Sākam darboties kā citu pretendentu atbalstītāji. Esam atbrīvojušies no apsūdzētāja sloga? Iegūstam tiesneša nastu. Kāds pārstājis darboties par tiesnesi? Viņš tagad ir izmeklētājs. Viņš ir nosirmojis kā svešas mantas algots pārvaldītājs? Nu viņš noņemas ar paša īpašumu. (6) Mariju atvaļinājis karadienests? Viņu nodarbina konsulāts. Kvintijs steidz atstāt aiz sevis diktatūru? Viņu atsauks atpakaļ no arkla.⁵⁴ Scīpions dosies karā pret pūniešiem, vēl nenobriedis tik lielam uzdevumam; Hannibala uzvarētājs, Antioha uzvarētājs, sava konsulāta rota, brāja konsulāta galvotājs,⁵⁵ tiktu, ja pats to neaizkavētu, nolikts līdzās Jupiteram.⁵⁶ Glābēju satrauks pilsoņu nemieri, un, pēc tam kad viņš kā jauns cilvēks būs jutis nepatiku pret

pagodinājumiem, kas piemēroti dieviem, viņu vecumdienās beidzot priecēs spītīgās trimdas lepnums.⁵⁷ Nedz aiz laimes, nedz nelaimes nekad netrūks pamata satraukumam. Dzīvi stumdīs nemitīgas darišanas; mieru nekad nebaudīs, to vienmēr vēlēšies.

XVIII. (1) Tad nu aizej no pūļa malā, mans visudārgais Paulīn, un, saviem gadiem nesamērīgi daudz apkārt mētāts, patveries drošākā ostā. Apdomā, cik negaisu esi pārcietis, cik vētru esi izturējis personiskajā dzīvē vai vērsis pret sevi valsts darbā. Tavu tikumisko spēku pietiekami apliecinājuši pierādījumi, kas prasījuši lielas, nemierpilnas pūles; pārbaudi, ko tas spēj mierīgas dzīves apstākļos. Lielākā, vismaz labākā tava mūža daļa bijusi veltīta valstij; paņem tagad kaut ko no sava laika arī sev. (2) Es tevi neaicinu uz kūtru, bezdarbīgu mieru, neprasu, lai savas spilgtās dotības nogremdē miegā un bara cilvēkam tik mīļās izpriecās – tas nenožīmē vadīt mierīgu dzīvi. Tu atradīsi darbus, kas ir lielāki par visiem līdz šim tik cītīgi veiktajiem un kam varēsi nodoties savrup un drošībā. (3) Tiesa, tu impērijas rēķinvedību pārzini tikpat nesavtīgi kā svešu, tik rūpīgi kā savējo, tik apzinīgi, kā to prasa sabiedriskās intereses. Tu iemanto mīlestību amatā, kurā ir grūti izvairīties no naida; tomēr, tici man, ir labāk zināt savas dzīves nekā valsts labības noliktavu rēķinus. (4) Šo sava gara spēku, kas augstākajā mērā spējīgs uz dižākajiem veikumiem, atsauc no sava, tiesa, godpilnā, bet laimīgai dzīvei nepietiekami piemērotā dienesta un apdomā, ka ne tādēļ esi no agras jaunības nodarbojies ar visām šīm cildeno zinātņu studijām, lai tev varētu droši uzticēt daudz tūkstošu maisu labības; tu ļāvi no sevis gaidīt ko lielāku un augstāku. Rūpīgu saimniecisku un darbaspējīgu cilvēku netrūks; lēnie jūglopi ir daudz piemērotāki nastu nešanai nekā dižciltīgi zirgi – kurš gan jēlkad nomācis to cildeno straujumu ar smagu kravu?

(5) Turklāt padomā, kādam nemieram pakļaujies, uzņemoties tādu smagumu: tev darišana ar cilvēka vēderu; izsalkusi tauta nav pieejama saprātam, nav nomierināma ar taisnīgumu, nav ietekmējama ne ar kādiem lūgumiem. Pavisam nesen, tajās dienās, kad gāja bojā Gājs Cēzars,⁵⁸ kam, ja mirēji ko jūt, ļoti krimta, ka viņš mirst, bet tauta viņu pārdzīvo, pārtika bija vairs palikusi septiņām, augstākais, astoņām dienām. Kamēr viņš no kuģiem veidoja tiltus un rotaļājās ar impērijas spēkiem,⁵⁹ klāt jau bija tas, kas arī ielenktajiem ir lielākais posts, – pārtikas trūkums. Trakojošā un sev par nelaimi augstprātīgā svešas zemes valdnieka atdarināšana noveda gandrīz pie gala – bada un, kas mēdz sekot badam, vispārēja sabrukuma.⁶⁰

(6) Kāds gan bija toreiz noskaņojums tiem, kam bija uzticēta gādība par valsts labības krājumiem un kas varēja sagaidīt akmeņus, zobenus, dedzināšanu, Gāju! Ar vislielāko izlikšanos viņi noklusēja tik lielo tautai nezināmo ļaunumu, protams, ar gudru ziņu: dažas kaites ārstējamas, slimniekiem nezinot; daudziem nāves cēlonis bijis tas, ka viņi zinājuši savu slimību.

XIX. (1) Patveries pie tā, kas ir mierīgāks, drošāks, lielāks! Vai tad tu domā, ka tas ir kas līdzīgs – vai rūpējies par to, lai labība, necietusi no pārvadātāju negodīguma un nolaidības, tiktu sabērta noliktavās, lai tā nebojātos, piesūkdamās ar mitrumu, un nesakarstu un lai tā atbilstu mēram un svaram, vai tuvojies svētajam un augstajam, lai izzinātu, kāda ir dievības viela, kāds – tās prieks, kāds – tās stāvoklis, kāda – tās āriene; kāds liktenis sagaida tavu dvēseli, kur daba, kad būsim atbrīvoti no sava ķermeņa, mums ierādīs vietu; kas tas ir, kas šā Visuma smagākās daļas notur vidū, vīrs tām liek atrasties vieglajām, visaugstāk paceļ uguni, rosina zvaigznāju miju, un visu pārējo milzīgu brīnumu pilno? (2) Lai tev ir vēlēšanās atstāt Zemi un to visu vērot savā garā!

Tagad, kamēr asinis vēl siltas, kad vēl ir spēks, jātiecas pēc kā labāka. Šādi dzīvojot, tevi gaida daudz cildenu zinību, mīlestība uz tikumiem un to īstenošana, iekāru aizmiršana, prasme dzīvot un mirt, dziļš dvēseles miers.

XX. (1) Visu daudz nodarbināto stāvoklis ir nejauks, taču visnejaukākais tiem, kas pat nenopūlas ar pašu darīšanām, bet pielāgo savu miegu cita miegam, staigājot piemēro savu soli cita solim, kas mīl un nīst – tas visvairāk saistīts ar personas brīvību – pēc pavēles. Ja šie vēlas zināt, cik īsa ir viņu dzīve, tad lai padomā, cik neliela tās daļa pieder pašiem. Tāpēc, kad redzēsi, cik bieži cits aplicis pretekstu,⁶¹ cik pazīstams viņa vārds ir Forumā, neapskaud viņu: to visu iegūst, kaitējot savai dzīvei. Lai viens vienīgs gads tiktu nosaukts viņu vārdā,⁶² viņi iztērēs visus savus gadus. Dažus, iekam viņi sasnieguši savas godkāres augstāko mērķi, pametusi dzīvība, viņiem vēl nopūloties pirmajās pakāpēs; dažiem, kad viņi caur tūkstoš necienīgām lietām izlauzušies līdz cieņas kalngaliem, nāk prātā doma, ka viņi noņēmušies kapa uzraksta labad; daži nespēkā sabrukuši pēdējās vecumdienās, ko viņi, it kā tā būtu jaunība, lielu un pārdrošu pasākumu laikā virzīja uz jaunām cerībām. (2) Pretīgs ir tas, kas lielā vecumā, uzstādamies tiesā par viņam pilnīgi nepazīstamiem strīdniekiem un dzīdamies pēc ignorantu klausītāju pulka piekrišanas, izlaidis garu; negods tam, kas, drīzāk noguris no dzīves nekā no strādāšanas, sabrucis pašā pienākumu pildīšanas laikā; negods tam, par kuru, viņam mirstot rēķinu pārskatīšanas laikā, smējies ilgi izgaidījies mantinieks. (3) Nevaru apiet piemēru, kas man te nāk prātā. Seksts Turannijs⁶³ bija vecs vīrs, kam piemita izteikts apzinīgums. Kad Gājs Cēzars viņu pēc deviņdesmitā mūža gada bez pieprasījuma atvaļināja no administratīva posteņa, viņš pavēlēja, lai viņu nogulda gultā un lai apkārtstāvošā saime viņu apraud kā mirušu.

Visa māja sēroja par sava vecā kunga vaļas laiku un mitējās tikai tad, kad viņam atdeva atpakaļ viņa darbu. Vai tiešām tik ļoti tīk mirt savā postenī? (4) Taču tāds noskaņojums ir ļoti daudziem; viņu darba alkas ir ilgstošākas nekā spējas; viņi cīnās ar miesas vārgumu un vecumu uzskata par nepatīkamu tikai tāpēc, ka tas liek viņiem mest mieru. Likums pēc piecdesmit gadiem vairs neiesauc nevienu karadienestā, pēc sešdesmit neieceļ par senatoru: cilvēkiem ir grūtāk panākt mieru no sevis paša nekā no likuma. (5) Tīkmēr, kamēr viņi tiek līdz rauti un rauj citus līdzī, ⁶⁴ kamēr cits citam iztraucē mieru, kamēr viņi cits citam ir nožēlojami, dzīve paliek bez augļiem, bez baudas, bez kāda labuma dvēselei. Nevienam nav acu priekšā nāve, katrs vērš savas cerības tālē, bet dažs izkārtu pat to, kas ir viņpus dzīves, – milzīgas kapeņes, sabiedrisko celtnu iesvētīšanu, izrādes pie viņu sārtniem un greznas bēres. Taču tādu cilvēku apglabāšana, nudien, sarīkojama, it kā viņi būtu dzīvojuši tikai pavisam īsu laiku, lāpu un sveču gaismā.⁶⁵

SERĒNAM

PAR GUDRĀ NELOKĀMĪBU

Gudrais nevar pieredzēt ne pārestību,
ne apvainojumu

I. (1) Es teiktu ne bez pamata, Serēn, ka starp stoiķiem un pārējiem filozofiem ir tikpat liela atšķirība kā starp sievietēm un vīriešiem, jo abas kategorijas gan dod vienādu ieguldījumu cilvēku sabiedrībai, bet viena dzimusi paklausībai, otra – valdīšanai. Pārējie filozofi rikojas maigi un glaimīgi, kā to parasti dara pie mājām un saimes piederīgie ārsti, kas dziedina savus slimniekus nevis iespējami labāk un ātrāk, bet tā, kā viņiem ļauts. Stoiķiem, kas izraugās vīrišķīgu ceļu, nevis rūp, lai tas cilvēkiem, kas stājas uz tā, liktos patīkams, bet lai tas mūs jo drīzāk atbrīvotu un aizvestu uz stalto virsotni, kas tik ļoti paceļas ārpus jebkādas šāviņu sasniedzamības, ka ir augstāka par likteni. (2) “Bet apvidus, pa kuru mūs aicina iet, ir stāvs un nelīdzens.” – Un kas par to? Vai tad augstums sasniedzams pa līdzenu ceļu? Bet apvidus pat nav nemaz tik kraujš, kā daži domā. Tikai tā sākuma posmā ir klinītis un kraujas un tas šķiet necaurejams, tāpat kā daudzas vietas, ko vēro no tālienes, mēdz šķist vienlaidu stāvas, jo attālums viļ acis, bet, pienākot tuvāk, tas, kas redzes maldu dēļ bijis saplūdis kopā, pakāpeniski pavēras un, kas pa gabalu šķītis strauja nogāze, atkal kļūst par lēzenu slīpumu.

II. (1) Nesen, kad sarunā tika pieminēts Marks Katons, tu, būdams neiecietīgs pret netaisnību, biji sašutis par to, ka viņa laiks nav pietiekami sapratis viņu, ka tas

viņu, kas bijis pārāks par visiem pompejiem un cēzariem, vērtējis zemāk par kaut kādiem vatīnijiem; un tev šķita necienīgi, ka viņam, kad viņš gribējis iebilst pret kādu likuma ierosinājumu, Forumā norāva togu un nevaldāms pūlis viņu grūstīja uz priekšu visu ceļu no Rostras līdz Fabiāna arkai, un viņam nācās paciest nekrietnas lamas, spļāvienus un visus pārējos trakajoša pūļa apvainojumus.¹ (2) Tad atbildēju, ka tev ir pamats satraukties par valsti, kuru iztirgoja te Pūblijs Klodijs, te Vatīnijs un visi pārējie nelieši, kas, aklas mantkārības aizrauti, nesaprata, ka pārdodami arī paši tiek pārdoti. Bet par pašu Katonu liku tev neraizēties, jo neviens gudrais nevarot pieredzēt ne pāridarījumu, ne apvainojumu, bet Katonu mums nemirstīgie dievi esot piešķīruši kā drošāku gudrā vīra paraugu nekā Uliksu un Herkulu agrākiem laikiem. Šos, kurus nepieveica nekādas grūtības, kuri noniecināja baudas un pievārēja visas šausmas, mēs, stoiķi, taču esam pasludinājuši par gudrajiem. (3) Katons nesaķērās ar plēsīgiem zvēriem, kurus vajāt ir mednieka un zemnieka uzdevums; viņš ar uguni un zobenu necīnījās ar nerādījumiem, un viņam nebija iekritis dzīvot tajā laikmetā, kad vēl bija iespējams ticēt, ka debesis balstās uz viena vienīga vīra pleciem, jo senā vientiesīgā ticība jau bija atmesta un laiks sasniedzis jo augstu zināšanu limeni. Konfrontēts ar politiskajām intrigām, šo daudzveidīgo ļaunumu, un bezgalīgo varaskāri, ko nespēja apmierināt visa trijās daļās sadalītā pasaule,² viņš stāvēja viens pret izvirstošās, zem pašas svara grimstošās valsts netikumiem un centās republikas krišanu aizkavēt, cik vien iespējams, to apturēt ar vienu vienīgu roku, līdz kamēr pats ļāva sevi aizraut līdz bojāejā, ko ilgi bija centies novērst, un reizē tika izdeldēts tas, ko izšķirt bija grēks: nedz Katons vairs dzīvoja pēc brīvības, nedz brīvība pēc Katona. (4) Vai, tavuprāt, šim vīram varēja nodarīt pāri pūlis, viņam

atņemdams pretūru vai noraudams togu, viņa svēto galvu aptašķīdams ar savas mutes netīrumiem? Gudrais ir drošībā, un viņu nevar skart nekāda pārestība, nedz apvainojums.

III. (1) Man šķiet, ka redzu tevi iesvilstam un vai pāri kūšājam. Tu grasies iesaukties: “Tas jau ir tieši tas, kas jūsu mācībām atņem svaru: jūs solāt lielas lietas, kuras pat nevar vēlēties, kur nu vēl tām ticēt. Tad jūs pēc augstām runām, nolieguši, ka gudrais ir nabags, nenoliedzat, ka viņam parasti trūkstot gan verga, gan mājas, gan ēdiena; nolieguši, ka gudrais nav savā prātā, jūs nenoliedzat, ka viņš ir jucis, izgrūž ne visai prātīgus vārdus un uzdrikstas darīt, ko vien viņam liek slimīgais stāvoklis; nolieguši, ka gudrais ir vergs, jūs līdzīgā kārtā nenoliedzat, ka viņš tiks pārdots, izdarīs, ko viņam pavēlēs, un savam kungam pildīs verga pienākumus. Tādējādi jūs augstprātīgu vaigu nokāpjat turpat, kur pārējie, tikai mainīdami lietu nosaukumus. (2) Tāpēc man ir aizdomas, ka kaut kas tamlīdzīgs slēpjas arī apstākļi, kas pēc pirmā acu uzmetiena ir skaists un lielisks, – ka gudrais nepieredzēšot ne pārestību, ne apvainojumu. Taču ir liela atšķirība, vai tu noliec gudro ārpus sašutuma vai ārpus pārestības.³ Proti, ja tu apgalvo, ka viņš to mierīguprāt pacietīs, tad viņam nav nekādas priekšrocības: viņam tikusi parasta lieta – tāda, ko apgūst no pastāvīgām pārestībām, – pacietība. Ja tu apgalvo, ka viņš nepieredzēs pārestību, tas ir, ka neviens nemēģinās viņam tādu nodarīt, tad es, atmetot visas pārējās darišanas, kļūstu par stoiķi.”

(3) – Es patiešām esmu apņēmies gudro nevis izgreznot ar šķietama goda parādīšanu vārdiem, bet nolikt tādā vietā, kur viņu nevar sasniegt nekāda pārestība. “Kā tā? Vai tad nebūs neviena, kas viņu izaicinās, kas viņam uzbruks?” – Nekas pasaulē nav tik svēts, lai tas nesa-staptu zaimotāju. Bet dievišķais nav mazāk cildens, ja ir

cilvēki, kuri uzbrūk – bez izredzēm to aizsniegt – dižajam, kas atrodas augstu virs viņiem. Neievainojams ir nevis tas, kam nesit, bet tas, ko neievaino; pēc šīs pazīmes parādišu tev gudro. (4) Vai ir kādas šaubas, ka drošāks ir tāds spēks, ko nepievec, nevis tāds, kam neuzbrūk, jo nepārbaudīts stiprums ir apšaubāms, bet pilnīgi pamatoti par drošāko uzskata tādu, kas atvairā visus uzbrukumus? Un tā, tev jāzina, gudrais ir labākas raudzes tad, ja viņam nekāda pārestība nekaitē, nekā tad, ja viņam tādu vispār nenodara. Un par drosmīgu vīru dēvēšu to, kuru nespēj nomākt kari, nedz iebaidīt naidīga spēka tuvošanās, nevis to, kas pārticībā vada laiku kūtru ļauzu vidū. (5) Tātad apgalvoju, ka gudrais nav pakļauts nekādai pārestībai. Tāpēc nav svarīgi, cik šautru uz viņu raida, jo neviena nevar viņā ieurbties. Kā zināmu akmeņu cietība dzelzij ir nepārvarama un dimantu nevar ne sagriezt, ne sadauzīt, ne saberzt, bet tas, otrādi, padara neasu visu, kas tam ķeras klāt; kā uguns nespēj iznīcināt zināmas vielas, bet tās, kaut visapkārt liesmu apņemtas, saglabā savu cietību un izskatu; kā dažas klintis, kas iestiepjas jūrā, šķel viļņus un, kaut neskaitāmus gadsimtus šaustas, neuzrāda nekādas to niknā spara pēdas – tā arī dvēsele gudrajam ir stingra un uzkrājusi tik daudz spēka, lai būtu tikpat droša no pārestības kā viss manis pieminētais.

IV. (1) “Tad kā? Vai nebūs neviena, kas mēģinās gudrajam nodarīt pāri?” – To mēģinās, bet pārestība viņu neaizsniegs, jo attālums, kas viņu šķir no saskares ar zemāk stāvošajiem, ir pārāk liels, lai kāds kaitīgs spēks varētu uz viņu iedarboties. Pat tad, kad viņam tieksies kaitēt varasvīri, kam ir visas tiesības pavēlēt un kas ir stipri ar savu padoto vienprātīgo atbalstu, visi viņu uzbrukumi gudrībai beigsies, to nenasnieguši, tāpat kā šāviņi, ko ar loka stiegru vai metammašīnu raida augstu gaisā un kas, kaut jau bija izzuduši mūsu skatienam, tomēr

apmet loku leļpus debesīm. (2) Ko? Vai tu domā, ka toreiz, kad negudrais valdnieks⁴ ar savu bultu šalti aptumšoja debesis,⁵ kaut viena šautra trāpījusi sauli vai važas, ko viņš lika gremdēt dzīlē, varējušas skart Neptūnu?⁶ Kā debesīm piederīgais nav pieejams cilvēku rokām un tie, kas izposta tempļus un pārkausē dievu tēlus, dievībai necik nekaitē, tā arī jebkura bezkaunīga, patvarīga vai augstprātīga pret gudro vērsta rīcība ir veltīgs mēģinājums. (3) “Taču būtu labāk, ja vispār nebūtu neviena, kas to gribētu darīt.” – Tu vēlies kaut ko tādu, kas cilvēkdzimūmam ir grūti sasniedzams, – lai tas būtu bez kādas vainas. Un, lai tādas lietas nenotiktu, ir svarīgi tiem, kas grasās tās darīt, nevis tam, kas nevar ciest no tām, pat ja tās notiek. Taisni otrādi – varbūt gudrības spēks izpaužas drīzāk mierīgā attieksmē uzbrūkuma apstākļos, tāpat kā labākā liecība tam, ka virspavēlnieks ir stiprs ar saviem ieročiem un cilvēkiem, ir viņa drošības sajūta ienaidnieka zemē.

V. (1) Izšķirsim, Serēn, ja tev tik, pārestību un apvainojumu.⁷ Pirmā pēc savas dabas ir smagāka, otrs – kas vieglāks un smags tikai jūtīgiem, jo tas cilvēkiem nenodara kaitējumu, bet tikai aizskar viņus. Taču cilvēku gars ir tik vājš un niecīgs, ka, dažuprāt, nav nekā rūgtāka par to. Un tā sastapsi vergu, kas drīzāk gribētu, lai viņu sit ar pletni nekā ar dūri, un nāvi un pērienu uzskata par vieglāk paciešamu nekā aizvainojošus vārdus. (2) Esam nonākuši līdz tādai neļēdzībai, ka mūs moka ne vien sāpes, bet arī jau domas par sāpēm, kā tas notiek ar bērniem, kam uzdzen bailes tumsa, neglītas maskas vai ķēmīga seja, bet asaras izraisa ausīm nepatikami apzīmējumi, pirkstu kustības un pārējais, no kā viņi, nepamatoti uznākot kādam pēkšņam izbilim, atsprāgst.

(3) Pārestības mērķis ir kādam nodarīt ļaunumu, bet gudrība ļaunumam neatstāj vietu, jo vienīgais ļaunums

tai ir kaunpilnais, kas nespēj ienākt tur, kur jau mīt tikums un godaprāts. Tātad, ja nav nekādas pārestības bez ļaunuma un nekāda ļaunuma bez kaunpilnā, bet kaunpilnais nevar aizsniegt cilvēku, ko pārņēmis godaprāts, tad pārestība neaizsniedz gudro. Proti, ja pārestība ir kāda ļaunuma pieredzēšana, bet gudrais nepieredz nekādu ļaunumu, tad nekāda pārestība netiek gudrajam klāt. (4) Ikviens pārestība mazina kaut ko tam, pret kuru tā vērsas, un neviens nevar pieredzēt pārestību bez kāda zaudējuma vai nu attiecībā uz savu cieņu, vai ķermeni, vai ārpus mums esošajām lietām. Bet gudrais neko nevar zaudēt: viņš visu noguldījis sevī, neko nav uzticējis liktenim, viņa labumi ir drošībā; viņš apmierināts ar tikumu, kam nevajag nekā no nejaušības atkarīga un kas tāpēc nevar tikt ne palielināts, ne samazināts, jo tam, kas sasniedzis pilnību, nav vietas tālākam pieaugumam un liktenis var atņemt tikai to, ko pats devis. Bet tikumu tas nepiešķir un tāpēc arī nevar to atņemt. Tikums ir brīvs, neievainojams, nemainīgs, nesatricināms un tik ļoti norūdīts pret nejaušībām, ka to nevar pat noliekt, kur nu vēl pieveikt. Tas savus skatienus droši vērs uz gaidāmām šausmām, un tā vaibstos nekas nemainās, vai nu tam rādītos skarbs, vai laimīgs liktenis. (5) Tāpēc gudrais neko nezaudēs, ko izjutīs kā zaudējumu, jo viņa vienīgais īpašums ir tikums, kuru viņam neviens nevar atņemt; visu pārējo viņš lieto kā uz laiku iedotu, un kurš gan uztraucas par svešas mantas zaudēšanu? Bet, ja pārestība nevar nodarīt kaitējumu nekam no tā, kas pieder gudrajam, – jo, ja neskarts ir viņa tikums, arī viņa īpašums ir neskarts, – tad gudrajam nevar notikt nekāda pārestība.

(6) Kad Dēmētrijs, kuram bija pievārds Poliorkēts, bija ieņēmis Megaras, viņš pavaicāja filozofam Stilponam, vai tas esot ko zaudējis. “Neko,” atbildēja viņš, “viss, kas man pieder, ir pie manis.” Bet viņa īpašums bija

kļuvis par karalaupījumu, viņa meitas aizvedis ienaidnieks un dzimtā pilsēta nonākusi svešā pakļautībā, un viņu pašu no paaugstinājuma izvaicāja valdnieks, uzvārtēja karaspēka ieroču apņemts. (7) Taču Stilpons atņēma viņam uzvaru un apliecināja, ka, kaut arī pilsēta ieņemta, viņš ir ne vien nepieveikts, bet arī neko nav zaudējis, jo īstenā manta, kurai nevar ķerties klāt, bija pie viņa. Turpretī to, kas tika izmētāta un aiznesta kā laupījums, viņš neuzskatīja par savu, bet par nejauši klāt nākušū un likteņa mājienam sekojošu; tāpēc viņš to bija vērtējis kā sev nepiederīgu. Viss, kas mums atplūst no ārpuses, ir slidens un nedrošs piederums.

VI. (1) Tad nu padomā, vai kāds zaglis vai apmelo-tājs, vai brutāls kaimiņš, vai bagātnieks, kas izmanto savu ar bezbērnu vecumdienām saistīto varu,⁸ spēj nodarīt pārestību cilvēkam, kuram neko nav varējis atņemt karš un ienaidnieks, un šis lieliskās pilsētu izpostīšanas mākslas lietpratējs? (2) Starp visapkārt zibošiem zobeniem un ar laupīšanu aizrāvušos kareivju klaigām, starp liesmām un asinīm, un iznīcinātās pilsētas drupām, saviem dieviem virsū krītošu tempļu dārdoņā vienam cilvēkam bija miers. Tāpēc tev nav pamata uzskatīt par pārsteidzīgu manu solījumu,⁹ kam, ja man neuzticies, uzrādīšu galvotāju. Tu diezin vai ticēsi, ka cilvēkam lemta tik liela rakstura stingrība un tāds dvēseles dižums. Bet viņš nāk mūsu vidū un saka: (3) "Tev¹⁰ nav jāšaubās, ka par cilvēku piedzimušam iespējams pacelties virs cilvēciskā, ka viņš var droši raudzīties sāpēs, zaudējumos, augoņos, brūcēs, ap viņu dunošajās lielajās dabas norisēs, mierīgi panest grūtumu un savaldīgi – laimi, nedz piekāpjoties vienam, nedz uzticoties otram, ka viņš dažādos apstākļos spēj palikt viens un tāds pats un par savu neuzskatīt neko, izņemot sevi, un no sevis arī tikai labāko daļu. (4) Lūk, te es esmu, lai jums to pierādītu – ka pēc šā tik daudzu pilsētu

nopostītāja pavēles ar tarāna triecieniem gan tiek grauti nocietinājumi, parakumu – pazemes eju un slēptu tranšeju – rezultātā pēkšņi iebrūk augsti torņi un uzbērums paceļas līdz lielāko cietokšņu līmenim, bet nevar izgudrot nekādas ierīces, kas satrauktu dvēseli, kurai stingrs pamats. (5) Tikko kā esmu izrāpies no savas mājas drupām un, no visām pusēm blāzmojot ugunsgrēkiem, caur asinīm izbēdzis no liesmām; kāds liktenis piemeklējis manas meitas – vai ļaunāks nekā pilsētu, nezinu. Būdams viens un vecs un visu ap sevi redzēdams ienaidnieka varā, tomēr daru zināmu, ka mans īpašums ir vesels un neskarts; tas ir manās rokās – man joprojām ir viss, kas bijis. (6) Tev nav iemesla mani uzskatīt par pieveiktu un sevi – par uzvarētāju: tava laime pieveikusi manu laimi.¹¹ Kur ir tā nīcīgā manta, kas maina savu saimnieku, to nezinu; kas attiecas uz *manu* īpašumu, tad tas ir pie manis un būs pie manis. (7) Šie bagātnieki ir zaudējuši savu mantu, baudkārie – savas mīļākās un par augsto kauna cenu lolotās ielasmeitas, godkārie – kūriju un forumu, un vietas, kas paredzētas, lai viņi atklātībā liktu lietā savus trūkumus; augļotāji zaudējuši savus sarakstus, kuros viņu alkatība, priecādamās par mātīgo, atzīmē savas iedomātās bagātības. *Man* katrā ziņā viss ir vesels un neskarts. Tāpēc izvaicā tos, kas raud un vaimanā un, sargājot savu naudu, zobensmailei liek preti kailo miesu, kas, piepildījuši kabatu, bēg no ienaidnieka.” (8) Tātad zini, Serēn, ka šis pilnību sasniegušais, ar cilvēku un dievu tikumiem apveltītais vīrs neko nezaudē. Viņa īpašums apjozts ar stipriem un nepārvaramiem nocietinājumiem. Ar tiem nav salīdzināmi ne Babilonas mūri, kuros ienāca Aleksandrs,¹² ne Kartāgas vai Numantijas nocietinājumi, kas abi krita vienās¹³ rokās, ne Kapitolijs vai cietoksnis¹⁴ – tie saglabājuši ienaidnieku pēdas.¹⁵ Tas, kas sargā gudro, ir drošs gan pret uguni, gan pret

uzbrukumu, nepaver nekādu pieeju – tas ir augsts, nepārvarams, dieviem līdzīgs.

VII. (1) Tev nav pamata teikt, kā to parasti dari, ka šis mūsu gudrais nekur nav atrodams. Mēs neizdomājam to kā cilvēka dabas šķietama spožuma liecību, nedz saceram varenu nereālas parādības atveidu, bet parādījam viņu, kāds tas ir mūsu priekšstatos, un arī parādīsim – varbūt reti un pēc lielum lieliem starplaikiem tikai vienu, jo lielais, kas pārsniedz parasto, vispārpieņemto mēru, nerodas bieži; starp citu, tieši šis pats Marks Katons, kura pieminējums ir bijis šā izklāsta izejas punkts,¹⁶ es gandrīz domāju, stāvējis augstāk par mūsu paraugtēlu.

(2) Un galu galā – tam, kas ievaino, jābūt stiprākam nekā tam, kas tiek ievainots. Bet nekrietnība nav stiprāka par tikumu: tātad nav iespējams, ka gudrais tiek ievainots. Tikai sliktie mēģina darīt pāri labajiem; labo starpā valda miers, sliktie ir tikpat postīgi labajiem kā cits citam. Bet, ja vienīgi vājākais var tikt ievainots un sliktais ir vājāks par labo un ja pārestība labajiem draud vienīgi no nelīdzvērtīgajiem, tad pārestība gudro vīru neskar. Un tev taču nav vairs jāatgādina, ka nav neviena labā, izņemot gudro. (3) “Ja Sokrats,” teiksi, “notiesāts netaisni, viņš pieredzējis pārestību.” – Te mums jāsaprot: var gadīties, ka man kāds nodara pārestību, bet es pārestību nepieredzu; piemēram, ja kāds cilvēks lietu, ko nozadis no manas lauku mājas, noliek manā pilsētas mājā, viņš gan izdarījis zādzību, bet es neko neesmu zaudējis. (4) Iespējams, ka cilvēks kļūst par ļaundarba vaininieku, kaut gan nav nodarījis ļaunumu. Ja kāds guļ ar savu sievu kā ar cita sievu, tad viņš ir laulības pārkāpējs, kaut arī viņa nav laulības pārkāpēja. Kāds cilvēks man iedevis indi, bet tā, sajaukusies ar ēdienu, zaudējusi savu iedarbību: viņš, man dodot indi, kļuvis vainīgs noziegumā, kaut gan man nav kaitējis. Arī tas visā

pilnībā ir slepkava, kura ieroci atvairījušas drēbes. Visi noziegumi, ciktāl ir gana vainas, pastrādāti pat pirms to izdarīšanas. (5) Zināmas lietas ir tāda rakstura un savstarpēji saistītas tādā veidā, ka viena var pastāvēt bez otras, bet otra bez pirmās nevar. Mēģināšu padarīt uzskatāmu, ko domāju. Es varu kustināt kājas neskrienot, bet nevaru skriet, nekustinot kājas. Varu, kaut gan atrodos ūdenī, nepeldēt, bet, ja peldu, nevaru neatrasties ūdenī. (6) Pie šīs kategorijas pieder arī tas, par ko te ir runa: ja esmu pieredzējis pārestību, tai jābūt notikušai; ja notikusi pārestība, man nav jābūt to pieredzējušam, jo var daudz kas atgadīties, kas novērš pārestību. Tāpat kā nejaušs apstākļis var likt nolaisties sitienam pacel tai rokai un novirzīt izšautas bultas, kāds apstākļis var arī atvairīt jebkuru pārestību, pārtverot to ceļā, tā ka pārestība gan ir izdarīta, bet nav pieredzēta.

VIII. (1) Turklāt taisnība nevar pieredzēt nekā netaisnīga, jo pretstati nesavienojas, bet pārestība var notikt vienīgi netaisnīgā kārtā: tātad gudrajam pārestība nevar tikt nodarīta. Un tev nav jābrīnās, ja neviens viņam nevar nodarīt pāri: viņam neviens arī nevar būt noderīgs. Gudrajam nekā netrūkst, ko viņš varētu saņemt kā dāvanu, bet sliktais nespēj neko piešķirt, kas būtu gudrā cienīgs, jo viņam, pirms dod, vispirms ir jābūt, ko dot; bet viņam nekā nav, par ko gudrais priecāsies, ka tas tiek nodots viņam. (2) Tātad neviens nespēj gudrajam kaitēt vai būt noderīgs, jo dievišķais nedz vēlas saņemt palīdzību, nedz var tikt ievainots; bet gudrais stāv dieviem pavisam tuvu un, izņemot savu mirstīgumu, ir dievībai līdzīgs.¹⁷ Visiem spēkiem un nemitīgi tiekdamiem pēc cildā, sakārtotā, bezbailīgā, vienmērīgā un harmoniskā plūsmā tekošā, pēc drošā un laipnā – tā, kas radies sabiedrības labā un svētīgs kā pašam, tā citiem, gudrais neiekāros nekā zema, ne par ko nelies asaras. (3) Kas, balstīdamies uz saprātu,

pa cilvēka dzīves likstām soļo ar dievišķu garu, tam nav vārīgas vietas, kur varētu pieredzēt pārestību. Tikai no cilvēka – to, tavuprāt, domāju? Nē, pat ne no likteņa, kas ikreiz, kad cīnījies ar tikumu, kaujas lauku atstājis pārspēts. Ja to ārkārtējo, aiz kura nīknajiem likumiem un nežēlīgākajiem kungiem vairs nav nekā, ar ko varētu mums piedraudēt, un kur liktenis līdz galam izlieto savu varu, pieņemam nosvērtu un mierīgu prātu un zinām, ka nāve nav ļaunums un tāpēc arī pat pārestība ne, tad mēs daudz vieglāk panesīsim visu pārējo – zaudējumus un sāpes, apkaunojumu, dzīvesvietas maiņu¹⁸, bērnu nāvi, šķiršanos. Šīs lietas, kaut arī visas viņu ielenktu reizē, nespēj gudro pazudināt, un vēl jo mazāk viņš bēdājas tad, kad tās viņam uzbrūk pa vienai. Un, ja viņš savaldīgi panes likteņa pārestības, tad vēl daudzkārt savaldīgāk panesīs tās no varasvīru puses, kuri, viņš zina, ir tikai likteņa ieroči.

IX. (1) To visu viņš tātad panes tāpat kā ziemas aukstumu un nelabvēlīgu laiku, kā tveici un slimības, un pārējo, kas atgadās nejaušības pēc; un viņš ne par vienu cilvēku nav tik augstās domās, lai uzskatītu, ka tas ko darījis ar apdomu – tas sastopams tikai gudrajā. Visus citus rosina nevis pārdomātas ieceres, bet maldi un viltus, un juceklīgi dvēseles impulsi, kurus gudrais pieskaita pie nejaušiem faktoriem. Bet viss nejaušais plosās tikai *ap* mums – arī pārestība.

(2) Apsver arī to, ka pārestībām paveras jo plašas iespējas tajās situācijās, kur tiecas mums sagādāt briesmas, piemēram, uzsūtot denunciantu vai izvirzot nepatiesu apsūdzību, vai uzkurinot varasvīru naidu pret mums, un pārējās nelietības, kādas ir apgrozībā pilsoņu vidū. Bieži sastopams arī tāds pārestības veids, ka cilvēkam atrauj viņa peļņu vai ilgi tikoto apbalvojumu, ka mantojums, kura iegūšanai viņš veltījis lielas pūles, aizgājis

citur vai atņemta ienesīga bagātas mājas labvēlība. No tā visa izvairās gudrais, kas nepazīst dzīvi, kura saistīta ar cerībām vai bailēm. (3) Piemetini vēl, ka neviens nepieņem pārestību bez satraukuma, bet gan uztraucas, to iedomājoties vien; taču nav nekāda uztraukuma vīram, kurš izglābts no maldiem, kurš valda pār sevi, kurā ir dziļš un gaišs miers. Proti, ja viņu skartu kāda pārestība, tā viņu satrauktu, saviļņotu, bet gudrais ir brīvs no dūsmām, ko izraisa pārestības, un viņš taču no dūsmām nevarētu būt brīvs, nebūdamas brīvs arī no pārestības, kura, kā viņš zina, viņam nevar tikt nodarīta.¹⁹ Tāpēc viņš ir tik noteikts un gaišs, tāpēc – nemitīga prieka pacilāts. Un belzieni no apstākļu un cilvēku puses viņu satricina tik niecīgā mērā, ka pārestība viņam pat noderīga, lai pārlicinātos par sevi un pārbaudītu savu tikumu. (4) Klusēsim godbijīgi, lūgšus lūdzos jūs, to iedomājoties, un vēlīgu prātu un ausi būsīm klāt, kad gudrais tiek atbrīvots no pārestības! Un nekas tāpēc netiek atņemts jūsu izlaidībai, jūsu alkatīgajām iekārēm, akļajai vieglprātībai un augstprātam: šī brīvība tiek pieprasīta gudrajam, jums saglabājot savus trūkumus. Nevis to mēs gribam panākt, lai jums būtu liegts nodarīt pārestību, bet lai gudrais visas pārestības aizraidītu jo tālu un ar pacietību un savas dvēseles dižumu aizstāvētos pret tām. (5) Tā svētajās²⁰ sacensībās daudzi izcīnījuši uzvaru, ar nelokāmu pacietību nogurdinot sitēju rokas²¹: iedomājies gudro piederam pie šīs kategorijas – pie tiem cilvēkiem, kas ar ilgu un neatlaidīgu vingrināšanos kļuvuši tik stipri, lai izturētu un vājinātu jebkuru naidīgu spēku.

X. (1) Virspusēji aplūkojuši pirmo pusi, pāriesim pie otrās, kurā ar dažiem pašu, bet lielākoties kopīgiem argumentiem noraidīsim apvainojumu. Tas ir nenozīmīgāks nekā pārestība – kaut kas tāds, par ko varam drīzāk žēloties nekā atriebties un ko arī likumi nav uzskatījuši

par soda cienīgu. (2) Šī sajūta rodas no sīkumainas dvēseles, kuru ievaino kāds cieņu aizskārējs vārds vai rīcība: “Viņš mani šodien nepieņēma, kaut gan citus pieņēma” un “Viņš augstprātīgi novērsās no sarunas ar mani vai pat atklāti smējās par to”, un “Viņš man vietu pie galda piešķīra nevis vidējā atgultnē, bet zemākajā²²”, un cits kas tamlidziņš – kā lai to saucu, ja ne par pārlieku jūtīgas dvēseles gaušanos? Un šāda nosliece parasti piemīt izlutinātiem un labi situētiem cilvēkiem, jo tam, kuru apdraud lielākas nelaimes, nav laika ievērot tādas lietas. (3) Ja ir pārāk daudz brīva laika, tad no dabas vāji, sievišķīgi un īstas pārestības trūkuma dēļ izlutuši raksturi ir satraucami ar šiem gadījumiem, kuru lielākā daļa pamatojas uz to iztulkotāja nepareizu uztveri. Tātad cilvēks, ko spēj aizskart apvainojums, parāda, ka viņam nav ne vesela saprāta, ne pašpaļāvības. Viņš nešaubīdamies nospriež, ka ticis nonievāts, bet šis dzēliens nav iespējams bez zināmas tādas dvēseles sīkumainības, kas pati sevi nomāc un pazemo. Taču neviens nespēj nonievāt gudro: viņš zina savu lielumu un saka sev, ka nevienam nav brīv tik daudz atļauties pret viņu, un visas tās sajūtas, ko es drīzāk sauktu par nepatīkšanām nekā par dvēseles sāpēm, nevis uzveic, bet pat nemana.

(4) Citādas dabas ir tas, kas skar gudro, kaut arī nenotriec, piemēram, fiziskas sāpes, gaudenums vai draugu un bērnu zaudējums un kara liesmu pārņemtās dzimtenes posts. To visu, nenoliedzu, gudrais izjūt – mēs taču viņam nepiedēvējam akmens vai dzelzs cietību. Tā nav nekāda rakstura stingrība – paciest to, ko nejūt. Kas tātad notiek? Viņš iemanto dažas brūces, bet tiek ar tām galā – ārstē tās un sadziedē. Taču mazākās viņš pat nejūt un pret tām neliek lietā savu ierasto grūtumu paciešanas tikumu, bet vai nu neievēro tās, vai uzskata par smieklīgām.

XI. (1) Turklāt, lielai daļai apvainojumu nākot no augstprātīgiem un nekaunīgiem cilvēkiem un tādējiem, kas slikti panes savus laimīgos apstākļus, gudrajam pieder tas, kas viņam ļauj atvairīt šo uzpūtīgo attieksmi, skais-tākais no visiem tikumiem – augstsirdība²³. Tā atstāj bez ievēribas visas šādas attieksmes izpausmes kā tukšus sapņus un naksnīgas parādības, kurās nav nekā īsta un patiesa. (2) Vienlaikus viņš atceras, ka viņi visi atrodas pārāk zemu, lai uzdrošinātos nievīgi izturēties pret to, kas stāv tik augstu virs viņiem. Apvainojums saistīts ar nicinājumu,²⁴ jo tādu pārestību nodara vienīgi tam, ko nicina. Bet neviens nenicina kādu lielāku un labāku, pat ja viņš dara ko tādu, ko mēdz darīt nicinātāji. Arī bērni taču iesit vecākiem pa seju un maziņie sajauc un rausta mātei matus un apsiekalo viņu vai tuvinieku klātbūtnē atkailina, kam jābūt apsegtam, un netaupa piedauzīgus vārdus, un tomēr mēs neko no tā visa neuzskatām par apvainojumu. Kāpēc? Tāpēc, ka tas, kas to dara, nespēj nicināt. (3) Šā paša iemesla dēļ mūs uzjautrina mūsu vergu joki, kaut arī tie kungiem ir aizvainojoši; sākuši ar kungu, viņi savā pārdrošībā atļaujas beigās ķerties arī pie viesiem, un, jo nicināmāks un smieklīgāks ir vergs, jo vairāk viņš palaiž mēli. Šim nolūkam daži cilvēki pērk draiskulīgus jaunus vergus un tad attīsta viņu bezkaunību un nozīmē viņiem skolotāju, lai viņi mācētu prasmīgi bārstīt lamas, un to saucam nevis par apvainojumiem, bet asprātībām. Kas tas ir par neprātu – par vienu un to pašu te uzjautrināties, te justies aizvainotam un to, ko saka draugs, dēvēt par pulgām, ko nožēlojams vergs – par uzjautrinošu zobgalību!

XII. (1) Tāda pati attieksme, kāda mums ir pret bērniem, gudrajam ir pret visiem, kam vēl pēc jaunības gadiem un matu nosirmošanas saglabāties bērnišķīgums. Vai tad kaut cik tālāk tikuši šie cilvēki, kam palikuši

bērnu²⁵ prāta trūkumi un savairojušies kļūdainie uzskati un kas no bērniem atšķiras vienīgi ar ķermeņa izmēriem un izskatu, bet ir tikpat nepastāvīgi un nenoteikti, kas bez kādas izvēles tiecas pēc baudām un ir bailīgi un mierīgi nevis pēc dabas, bet aiz bailēm? (2) Nevienš neteiks, ka ir kāda atšķirība starp viņiem un bērniem tāpēc, ka bērni ir kāri uz kauliņiem, riekstiem un sīkām monētām, bet viņi – uz zeltu un sudrabu un pilsētām; tāpēc ka bērni savās rotaļās tēlo amatpersonas un atdarina pretekstas, fascijus un tiesu, bet viņi Marsa laukumā, forumā un kūrijā spēlē tās pašas spēles visā nopietnībā; tāpēc ka bērni pludmalē ceļ māju atveidus no smilšu kaudzēm, bet viņi, it kā darīdami ko nozīmīgu, nodarbināti ar akmeņu izkustināšanu un sienu un jumtu celšanu un to, kas izgudrots ķermeņa aizsardzībai, pārvērtuši par briesmu avotu.²⁶ Tātad bērniem un tiem, kas dzīvē aizgājuši tālāk, maldi ir vienādi, tikai otriem tie ir citās un nopietnākās lietās. (3) Tāpēc gudrais apvainojumus no šo cilvēku puses ne bez pamata uztver kā jokus, un dažkārt viņš tos, it kā tie būtu bērni, sauc pie kārtības ar bargumu un sodot – nevis tāpēc, ka viņš pieredzējis pārestību, bet tāpēc, ka tie nodarījuši tādu un lai turpmāk tā nerikojas. Tā arī dzīvniekus pieradina ar rīksti, un mēs nedusmojamies uz tiem, kad tie nepakļaujas jātniekam, bet savaldām ar laužņiem, lai sāpes uzveic spīti. Tātad, redzi, atbildēts arī uz jautājumu, ko mums liek pretī: kāpēc gudrais, ja viņš nepieredz ne apvainojumu, ne pārestību, tomēr soda tos, kas to izdarījuši? Viņš neatriebjas, bet labo tos.

XIII. (1) Bet kāds gan tev pamats neticēt, ka gudrajam vīram piešķirta šāda rakstura stingrība, kad tev iespējams to novērot citos, kaut arī cita iemesla dēļ? Proti, kurš ārsts dusmojas uz ārprātīgu cilvēku? Kurš drudža slimniekam, kam liedz aukstu ūdeni, ņem ļaunā

viņa lamas? (2) Gudrā cilvēka attieksme pret visiem ir tāda pati, kāda ārstam ir pret saviem slimniekiem: viņš neuzskata par sevis necienīgu nedz pieskarties dzimumdaļām, ja tām vajadzīga ārstēšana, nedz aplūkot izkārnījumus un urīnu, nedz paciest trakojošu gara slimnieku zākāšanos. Gudrais zina, ka šie visi, kas cēli staigā togā un purpurā un kas it kā²⁷ ir spēcīgi un veseli, par spīti savai svaigajai sejaskrāsai, nepavisam nav veseli, un viņa skatījumā tie neatšķiras no slimniekiem, kas nevalda pār sevi. Tāpēc viņš pat nenoskaišas, ja viņi savā slimīgajā stāvoklī atļaujas kādu nekaunību pret savu dziedinātāju, un tādā pašā noskaņojumā, kādā viņš nepiešķir nekādu nozīmi viņu goda amatiem, viņš to nepiešķir arī viņu negodbijīgajai uzvedībai. (3) Kā viņš nejutīsies glaimots, ja viņam cieņu parāda ubags, un neuzskatis par apvainojumu, ja kāds cilvēks no tautas zemākajiem slāņiem, kuru viņš sveicinājis, nav atņēmis viņa sveicienu, tā viņš arī nejutīsies pagodināts,²⁸ ja viņu tur godā daudzi bagātnieki, jo zina, ka viņi necik neatšķiras no ubagiem, nē, ir pat nožēlojamāki par šiem: ubagam trūkst maz, bagātniekiem – daudz. Un otrādi – viņu neaizskars, ja mēdiešu²⁹ valdnieks vai Atals, Āzijas valdnieks,³⁰ kuru viņš sveicinājis, viņam paiet garām klusēdami un augstprātīgu vaigu. Viņš zina, ka tā stāvoklī nav vairāk apskaužama kā tādām cilvēkam, kura uzdevums ir lielās mājās apvaldīt slimos un ārpātīgos. (4) Vai tad ņemšu pie sirds, ja manu sveicienu neatņem kāds no tiem, kuri tirgojas pie Kastora tempļa, pērkot un pārdodot mazvērtīgus vergus, un kuru būdas bāztin piebāztas ar visdraņķīgāko vergu baru? Domāju, ka ne, jo kas gan labs ir tādām, kurām padots tikai sliktais? Tātad, kā gudrais atstās bez ievēribas šā cilvēka pieklājīgumu vai nepieklājīgumu, tā viņš neliks to vērā arī valdniekā: “Tavā pakļautībā ir partieši un mēdieši, un baktrieši, bet tu viņus savaldi ar bailēm un viņu

dēļ nedrīksti atlaist loku; viņi ir tavi sīvākie ienaidnieki, viņi ir uzpērkami un tiecas pēc jauna kunga.” (5) Tātad viņu nesatrauks neviena cilvēka apvainojumi, jo, kaut viņi visi savā starpā būtu atšķirīgi, gudrais viņus tomēr uzskata par vienādiem vienādās muļķības dēļ. Ja viņš reiz nokāptu tik zemu, lai satrauktos vai nu par pārestību, vai apvainojumu, viņš nekad nevarētu justies drošs, bet drošības sajūta ir gudrā īstenais labums. Viņš nepieļaus, lai, atzīstot, ka viņam nodarīta pārestība, parādītu godu tam, kas to nodarījis, jo cilvēks, par kura nievīgo attieksmi ikviens jūtas aizskarts, par to katrā ziņā priecāsies kā par cieņas apliecinājumu.

XIV. (1) Daži cilvēki ir tik neprātīgi, ka uzskata par iespējamu pieredzēt apvainojumu no sievietes. Kāda tam nozīme, par kuru ir runa, cik daudz viņai nesēju,³¹ cik smagi viņai noslogotas ausis un cik ērts viņas sēdekļis? Viņa tik un tā ir nesaprātīgs radījums un, ja nav nākušas klāt zināšanas un rūpīga audzināšana, arī mežonīgs, kas nevalda pār savām iekārēm. Citi jūtas aizskarti, ja viņus pagrūdis matu cirtotājs, un sauc par apvainojumu durvju sarga nelaiپnu izturēšanos, nomenklatora augstprātību vai kambarverga uzpūtību. Ai, kā gan jāsmejas par tādiem niekiem, kāds prieks jāizjūt dvēselei, prom no citu maldu jūkļa apcerot savu mieru! (2) “Tad ko? Vai gudrais netuvosies durvīm, ko sargā īgns vārtnieks?” – Protams, ja viņam ir kādas neatliekamas darīšanas, viņš to mēģinās un vārtnieku, lai tas būtu kas būdams, padarīs rāmu, kā to dara ar niknu suni, kam pasviež kādu kumosu, un neuzskatis par necienīgu mazliet tērēties, lai tiktu pāri sliksnim, iedomādamies, ka arī uz dažiem tiltiem jāmaksā par to šķērsošanu. Tāpēc viņš maksās arī šim, lai kas tas būtu, kas piekopj šādas apmeklētāju nodevas iekasēšanu, jo zina, ka pērkamais nopērkams ar naudu. Sika gan dvēsele ir tam, kas apmierināts ar sevi, tāpēc ka vārtniekam

atbildējis bez aplinkiem, tāpēc ka salauzis viņa nūju, tāpēc ka ticis klāt viņa saimniekam un pieprasījis, lai viņu noper. Kas strīdas, kļūst otram par ienaidnieku un, kaut arī gūst virsroku, tomēr nostājies ar viņu vienā līmenī. (3) “Bet gudrais – ko viņš darīs, kad viņam iesit?” – To pašu, ko Katons, kad viņam iesita pa vaigu: viņš neiekaisa, neatieba pāridarījumu, pat nepiedeva to, bet pateica, ka nekas tāds nemaz nav noticis.³² Viņš parādīja dižāku garu, to neatzīdams, nekā būtu parādījis, to piedodams. Taču nepakavēsimies ilgāk pie šā punkta. Kurš gan nezina, ka nekas no tā, ko uzskata par ļaunu vai labu, gudrajam nešķiet esam tas pats, kas visiem? (4) Viņš neliek vērā, ko cilvēki atzīst par nekrietnu vai nožēlojamu; viņš neiet to pašu ceļu, ko pūlis, bet, tāpat kā zvaigznes kustas debesīm pretējā virzienā, dodas uz priekšu pretēji vispārējiem uzskatiem.

XV. (1) Tāpēc pārstājiē sacīt: “Vai tad gudrais nepiederzēs pārestību, ja viņu sitīs, ja viņam izraus aci? Vai viņš nepiederzēs apvainojumu, ja, atskanot pēdīgo salašņu nekrietnām lamām, viņu trenkās pa forumu? Ja valdnieks mielastā viņam liks nomesties galda lejasgalā un ēst kopā ar vergiem, kas nozīmēti apkaunojošiem darbiem? Ja viņš būs spiests paciest arī ko citu, ko iedomāties vien var būt nepatīkami brīva cilvēka smalkjūtībai?” (2) – Lai arī kā vērstos plašumā tādi gadījumi vai nu pēc skaita, vai nozīmīguma, to daba paliks nemainīga: ja viņu neaizskar sīkas lietas, to nedarīs arī lielākas; ja viņu neaizskar nedaudzas, to nedarīs arī lielāks skaits. Bet jūs pēc sava vārguma radāt sev priekšstatu par varenu garu un, apsvēruši, cik, jūsuprāt, spējat paciest paši, pavirzāt gudrā izturības robežu mazliet uz priekšu. Taču gudro viņa tikums nolīcis citā Visuma reģionā, jo viņam nav nekā kopīga ar jums. (3) Sameklē skarbo un kas vien grūti panesams, un no kā jāraujas atpakaļ ausij un acij:

tas viss, sanākot kopā, viņu nesatrieks, un viņš, tāpat kā pretosies katram atsevišķi, turēsies pretī arī visam reizē. Kas apgalvo, ka gudrajam viens ir panesams, cits nepanesams, un iegrožo viņa dvēseles lielumu zināmās robežās, tas rikojas aplam: liktenis pieveic mūs, ja pats netiek pilnībā pieveikts.

(4) Nedomā, ka tā ir tikai stoiķu stingrība. Epikūrs, ko pieņemam par sava laiskuma patronu un kas, jūsuprāt, māca mīkstčaulību, bezdarbību un baudu rosinošo, saka: "Reti liktenis stājas ceļā gudrajam." Kādu – gandrīz īsta vīra – teicienu viņš bildis! Taču runā vēl vīrišķīgāk un aizvāc likteni visā pilnībā no viņa ceļa! (5) Šis gudrā mājoklis ir šaurs, neizsmalcināts, bez trokšņa, bez greznības, un to nesargā nekādi vārtņieki, kas uzpērkamā augstprātībā šķiro apmeklētāju baru, bet šo tukšo un no vārtu sargiem brīvo sliekšni liktenis nešķērso: tas zina, ka nav tam vietas, kur nekas tam nepieder.

XVI. (1) Un, ja pat Epikūrs, kas ir ļoti iecietīgs pret miesu, saceļas pret pārestībām, kas tad var likties neticams pie mums³³ vai cilvēka dabas mēru pārsniedzam? Viņš apgalvo, ka gudrajam pārestības ir panesamas, mēs sakām, ka viņam pārestības neeksistē. (2) Tev nav pamata sacīt, ka tas ir pretrunā ar dabu. Mēs nenoliedzam, ka ir nepatikami tikt sistam vai pagrūstam vai zaudēt kādu ķermeņa locekli, bet noliedzam, ka viss minētais ir pārestības. Mēs atņemam šīm norisēm nevis sāpju sajūtu, bet pārestības apzīmējumu, jo nevar pieredzēt pārestību, kamēr tikums neskart. Kurš no abiem ir tuvāk patiesībai, to redzēsim, bet attiecībā uz pārestības noniecināšanu abi katrā ziņā ir vienisprātis. Tu vaicā, kāda ir atšķirība starp viņiem? Tāda pati, kāda ir starp diviem ļoti drosmīgiem gladiatoriem, no kuriem viens saspiež savu brūci un paliek savā vietā, otrs, paskatīdamies uz trokšņojošo tautu, liek saprast, ka nekā nav, un nepieļauj iejaukšanos.

(3) Tev nav jādomā, ka atšķirība mūsu starpā ir liela. To, par ko ir runa un kas ir vienīgais, kas attiecas uz mums³⁴, iesaka abi piemēri – noniecināt pārestības un to, ko es sauktu par pārestību ēnām un iedomām, – apvainojumus. Un nemaz nav jābūt gudram vīram, lai pret tiem izturētos nicīgi, bet tikai saprātīgam – tādām, kas varētu sev teikt: “Vai šīs lietas ar mani notiek pelnīti vai nepelnīti? Ja pelnīti, tad tas ir nevis apvainojums, bet spriedums; ja nepelnīti, tad jāskatās tam, kas nodara netaisnību.” (4) Un kas tas ir, ko sauc par apvainojumu? Kāds pazobojies par manu plikgalvību, par manu vājo redzi, manām tievajām kājām, manu augumu. Bet vai tas ir kāds apvainojums – dabūt dzirdēt, kas ir acīmredzams? *Viena* cilvēka klātbūtnē smejamies par kādu izteikumu, bet, ja klāt ir vairāki, esam par to sašutuši, un mēs citiem nepiešķiram brīvību pateikt to, ko mēdzam sacīt par sevi pašu. Par jokiem, kur ievērots mērs, uzjautrināties, par tādiem, kur to neievēro, dusmojamies.

XVII. (1) Hrisips stāsta par kādu cilvēku, kas esot bijis sašutis par to, ka viņu kāds nosaucis par jūras aunu.³⁵ Mēs esam redzējuši Fidu Kornēliju, Ovidija Nāsona znotu, Senātā raudam, kad Korbulons viņu nosaucis par izplucinātu strausu. Par citiem nopulgojumiem, kas aizvainojoši skāra viņa raksturu un dzīvesveidu, viņš nepamiršķināja ne acu, bet par šo tik bezjēdzīgo viņam izlauzās asaras. Tik vājš ir gars, kad aizlaidies saprāts! (2) Ko lai saka par to, ka jūtamies aizvainoti, ja kāds imitē mūsu runas veidu vai gaitu vai atdarina kādu fizisku vai valodas trūkumu? It kā tas, atdarinot citam, kļūtu labāk zināms nekā no paša. Daži cilvēki nelabprāt dzird runājam par viņu lielo vecumu un sirmajiem matiem, un pārējo, ko sasniegt varētu tikai vēlēties. Dažus sāpina ķengāšanās par viņu nabadzību, bet cilvēks, kas to slēpj, pats padara to sev par pārmetuma objektu.

Tāpēc tādiem, kam tik palaist mēli un aizvainojoši asprātulot, atņemsi šo iespēju, ja izmantosi to pats, aizsteigdamies viņiem priekšā. Neviena nekļūst par apsmieklu, kas smejas pats par sevi. (3) Ir saglabājušās atmiņas, ka Vatīnijs – cilvēks, kas dzimis kā apsmieklam, tā naidam, bijis pievilcīgs, bet dzēlīgs jokotājs. Viņš pats vienā laidā jokojis par savām kājām un rētaino kaklu un tā izvairījies no savu ienaidnieku – to viņam bija vairāk nekā kaišu – asprātībām, pirmām kārtām – Cicerona. Un, ja to bezkaunīgu vaigu spēja šis cilvēks, kas, pastāvīgi zākājoties, vairs nemācēja kaunēties, kāpēc lai to nespētu cilvēks, kas ar brīvajam cilvēkam piedienīgām studijām un filozofijas nodarbēm sasniedzis zināmus panākumus? (4) Turklāt tas arī ir atriebes veids – laupīt apvainotājam prieku par apvainošanu. “Ak vai!” šis tad mēdz sacīt, “viņš, manuprāt, neko nav sapratis.” Tik lielā mērā apvainojuma efekts atkarīgs no tā objekta jūtīguma un sašutuma. Turklāt apvainotājs reiz sastaps sev līdzvērtīgu: atradīsies, kas atriebs arī tevi.

XVIII. (1) Gāju Cēzaru,³⁶ kam līdzās pārlieku daudzām citām vājībām bija nosliece uz apvainojumiem, aizrāva dīvaina kāre ikvienu aizskart ar kādu piezīmi, kaut pats bija jo pateicīgs objekts izsmieklam: tik derdzīga bija viņa bālā seja, kas liecināja par ārprātu, tik mežonīgas – zem vecas sievas pieres dziļi paslēptās acis, tik neglīta – kailā, ar saubagotiem matiem apkaisītā galva. Turklāt viņam bija sariem apaudzis pakausis, tievas kājas un milzīgas pēdas. Tas prasītu pārmērīgas pūles, ja es gribētu izstāstīt atsevišķos nodarījumus, ar kuriem viņš aizvainoja savus vecākus un vecvecākus un visu kārtu cilvēkus; atstāstīšu tikai tos, kas viņu noveda pie bojāejas.

(2) Viņa tuvāko draugu vidū bija Valerijs Asiaticks, drosmīgs vīrs, kas tikko bija spējīgs mierīguprāt paciest,

ka apvaino citus. Kādā mielastā, tas ir, daudzu cilvēku klātbūtnē, Gājs visskaļākajā balsī cēla viņam priekšā, kā Valerija sieva uzvedoties gultā. Labie dievi! Tas jādzird vīram! Un to zina ķeizars! Un ķeizars savā bezkaunībā aiziet tiktāl, ka par laulības pārkāpumu un savu neapmierinātību stāsta pašam vīram – nemaz nerunājot par to, ka tas ir bijušais konsuls, nemaz nerunājot par to, ka tas ir viņa draugs! (3) Savukārt Hērejam, kara tribūnam, valoda neatbilda viņa darbiem; viņam bija gurdena balss, un, ja nezinātu viņa veikumus, viņš varētu likties ne pārāk uzticams. Kad viņš pieprasīja paroli, Gājs viņam deva reizēm “Venera”, reizēm “Priaps”, aizvien citādi karavīram pārmezdams izlaidību, un to viņš darija, pats tērpies caurspīdīgās drēbēs, sandalēs, apkarinājies ar zeltu. Tā viņš piespieda Hēreju ķerties pie zobena, lai vairs nevajadzētu pieprasīt paroli. Tas bija viņš, kas sazvērnieku vidū pirmais pacēla roku, un *viņš* ar *vienu* cirtieņu pāršķēla ķeizara skaustu. Pēc tam Gāju no visām pusēm vēl ķēra neskaitāmi sabiedrisku un personisku pārestību atriebēju zobeni, bet pirmais drošminieks bija tas, kas vismazāk pēc tāda izskatījās. (4) Bet šis pats Gājs mēdza visur saskatīt apvainojumus, kā tas parasti notiek ar cilvēkiem, kas, paši pārmēru kāri aizvainot, nespēj to paciest no citiem. Viņš saskaitās uz Herenniju Makru par to, ka tas viņu bija uzrunājis kā Gāju, un nesodīts nepalika kāds prīmipilārs, kas bija viņu saucis par Kaligulu. Bet tā viņu – nometnē dzimušu un leģionu vidē uzaugušu – taču parasti dēvēja, un ne ar vienu citu vārdu viņš nekad nebija bijis kareivjiem labāk pazīstams. Bet nu viņš, valkādams koturnus³⁷, uzrunu “Kaligula”³⁸ uzskatīja par izsmieklu un apkaunojumu. (5) Arī tas mums nodevēs par mierinājumu, ka, ja arī savā iecietībā atsakāmies no atriebības, atradīsies kāds cits, kas sodīs nekaunīgo, augstprātīgo un netaisno cilvēku, jo viņa izlēcieni nekad

neaprobežojas ar vienu vienīgu cilvēku vai vienu vienīgu apvainojumu.

Aplūkosim to vīru piemērus, kuru pacietību cildinām. Tā Sokrats mierīgi uzņēma pret viņu vērstos un izrādītos komēdiju jokus³⁹ un par tiem smējās tikpat sirsnīgi kā par samazgām, ko viņam lēja virsū Ksantipe, viņa sieva. Antistenam pārmeta, ka viņa māte esot barbāre, trāķiete; uz to viņš atbildēja, ka arī dievu māte⁴⁰ esot no Idas kalna.

XIX. (1) Nedrīkst nonākt līdz strīdiem un ķīviņiem. No tiem bēgšus jābēg, un, lai arī ko šai ziņā dara nesaaprātīgi cilvēki (to darīt var tikai nesaprātīgi), tas jāatstāj bez ievēribas. Pūļa pagodinājumi un pāridarījumi vērtējami vienādi – par tiem nav ne jāprieccājas, ne jāskumst. (2) Citādi aiz bailēm no apvainojumiem vai riebuma pret tiem atstāsim novārtā daudz vajadzīgu lietu un, ciezdami no sievišķīgas nepatikas dzirdēt kaut ko mūsu dvēselei nepieņemamu, nestāsimies pie savu sabiedrisko un privāto pienākumu pildīšanas, reizēm pat tad, kad tie mums nestu kādu labumu. Dažkārt arī aiz dūsmām uz varasvīriem izrādīsim savas jūtas ar neiegrožotu brīvību. Bet brīvība nav nespēja neko nepaciest, mēs maldāmies⁴¹: brīvība nozīmē savu garu pacelt pārestībām pāri un to izveidot par vienīgo prieka avotu, kā arī attālināt no sevis ārišķīgo, lai nenāktos vadīt nemierpilnu dzīvi, baidoties ikviena cilvēka apsmiekla, ikviena cilvēka mēles. Kurš ir tas cilvēks, kas mūs nespēj aizvainot, ja to spēj kaut viens? (3) Bet gudrais un gudrības tīkotājs izmantos dažādus līdzekļus. Tiem, kas vēl nav sasnieguši pilnību un savā rīcībā vēl vadās pēc sabiedrības uzskatiem, jāpatur vērā, ka viņiem pašiem jāapgrozās pārestību un apvainojumu vidē: viss skar vieglāk tos, kas to sagaida. Jo cienījamāks kāds ir pēc izcelsmes, labās slavas un mantotā īpašuma, jo drosmīgāk lai uzvedas, atcerēdamies,

ka kaujas ierindā priekšgalā stāv izlases vienības. Apvainojumus, ķengas, lamas un visu pārējo godu aizskarošo lai viņš panes tāpat kā ienaidnieka klaigoņu un no tāluma raidītas bultas un akmeņus, kas šķind ap ķiveri, bet neievaino. Un pārestības lai pacieš tāpat kā ievainojumus, citām bultām ieurbjoties bruņās, citām – krūtīs, nenotriekts, pat neizkustēdamies no vietas. Lai arī kā tevi māktu naidīgs spēks, tomēr ir negods atkāpties: noturies dabas ierādītajā vietā. Tu vaicā – kas tā par vietu? Īsta vīra. (4) Gudrajam eksistē citāda veida līdzeklis, šim pretējs: proti, jūs vēl cīnāties, bet viņš jau guvis uzvaru. Nēpretojieties savam labumam un, līdz nonāksit līdz patiesībai, lolojiet dvēselē šo cerību; labu prātu uzņemiet sevī to, kas ir labāks, un balstiet to ar savu ticību un vēlmi. Ka ir kaut kas neuzveicams, ka ir kāds, pret kuru liktenis ir bezspēcīgs, nāk par labu visai cilvēkdzimuma kopībai.

SERĒNAM PAR DVĒSELES MIERU

S e r ē n s:¹ I. (1) Kad ņemos sevi pētīt, man parādijās daži skaidri saskatāmi, ar rokām sataustāmi trūkumi, daži neskaidrāki, slēpti un vēl citi, kas nav pastāvīgi, bet atgriežas laiku pa laikam. Šos es sauktu par sevišķi nepatīkamiem – tie ir kā sirojoši ienaidnieki, kuri uzbrūk, kad ir izdevība, un kuru dēļ nav iespējams nedz būt kaujas gatavībā kā karā, nedz justies drošībā kā miera apstākļos.

(2) Tomēr visvairāk pamanu sevī stāvokli (kālab lai tev neatzīstos patiesībā kā ārstam?), ka nejūtos pēc labākās sirdsapziņas brīvs no tā, kā baidījos un ko ienīdu, nedz arī tam pakļauts. Atrodos jutoņā, kas gan nav pavisam slikta, tomēr visai nožēlojama un nepatīkama: neesmu ne slimis, ne vesels. (3) Nesaki man, ka visu tikumu sākums ir trausls un ka tie tikai ar laiku iegūst izturīgumu un spēku. Es gaužām labi zinu, ka arī tas, kas tiecas pēc ārēja spožuma, – domāju sabiedrisko stāvokli, daiļrunības slavu un visu pārējo, kas padots citu spriedumam, – nostiprinās laika gaitā. Gan tas, kas rada patiesu spēku, gan tas, kas, lai patiktu, uzkrāsojas ar kaut kādu smiņķi, gaida gadiem, līdz laiks pakāpeniski attīsta krāsu. Taču baidos, ka ieradums, kas lietām piešķir pastāvīgumu, šo trūkumu manī nostiprinās dziļāk: ilgstošs sakars kā ar ļauno, tā ar labo rada milestību uz to.

(4) Kādas dabas ir šis manas dvēseles vājums, tai svārstoties starp abiem un netiecoties izteikti ne pēc pareizā, ne aplamā, to nevaru tev uzreiz parādīt kopumā, bet tikai pa daļām. Es tev izstāstīšu, kas ar mani notiek, tu atradīsi manai slimībai nosaukumu. (5) Man, atzīstos, ir ļoti spēcīga tieksme uz taupīgumu; man patīk nevis izrādīšanai iekārtota guļamvieta, no lādes izceltas drēbes, kas apstrādātas ar svariem un tūkstoš spiedēm, lai padarītu tās spožas, bet lēts pašmāju tērps, ko nedz glabā, nedz apvelk ar bažām. (6) Man patīk ēdiens, ko nav pagatavojusi, nedz vēro vesela saime un kas nav pasūtīts daudzas dienas iepriekš un daudzu roku servēts, bet bez grūtībām sagādājams un viegls; kas nesatur nekā no tālienes atvesta un dārga un dabūjams jebkurā vietā, kas nav par nastu ne kabatai, ne miesai un nenāk atpakaļ no turienes, kur ienācis. (7) Kā kalps man pa prātam ir vienkāršs, dabisks mājās uzaudzis jauns vergs, un man patīk uz laukiem dzīvojošā tēva smagais galda sudrabs bez kāda mākslinieka vārda un galds, kas nav ievērojams ar daudzveidīgo dzislojumu, nedz visā pilsētā pazīstams ar tā agrāko izsmalcināto īpašnieku garu virkni, bet novietots lietošanai, neliekot nevienam viesim ar skatieniem labpatikā pie tā kavēties un iekaist nenovīdībā. (8) Kad tas viss man itin labi patīcis, manu sirdi tomēr saista kāda paidagogija² greznums, kalpi, kas tērpti rūpīgāk nekā procesijas dalībnieki un rotāti ar zeltu, vesels spožu vergu bars, tad arī māja, kurā viss, kur vien sper kāju, ir dārgs un bagātības izkaisītas pa visiem kaktiem un kur laistās pat jumts, un cilvēku masa kā gaistošā īpašuma apbrīnotāja un pavadone. Un ko lai saku par caurspīdīgo līdz pat dibenam ūdeni, kas plūst ap pašiem dzīru viesiem, ko – par mielastiem, kas ir savas vides cienīgi? (9) Kad nāku no ilgi piekoptās pieticības, mani ar lielu spožumu apņem un visapkārt atbalsojas greznums.

Tad man mazliet ņirb acu priekšā, un es uz to paceļu vieglāk savu garu nekā skatienu. Un tāpēc atgriezos – ne jau sliktāks, bet skumjāks gan un nestaigāju vairs ar paceltu galvu pa savu trūcīgo īpašumu, un mani grauž klusas šaubas, vai tā otra dzīve nav labāka. Nekas no tā visa nemaina mani, tomēr viss mani satrauc. (10) Nolemju sekot savu skolotāju norādījumiem un pievērsties politikai; nolemju tiekties pēc amatiem un fascijiem – protams, ne jau purpurtērpa un rīkšu saišķa³ kārdināts, bet lai būtu vieglāk pieejams un noderīgāks saviem draugiem un tuviniekiem, un visiem pilsoņiem, galu galā – visiem cilvēkiem. Apņēmīgi un nosvērti sekoju Zēnonam, Kleantam un Hrīsipam, no kuriem tomēr neviens nav pievērsies politikai, bet visi aicinājuši uz to citus. (11) Bet, ja kaut kas satrauc manu dvēseli, kura nav radusi saņemt belzienus, vai atgadās kas tāds, kas vai nu ir manis necienīgs, kā tas bieži notiek ikviena cilvēka dzīvē, vai nepadodas pietiekami viegli, vai kad maznozīmīgas lietas prasa pārāk daudz laika, tad pievēršos no darbiem brīvai dzīvei, un, tāpat kā ganāmpulkam, kaut nogurušam, arī man mājupsolis ir raitāks. (12) Tad man tik savu dzīvi atkal ieslēgt četrās sienās, un lai neviens, kas nespēj atdot neko tādām zaudējumam atbilstošu, man nenolaupa nevienu dienu; lai mana dvēsele gremdējas sevī, lai pilnveido sevi un nenodarbojas ne ar ko ārpus tās esošu, ne ar ko, kas pakļauts cita spriedumam; lai mīļš tai ir miers, kas brīvs no rūpēm gan par sabiedrisko, gan privāto dzīvi. (13) Bet, kad manu garu uzmundrinājusi kāda spēcīgāka lasāmviela un to spārnojuši cildeni piemēri, gribas traukties uz forumu, lai vienam palīdzētu ar vārdu, citam ar saviem pūliņiem, kas, kaut arī nedotu nekādu labumu, tomēr būs mēģinājums tādu dot, vai forumā pār mācīt augstprātīgu cilvēku, kuru viņa veiksmē padarījusi uzpūtīgu.

(14) Zinātniskajās nodarbēs uzskatu katrā ziņā par labāku rūpīgi aplūkot pašas problēmas un runāt to dēļ, bet vārdus atstāt problēmu ziņā: kurp tās ved, turp lai nesamākslota valoda tām seko. Kālab vajag sacerēt darbus, kas dzīvos gadsimtus? Vai tad gribi panākt, lai nākamās audzes tevi neapiet klusējot? Tu esi dzimis nāvei; klusas bēres ir mazāk apgrūtinošas. Tāpēc raksti kaut ko, lai kavētu laiku, vienkāršā stilā paša vajadzībām, nevis publicēšanai; strādāt vienai dienai prasa mazāk pūļu.

(15) Taču, kad garu atkal pacilā dižas domas, tas kļūst izvēlīgs vārdos un līdz ar augstākiem centieniem vēlas arī augstāku izteiksmi, un tā valoda kļūst atbilstīga problēmu nozīmīgumam. Aizmirsdams savus principus un iegrožotāju spriedumu, tad nesos augšup un vairs nerunāju ar paša muti.

(16) Lai vairs neaizkavētos pie detaļām: visās lietās mani vajā šis labas gribas vājums, un es baidos, ka zaudēšu pamatu zem kājām vai – un tas man rada vēl lielākas bažas – vienmēr būšu tik nedrošā stāvoklī kā tāds cilvēks, kas ik brīdi var krist, un ka ar mani varbūt ir vēl ļaunāk, nekā pats to redzu. Mēs taču savus apstākļus vērtējam labvēlīgi, un partejiskums allaž stāv ceļā pareizam spriedumam.

(17) Manuprāt, daudzi būtu varējuši sasniegt gudrību, ja nebūtu uzskatījuši, ka to jau sasnieguši, ja nebūtu atstājuši bez ievēribas zināmas sava rakstura iezīmes, citām pagājuši garām aizvērtām acīm. Tev nav pamata domāt, ka citu cilvēku glaimi mūs pazudina lielākā mērā nekā mūsu pašu. Kurš uzdrošinājies sev teikt patiesību? Kurš slavinātāju un lišķu baru ielenkumā tomēr nav glaimojis visvairāk sev? (18) Tāpēc lūdzu: ja tev ir kāds līdzeklis, ar ko izbeigt šo manu svārstīšanos, uzskati mani par tā cienīgu, lai es tev būtu parādā pateicību par savu mieru. Es zinu – šis dvēseles nemiers⁴ nav nekas

bīstams un neatnesīs nekā satraucoša. Lai izteiktu, par ko žēlojos, trāpīgā līdzībā: ciešu nevis no vētras, bet no jūras slimības. Tad atbrīvo mani no šā ļaunuma, lai arī kāds tas būtu, un nāc palīgā cilvēkam, kuram, kaut arī viņš jau redz zemi, klājas grūti.

S e n e k a:⁵ II. (1) Patiešām – jau sen klusītēm vaicāju sev, Serēn, ar ko lai salīdzinu šādu dvēseles stāvokli, un nevaru tam rast tuvāku piemēru kā tādus cilvēkus, kurus, kad viņi izveseļojušies no ilgas un grūtas slimības, vēl reizēm piemeklē nelielas drudža lēkmes un viegli veselības traucējumi un kuriem tad, kaut arī jau pārvarētas slimības pēdējās pazīmes, tomēr rada nemieru viņu aizdomīgums; lai arī jau veseli, viņi ārstiem pastiepj savu roku un bez pamata sūdzas par ikvienu savas miesas karstumu. Šiem cilvēkiem, Serēn, ķermenis ir nevis nepietiekami vesels, bet gan nepietiekami pieradis pie veselības; tā arī mierīgā jūrā, kad tā aprimusi pēc vētras, vēl vērojami kādi ņirbu vilniši. (2) Tāpēc tev vajadzīgi nevis šie stingrākie līdzekļi, kas mums jau palikuši aiz muguras, – lai tu reizēm nostātos pats sev pretī, reizēm dustotu sev, reizēm ietu sev bargi virsū –, bet tas, kas nāk pēdējais: pašpaļāvība un ticība, ka esi uz pareiza ceļa, un lai tevī no tā necik nenovirza daudzo uz dažādām pusēm skraidošo cilvēku pēdas, kas to šķērso, dažiem no viņiem klistot paša ceļa tuvumā. (3) Bet tas, ko tu vēlies, ir kas liels, kas ļoti augsts un dieviem tuvs, – neļaut sevi satricināt.

Šo noturīgo dvēseles stāvokli grieķi sauc par eutīmiju⁶, par ko eksistē lieliska Dēmokrita grāmata; es to saucu par dvēseles mieru.⁷ Nav taču vajadzības atdarināt un atveidot vārdus pēc grieķu formas; pats jēdziens, par kuru ir runa, jāapzīmē ar kādu nosaukumu, kam ir grieķu termina nozīme, nevis izskats.⁸ (4) Tātad vaicājam, kā dvēsele varētu allaž iet vienmērīgu, sekmīgu gaitu, būt

saskaņā ar sevi, savus apstākļus vērot ar prieku un to nepārtraukt, bet palikt mierpilnā stāvoklī, nekad nepaceldamās augstāk, nedz nolaizdamās zemāk. *Tas* būs dvēseles miers. Lai izpētām vispārīgi, kā tas ir sasniedzams; tu no kopīgā dziedēkļa paņemsi, cik gribēsi. (5) Tikmēr mums viss ļaunums jāceļ dienas gaismā, un ikviens saredzēs savu tiesu no tā. Reizē ar to arī sapratīsi, ka tev ar sevis noniecināšanu ir daudz mazāk nepatikšanu nekā tiem, kas saistīti ar spožu sabiedrisko stāvokli un cieš zem augsta titula nastas un ko turpināt savu izlikšanos piespiež drīzāk kauns nekā vēlēšanās.

(6) Visi atrodas līdzīgā stāvoklī – gan tie, kurus moka viņu nenoteiktība un apnikums, un nemitīgā ieceru maiņa un kuriem aizvien patīk vairāk tas, kā viņiem vairs nav, gan tie, kas ir gurdeni un vienaldzīgi. Pieskaiti šiem arī tos, kas, līdzīgi cilvēkiem, kas nevar aizmigt, valstās šurp un turp un iegrozās gan šā, gan tā, līdz rod mieru aiz noguruma: atkārtoti mainīdami savus dzīves apstākļus, viņi beidzot paliek tādā stāvoklī, kādā viņus aiztur nevis nepatika pret pārmaiņām, bet uz jauninājumiem kūtrais vecums. Pieskaiti šiem arī vēl tos, kas ir nepietiekami kustīgi nevis aiz pastāvīguma, bet aiz laiskuma un kas dzīvo, nevis kā grib, bet kā sākuši. (7) Šai slimībai ir neskaitāmas īpatnības, bet tikai viena iedarbība – būt neapmierinātam pašam ar sevi. Tā rodas no gara nenosvērtības un bailīgām un nepietiekami piepildītām vēlmēm, kad vai nu neuzdrošinās, vai nesasniedz, cik vēlas, un visas cerības liek uz nākotni. Viņi aizvien ir nepastāvīgi un svaidīgi, kā tam neizbēgami jānotiek ar cilvēkiem nedrošā stāvoklī. Viņi tiecas sasniegt savu vēlmju piepildījumu jebkuriem līdzekļiem, māca un piespiež sevi darīt to, kas ir nekrietns un grūts, un, kad viņu pūliņi paliek neatalgoti, viņus moka veltīgais negods; viņi bēdājas nevis par to, ka gribējuši ko aplamu, bet par

to, ka gribējuši to veltīgi. (8) Tad viņus pārņem nožēla par uzsākto un bailes iesākt ko jaunu un dvēselei, kas nerod izeju, pielavās svārstīgums, jo viņi nespēj ne valdīt pār savām vēlmēm, ne tām pakļauties, un nedrošības sajūta dzīvē, kas nevar pilnībā izvērsties, un nepiepildīto vēlmju gaisotnē stingstošā gara trulums. (9) Visi šie momenti ir vēl smagāki, kad viņi aiz saīguma par nesekmīgajiem pūliņiem aizbēg uz vaļas dzīvi⁹ un savrupām studijām, ar ko nespēj samierināties gars, kas tiecas uz politiku, kas ir darbotieskārs un no dabas nemierīgs, jo nerod pietiekamu mierinājumu sevī. Tāpēc, zūdot priekiem, kurus darbīgiem cilvēkiem sniedz pati darbošanās, gars vairs nepanes mājas, vientulību, savas četras sienas un ar nepatiku redz, ka ir atstāts paša ziņā. (10) No turienes nāk šis apnikums, šī neapmierinātība pašam ar sevi un nekur mieru nerodošas dvēseles svārstības, kā arī sava vaļas laika drūmā un slimīgā panešana, īpaši tad, kad kaunas atzīties patiesajos cēloņos un kautrums iedzen šīs mokas dziļi sirdī, un vēlmes, kas ieslodzītas šaurībā, no kuras nav izejas, nožņaudz pašas sevi; no turienes šīs skumjas un gurdenums, un tūkstoškārtīgā viļņošanās, kas piemīt neizlēmīgam prātam, kuru lolotās cerības pacilā, vilšanās padara bēdīgu; no turienes šīs izjūtas, kas liek cilvēkiem nolādēt savu vaļas laiku un žēloties, ka viņiem neesot ko darīt, un sīvā nenovīdība par citu panākumiem, jo viņu nelaimīgā bezdarbība veicina skaudību un, tā kā paši nav spējuši tikt uz priekšu, viņi vēlas, lai iznīktu visi; (11) aiz šīs nepatikas pret citu panākumiem un pieviltām cerībām uz pašu sekmēm viņu dvēsele iesvilst dūsmās uz likteni, sūkstās par laikiem un, ierāvusies kaktā, prāto par savām ciešanām, juzdama pret sevi riebumu un īgnumu, jo no dabas cilvēka gars ir rosīgs un noskaņots uz darbošanos. Tam tikama ir ikviena izdevība satraukties un lēkt vai no ādas ārā un jo

tīkamāka tieši mazvērtīgākajiem raksturiem, kas labprāt novārdzina sevi darīšanās. Kā ir daži augoņi, kas tiecas pēc rokām, kuras tām darīs ļaunu, un jūt prieku par pieskārieniem, un neglītam miesas kašķim patīkams viss, kas to kairina, taisni tāpat, es teiktu, šiem gariem, kuros kaislības izlauzušās kā ļauni augoņi, grūtības un mokas sagādā baudu. (12) Ir taču lietas, kas priecē arī mūsu miesu ar zināmām sāpēm, piemēram, apgriešanās uz vēl nenogurušajiem sāniem un atvēsināšanās, iegrozoties aizvien un aizvien citādi, kā to dara Homēra Ahillejs, kas apgulstas brīžam uz vēdera, brīžam uz muguras, novietodamies dažādos stāvokļos;¹⁰ tas ir raksturīgi slimniekam – neko ilgi nepaciest un pārmaiņas lietot kā zāles.

(13) Tāpēc cilvēki dodas ceļojumos bez noteikta mērķa un klaiņo pa krastu krastiem, un viņu svārstīgais prāts, kas allaž naidīgs pret pašlaik esošo, pārbauda sevi te uz jūras, te uz sauszemes: “Tagad dosimies uz Kampāniju.” Taču izsmalcinātā dzīve jau drīz ir apnikusi: “Aplūkosim neskarto dabu, pārstaigāsim Brutijas un Lukānijas mežu klātos kalnus.” Tomēr šajos mežonīgajos apgabalos trūkst milīguma, ar ko izlutušās acis varētu atspirt no skarbo vietu garlaicīgā nemājīguma: “Lai uzmeklējam Tarentu ar tās slaveno ostu un maigāko ziemas klimatu un apvidu, kas ir pietiekami bagāts pat seno laiku iedzīvotāju masas uzturēšanai. – Bet nu mūsu ceļa mērķis lai atkal ir Roma,” – pārāk ilgi viņu ausis nav dzirdējušas aplausu troksni, tagad priecē vērot arī cilvēku asinis. (14) Un tā viņi dodas vienā ceļojumā pēc otra un skati nomaina skatus. Kā saka Lukrēcijs,

Tā ikviens bēg allaž no sevis.¹¹

Bet ko tas līdz, ja viņš neaizbēg? Viņš pats seko sev un ir sev par apgrūtinājumu kā ārkārtīgi nepatīkams ceļabiedrs. (15) Tāpēc mums jāsaprot, ka tā ir nevis vietu,

bet pašu vaina, no kuras ciešam: mēs esam pārāk vāji, lai ko paciestu, neesam spējīgi ilgāku laiku ne grūtības panest, ne baudu, ne sevi, ne jelko. Tas dažus cilvēkus ir iedzinis nāvē: tā kā viņi, bieži grozīdami savas ieceres, vienmēr atgriezās pie viena un tā paša un nebija atstājuši sev vietu nekam jaunam, viņiem sāka apnikt dzīve un pati pasaule, un tā no postīgās baudkāres dzima doma: "Cik ilgi vēl viens un tas pats?"

III. (1) Tu vaicā, kāds līdzeklis būtu, manuprāt, liekams lietā pret šo apnikumu. Labākais, kā saka Atēnodors, būtu nodarboties ar praktiskām lietām, valsts dzīves jautājumiem, pilsoņa pienākumu pildīšanu. Kā daži cilvēki dienu aizvada saulē, vingrinot un kopjot savu ķermeni, un atlētiem katrā ziņā visnoderīgākais ir lielāko daļu sava laika veltīt tam, lai attīstītu muskuļus un spēku, kas ir vienīgais, kam viņi nodevušies, tā arī mums, kas sagatavojam savu garu politiskajai cīņai, katrā ziņā vislabākais ir turēties pie mūsu uzdevuma, jo tas, kas sev spraudis mērķi būt noderīgam pilsoņiem un visiem cilvēkiem, gūst reizē pieredzi un panākumus, ja viņš noliek sevi pašā pienākumu mutulī, pēc iespējas risinādams sabiedriskos un privātos uzdevumus. (2) "Bet, tā kā valda," viņš turpina, "tik neprātīga cilvēku godkāre un ir tik daudz apmelotāju, kas melnu padara par baltu, godīgums ir pārāk nedrošs un aizvien būs biežāk sastopams tas, kas stāvēs ceļā, nekā tas, kas sekmēsies, tiešām jāaiziet no foruma un sabiedriskās dzīves. Taču liels gars atrod iespēju plaši izvērsties arī privātās dzīves apstākļos. Lauvu un citu zvēru nevaldāmību iegrožo krātiņš, bet tā tas nav ar cilvēku, kura nozīmīgākā darbība norit tieši savrupībā. (3) Lai viņš tomēr noslēpjas tā, ka, lai arī kur atrastos viņa privātās dzīves slēptuve, gribētu gan atsevišķiem cilvēkiem, gan visiem kopumā būt noderīgs ar savām dotībām, savu vārdu un padomu. Ne jau tas vien

ir noderīgs valstij, kas stāda priekšā amatu kandidātus, aizstāv apsūdzētos un balso par mieru vai karu, bet arī tas, kas savā privātajā dzīvē rikojas sabiedrības labā, kas pamāca jaunos cilvēkus un, tik ļoti trūkstot labiem skolotājiem, viņu dvēselēs ieliek tikumu un aptur tos, kuri nevaldāmi traucas pēc naudas un greznuma, un velk viņus atpakaļ, un, kaut arī nepanāk neko vairāk, viņus vismaz aizkavē. (4) Vai tad tas, kas kārto domstarpības starp svešzemniekiem un pilsoņiem vai kā pilsētas prētors prasītājiem paziņo viņa piesēdētāja formulēto spriedumu,¹² paveic vairāk nekā tas, kurš māca, kas ir taisnība un dievbijība, pacietība un drošsirdība, un nāves nicināšana, un ko nozīmē izprast dievus, un kāds bez maksas iegūstams labums ir tīra sirdsapziņa? (5) Tātad, ja tu laiku, ko atņēmi sabiedriskajiem pienākumiem, velti studijām, tad neesi nekāds dezertieris un neesi arī atteicies no sava uzdevuma, jo karavīrs ir ne tikai tas, kas ir kaujas ierindā un aizstāv labo vai kreiso spārnu, bet arī tas, kas apsargā vārtus un atrodas mazāk bīstamā, tomēr ne bezdarbīgā postenī, tas, kas stāv sardzē un pārzina ieroču noliktavu; šos pienākumus, kaut arī tie neprasa asinis, tomēr pieskaita pie karadienesta. (6) Pievēršoties studijām, tu izvairīsies no jebkāda dzīves apnikuma, aiz nepatikas pret dienas gaismu nevēlēsies, lai būtu nakts, nebūsi ne pats sev par slogu, ne citiem lieks; tu piesaistīsi sev daudz draugu, ap tevi pulcēsies paši labākie. Tikums, kaut arī atrazdamies ēnā, nekad nepaliek apslēpts, bet raida signālus, apliecinot savu klātbūtni; kas vien ir tā cienīgs, atpazīs to pēc pēdām. (7) Ja pārtrauksim jebkurus sakarus, atteiksimies no visa cilvēkdzimuma un dzīvosim, tikai uz sevi vērsti, tad šai no jebkuriem centieniem brīvajai vientulībai sekas būs tādas, ka vairs nebūs, ar ko nodarboties: mēs vienā vietā sāksim ēkas celt, citā – nojaukt, atvirzīsim atpakaļ jūru un pievadīsim ūdeni par

spīti grūtiem vietās apstākļiem, un slikti izmantosim laiku, ko daba mums piešķirusi lietošanai. (8) Daži ar to apietas taupīgi, daži – izšķērdīgi; daži no mums to tērē tā, ka spēj dot norēķinu par to, savukārt citi tā, ka nekas nepaliek pāri, – nav nekā apkaunojošāka par to. Ļoti vecam vīram bieži nav nekāda cita pierādījuma tam, ka viņš ilgi dzīvojis, kā vien viņa gadi.”

IV. (1) – Man, visudārgo Serēn, šķiet, ka Atēnodors pārāk viegli piekāpies laiku apstākļiem, pārāk ātri atkāpies. Es negribētu noliegt, ka dažkārt arī jāatiet, bet lai atkāpšanās notiek palēnām, soli pa solim, saglabājot neskartus karogus, neskartu karavīra godu: kas padodas ar ieročiem rokās, tos ienaidnieki vairāk cienī un tie ir lielākā drošībā. (2) Tikumam un tikuma sekotājam, manuprāt, jārikojas šādi: ja liktenis gūst virsroku un atņem iespēju rīkoties, cilvēks nedrīkst tūdaļ pagriezt muguru un bēgt, nometot ieročus, un meklēt slēptuvi, it kā būtu tāda vieta, kur viņš liktenim nebūtu aizsniedzams, bet viņam pienākumi jāuzņemas atturīgāk un ar rūpīgu atlasi jāatrod, ar ko var būt noderīgs valstij. (3) Viņam nav ļauts pildīt karadienestu? Lai cenšas dabūt kādu valsts amatu. Viņam jādzīvo kā privātpersonai? Lai ir runātājs. Viņam vēlēs klusēt? Lai palīdz pilsoņiem ar klusu atbalstu. Ir bīstami pat aiziet uz forumu? Lai privātmājās, izrādēs, mielastos parāda sevi kā labu biedru, uzticamu draugu, savaldīgu viesi. Viņš zaudējis pilsoņa pienākumus? Lai pilda cilvēka pienākumus. (4) Tas arī ir iemesls tam, ka cēlu garu neesam ieslēgušies vienas vienīgas pilsētas mūros, bet stājušies sakaros ar visu zemeslodi un pasludinājuši pasauli par savu tēvzemi, lai tikumam varētu piešķirt plašāku darbalauku. Tev tiesa ir slēgta, un tevi nelaiž klāt runātāju tribīnei vai tautas sapulcēm? Atskaties, cik daudz visplašāko zemju, cik daudz tautu tev pavērts. Nekad tev nebūs aizšķērsota tik liela to

daļa, lai tev nepaliktu vēl lielāka. (5) Taču pielūko, lai tā nebūtu visā pilnībā tava vaina,¹³ jo tu valstij gribi kalpot tikai kā konsuls, pritans, kēriks vai sufēts.¹⁴ Un kā tad ir, ja vēlies pildīt karadienestu tikai kā viršpavēlnieks vai tribūns¹⁵? Arī tad, kad frontē priekšgalā ir citi un loze tevi nolikusi trešajā kaujas ierindā, kalpo tur ar savu balsi, uzmundrinājumu, piemēru, drosmi. Pat ja kādam nocirstas rokas, viņš tomēr atrod iespēju cīņā atbalstīt savējos, palikdams savā vietā un palīdzēdams ar kaujas saucieniem. (6) Tev jārikojas apmēram šādi: ja liktenis tevi nav laidis klāt vadošai lomai valstī, izturi tomēr un palidzi ar kliegšanu un, ja kāds tev aizspiež rīkli, tomēr izturi un palidzi ar klusēšanu. Krietna pilsoņa pūliņi nekad nav veltīgi: viņš palīdz jau ar to vien, ka viņu dzird un redz, ar savu sejas izteiksmi, žestu, klusu neatlaidību, pat ar savu gaitu. (7) Kā zināmas ārstniecības vielas līdz bez nobaudīšanas un aiztikšanas tikai ar savu smaržu vien, tā tikums dāvā labumu arī no tālienes un slēpdamies. Vai tas staigā brīvs un darbojas patstāvīgi vai parādās tikai paciests un ir spiests nolaist buras, vai tas ir bezdarbīgs un mēms, un stingri iegrozots vai ar plašu darbalauku – tas ir svētīgs, lai kādā stāvoklī atrazdamies. Vai tad tu domā, ka cildenā mierā dzīvojoša cilvēka piemēram ir pārāk maza vērtība? (8) Tāpēc katrā ziņā pats labākais ir vaļas laiku apvienot ar darbošanos, kad vien nejauši šķēršļi vai apstākļi valstī stājas ceļā rosīgai dzīvei; nekad taču nav viss nogriezts tādā mērā, ka nebūtu vairs nekādas iespējas godpilnai darbībai.

V. (1) Vai tu vari atrast pilsētu, nelaimīgāku par Atēnām, kad to plosīja trīsdesmit tirānu?¹⁶ Viņi bija noslepkavojuši tūkstoš trīssimt pilsoņu – visus labākos, bet tāpēc vēl nedomāja mest mieru – viņu nežēlība urdīja pati sevi. Šajā pilsētā, kurā bija Areopags¹⁷, dievbijīgākā tiesa, un senāts,¹⁸ un senātam līdzīga Tautas sapulce, ik dienas

sanāca drūmā benžu kolēģija un nelaimīgā kūrija tirāniem kļuva par šauru. Vai spēja tikt pie miera šī pilsēta, kurā bija tikpat tirānu, cik tiem bija miesassargu?¹⁹ Pat cerību uz brīvības atgūšanu nevarēja piedāvāt cilvēkiem, nedz viņiem rādījās kāda iespēja atrast līdzekli pret tik milzīgu ļaunuma spēku: no kurienes šai nožēlojamajai pilsētai varēja rasties pietiekami daudz harmoniju? (2) Tomēr atēniešu vidū bija Sokrats. Viņš mierināja sērojošos tēvus, uzmundrināja tos, kas bija zaudējuši visas cerības par valsti, pārmeta bagātņiekam, kas baidījās par savu mantu, pārāk vēlo nožēlu par bīstamo alkatību un visiem tiem, kas vēlējās atdarināt viņu, atklāti sniedza cildenu piemēru, staigādams, valdot trīsdesmit varmākām, apkārt kā brīvs cilvēks. (3) Un tomēr pašas Atēnas nogalināja viņu cietumā – brīvība nespēja paciest tā cilvēka brīvību,²⁰ kurš bez bailēm bija izsmējis tirānu baru. No tā tu vari uzzināt, ka gudram vīram arī iedragātā valstī ir izdevība parādīt sevi, bet zeļošā un laimīgā valda nauda, nenovīdība un neskaitāmi citi glēvi netikumi. (4) Tātad atkarībā no tā, kādi būs apstākļi valstī, un no tā, ko atļaus liktenis, mēs vai nu paplašināsim, vai sašaurināsim savu darbību, taču jebkurā gadījumā paliksim kustībā un nestingsim, baiļu saistīti. Nē, īsts vīrs būs tas, kas, no visām pusēm briesmu apdraudēts, visapkārt šķindot ieročiem un važām, nedarīs pāri savam tikumam un neslēps to, jo sevi glābt nenozīmē sevi aprakt. (5) Kurijs Dentāts, manuprāt, teicis, viņš gribot labāk *būt* mironis nekā dzīvot kā mironis: lielākais ļaunums ir vēl pirms nāves šķirties no dzīvo pulka. Bet, ja tev iekrīt tāds laiks, kad nav tik viegli nodarboties ar valsts dzīves jautājumiem, tev jārikojas tā, lai tev būtu vairāk brīva laika un tu nodotos zinātniskajam darbam, tāpat kā tu bīstamā jūras braucienā reizēm uzmeclētu kādu ostu, un tev nevis jāgaida, līdz apstākļi tevi atbrīvo, bet pašam jāraisās vaļā no tiem.

VI. (1) Bet sākumā mums jāaplūko pašiem sevi, tad – pasākumi, pie kuriem ķersimies, pēc tam – cilvēki, kuru dēļ vai ar kuriem kopā to darīsim. (2) Vispirmām kārtām nepieciešams novērtēt sevi, jo mums parasti liekas, ka spējam vairāk nekā īstenībā spējam: viens paklūp, paļaudamies uz savu daiļrunību, otrs prasā no sava īpašuma vairāk, nekā tas var panest, cits nokausē savu vārgo miesu ar nogurdinošu uzdevumu pildīšanu. (3) Daži cilvēki savas kautrības dēļ ir nepietiekami piemēroti valsts dienestam, kas prasa stingru stāju; daži sava ietiepīgā rakstura pēc neder galmam; citi nevalda pār savām dusmām, un šos cilvēkus sašutums par jebko aizrauj uz pārsteidzīgiem vārdiem; citi nemāk iegrozīt savu asprātību un neatturas no bīstamiem jokiem: šiem visiem mierīga dzīve ir noderīgāka nekā darbošanās. Holeriskam un nepacietīgam raksturam nevajadzētu ļaut sevi izprovocēt uz atklātu valodu, kas nodarīs tikai ļaunumu.

(4)²¹ Tev jāapsver, vai tava daba vairāk piemērota aktīvai darbībai vai studijām mierīgos apstākļos un apcerei, un jātiecas tajā virzienā, uz kuriem tevi nesīs tavu dotību spēks. Isokrats ar varēm aizveda Eforu no laukuma,²² uzskatīdams, ka viņš ir piemērotāks vēstures darbu sacerēšanai. Spiedienam pakļautas dotības neatstaisno cerības; labai pretojoties, pūles ir vēltīgas. (5) Tad jānovērtē paši priekšmeti, pie kuriem ķeramies, un savi spēki jāsamēro ar pasākumiem, pie kuriem gribam stāties, jo darītājam allaž jābūt stiprākam par veicamo darbu; nastas, kas nesējam pārāk smagas, viņu neizbēgami piespiež pie zemes.

(6) Turklāt ir zināmas problēmas, kas nav tik lielas, cik auglīgas un nes sev līdzī daudz citu darbu. Ir jāvairās no tādām, no kurām dzimst jauni, daudzpusīgi uzdevumi, un nevajag arī uzsākt neko, no kurienes nav brīva ceļa atpakaļ. Ir jāpieliek rokas tam, ko vari pabeigt vai

vismaz cerēt pabeigt; nav jāķeras pie tā, kas darba gaitā kļūst aizvien plašāks un nebeidzas tur, kur paredzēji.

(7) Īpaši uzmanīgam jābūt cilvēku izvēlē, apsverot, vai viņi ir tā cienīgi, ka veltījam tiem kādu savas dzīves daļu, un vai tiem vispār nāk par labu mūsu laika zaudējums; daži turklāt mums vēl piedēvē kā parādu viņiem izdarītos pakalpojumus.²³ (8) Atēnodors saka, viņš pat neiešot pusdienās pie tāda, kas nejutīšoties viņam par to pateicību parādā. Tu, domāju, saproti, ka viņš vēl daudz mazāk ies pie tiem, kas izlīdzina draugu pakalpojumus ar savu galdu un savus ēdienus vērtē kā dāvanas, it kā viņi ar savu izšķērdību parādītu citiem godu. Atņem viņiem lieciniekus un skatītājus, un citu neievērota virtuve viņiem nesagādās nekādu prieku.

VII. (1) Tomēr nekas nepriecē dvēseli tā kā uzticama un sirsnīga draudzība. Kas tā par laimi, ka ir cilvēki, kuru sirdī ikviens noslēpums tiek droši glabāts un no kuru līdzzināšanas tev jābaidās mazāk nekā no tā, ko zini pats; kuri ar saviem vārdiem remdē tavas bažas, ar savām domām sekmē tavas ieceres, ar savu jautrību kļiedē tavas skumjas, kurus redzēt vien rada prieku! Mēs, protams, izraudzīsimies tādus, kas, ciktāl tas iespējams, brīvi no kaislibām, jo netikumī pielavās nemanot un pārlec uz ikvienu, kas ir tuvumā, un ar savu pieskārienu nodara ļaunumu. (2) Un tāpēc, kā mēra laikā jāuzmanās, ka neapsēžas blakus tādiem cilvēkiem, kas jau inficēti un slimības drudža pārņēmti, jo tā mēs pakļausimies briesmām un mūs apdraudēs pati elpa, tā arī, izvēloties draugus, liksim vērā viņu raksturu, lai iemantotu iespējami mazāk samaitātus: jaukt kopā slimo ar veselo ir slimības sākums. Tomēr nedodu tev priekšrakstu pievienoties tikai gudrajam vai viņu piesaistīt sev. Kur gan atradīsi tādu, ko jau meklējam tik daudzus gadsimtus? Labāko aizstāj vismazāk sliktais.

(3) Diezin vai tev būtu laimīgākas izvēles iespēja, ja tu meklētu krietnus vīrus platonu un ksenofontu vai Sokrata dzimuma slaveno pēcnācēju vidū vai ja tavā rīcībā būtu Katona laikmets, kas radīja daudzus cilvēkus, kuri bija cienīgi piedzimt Katona laikā, taču arī daudzus, kas bija sliktāki nekā jebkad, un visbriesmīgāko noziegumu rosinātājus; abas kategorijas bija nepieciešamas, lai būtu iespējams saprast Katonu: viņam bija vajadzīgi gan krietnie, lai gūtu viņu atzinību, gan nekrietnie, kur likt lietā savu spēku. Bet tagad, kad ir tik liels krietnu cilvēku trūkums, lai tava izvēle nav pārāk prasīga. (4) Taču īpaši jāvairās no tādiem, kas ir īgni un ar visu nemierā un priecājas par katru izdevību žēloties. Kaut arī tāda cilvēka uzticamība un labvēlība būtu droši zināma, tomēr biedrs, kas vienmēr satraukts un par visu vaimanā, ir mūsu miera ienaidnieks.

VIII. (1) Pāriesim uz īpašuma jautājumiem, kas cilvēkiem ir galvenais raižu avots. Ja salīdzināsi visu pārējo, kas mūs nospiež, – nāves gadījumus, slimības, bailes, ilgas, sāpju un pūļu paciešanu – ar ļaunumiem, ko mums atnes mūsu nauda, šī daļa būs lielā pārsvarā. (2) Tāpēc mums jāapdomā, cik vieglākas ir sāpes par to, ka mums kaut kā nav, nekā par to, ka to zaudējam, un mēs sapratīsim, ka nabadzībai ir jo mazāks pamats ciešanām, jo mazāks tai pamats zaudējumiem. Tu maldies, ja domā, ka bagātie drosmīgāk panes zaudējumus: ļoti lieliem un ļoti maziem ķermeņiem sāpes no brūces ir vienādas. (3) Bions asprātīgi bilst, ka plikgalvjiem un kuplmatainajiem ir vienlīdz nepatīkami, kad viņiem izrauj matus. Vari būt pārliecināts, ka tā tas arī ir ar nabagajiem un bagātajiem – ka ciešanas viņiem vienādas: abiem viņu nauda pieaugusi pie sirds un nevar tikt atrauta, viņiem neko nejūtot. Taču ir vienkāršāk paciest, kā jau teicu, un vieglāk neko neiegūt nekā zaudēt, un tāpēc redzēsi, ka

cilvēki, ko laime nekad nav uzlūkojusi, ir priecīgāki par tiem, ko tā pametusi.

(4) To saprata Diogens, varena gara vīrs, un viņš pannača, ka viņam neko nevarētu atņemt. Sauc to par nabadzību, mazrocību vai trūkumu, dēvē šo bezrūpīgo drošību jebkurā nievīgā vārdā, kāds tev tīk: es uzskatīšu, ka viņš nav laimīgs, ja man atradīsi vēl kādu citu, kas neko nevar zaudēt! Vai nu es maldos, vai arī tas ir kas ķēnišķīgs – starp skopuļiem, krāpniekiem, bandītiem, cilvēku nolauptājiem būt vienīgajam, kam nevar kaitēt. (5) Ja kāds šaubās, ka Diogens bijis laimīgs, viņš var arī šaubīties par nemirstīgo dievu stāvokli – vai viņi varbūt nedzīvo pietiekami laimīgi, tāpēc ka viņiem nav ne muižu, ne dārzu, ne svešzemju rentnieku apstrādātas vērtīgas zemes,²⁴ nedz liela uz procentiem aizdota kapitāla forumā? Vai tev, lai tu būtu kas būdams, nav kauna apjūsmot bagātību? Pavēro taču Visumu: kailus tu ieraudzīsi dievus, kas visu dod un kam nekā nav. Vai tu uzskati par nabagu vai nemirstīgajiem dieviem līdzīgu to, kas atbrīvojies no visa nejaušības dāvātā? (6) Vai sauksi par laimīgāku Dēmētriju Pompejānu, kas nekautrējās būt bagātāks par Pompeju? Viņam, kam kādreiz divi vergi palīgi un lielāks kambaris būtu bijis vesela bagātība, ik dienas tika ziņots vergu skaits kā virspavēlniekam karaspēka sastāvs. (7) Bet Diogenam aizbēga viņa vienīgais vergs, taču viņš, kad viņam to parādīja, neuzskatīja par pūļu vērtu to atvest atpakaļ. “Tā būtu kauna lieta,” viņš teica, “ka Maness²⁵ var dzīvot bez Diogena, bet Diogens bez Manesa nevarētu.” Man šķiet, ka viņš teicis: “Dari vien savu darbu, likteni, – Diogenam vairs nav nekā, kas būtu tavā ziņā. Aizbēdzis mans vergs – nē, es esmu ieguvis brīvību.” (8) Vergu saime prasa apgērību un pārtiku; jāpiepilda tik daudzi ēdelīgāko radījumu vēderi; mums jāpērk viņiem drēbes un jāuzmana viņu augstākajā mērā

zaglīgās rokas, un jāizmanto raudošu un lādošos cilvēku pakalpojumi. Cik laimīgāks ir tas, kas nevienam neko nav parādā, izņemot vienīgi to, kuram viņš visvieglāk var atteikt, – sev! (9) Bet, tā kā mums nav tik daudz rakstura spēka, vismaz jāierobežo savs īpašums, lai būtu mazāk padoti likteņa pārestībām. Kārā piemērotāki ir tādi cilvēki, kuru ķermenis iekļaujas bruņās, nevis tie, kuru miesa izspīlējas laukā no tām un kuru lielais augums viņus no visām pusēm paver ievainojumiem. Labākais īpašuma mērs ir tāds, kas nenokāpj līdz nabadzībai, tomēr no tās nav tālu.

IX. (1) Šis mērs mums būs pa prātam, ja pirms tam bijusi pa prātam taupība, bez kuras nekāda bagātība nav pietiekama, bet mums ir pieejama jebkura bagātība, it īpaši tālab, ka pie rokas ir zāles un pati nabadzība, aicinot palīgā peticību, var pārtapt bagātībā. (2) Pieradināsim sevi atturēties no greznības un vērtēt lietu noderīgumu, nevis to rotātājas īpašības. Lai ēdiens remdē izsalkumu, dzēriens – slāpes; lai ļaujām vaļu dzimumtieksmei, cik nepieciešams. Iemācīsimies balstīties uz saviem locekļiem²⁶ un izkārtot apģērbu un uzturu nevis pēc jaunās modes, bet kā to iesaka senču tikumi. Iemācīsimies kāpināt atturību, iegrozīt izšķērdību, apvaldīt godkāri, remdināt dusmu uzliesmojumus, vērot nabadzību bez aizspriedumiem, ievērot peticību, kaut arī daudzi par to kaunēsies, dabisko prasību apmierināšanai izmantot lēti iegūstamus līdzekļus, pārmērīgas cerības un uz nākotni vērstu garu it kā turēt važās, gādāt par to, lai bagātību pieprasām drīzāk no sevis nekā no likteņa. (3) Nekad nav iespējams tādā mērā atvairīt tik dažādos un netaisnos likteņa triecienus, lai tiem, kas uzvelk lielas buras, neuzbruktu stipras vētras. Ir jāsašaurina mūsu darbības loks, lai šautras kristu tukšumā; tāpēc arī trimdas un nelaiimes reizēm kļuvušas par glābiņu un vieglākas

likstas dziedinājušas smagākas. Ja prāts nepietiekami uzklausā pamācības un nav ārstējams maigākiem līdzekļiem, kāpēc gan tad nebūtu līdzēts, ja liktu lietā nabadzību, apkaunojumu un labklājības sabrukumu – ļaunumam tiktu nolikts pretī ļaunums? Tātad pieradināsimies būt spējīgiem pusdienot bez lielas sabiedrības un mazāka kalpu skaita apkalpotiem, iegādāties drēbes tikai tam uzdevumam, kādam tās izgudrotas, un dzīvot šaurākos apstākļos. Ne vien skriešanā un cirka sacensībās, bet arī dzīves skrejceļā pagriezienos jāturas tuvāk iekšējam lokam.

(4) Arī zinātniskajā darbā, kur izdevumi ir cildenākie, tie attaisnojami vienīgi tikmēr, kamēr ievēro mēru. Kam vajadzīgas daudzās grāmatas un bibliotēkas, kuru īpašnieks visā savā mūžā tikko spēj izlasīt nosaukumus? To masa studējošo nospiež, nevis māca, un tev ir daudz labāk uzticēties nedaudziem autoriem nekā maldīties pa daudziem. (5) Četrdesmit tūkstošu grāmatu sadega Aleksandrijā.²⁷ Lai viens otrs šo bibliotēku slavē kā cēlāko ķēnišķa dāsnuma pieminekli, kā to darījis Tits Līvijs, kas to nosaucis par valdnieku labas gaumes un gādības izcilu sasniegumu.²⁸ Tā nebija nekāda labā gaume vai gādība, vienīgi zinātniska greznumkāre, nē – pat ne zinātniska, jo viņi grāmatas savākuši nevis zinātniskajam darbam, bet izrādīšanās labad, tāpat kā daudziem cilvēkiem, kam literatūrā pat nav verga²⁹ zināšanu, grāmatas ir nevis studiju līdzekļi, bet ēdamistabu rotaslietas. Tāpēc lai iegādājas grāmatas tik, cik pietiek, bet neko – greznumam. (6) “Ir cienījamāk,” saki, “šķiest naudu šim nolūkam nekā par Korintas bronzas traukiem un gleznām.” – Pārmērība ir aplama visās lietās. Kāds tev pamats būt iecietīgam pret cilvēku, kurš medī grāmatu skapjus no citruskoka un ziloņkaula, kurš vāc nepazīstamu vai šaubīgas reputācijas autoru kopotos

rakstus un žāvājas tik daudzu tūkstošu grāmatu vidū, kuram visvairāk patīk viņa tīstokļu ārpuse un tituli? (7) Pie kūtrākajiem cilvēkiem tāad ieraudzīsi visu, kas vien eksistē daiļrunas un vēstures jomā, un līdz pat griestiem uzslīetus grāmatu plauktus, jo līdzās pirtīm un siltām peldētavām jau izveido arī bibliotēku kā obligātu mājas rotu. Es to labprāt piedotu šiem cilvēkiem, ja viņi rīkotos aplam aiz pārmērīgas tieksmes pēc zinātnes. Bet nu šos cienījamāko dižgaru darbu kopojumus, kurus grezno viņu portreti, iegādājas spožumam un sienu dekorējumam.

X. (1) Taču tu esi iekļuvis kādā grūtā dzīves situācijā un liktenis tev gluži nemanot vai nu sabiedriskajā, vai privātajā jomā uzmetis cilpu, ko nespēj ne atraisīt, ne saraut. Bet apdomā: važās iekaltie tikai sākumā grūti panes smagos kāju dzelžus; vēlāk, kad viņi apņēmušies nevis ļauties sašutumam par dzelžiem, bet tos paciest, nepieciešamība viņiem māca panest tos vīrišķīgi, pieradums – panest viegli. Jebkuros dzīves apstākļos atradīsi izklaides, atslodzes un priekus, ja gribēsi savas nelaimes drīzāk uzskatīt par nenozīmīgām nekā padarīt tās nīstamas. (2) Nevienā citā ziņā dabai nav lielāki nopelni mūsu priekšā: zinādama, kādiem rūpestiem piedzimstam, tā nelaimju remdinājumam izgudrojusi pieradumu, ātri vien mums likdama vislielākos ļaunumus uztvert kā kaut ko tuvu pazīstamu. Nevienš nespētu tos izturēt, ja, nelaimei ieilgstot, tai vēl būtu tāds pats spēks kā pirmajam triecienam. (3) Mēs visi esam sasaistīti ar likteni; vieniem ķēde ir no zelta un vaļīga, citiem – no mazvērtīga metāla un cieša, bet kāda tam nozīme? Visi cilvēki atrodas vienā un tai pašā gūstā, un sasiesti ir arī tie, kas sasējuši citus, ja vien varbūt neuzskati važu pie kreisās rokas par vieglāku.³⁰ Vienu sasaista valsts amati, citu – bagātība; dažus nospiež dižciltība, dažus – zema izcelsme;

vieni pakļauti svešai pavēlniecībai, citi – pašu; dažus vienā un tai pašā vietā tur trimda, citus – priesteru amats. Visa dzīve ir verdzība. (4) Tāpēc cilvēkam jāpierod pie saviem apstākļiem, par tiem jāžēlojas pēc iespējas mazāk un jāizmanto viss, kas tajos izdevīgs; neviens stāvoklis nav tik skarbs, ka līdzsvarots gars tajā nevarētu rast mierinājumu. Nelieli zemes gabali, tos lietpratīgi sadalot, bieži pavēruši iespēju daudzveidīgam izlietojumam, un pareizs izkārtojums padarījis apdzīvojamu pat visšaurāko kaktu. Liec sarežģītos apstākļos lietā prātu: ir iespējams, ka grūtais kļūst vieglāks un šaurais – plašāks un ka smagais prasmīgo nesēju nospiež mazāk.

(5) Turklāt nedrīkst raidīt savas kaislības tālumā; tām vienīgi atvēlēsim parādīties tepat tuvumā, jo visā pilnībā tās neļauj sevi ieslodzīt. Atsakoties no tā, ko nevar paveikt vai var paveikt tikai ar grūtībām, turēsimies pie tā, kas ir pie rokas un nāk preti mūsu cerībām. Taču apzināsimies, ka viss ir līdzīgā kārtā nenožīmīgs, ārpusē – ar atšķirīgu izskatu, iekšpusē – vienlīdz niecīgs. Un neapskaudīsim augstākstāvošos: kas šķita augstiene, ir stāva nogāze.

(6) Savukārt tie, kurus nelabvēlīgs liktenis nostādījis riskantā situācijā, būs lielākā drošībā, mazinādami lepnību lietām, kam pašām par sevi piemīt lepnība, un novezdami, cik vien iespējams, savus apstākļus līdz parastam līmenim. Tiesa, ir daudzi, kam nepieciešamības pēc jāturas pie sava augstā stāvokļa, no kura viņi nevar nokāpt citādi kā vien krītot; bet lai viņi arī aplicina: tieši tas ir viņu lielākais slogs, ka viņi spiesti būt par apgrūtinājumu citiem un ka viņi ir nevis pacelti uz augšu, bet pie augšas pienagloti. Lai viņi ar taisnīgumu, lēnīgumu, cilvēcību, dāsnu un labvēlīgu roku gādā sev vēlākām likstām daudz atspaida iespēju, uz kurām cerot viņi savā neskaidrajā stāvoklī varētu justies drošāki.

(7) Taču nekas mūs nepasargās no šīm dvēseles svārstībām tik labi kā tas, ka nospraužam izaugsmei kādu robežu, nevis ļaujot liktenim lemt par to, kad tai beigties, bet pašiem apstājoties tālu šaipus robežai, ko mūdina ievērot citu piemēri. Tādējādi dažas kaislības gan urdīs dvēseli, bet, tā kā tām nolikta robeža, neaizvedīs to uz pārmērīgo un nedrošo.

XI. (1) Šis mans izklāsts attiecas uz vēl nepilnīgiem, viduvējiem un garā ne gluži veselīem cilvēkiem, nevis uz gudro vīru. Šim nav jāstaigā bailīgi un piesardzīgi: viņam piemīt tik liela pašpaļāvība, ka nešaubīdamies stāsies pretī liktenim un nekur tam nepiekāpsies. Un viņam nav nekāda pamata baidīties no tā, jo pieskaita ne vien savus vergus, savus īpašumus un sabiedrisko stāvokli, bet arī savu ķermeni, savas acis, savu roku un visu, kas padara dzīvi dārgāku, un arī sevi pašu pie lietām, kas viņam piešķirtas tikai uz laiku, un viņš dzīvo tā, it kā būtu pats sev aizdots, būdams ar mieru neskumstot visu atdot atpakaļ, ja to pieprasīs. (2) Un viņš nav mazvērtīgs savās acīs, zinādams, ka nepieder sev, bet pildīs visus savus pienākumus tik rūpīgi, tik apdomīgi, kā godīgs, skaidrs cilvēks mēdz glabāt viņam uzticēto. (3) Taču, tiklīdz viņam liks to atdot atpakaļ, viņš nesāks ar likteni strīdēties, bet teiks: "Es tev pateicos par to, ko esmu saņēmis un kas man bijis. Tavu īpašumu aprūpēju, gūdams lielus augļus, bet, ja tu tā pavēli, atdodu to, atsakos no tā ar pateicību un labuprāt. Ja vēlies, lai no tevis ko paturu arī vēl tagad, glabāšu to; ja lemsi citādi, atdodu tev atpakaļ savu sudrabu – gan apstrādāto, gan naudā kalto, savu māju un saimi." Ja daba atprasis, ko tā mums agrāk uzticējusi, teiksim arī tai: "Saņem atpakaļ manu dvēseli labāku nekā iedevis; es neizvairos un nebēgu prom; no laba prāta nododu tavā rīcībā, ko iedevis bez manas ziņas, – paņem to!" (4) Atgriezties turp, no kurienes

nācis, – kas te ir grūts? Slikti dzīvos tas, kas neprātis labi mirt. Tātad pirmām kārtām šai lietai³¹ jāatņem tās vērtība un dzīvība jāpieskaita pie mazvērtīgā. Kā saka Cicerons,³² jūtam naidu pret gladiatoriem, ja viņi jebkurā veidā cenšas glābt savu dzīvību; esam pret viņiem noskaņoti labvēlīgi, ja viņi parāda, ka nicina to. Tas pats, zini, notiek ar mums: bieži nāves cēlonis ir bailes no nāves. (5) Liktenis, kas sarīko sev spēles,³³ saka: “Kālab lai glābju tevi, mazvērtīgu, bailīgu radījumu? Tevi savainos, sadurs jo drīzāk, tāpēc ka neproti sniegt savu rikli. Bet tu, kas sagaidi zobenu drosmīgi, neraudams prom savu skaustu un neceldams rokas pretī, gan ilgāk dzīvosi, gan vieglāk mirsi.” (6) Kas baidīsies nāves, nekad nedarīs neko dzīva cilvēka cienīgu. Bet tas, kas zinās, ka tā tas viņam ticis lemts jau ieņemšanas brīdī, dzīvos pēc šā noteikuma un reizē ar tādu pašu gara stiprumu arī panāks, ka nekas no visa notiekošā viņam nebūs negaidīts. Jau iepriekš paredzēdams visu, kas var notikt, it kā tas arī notiks, viņš vājinās visu nelaimju uzbrukumus, kas cilvēkiem, kuri tiem sagatavoti un tos sagaida, nevar atnest nekā jauna, bet tādiem, kas jūtas drošībā un gaida vien laimīgus notikumus, uzkrīt ar lielu smagumu. (7) Ir slimība, gūsts, brūkoša māja, uguns: nekas no tā visa nav negaidīts. Es zināju, kādā nemiernā sabiedrībā daba mani ieslodzījusi. Tik bieži manā apkaimē apraudāti aizgājēji; tik bieži gar manu māju virzījušies priekšlaicīgu bērnu gājieni ar lāpu un vaska sveci priekšgalā;³⁴ bieži dzirdēti tuvumā grūstošas ēkas brakšķi; daudzus no tiem, kurus ar mani bija saistījis forums, Senāts, sarunas, aiznesusi kāda nakts, un draudzībā savienotās rokas izšķīris kaps³⁵: vai man brīnīties, ka dažkārt man pienāk klāt briesmas, kas vienmēr staigājušas ap mani? (8) Liela daļa cilvēku, iece-rot jūras braucienu, nedomā par vētru. Es nekad nekau- nēšos citēt arī sliktu rakstnieku, ja viņš saka ko labu.

Ikreiz, kad Pūblilijs, kaismīgāks par traģēdiju un komēdiju autoriem, atstāj malā mīmu blēņas un galerijai³⁶ domātās runas, viņš daudz cita starpā, kas ir spēcīgāks nekā traģēdijā dzirdētais, nemaz nerunājot par komēdiju, saka arī šo:

Kas vienam atgadīties var, ikvienam var.³⁷

Ja cilvēks to ielāgojis savā sirdī, viņš uz visām citu cilvēku nelaimēm, kuru ik dienas ir milzum daudz, skatīsies tā, it kā tām būtu brīvs ceļš arī pie viņa, un viņš apbruņosies pret tām ilgi pirms to uzbrukuma. Ir pārāk vēlu dvēseli sagatavot briesmu panešanai tikai tad, kad tās jau klāt. (9) “Es neiedomājos, ka tā gadīsies” un: “Vai tu jekad būtu ticējis, ka tas notiks?” – Bet kāpēc gan ne? Kur ir tā bagātība, kurai aiz muguras nesekotu trūkums, bads, liela nabadzība? Kur ir tas sabiedriskais stāvoklis, kura pretekstu, augura zizli vai senatora kurpi nepavadītu skrandas, cenzora nopēlums, tūkstoš kauna- traipu, galējs nicinājums? Kur ir tas valdniektronis, kuru negaidītu krišana, sagrāve, uzurpators, bende? Un te nav lielas laika atstarpes – troni no nomešanās ceļos cita priekšā šķir tikai kāda viena stunda. (10) Zini – ikviens stāvoklis ir mainīgs un viss, kas uzkrīt kādam cilvēkam, var uzkrīst arī tev. Tu esi bagāts: bet vai bagātāks par Pompeju³⁸? Kad Gājs³⁹, sens radnieks, bet jauna veida viesturis, viņam atvēra ķeizara namu⁴⁰, lai aizslēgtu viņa māju,⁴¹ viņam pietrūka maizes un ūdens. Kaut gan viņam piederēja tik daudz upju, kas sākās un beidzās viņa īpašumos, viņam nācās izlūgties dažas lāses ūdens. Viņš iznīka sava radnieka pili no bada un slāpēm, kamēr mantnieks viņam, salkstošajam, izkārtoja bēres uz valsts rēķina. (11) Tu esi pārzinājis augstākos amatus: bet vai tik nozīmīgus, tik necerētus vai tik aptverošus kā Sejāns? Tai pašā dienā, kad Senāts bija viņu vēl godam pavadījis,

tauta viņu saplosīja gabalos.⁴² No tā, kuru dievi un cilvēki bija apbēruši ar visu, kas vien bija iespējams, nepalika nekas pāri, ko bende varētu aizvilkt. (12) Tu esi valdnieks: neatgādināšu tev Kroisu, kas, vēl būdams dzīvs, redzēja savu sārta gan iedegtu, gan nodzēstu un bija spiests pārdzīvot ne vien savu valsti, bet arī nāvi,⁴³ nedz Jugurtu, kuru romiešu tauta dabūja redzēt vēl tai pašā gadā, kurā bija no viņa baidījusies. Mēs redzējām Ptolemaju, Āfrikas ķēniņu, un Armēnijas Mitridātu Gāja sardžu uzraudzībā: vienu izraidīja trimdā, otrs vēlējās, lai viņu atlaiž labākā pavadonībā. Ja tādos likteņa augšup lejup pavērsienos neapsvērsi, ka viss, kas var notikt, gaida arī tevi, tu pakļausies nelaimes varai, kuru var salauzt ikviens, ja to ierauga pirmais.

XII. (1) Nākamais punkts būs veltīts tam, ka nevajag nopūlēties nevajadzīgās lietās vai nevajadzīgā kārtā, tas ir: lai nekārojam to, ko vai nu nespējam sasniegt, vai kas, ja esam to sasnieguši, liek mums pārāk vēlu, pēc liela kauna, saprast mūsu vēlmju niecīgumu, tas ir, lai mūsu pūles nebūtu veltas, bez panākumiem, vai panākumi nebūtu mūsu pūļu vērti, jo parasti, izpaliekot sekmēm vai kaunoties par tām, seko drūms noskaņojums. (2) Jāiegrožo apkārtskraidīšana, kāda raksturīga lielai daļai cilvēku, kuri klimst pa mājām, teātriem, laukumiem; viņi piedāvā svešniekiem savus pakalpojumus un vienmēr liekas ar kaut ko aizņemti. Ja tu kādam no viņiem, tam iznākot no mājām, pavaičāsi: "Uz kuriem? Kas tev padomā?" – viņš tev atbildēs: "Nudien, nezinu; bet satikšu kādus cilvēkus, kaut ko darīšu." (3) Viņi staigā apkārt bez noteikta mērķa, meklēdami kādu nodarbošanos, un dara nevis to, ko nodomājuši, bet kam uzskrējuši virsū. Viņu skraidīšana ir tikpat nepārdomāta un bezmērķīga kā skudrām, kas ložņā pa krūmiem un nevajadzīgi uzrāpjas kāda zara pašā galā un no turienes

atkal nokāpj lejā.⁴⁴ Ļoti daudzi savā dzīvesveidā ir viņām līdzīgi, un to varētu pamatoti saukt par rosīgu bezdarbību. (4) Dažus, kuri steidzas kā uz ugunsgrēku, tu pat nožēlosi – ik pa brīdim viņi skrien virsū pretinācējiem un nogāž zemē sevi un citus, kaut gan šķrējuši tikai tālab, lai sveiktu kādu, kas neatņems viņu sveicienu, vai lai piedalītos nepazīstama cilvēka bērēs, vai lai būtu klāt kāda kaislīga strīdnieka prāvā vai pie vīra bieži izejošas sievietes saderināšanās reizē, vai lai, sekodami kādām nestuvēm, tās laiku pa laikam arī nestu. Tad, pārnākot mājās, bezjēdzīgi noguruši, viņi zvēr, ka paši nezinot, kādēļ izgājuši no mājām un kur bijuši, bet nākamajā dienā atkal uzsāks tādus pašus klejotumus. (5) Tātad ikvienā darbā jābūt zināmam mērķim, jāpatur vērā zināms nodoms. Tās nav darbošanās alkas, kas dara viņus nemierīgus, bet viņus kā prātā jukušus dīda nepareizi priekšstati par lietām; pat gara slimnieki nerosās bez kādām cerībām – viņus vilina kādas lietas šķitums, kurasniecīgumu viņu skartais prāts nespēj saskatīt. (6) Tādā pašā kārtā ikvienam no tiem, kas iziet no mājām, vienīgi lai vairotu drūzmu, staigāt apkārt pa pilsētu liekniecīgi, nenozīmīgi iemesli; kaut gan viņam nav nekā, ar ko nopūlēties, saules lēkts viņu dzen laukā, un, kad viņš velti klaudzinājis pie daudzām durvīm un citu pēc cita sveicinājis nomenklatorus, viņam, daudzu noraidītam, tomēr nevienu no šiem visiem nav grūtāk sastapt mājās kā sevi. (7) Ar šo ļaunumu saistīts derdzīgākais netikums – noklausīšanās, politisku un personisku noslēpumu izokšķerēšana un daudzu tādu lietu izzināšana, kuras ir bīstami stāstīt un bīstami dzirdēt.

XIII. (1) Manuprāt, tieši par to domādams, Dēmokrits uzsācis šādi: “Kas grib mierīgi dzīvot, tas lai nedara neko daudz neprivātajā, ne sabiedriskajā dzīvē,” – to, protams, attiecinādams uz nevajadzīgām lietām, jo, ja

tās ir nepieciešamas, tad gan privātajā, gan sabiedriskajā jomā jānodarbojas ne tik vien ar daudzām, bet pat ar neskaitāmām lietām; taču tur, kur mūs neaicina nekāds cildens pienākums, mums sava darbība ir jāiegrožo.

(2) Kas daudz ko uzsāk, tas liktenim bieži piešķir varu pār sevi; visdrošāk to tikai retu reizi pārbaudīt, bet allaž paturēt to prātā un sev neko nesolīt par tā uzticamību: “Es došos jūras braucienā – ja nekas neatgadīsies” un “Es kļūšu prētors – ja nestāsies kas ceļā”, un “Darījums attaisnos manas cerības – ja vien neradīsies kādi šķēršļi”.

(3) Tas ir iemesls, kāpēc sakām, ka gudrajam nekas nenotiek pretēji gaidītajam. Mēs izslēdzam viņu nevis no cilvēku liktenīriecieniem, bet maldiem, un viņam arī neizdodas viss, kā vēlēties, taču notiek tā, kā domājis. Bet pirmām kārtām viņš domājis, ka viņa iecerēm var rasties kādi šķēršļi. Un sarūgtinājums par nepiepildītu vēlmi dvēseli katrā ziņā skar vieglāk, ja neesi sev solījis, ka tā noteikti tiks apmierināta.

XIV. (1) Mums arī jāpadara sevi elastīgus, lai pārāk nepieķeramies tam, ko esam plānojuši, un jāpakļaujas apstākļiem, kuros mūs aizvedis liktenis; nav jābaidās mainīt savu nodomu vai stāvokli – lai tikai mūs nepārņem vieglprātība, mūsu miera lielākais ienaidnieks. Tiesa, arī iecirtība katrā ziņā ir kas biedējošs un nožēlojams, jo liktenis bieži vien no tās kaut ko izspiež, bet vēl daudz kaitīgāka ir vieglprātība, kas sevi nekur neiegrožo. Abas īpašības apdraud mūsu mieru – ir nespēja ko mainīt, ir nespēja ko paciest.

(2) Jebkurā gadījumā dvēsele jāatsauc no visa ārpusē esošā sevī; lai tā uzticas sev, rod prieku par sevi, cienī to, kas tai pieder; lai tā pēc iespējas novēršas no visa svešā un turas pie sevis pašas; lai tā nejūt zaudējumus un arī nepatikamo iztulko labvēlīgi.

(3) Kad mūsu Zēnonam darīja zināmu kuģa bojāeju un viņš dzirdēja, ka visa viņa manta ir pagalam, viņš teica:

“Liktenis liek man brīvāk nodarboties ar filozofiju.” Kāds tirāns⁴⁵ piedraudēja filozofam Teodoram ar nāvi, pat bez apbedīšanas. “Še tev ir pamats,” viņš teica, “būt apmierinātam ar sevi – mans pussekstārijs⁴⁶ asiņu ir tavā varā. Bet attiecībā uz apbedīšanu – kāds gan tu esi nelga, ja domā, ka man ir svarīgi, vai sapūstu virs zemes vai zemē.” (4) Kāns Jūlijs,⁴⁷ ļoti izcils vīrs, kuru apbrīnot mūs nekavē pat tas, ka viņš dzimis mūsu laikā, bija ilgi disputējis ar Gāju⁴⁸, un, kad šis Falarids, viņam ejot prom, sacīja: “Lai tu varbūt nelolotu mulķīgas cerības – esmu devis pavēli tevi sodīt ar nāvi,” – viņš atbildēja: “Es tev pateicos, visulabais valdniek.” (5) Ko viņš domājis, par to neesmu drošs – prātā nāk daudz skaidrojumu. Vai viņš gribējis Gāju apvainot un parādīt, cik liela ir viņa nežēlība, ka pat nāve ir labdarība? Vai pārmetis viņam viņa ik dienas pastrādātos ārprāta darbus, par kuriem viņam taču pateicās arī tādi, kuru bērni bija tikuši nogalināti un īpašumi konfiscēti? Vai varbūt ar prieku pieņēmis nāvi kā atpestījumu? Lai būtu kā būdams, tā bija dižas dvēseles atbilde. (6) Kāds varbūt sacis: “Gājs varēja pēc tam pavēlēt, lai viņš paliek dzīvs.” Kāns no tā nebaidījās: bija zināms, ka šādu pavēļu ziņā uz Gāju var pajauties. Vai ticēsi, ka viņš tās desmit dienas līdz soda izpildei aizvadījis bez kāda satraukuma? Ir neticami, ko šis vīrs runājis, ko darījis, cik mierīgs viņš bijis! (7) Viņš spēlēja “laupītājus”⁴⁹, kad centurions, kas veda prom uz nāvi notiesāto kolonnu, lika izsaukt arī viņu. Izdzirdis savu vārdu, viņš saskaitīja kauliņus un pateica savam partnerim: “Pielūko, lai tu pēc manas nāves nesamelo, ka esi mani pieveicis!” Tad, pamādams ar galvu centurionam, viņš tam sacīja: “Tu būsi liecinieks, ka man ir viens kauliņš vairāk.” Tu domā, ka tā bija galdiņ spēle, ko spēlēja Kāns? Nē, tā bija atspēlēšanās.⁵⁰ (8) Viņa draugi bija noskumuši, ka zaudēs tādu vīru. “Ko bēdājaties?”

viņš teica. "Jūs vaicājat, vai dvēseles ir nemirstīgas; es to drīz zināšu." Viņš pašos pēdējos sava mūža brīžos nepārstāja pārbaudīt patiesību un savu nāvi padarīt par diskusijas priekšmetu. (9) Viņu pavadīja viņa filozofs⁵¹, un, kad nebija vairs tālu līdz pakalnam, kur ik dienas tika ziedots ķeizaram, mūsu dievam, viņš vaicāja: "Ko tu tagad domā, Kān, vai kāds tev ir noskaņojums?" – "Esmu nodomājis," atbildēja Kāns, "novērot, vai dvēsele tajā visisākajā mirklī manīs, ka tā atstāj miesu." Un viņš apsolīja, ka, ja būs ko noskaidrojies, apstaigās draugus un darīs viņiem zināmu, kāds ir dvēseļu stāvoklis. (10) Raugi, kāds miers pašā vētras laikā! Raugi, kāds mūžības cieņīgs gars, kas aicina savu likteni par patiesības liecinieku un, grasīdamies spert pašu pēdējo soli, uzdod jautājumus aizejošajai dvēselei un mācās ne tikai līdz nāvei, bet kaut ko arī vēl no pašas nāves! Neviens nav ilgāk nodarbojies ar filozofiju. Nepametīsim pārāk steidzīgi šo lielo vīru, par kuru jārunā ar dziļu cieņu. Mēs atstājam tevi visu laiku piemiņai, cildeno cilvēk, kas esi Gāja slepkavību būtiska daļa.

XV. (1) Bet neko nelīdz atbrīvoties vienīgi no personisku skumju cēloņiem, jo cilvēku dažkārt pārņem naids pret visu cilvēkdzimumu, viņam apzinoties veiksmīgu noziegumu gūzmu. Kad tu apdomā, cik rets ir godīgums, cik nepazīstams nevainīgums un ka gandrīz nemaz vairs nepastāv uzticība, izņemot tur, kur tā ir izdevīga, un ka vienlīdz nīstami ir iekāres ieguvumi un zaudējumi, un ka, godkārei necik neturoties savās robežās, tā iemanto spožumu no nelietības, tad gars iegrimst naktī un, it kā būtu iznīcināti tikumi, uz kuriem vairs nav ko cerēt un kurus iegūt nenes nekādu labumu, visapkārt plešas tumsa. (2) Tāpēc mums sevi jānoskaņo tā, lai visi pūļa trūkumi mums liktos nevis nīstami, bet smieklīgi, un drīzāk jāatdarina Dēmokrits nekā Hērakleits. Proti, šis ikreiz, kad

parādijās atklātībā, raudāja, Dēmokrits smējās; vienam viss, ko darām, šķita nelaime, otram – muļķības. Tātad viss jāuzņem vieglāk un jāpanes iecietīgu prātu; ir cilvēcīgāk par dzīvi smieties nekā gausties par to. (3) Turklāt arī lielāku pakalpojumu cilvēkdzimumam izdara tas, kas par to smejas, nevis skumst, jo viņš vēl atstāj kādu vietu labai cerībai, bet otrs muļķīgi lej asaras par lietām, kuru iespējai tikt labotām viņš netic. Un dižāku garu, aplūkojot visu kopumā, parāda tas, kas nevalda smieklus, nevis tas, kas nevalda asaras, jo viņš ļauj vaļu vieglākajām jūtām un uzskata, ka visā plašajā dzīvē nav nekā ievērojama, nekā nopietna, pat nekā nožēlojama. (4) Lai ikviens iedomājas katru atsevišķu iemeslu, kāpēc esam priecīgi un skumji, un viņš sapratīs, ka tas, ko saka Bions, ir taisnība – ka visas cilvēku darišanas ir ļoti līdzīgas viņu pirmsākumiem un viņu dzīve nav cildenāka vai nopietnāka par viņu ieņemšanu. (5) Taču ir labāk pret sabiedrības tikumiem un cilvēku trūkumiem izturēties mierīgi un nedz plīst no smiekliem, nedz izplūst asarās, jo mocīties citu nelaimju dēļ ir bezgalīgs posts, uzjautrināties par citu nelaimēm – necilvēcīga izprieca, tāpat kā ir nevajadzīga cilvēcīguma izrādīšana – raudāt un tēlot skumju vaigu tāpēc, ka cits apglabā savu dēlu. (6) Arī pašā nelaimēs jāizturas tā, ka bēdām piešķir vienīgi tik, cik prasa daba, nevis paraža. Ļoti daudzi lej asaras, lai rādītu tās, un ikreiz, kad trūkst skatītāju, viņu acis paliek sausas; viņi uzskata par neglītu neraudāt, kad to dara visi. Šis ļaunums – būt atkarīgam no citu domām – iesakņojies tik dziļi, ka pat visdabiskākais – bēdas – kļūst par izlikšanos.

XVI. (1) Nākamā ir to gadījumu kategorija, kas mūs ne bez pamata mēdz apbēdināt un satraukt. Kad labi cilvēki ņem nelabu galu, kad Sokrats spiests mirt cietumā, Rutilijs – dzīvot trimdā, Pompejs un Cicerons –

sniegt savu skaustu pašu klientiem,⁵² dižais Katons, dzīvs visu tikumu iemiesojums, uzguldamies zobenam, – darīt zināmu, ka vienlaikus pienācis gals viņam un republikai, tad mums neizbēgami jācieš no tā, ka liktenis tik netaisni dāļā savas balvas. Un uz ko lai katrs cer pats, kad redz, ka labākie cilvēki dabū ciest visļaunāk? (2) Kas tā tad būtu darāms? Paskaties, kā ikviens no viņiem panesis savu likteni, un, ja viņi bijuši vīrišķīgi, tad ilgojies savā garā kļūt tādām pašām kā viņi, bet, ja gājuši bojā sievišķīgi un glēvi, tad nekas nav gājis bojā. Vai nu viņi ir tā cienīgi, lai viņu tikums tev būtu pa prātam, vai nav cienīgi, lai tu tiektos pēc viņu glēvulības. Kas gan varētu būt vēl apkaunojošāk, ja visdižākie cilvēki, drosmīgi mirstot, padarītu citus par glēvuļiem? (3) Lai slavējam to, kas daudzkārt uzslavas cienīgs, un sakām: “Jo drosmīgāks, jo laimīgāks! Tu esi izglābies no visiem likteņa triecieniem, no nenovīdības un slimībām; tu esi atstājis cietumu; tu, šķītis dieviem, neesi pelnījis ļaunu likteni – neesi pelnījis, ka liktenim vēl būtu kāda vara pār tevi.” Bet, kas klusītēm dezertē, kas vēl uz paša nāves sliekšņa atskatās pēc dzīves, tiem jāķeras klāt ar spēku. (4) Neapraudāšu nevienu, kas ir priedīgs, nevienu, kas raud: pirmais manas asaras noslaucījis pats, otrs ar savām asarām panācis, ka nekādas nav pelnījis. Es lai apraudu Herkulu, tāpēc ka viņš sadega dzīvs?⁵³ Vai Rēgulu, tāpēc ka viņam miesā iedūrās tik daudz naglu? Vai Katonu, tāpēc ka viņš no jauna uzplēsa savas brūces?⁵⁴ Šie visi par nelielu laiku maksu atrada ceļu uz mūžību un mirstot ieguva nemirstību.

XVII. (1) Arī tas ir nopietns pamats nemieram, ja bažīgi tiecies uz pozu un nevienam nerādi sevi dabisku, kā rit daudzu cilvēku dzīve – neīsta, vērsta uz izrādīšanos; ir taču mokoši nemitīgi novērot sevi un baidīties, ka tevi varētu ieraudzīt citādu nekā parasti. Un mēs arī

nekad neesam brīvi no raizēm, domādami, ka ikreiz, kad uz mums paskatās, tiekam vērtēti, jo atgadās daudz, kas mūs pret pašu gribu parāda īstajā gaismā, un, kaut arī tāda cītīga sevis uzmanīšana būtu sekmīga, tomēr dzīvot vienmēr zem maskas nav ne patīkami, ne bezrūpīgi. (2) Bet cik daudz prieka ir tīrā, neizpušķotā vienkāršībā, kas neko neslēpj no sava rakstura! Tomēr arī šāda dzīve ir pakļauta nicinājuma briesmām, ja viss ir visiem pavērts, jo ir cilvēki, kas jūt nepatiku pret to, ar ko nonāk tuvākā saskarē. Taču tikumam nedraud nekādas briesmas, ka tas, tuvāk aplūkots, varētu zaudēt savu vērtību, un ir labāk tikt nievātam savas dabiskās vienkāršības dēļ nekā mocīties ar pastāvīgu izlikšanos. Tomēr šai ziņā jāievēro mērs: ir liela atšķirība, vai tu dzīvo vienkārši vai nevēriģi.

(3) Bieži arī jāatgriežas sevī, jo sakari ar cita rakstura cilvēkiem izjauc iegūto līdzsvaru, no jauna modina kaislības un padziļina visu, kas mūsu dvēselē ir vājš un neizdziedināts. Tomēr abi momenti apvienojami un liekami lietā pamīšus – vientulība un plaša cilvēku sabiedrība. Viena liks mums just vajadzību pēc cilvēkiem, otra – pašiem pēc sevis, un viena būs dziedēklis otrai: nepatiku pret cilvēku baru ārstēs vientulība, vientulības apnikumu – cilvēku bars.

(4) Nevajag dvēseli nemitīgi turēt vienādā sasprindzinājumā, bet tā arī jānovirza uz jokiem. Sokrats nekautrējās rotaļāties ar puisiļiem, un Katons ar viņu atslābināja savu rūpēs par valsti nogurušo prātu, bet Scipions savu triumfatora un karavīra ķermeni izkustināja deju ritmos, ne jau izlaidīgi locīdamies, kā tas tagad ir modē vīriešiem, kas pat savā gaitā pārspēj sieviešu izlaidību, bet kā vīrišķīgā kārtā spēļu un svētku reizē dejoja seno laiku vīrieši, kas neko nebūtu zaudējuši no savas cieņas, pat ja viņus novērotu viņu ienaidnieki. (5) Garam jādod

atslodze; atpūties tas celsies labāks un spirtāks. Tāpat kā nedrīkst neko varmācīgi uzspiest ražīgām druvām, jo nepārtraukta ražošana tās ātri noplicinās, tā arī nemitīga piepūle iedragās gara aktivitāti; tas atjaunos savus spēkus, ja to mazliet palaidīs brīvībā un atslogos. Pastāvīga piepūle rada zināmu gara notrulināšanos un apsikumu.

(6) Ja spēlēm un jokiem nepiemistu kāda dabiska bauda, cilvēki tik stipri netiektos pēc tiem; taču to bieža izmantošana garam atņemtu visu svaru un visu spēku. Arī miegs taču ir nepieciešams atspirdzinājumam, bet, ja tas tev turpināsies dienu un nakti, tā būs nāve. Ir liela atšķirība, vai kaut ko atslābina vai iznīcina.

(7) Likumdevēji noteikuši svētku dienas, lai valsts piespiestu cilvēkus priecāties, darbos iestarpinādami, viņu prāt, nepieciešamu līdzekli pareiza samēra saglabāšanai. Arī daži lieli vīri, kā sacīju,⁵⁵ sev ik mēnesi noteiktās dienās piešķīra brīvlaiku, daži sadalīja katru dienu starp vaļas brīžiem un darba rūpēm. Mēs, piemēram, atceramies Asiniju Pollionu, lielo oratoru, kuru neviens darbs neaizkavēja ilgāk kā līdz desmitajai stundai;⁵⁶ pēc šīs stundas viņš pat nelasīja vēstules, lai neparādītos nekas jauns, kas prasītu viņa uzmanību, bet šajās divās stundās viņš nometa visas dienas nogurumu. Daži taisīja pārtraukumu dienas vidū un uz pēcpusdienas stundām atlika darbus, kas prasīja mazāku piepūli. Arī mūsu senči aizliedza pēc desmitās stundas Senātā iesniegt kādu jaunu priekšlikumu. Kareivim ir sadalīts sardzes laiks, un tiem, kas atgriežas no norīkojuma, nakts ir brīva no dienesta pienākumiem. (8) Mums jāizturas saudzīgi pret savu garu un tam šad un tad jāpiešķir vaļas laiks, kas tam kalpo par barību un spēcīgumu.

Mums arī jādodas pastaigās brīvajā dabā, lai gars zem klajas debess un svaigā gaisā stiprinās un atspirgst; dažkārt tas smelsies spēkus no kāda izbraukuma, ceļojuma

un vietas maiņas, kāda mielasta un pamatīgākas iedzeršanas. Reizēm drīkst arī nonākt līdz reibumam – lai vīns mūs nevis noslīcinātu, bet nomierinātu, jo tas aizskalo raizes, uzpurina dvēseli no pašiem dziļumiem un dziedina tās skumjas, tāpat kā ārstē zināmas slimības. Un vīna izgudrotājs nosaukts par Raisītāju⁵⁷ nevis mēles atraisīšanas dēļ, bet tāpēc, ka atraisa dvēseli no rūpju verdzības un pestī to, un uzmundrina, un dara to drosmīgāku visos pasākumos. (9) Bet kā brīvībā, tā vīnā svētīga ir mērenība. Solons un Arkesilājs, kā domā, bijuši vīna cienītāji; Katonam ticis pārņemts skurbums: tas vieglāk padarīs šo pārmetumu godpilnu nekā liks kaunā Katonu. Taču tas nav jādara bieži, lai dvēsele neiemanto nelāga paradumu, tomēr reizēm tai jāļaujas atraisītai liksmei un drūmā atturība uz mirkli jānoliek malā. (10) Vai nu mēs ticam grieķu dzejniekam⁵⁸ – “Dažkārt ir tikami arī bez prāta būt”, vai Platonam – “Velti pie Poēzijas vārtiem klaudzinājis, kas ir savā prātā”,⁵⁹ vai Aristotelim – “Neviens liels gars nav bijis bez ārprāta piemaisījuma”⁶⁰ – tikai satraukts prāts spēj pateikt ko lielu, kas ir pārāks par citu sacīto. (11) Kad tas nonicina ikdienišķo un parasto un dievišķā iedvesmā paceļas lielākā augstumā, tikai tad tas skandina dziesmu, kas ir pārāk diža mirstīgā lūpām. Kamēr tas ir pats savā ziņā, tas nespēj sasniegt neko cildenu un grūti pieejamu; tam ir jānovirzās no ierastā ceļa, jālaižas augšup, jāiekož dzelžos un jāaizrauj savs vadītājs līdzī un jāaiznes turp, kurp viņš pats būtu baidījies uzkāpt.

(12) Te nu, visudārgo Serēn, tev ir pateikts, kā vari sargāt savu dvēseles mieru, kā vari to atjaunot, kā pretoties netikumiem, ja tie piezogas. Tomēr zini – neviens no šiem līdzekļiem nav pietiekami stiprs tādiem, kas glabā ko tik trauslu, ja svārstīgajai dvēselei neveltī nopietnas un pastāvīgas rūpes.

NOVĀTAM PAR DUSMĀM

I grāmata

I. (1) Novāt, tu pieprasīji no manis, lai uzrakstu par to, kā iespējams remdēt dusmas, un, man šķiet, ne bez pamata, jo īpaši baidies šā afekta, derdzīgākā un ārprietīgākā no visiem. Pārējiem taču vēl piemīt kaut kas mierīgs un rāms, bet šis ir viens vienīgs satraukums un pakļauts ciešanu uzbrāzumam, un plosās aiz gandrīz jau necilvēciskas kāres pēc ieročiem, asinīm, nāvessodiem, un, nedomādams par sevi, ja vien varētu kaitēt citam, skrien taisni virsū bultu šaltij, alkdams atriebes, kas aizraus sev līdzīgu pašu atriebēju. (2) Tāpēc daži gudri vīri dusmas dēvējuši par īslaicīgu prāta aptumsumu,¹ jo tās līdzīgā kārtā nevalda pār sevi, aizmirst pieklājību, nedomā par saistībām; tās ir neatlaidīgas un uzstājīgas iesāktajā, nepieejamas saprātam un padomam un,niecīgu iemeslu izraisītas, nespējīgas saskatīt taisnīgo un patieso, ļoti līdzīgas brūkošām ēkām, kas sašķīst gabalos virs tā, ko satriec. (3) Bet, lai zinātu, ka dusmu pārņemtie nav savā prātā, pavēro tieši viņu izskatu: kā skaidras ārprietā trakojošu cilvēku pazīmes ir pārdroša un draudīga izteiksme, saraukta piere, nikns vaigs, steidzīga gaita, nemiērīgas rokas, izmainījusies sejas krāsa, ātra un spēcīgāka elpošana, tā šīs pašas pazīmes raksturīgas arī cilvēkiem dusmās: (4) viņu acis zvēro un dzirkstī, visa seja, asinīm pieplūstot no pašiem krūts dziļumiem, ir tumši sārta; viņu lūpas trīc, zobi sakosti, mati sabožas, ceļas stāvus,

elpa saspiesta un svelpjoša, pirksti krakšķ no laužšanas; viņi sten un bauro, valoda aprauta, vārdi tikko saprotami; viņi nemitīgi sasit rokas un piesit kāju pie zemes, viss ķermenis ir kustībā un pauž "lielas, draudīgas dusmas";² derdzīgs un briesmīgs ir šo cilyēku izskats, kad viņi dusmās izķēmo sevi un uzblīst: (5) tu nemācētu pateikt, vai šis rakstura netikums ir drīzāk nīstams vai neglīts. Citus netikumus var slēpt un lolot klusībā; dusmas pašas atsedz sevi un parādās vaigā, un, jo lielākas tās ir, jo atklātāk tās uzvirto. Vai neredzi, ka visos dzīvniekos, kad viņi grasās nodarīt ko ļaunu, vērojami priekšvēstneši un viņi, viscaur atmezdami parasto mierīgo izturēšanos, ļauj vaļu savam niknumam? (6) Mežakuļiem purnu klāj putas, un viņi trinot asina ilkņus; vērsi ar saviem ragiem bada gaisu un kārpot izvanda smiltis, lauvas rēc, sakaitinātām čūskām uzblīst kakls, biedējošs ir traku suņu izskats: neviens dzīvnieks pēc dabas nav tik briesmīgs un tik bīstams, lai, tiklīdz to pārņem dusmas, viņa niknums nekļūtu vēl lielāks. (7) It labi zinu, ka arī pārējie afekti ir tikko slēpjami – ka iekāre, bailes un pārdošība liek sevi manīt un saskatāmas iepriekš, jo nav neviena spēcīgāka dvēseles satraukuma, kas neko nemainītu sejas izteiksmē. Tad kāda ir atšķirība? Tāda, ka citi afekti ir redzami, šis izceļas to vidū.

II. (1) Bet, ja nu vēlies aplūkot tā postīgās sekas: neviena sērga cilvēku dzimumam nav izmaksājusi dārgāk. Tu ieraudzīsi asinsizliešanu, indēšanu, noziedznieku zemiskas savstarpējas apsūdzības, pilsētu sagraīvi, veselu tautu bojāeju, valdnieku pārdošanu publiskā izsolē, namos iesviestas lāpas, mūru neiegrožotu uguni ar naidīgu liesmu blāzmojam milzīgās zemju platībās. (2) Skati slavenāko pilsētu tikko ieraugāmos pamatus – šīs pilsētas iznīcinājušas dusmas. Skati pamestās vietas, kur daudzu jūdžu garumā nav neviena iedzīvotāja, – tās

tuksnešainas vērtušas dusmas. Skati daudzos vadoņus, kas nākamo audžu atmiņā palikuši kā ļauna likteņa paraugi: dusmas vienu nodūrušas viņa gultā, otru nogalinājušas svēto galda ritu laikā, citu saplosījušas gabalos, tam Forumā daudzu cilvēku acu priekšā kārtojot likumdošanas jautājumus, citam likušas izliet savas asinis dēla – tēva slepkavas dēļ, citam – ļaut verga rokai pārgriezt ķēnišķo rikli, vēl citam – paciest, ka viņa locekļus salauž krustā. (3) Un līdz šim stāstu tikai par atsevišķu cilvēku galu; bet, ja tev, atstājot malā tos, ko dusmu liesmas ķērušas pa vienam, labpatīk skatīt zobenu sakapātās sanāksmes un uzsūtītu kareivju apkautos vienkāršos ļaudis, un veselas bez izšķirības iznīcībai lemtas tautas.....³

(4) it kā viņi vai nu atteiktos no mūsu gādības, vai zemu vērtētu mūsu svaru. Pasaki man – kāpēc tauta dusmojas uz gladiatoriem, turklāt tik netaisnīgi, ka uzskata to par pāridarījumu, ja viņi nemirst labprāt? Tā uzskata sevi par nonievātu un ar saviem skatieniem, žestikulāciju un kaismi no skatītājas pārvēršas par ienaidnieci. (5) Lai tas būtu kas būdams, tās ir nevis dusmas, bet kaut kas līdzīgs dusmām, kādas ir bērniem, kuri, kad pakrituši, grib, lai zeme dabū pērienu, un bieži pat nezina, uz ko viņi dusmojas, bet vienkārši dusmojas – bez kāda pamata un pāridarījuma, taču ne bez zināmas pāridarījuma šķietamības un zināmas vēlēšanās sodīt. Tātad viņus maldina ar pēriena atdarināšanu un nomierina, ar tēlotām asarām lūdzot piedošanu, un ar neīstu sodu tiek izbeigtas neīstas ciešanas.

III. (1) “Bieži dusmojamies,” saka, “nevis uz tiem, kas mūs ievainojuši, bet uz tiem, kas grasās mūs ievainot; tātad vari saprast, ka dusmas nerodas no pāridarījuma.” – Tā ir taisnība, ka dusmojamies uz tiem, kas grasās mūs ievainot, bet viņi mūs jau ievaino ar nodomu vien, un tas,

kas grasās nodarīt pārestību, to jau ir izdarījis. (2) "Lai tu saprastu," mums iebildīs, "ka dusmas nav sodīšanas kāre: ļoti vāji cilvēki bieži gan ir dusmīgi uz ļoti stipriem, bet nekāro viņus sodīt, uz ko viņi nemaz necer." – Pirmām kārtām, tiku runājis par sodīšanas kāri, nevis iespēju, bet cilvēki kāro arī to, ko nespēj. Otrām kārtām, neviens nestāv tik zemu, ka nevarētu cerēt pat uz visaugstāk stāvoša cilvēka sodīšanu: kaitēt mēs visi spējam. (3) Aristoteļa definīcija daudz neatšķiras no mūsējās. Proti, viņš saka: "Dusmas ir kāre atmaksāt par ciešanām."⁴ Izklāstīt, kāda ir atšķirība starp mūsu definīciju un šo, aizvestu pārāk tālu. Pret abām iebilst, ka plēsīgi zvēri kļūst nikni, nedz pāridarījuma sakaitināti, nedz tālab, ka grib citu sodīt vai tam sagādāt sāpes, jo, kaut arī to panāk, viņi pēc tā netiecas. (4) Uz to jāatbild, ka plēsīgi zvēri un arī visas pārējās būtnes, izņemot cilvēkus, nepazīst dusmas, jo, kaut gan dusmas ir naidā ar saprātu, tās rodas tikai tur, kur mīt saprāts. Zvēriem ir strauji impulsi, ārpaprāts, niknums, agresivitāte, bet dusmas tiem nepiemīt lielākā mērā kā baudkāre. Taču attiecībā uz zināmām iekārēm tie ir nesavaldīgāki par cilvēkiem. (5) Tev nav pamata ticēt tam, kas saka:

Nedomā mežkuilis dusmot un ticēt ātrumam savam
Briežu māte, nedz lāči virsū kļūpt spēcīgiem lopiem.⁵

Ar "dusmot" viņš saprot tikt rosinātam, skubinātam uz rīcību; bet dusmoties viņi māk tikpat maz kā piedot. (6) Bezvalodas dzīvniekiem nav cilvēka jūtu, bet viņiem ir zināmas tām līdzīgas dziņas. Citādi, ja viņi pazītu mīlestību un naidu, viņi pazītu arī draudzību un nesaskaņu, domstarpības un vienprātību; no tā visa viņiem arī ir kādas pēdas, bet vispār labais un ļaunais ir īpats cilvēku sirdīm. (7) Tikai cilvēkam piešķirts saprātīgums⁶, tālredzība, apzinīgums un domāšanas spēja; dzīvniekiem

liegti ne vien cilvēka tikumi, bet arī viņa trūkumi. Gan ārējās, gan iekšējās formas ziņā viņi viscaur atšķiras no cilvēka; citādi viņiem veidots pats galvenais, vadošais.⁷ Viņiem gan ir balss, bet neartikulēta un neskaidra, nespējīga uz vārdiem; viņiem ir mēle, bet saistīta, neatraisīta dažādu kustību izdarīšanai. Tā arī pats galvenais viņiem ir nepietiekami smalks, nepietiekami attīstīts. Tas tātd uztver iespaidus un priekšstatus par lietām, kuri viņus rosina uz spontānu rīcību, bet tie ir miglaini un jucekļīgi. (8) No tā izriet, ka viņiem piemīt spēcīgi impulsu uzliesmojumi un satraukums, taču baiļu, raizi, skumju un dusmu viņiem nav, bet ir kaut kas tām līdzīgs. Tāpēc viņi ātri apimst un maina savu izturēšanos uz pretēju; pēc neapvaldītas trakošanas un izbīļa viņi atkal ganās, un baurošanai un neprātīgai šurpu turpu skraidīšanai pēkšņi seko miers un miegs.

IV. (1) Kas ir dusmas, nu ir pietiekami izklāstīts. Ar ko tās atšķiras no dusmīguma, ir acīmredzams. Atšķirība ir tāda pati kā starp iereibušu un dzērāju vai starp nobijušos cilvēku un bailīgu. Sadusmotam cilvēkam var nepiemist dusmīgums; cilvēks, kam piemīt dusmīgums, var reizēm nebūt dusmīgs. (2) Pārējās kategorijas, ko ar vairākiem terminiem dažādiem dusmu veidiem izšķir grieķi, apiešu, tāpēc ka tām mums nav savu apzīmējumu, kaut arī runājam par smaga rakstura un skarbu cilvēku un tikpat bieži par niknu, holerisku, bļautīgu, nepieejamu un asu, – tie visi ir dažādi dusmu veidi; pie tiem vari arī pieskaitīt īdzīgumu, kas ir izsmalcināts dusmīguma paveids. (3) Ir zināmas dusmas, kas noplok trokšņojot; daži veidi ir tikpat noturīgi, cik bieži sastopami; citi ir varmācīgi darbos, bet skopāki vārdos; citi izplūst skarbos vārdos un lamās; citi neiziet ārpus žēlošanās un noraidošas attieksmes; daži ir dziļi un smagi un uz iekšu vērsti. Daudzveidīgajam ļaunumam ir tūkstoš atšķirīgu formu.

V. (1) Līdz šim tikām pētījuši, kas ir dusmas, vai tās pārņem vēl kādu citu būtni kā vien cilvēku, ar ko tās atšķiras no dusmīguma, cik ir to veidu. Tagad papētīsim, vai dusmas atbilst dabai un vai tās ir noderīgas un daļēji saglabājamās.

(2) Vai tās atbilst dabai, kļūs skaidrs, ja aplūkosim cilvēku. Kas ir maigāks par viņu, kamēr viņš atrodas līdzsvarotā dvēseles stāvoklī? Bet kas ir nežēligāks par dusmām? Kas izturas pret citiem ar lielāku mīlestību nekā cilvēks? Bet kas ar lielāku naidu nekā dusmas? Cilvēks radīts savstarpējai palīdzībai, dusmas – iznīcināšanai. Viens vēlas apvienoties, otrs – atdalīties; viens – būt noderīgs, otrs – kaitēt; viens – steigt palīgā arī svešiem, otrs – uzbrukt arī saviem dārgākajiem; viens ir gatavs pat uzpurēties citu labā, otrs – pakļauties briesmām, ja vien citus aizrautu līdzī. (3) Kurš tātd dabu pazīst mazāk nekā tas, kas tās labākajam un pilnīgākajam veikumam piedēvē šo mežonīgo un postīgo netikumu? Dusmas, kā jau sacījām, kāri tiecas sodīt, bet, ka šai vēlmei būtu mājvieta ļoti miermīlīgajā cilvēka sirdī, vismazāk atbilst viņa dabai. Proti, cilvēka dzīve balstās uz labdarijumiem un satīcību, un tā veido savienības un kopīgas palīdzības saites nevis ar iebaidīšanu, bet savstarpēju mīlestību.

VI. (1) “Tad ko? Vai pārmācīšana nekad nav vajadzīga?” – Kāpēc gan ne? Taču bez dusmām,⁸ ar prātu, jo tad tā nenodara ļaunumu, bet dziedina, šķietami nodarot ļaunumu. Kā dažus likus šķēpu kātus piededzinām un apstrādājam ar ķīļiem, nevis lai tos salauztu, bet lai iztaisnotu, tā, nodarot sāpes miesai un dvēselei, labojam netikuma dēļ kroplus raksturus. (2) Ārsts vieglu veselības traucējumu gadījumos vispirms, protams, mēģina daudz nēgrozīt slimnieka ikdienas paradumos, bet nosaka tam ēšanas, dzeršanas un fizisko vingrinājumu režīmu un nostiprina viņa veselību tikai ar izmaiņām dzīvesveidā.

Viņa galvenās rūpes – lai palīdz mēra ievērošana. Ja noteiktais mērs un režīms nepalīdz, viņš šo to samazina un atņem. Ja arī tad vēl nav nekādu panākumu, viņš aizliedz ēšanu un atslogo organismu ar gavēšanu. Ja šie maigākie pasākumi ir veltīgi, viņš atver vēnu un tad ķeras klāt locekļiem,⁹ ja tie, saistīti ar ķermeni, tam nodara kaitējumu un veicina slimības izvēšanos plašumā. Nekāda ārstēšana nešķiet brutāla, ja tās iedarbība ir dziedinoša.

(3) Līdzīgā kārtā likumu sargam un valsts vadītājam klājas, cik vien ilgi spēj, dziedināt cilvēku raksturus vārdiem, turklāt maigākiem, iesakot viņiem pildīt savus pienākumus, liekot pie sirds tiekties pēc godīguma un taisnīguma un modinot naidu pret netikumiem un cieņu pret tikumiem; lai viņš pēc tam pāriet uz skarbāku valodu, vēl joprojām tikai atgādinot un pārmetot; beidzot lai ķeras pie sodiem – pagaidām tikai pie viegliem un atsaucamiem; vissmagākos sodus lai uzliek tikai par vissmagākajiem noziegumiem, lai dzīvību nezaudē neviens, kam pašam nenāktu par labu to zaudēt.

(4) Tikai vienā ziņā viņš atšķirsies no ārsta: šis cilvēkam, kuram viņš nav spējis dāvēt dzīvību, piešķir vieglu aiziešanu, otrs notiesāto padzen no dzīves ar negodu un publisku apkaunojumu – nevis tāpēc, ka viņam sagādātu prieku kādu sodīt (gudrajam tāds necilvēcīgs mežonīgums taču ir svešs), bet lai tas būtu visiem par brīdinājumu un valstij jebkurā gadījumā nāktu par labu to cilvēku nāve, kuri, būdami dzīvi, nav gribējuši būt noderīgi. Tātad cilvēka daba netiecas pēc sodīšanas; tāpēc arī dusmas neatbilst cilvēka dabai, jo tiecas pēc sodīšanas.

(5) Un es citēšu Platona argumentu, jo kāds gan ļaunums no tā, ka izmanto citu argumentus, ciktāl tie atbilst mūsējiem? “Labais cilvēks,” viņš saka, “neievaino.” – Sods ievaino; tātad sods nepiestāv labajam cilvēkam un tāpēc arī dusmas ne, jo sods piestāv dusmām. Ja labais cilvēks nerod prieku

sodišanā, viņš arī neradīs prieku kaislē, kurai sodīšana sagādā baudu; tātad dusmas neatbilst dabai.

VII. (1) Bet vai dusmas, kaut arī tās neatbilst dabai, tomēr nevajadzētu pieņemt, tāpēc ka tās bieži bijušas noderīgas? Tās pacilā un rosina garu, un bez tām drošsirdība karā neko lielisku nespēj paveikt – ja tās neiededz liesmu un šis stimulš neiedvesmo drosmīgos un neraida viņus briesmās. Tāpēc daži uzskata par labāko dusmas iegrožot, nevis pilnīgi atteikties no tām un, atņemot tām pārmērības, reducēt tās līdz veselīgam mēram, taču paturot to, bez kā darbība apstātos un gara spēks un sprāgums izplēnēs.

(2) Pirmkārt – ir vieglāk postīgo izslēgt nekā valdīt pār to un vieglāk to nepieļaut nekā, ja tas pieļauts, iegrožot, jo, ieguvus īpašuma tiesības, tas ir stiprāks par savu valdītāju un neļauj sevi ierobežot, ne samazināt.

(3) Otrkārt, pats saprāts, kam tiek uzticēti groži, ir spēcīgs vienīgi tikmēr, kamēr turas atstatu no kaislībām; sajaucies ar tām un šādi aptraipījies, tas vairs nespēj savaldīt tās, kuras būtu varējis aizvēkt, jo, reiz uzbudināta un zaudējusi līdzsvaru, dvēsele kalpo tam, kas to satraucis. (4) Ir zināmas lietas, kas sākumā ir mūsu varā, bet vēlāk ar savu spēku aizrauj mūs līdzī un neatstāj atkāpšanās iespēju. Kā bezdibenī krītoši cilvēki nevalda pār sevi un, reiz nogāzti, nespēj ne apstāties, ne aizkavēties, bet neatsaucamais kritiens tiem atņem jebkuru iespēju ko lemt un nožēlot un tie vairs nevar nenokļūt tur, kur būtu varējuši nenokļūt, tā arī dvēselei, ja tā ļāvusies dusmām, mīlestībai un citām kaislībām, vairs nav iespējams apturēt to sparū; viņu neizbēgami rauj lejup līdz pat dibenam pašas svārs un vājību postīgā daba.

VIII. (1) Vislabākais – uzreiz noraidīt dusmu pirmo kairinājumu, pretoties jau pašiem iedīgiem un pielikt pūles, lai neļaujamies dusmām. Ja tās sākušas mūs vest

pa nepareizu ceļu, atgriešanās pie glābiņa ir grūta, jo tur, kur reiz ienākusi kaislība un tai pēc mūsu brīvās gribas piešķirtas zināmas tiesības, nekas vairs nav saprāta varā: tā turpmāk darīs, ko gribēs, nevis to, ko tai atļaus.

(2) Galvenais, saku – ienaidnieku nedrīkst laist klāt robežām, jo, tās šķērsojis un iespiedies pilsētas vārtos, viņš no saviem gūstekņiem nekādus ierobežojumus nepieņem. Gars nav nekas savrups un nevēro kaislības no ārpuses, lai tām neļautu attīstīties tālāk, nekā vajadzētu, bet pats pārtop kaislībā un tāpēc nespēj atgūt savu nodevīgo un dziedinātāju spēku, ja to jau ir nodevis un vājinājis.

(3) Kā jau sacīju, tiem abiem¹⁰ nav savu atsevišķu, savrupu mājokļu, bet kaislība un saprāts ir gara mainīšanās uz labāko vai sliktāko pusi. Tātad kā atkal celsies trūkumu apsēstais un nomāktais saprāts, ja tas reiz piekāpies dusmām? Vai kā tas atbrīvosies no sajaukuma, kurā pārsvarā ir sliktākie elementi?

(4) “Taču daži cilvēki,” sacīs, “dusmās ir savaldīgi.” – Bet kā? Lai nedarītu neko no tā, ko diktē dusmas, vai tikai kaut ko? Ja viņi nedara neko, tad ir skaidrs, ka rīcībai dusmas nav vajadzīgas, ko jūs aicināt palīgā, it kā tās būtu kas spēcīgāks par saprātu.

(5) Beidzot, vaicāju: vai tās ir kas stiprāks nekā saprāts vai kas vājāks? Ja kas stiprāks, kā tad saprāts spēs tām uzlikt ierobežojumus, kad pakļauties mēdz tikai vājākie? Ja kas vājāks, tad saprāts bez tām ir pats par sevi pietiekams veikumiem un tam nevajag kāda vājāka palīdzības.

(6) “Bet daži cilvēki arī dusmās paliek nemainīgi un savaldīgi.” – Kad? Kad dusmas jau izgaist un pāriet pašas no sevis, nevis tad, kad tās sit augstu vilni; tādā gadījumā tās taču ir stiprākas par viņiem.

(7) “Kas nu sanāk? Vai tad cilvēki arī dusmās reizēm nepalaiz tos, ko ienīst, sveikus un veselus un atturas no kaitējuma nodarīšanas?” – Jā, viņi to dara. Bet kad? Kad kaislība devusi prettriecienu kaislībai un vai nu bailes,

vai alkatība ko panākusi. Tad dusmas aprimušas, nevis saprātam izdarot labu pakalpojumu, bet kaislibām salīg-stot nedrošu un sliktu mieru.

IX. (1) Un vēl: dusmām nepiemīt nekas noderīgs, un tās neskubina garu uz veikumiem karā, jo drošsirdībai, kas ir pašpietiekama, nekad nevajag kāda trūkuma palīdzības. Ikreiz, kad nepieciešams uzbrukuma spars, tā nevis dusmojas, bet ceļas un iekarst vai atslābinās, cik uzskata par nepieciešamu, tāpat kā ir šāvēja varā, cik tālu tiek mesti kara mašīnu raidītie šāviņi. (2) “Dusmas ir nepieciešamas,” saka Aristotelis,¹¹ “bez tām – ja tās nepiepilda dvēseli un neiededz garu – nekādi panākumi ciņā nav gūstami; taču tās jāizmanto nevis kā pavēlnieks, bet kā vienkāršs kareivis.” – Tas nav pareizi, jo, ja tās klausā saprātam un tam seko, kurp tas ved, tās vairs nav dusmas, kuru raksturīga īpašība ir iecirtība; ja tās pretojas un nemet mieru, kad tām pavēl, bet savā patvaļīgumā un nevaldāmībā raujas uz priekšu, tad tās ir tikpat nederīgs dvēseles palīgs kā kareivis, kas neliekas ne zinīs par atkāpšanās signālu. (3) Tātad – ja tās pacieš ierobežojumu, tās saucamas kādā citā vārdā; tās pārstājušas būt dusmas, ko saprotu kā neiegrožojamas, nevaldāmas; ja nepacieš, tās ir postīgas un nav pieskaitāmas pie palīglīdzekļiem. (4) Tātad tās vai nu nav dusmas, vai ir nederīgas, jo, ja kāds uzliek sodu, nevis kārodams pašu sodu, bet tāpēc, ka tas ir vajadzīgs, viņu nevar pieskaitīt pie dusmīgajiem. Derīgs kareivis būs tas, kas prot klausīt pavēlei; kaislības ir tikpat sliktas palīdzes kā vadītājas.

X. (1) Tāpēc saprāts sev nekad neaicinās palīgā aklas un varmācīgas dziņas, uz kurām tam nav nekādas ietekmes un kuras tas nekad nespēj apvaldīt, nenoliekot tām pretī tādas pašas vai līdzīgas, kā, piemēram, dusmām – bailes, kūtrumam – dusmas, bailēm – alkatību. (2) Lai tikums būtu pasargāts no tādas nelaimes, ka saprāts

jelkad patvertos pie netikumiem! Dvēsele te nevar rast uzticamu mieru; tā neizbēgami pakļauta satricinājumiem un tiek mētāta šurpu turpu, ja tās drošība atkarīga no pašas netikumiem, ja tā var būt drosmīga tikai dusmodamās, darbīga – tikai iekārodama, mierīga – tikai baidīdamās; tai jādzīvo tirānijā, ja nonākusi kādas kaislības verdzībā. Vai tā nav kauna lieta – tikumus nodot netikumam aizbildnībā? (3) Un vēl: saprāts pārstāj ko spēt, ja neko nespēj bez kaislības un nonāk vienādā līmenī ar to, kļūst tai līdzīgs. Kāda gan ir atšķirība, ja kaislība ir tikpat neapdomīga bez saprāta, cik saprāts neiedarbīgs bez kaislības? Kad viens nevar pastāvēt bez otra, abi ir vienādā līmenī. Bet kas gan uzņemtos kaislību pielīdzināt saprātam? (4) “Kaislība,” saka, “noderīga tad, kad tā ir mērena.” – Nē – kad tā ir noderīga pēc savas dabas. Bet, ja tā nav spējīga paciest kādu virsvadību un saprātu, tā iegrozodamās sasniegs vienīgi to, ka, jo mazāka tā būs, jo mazāk kaitēs: tā tad mērena kaislība nav nekas cits kā mērens ļaunums.

XI. (1) “Taču pret ienaidniekiem,” saka, “dusmas ir nepieciešamas.” – Nekur mazāk! Šeit jūtu uzbangojumiem nav jāšļācas pāri, bet jābūt apvaldītiem un paklausīgiem; jo kas gan cits ir tas, kas vājina barbarus, kuri fiziski ir tik daudz stiprāki, kuri tik daudz labāk panes grūtības, ja ne dusmas, kas pašas sev ir vislielākās ienaidnieces? Arī gladiatorus sargā viņu prasme, ievainojamus padara viņu dusmas. (2) Un turklāt: kam vajadzīgas dusmas, ja to pašu panāk saprāts? Vai, tavuprāt, mednieks dusmojas uz plēsīgajiem zvēriem? Un tomēr viņš tos ķer, kad tie nāk, un vajā, kad bēg, un to visu bez kādām dusmām paveic saprāts. Kas tad tik daudzus tūkstošus pār Alpiem pārvēlušos kimbrus un teitoņus iznīcināja tādā mērā, ka vēsti par tik milzīgu sakāvi viņu ciltsbrāļiem nogādāja nevis kāds ziņnesis, bet baumas, ja

ne tas, ka viņiem vīrišķības vietā bija dusmas?¹² Tās gan reizēm piespiež bēgt un notriec tos, kas tām stājas ceļā, bet biežāk ir par iznīcību pašas sev. (3) Vai ir vēl kas drosmīgāks par ģermāņiem? Kas straujāks uzbrukumā? Kas kārāks uz ieročiem, kam viņi piedzimst un kam tiek audzināti, un kas ir viņu vienīgā rūpe, atstājot novārtā visu pārējo? Kas ir vēl vairāk norūdīts visa paciešanai nekā viņi, kas lielā mērā nav pat apgādāti ar miesas apģērbu, nav apgādāti ar aizsardzību pret pastāvīgo klimata skarbumu? (4) Un tomēr viņus sakauj spāņi, galli un nekareivīgie Āzijas un Sīrijas vīri,¹³ vēl pirms parādās kāds leģions, jo viņu vārīgā vieta nav nekas cits kā viņu ātrās dusmas. Iedod šiem ķermeņiem, šīm dvēselēm, kam ir sveša izlutinātība, greznība un bagātība, saprātu, iedod disciplīnu, un – lai neteiktu neko vairāk – mums tad noteikti vajadzēs atdzīvināt romiešu tikumus¹⁴. (5) Kā gan citādi Fabijs atjaunoja iedragātos valsts spēkus ja ne ar to, ka mācēja nesteigties un vilcināties, un kavēties? Bet to visu dusmīgie nemāk. Valsts, kas tobrīd atradās bezdibeņa malā, būtu gājusi bojā, ja Fabijs uzdrošinātos darīt visu, ko ieteica dusmas. Taču viņš paturēja prātā valsts likteni un, apsvēris savus resursus, no kuriem vairs neko nedrīkstēja zaudēt, lai nepazudinātu visu, nolika malā sāpes un atriebi un domāja tikai par to, kas ir lietderīgs un paver iespējas. Viņš dusmas pieveica agrāk nekā Hannibalu. (6) Un Scīpions? Vai viņš neatstāja aizmugurē Hannibalu un pūniešu karaspēku, un visus, kas bija dusmu vērti, un nepārcēla karu uz Āfriku tik lēnām, ka nelabvēļiem radīja baudkāres un kūtuma iespaidu?¹⁵ (7) Un otrs Scīpions? Vai viņš nesēdēja pie Numantijas daudz un ilgi un nepanasa mierīgu prātu šo savu un valsts sāpi – ka ieņemt Numantiju prasa vairāk laika nekā Kartāgas ieņemšana? Ienaidnieku apņemot ar vaļņiem un ieslēdzot, viņš noveda to tiktāl, ka tie krita no pašu

zobeniem.¹⁶ (8) Tā tad dusmas nav noderīgas pat kaujās vai karos, jo tās sliecas uz pārsteidzīgu rīcību un, gribēdamas radīt briesmas citiem, pašas no tām nesargās. Visdrošākā ir tā vīrišķība, kas ilgi un ne reizi vien apskatās visapkārt un savaldās, un dodas uz priekšu lēnām un pārdomāti.

XII. (1) "Tad kā?" sacīs. "Vai krietns vīrs neiesvilst dusmās, redzēdams, ka noslepkavo viņa tēvu, ka aizrauj prom viņa māti?"¹⁷ – Nē, viņš neiesvilst dusmās, bet atriebs viņus, sargās viņus. Vai tad baidies, ka pienākuma apziņa viņam nebūs pietiekams stimuls arī bez dusmām? Tu varētu arī līdzīgā kārtā teikt: "Tad kā? Vai krietns vīrs, redzēdams, ka nokauj viņa tēvu vai dēlu, neraudās, nezaudēs samaņu?" – To redzam notiekam ar sievietēm, kad vien viņas satrauc vismazākās bažas par briesmām. (2) Krietns vīrs savus pienākumus pildīs neapmulsis, bez bailēm, un rīkosies krietna vīra cienīgi tādā veidā, ka nedarīs neko vīra necienīgu. Grasās nogalināt manu tēvu: es viņu aizstāvēšu; viņš ir nogalināts: es viņu atriebsu tāpēc, ka tā nākas, nevis tāpēc, ka man sāp. (3) To sacīdams, Teofrast,¹⁸ tu lūko diskreditēt vīrišķīgākas mācības un, pamezdams soģi, vērsies pie skatītājiem. Tā kā ikvienu, tuviniekiem pieredzot ko tamlīdzīgu, pārņem dusmas, cilvēki, tavuprāt, domās, ka tam, ko viņi dara, ir jānotiek; bezmaz katrs uzskata par pamatotu to kaislību, ko pats atzīst. (4) "Krietni vīri dusmojas par savējiem nodarītajām pārestībām." – Bet viņi rikojas tāpat, ja nav pienācīgi padots silts ūdens, ja saplēsts stikla trauks, ja kurpe apšļākta ar dubļiem. Nevis pienākuma apziņa modina šīs dusmas, bet nevarība, kā tas notiek ar bērniem, kas, zaudējot vecākus, raud tāpat kā par pazaudētiem riekstiem. (5) Dusmoties savējo dēļ raksturīgi nevis bijīgam garam, bet vājam. Ir skaisti un cienījami celties par aizstāvi saviem vecākiem un bērniem,

draugiem un līdzpilsoņiem, pienākuma jūtu vadītam, pēc savas gribas, apdomīgi un tālredzīgi, nevis impulsīvi un neprātīgā niknumā. Neviena kaislība nav vairāk atribes kāra kā dusmas, un tieši tāpēc tās ir nespējīgas atriest; pārsteidzīgas un bezprātīgas kā gandrīz ikviena kāre, tās stājas pašas sev ceļā uz mērķi, kuru steidz sasniegt. Tāpēc tās ne mierā, ne karā nekad nav nākušas par labu, jo mieru padara līdzīgu karam, bet, ieročiem šķindot, aizmirst, ka Marss ir kopīgs,¹⁹ un nonāk cita varā, ja nevalda pār sevi. (6) Un vēl: tas, ka trūkumi kādreiz devuši kādu labumu, nedrīkst būt par pamatu tos pieņemt izmantošanai dzīves praksē. Arī drudzis taču atvieglina zināmus slimību veidus, taču tāpēc nav labāk nebūt pilnīgi brīvam no tā. Padarīt veselību atkarīgu no slimības ir derdzīgs ārstniecības paņēmieni. Līdzīgi tas ir ar dusmām: kaut arī kādreiz, tāpat kā inde, kritiens vai kuģa avārija, negaidīti devušas kādu labumu, tās tāpēc nav vērtējamas kā labas; nereti jau arī kaitīgais bijis par glābiņu.

XIII. (1) Un vēl: tas, kam katrā ziņā jābūt cilvēka īpašumā, ir jo labāks un vēlamāks, jo lielāks tas ir. Ja taisnīgums ir labums, neviens neapgalvos, ka tas kļūs labāks, ja tam ko atņems; (2) ja drošsirdība ir labums, neviens nevēlēsies, lai tā kaut kādā mērā tiktu mazināta. Tātad arī dusmas ir jo labākas, jo tās lielākas – kurš gan noraidītu kāda labuma pieaugumu? Un tomēr nav lietderīgi, ka tās pieaug, tātad arī ne, ka tās eksistē; tas nav nekāds labums, kas palielinoties kļūst par ļaunumu.

(3) “Dusmas ir noderīgas,” saka, “jo padara cilvēkus kareivīgākus.” – Tas attiecas arī uz dzērumu, jo tas dara viņus nekaunīgus un pārdrošus un daudzi kaujā bijuši labāki, nebūdami gluži skaidrā. Tādā veidā tik vēl saki, ka arī fiziskajam spēkam nepieciešams ārprāts, gara slimība, tāpēc ka trakošana to bieži vairo. (4) Un bailes?

Vai tās nav ne reizi vien paradoksālā kārtā padarījušas cilvēku drosmīgu, un vai bailes no nāves nav arī lielākos glēvuļus skubinājušas mesties kaujā? Bet dusmas, skurbums, bailes un cits tamlīdzīgais ir neglīti un nedroši mudinātāji un nerada drošsirdību, kam netikumi necik nav vajadzīgi; taču tie mazliet uzmundrina parasti kūtru un glēvu dvēseli. (5) Dusmodamies drošsirdīgāks kļūst tikai tas, kas bez dusmām nebūtu bijis drošsirdīgs. Tādējādi dusmas nevis nāk drošsirdībai palīgā, bet ir tās aizstājējs. Un vai nav tā, ka dusmas, ja tās būtu kāds labums, atnāktu tieši pie vispilnīgākajiem cilvēkiem? Tomēr visstiprākā nosliece uz dusmām ir maziem bērniem, veciem cilvēkiem un slimniekiem – viss vārgais pēc savas dabas labprāt žēlojas.

XIV. (1) “Tā nevar būt,” saka Teofrasts, “ka krietns vīrs nesadusmojas uz sliktiem cilvēkiem.” – Tādā kārtā ikviens būtu jo ātrāks dusmās, jo labāks viņš ir. Nē, gluži otrādi: viņš tad būs jo mierīgāks un brīvs no kaislībām un jebkura naida pret citiem. (2) Patiešām – kāds viņam pamats ienīst cilvēkus, kas izdarījuši kādu pārkāpumu, jo viņus uz tamlīdzīgu kļūdišanos vedina tikai maldi? Prātīgs vīrs nemēdz ienīst cilvēkus, kas maldās; citādi viņš arī ienīdis pats sevi. Lai viņš apdomā, cik bieži pats rikojas pretēji morālei, cik daudz no tā, ko darījis, prasa piedošanu, un tad viņš dusmosies arī uz sevi. Neviens taisnīgs tiesnesis nepasludinās paša lietā citādu spriedumu kā cita lietā. (3) Neatradīsies neviens, apgalvoju, kas varētu sevi attaisnot, un ikviens, kas sauc sevi par bezvainīgu, atsaucas drīzāk uz kādu liecinieku nekā uz savu sirdsapziņu. Cik daudz cilvēcīgāk ir izturēties pret pārkāpumu izdarītājiem laipni un tēvišķīgi un viņus nevis vajāt, bet saukt atpakaļ! Ja kāds cilvēks, nezinot ceļu, klist pa taviem tīrumiem, ir labāk viņu aizvest uz pareizo ceļu nekā padzīt.

XV. (1) Tātad cilvēks, kas izdara pārkāpumu, ir jālabo gan ar pamācību, gan ar spēku, gan maigi, gan skarbi un jāpadara labāks kā sev, tā citiem – ne bez sodīšanas, bet bez dusmām; jo kurš gan dusmosies uz to, kuru ārstē?

“Bet,” sacīsi, “viņus nevar labot; nekas viņos nav pakļāvīgs, nekas viņos nepaver cerības uz pānākumiem.” – Tad no cilvēku sabiedrības lai tiek aizvākti, kas padarīs sliktāku visu, kam pieskaras, un lai viņi pārstāj būt slikti tajā vienīgajā veidā, kādā viņi to spēj, bet lai tas notiek bez nauda. (2) Kāds gan man ir pamats ienīst to, kam izdaru lielāko pakalpojumu, viņu izglābdams no viņa paša? Vai tad kāds ienīst savus miesas locekļus, tos nogriezdams? Tās ir nevis dusmas, bet sāpīga dziedināšana. Trakus suņus mēs nositam; spītīgu un nesavaldāmu vērsi nokaujām; slimīgus lopus lemjām nazim, lai tie neaplaiz ganāmpulku; izdzimumus iznīcinām un noslicinām pat bērnus, ja tie piedzimst vārgi un kropli. Un tās ir nevis dusmas, bet saprāts, kas atdala kaitīgo no veselā. (3) Sodītājam vismazāk klājas dusmoties, jo sods veicina labošanu it īpaši tad, kad tas pamatojas uz skaidru spriedumu. Tāpēc Sokrats saka savam vergam: “Es tēvi nopērtu, ja nebūtu dusmīgs.”²⁰ Verga pamācīšanu viņš atlika uz apdomīgāku brīdi; tajā brīdī viņš pamācīja pats sevi. Kurš gan spēs apvaldīt savu kaislību, ja pats Sokrats neuzdrošinājās ļauties dusmām?

XVI. (1) Tāpēc maldošos un noziedzīgu cilvēku savaldīšanai nevajag dusmīga sodītāja, jo, tā kā dusmas ir dvēseles vaina, pārkāpumus neklājas labot pārkāpējam. “Kā tā? Tad lai nedusmojos uz laupītāju? Kā tā? Tad lai nedusmojos uz indētāju?” – Nē, es taču neesmu dusmīgs uz sevi, kad nolaižu sev asinis. Ikvienu soda veidu izmantoju kā dziedinātāju līdzekli. (2) Tu vēl kavējies pirmajā maldu pakāpē un klūpi nevis smagi, bet bieži? Tevi mēģinās labot nopelums – vispirms divatā, tad sabiedrīks.

Tu jau esi nonācis pārāk tālu, lai tevi vēl varētu dziedināt vārdi? Tevi savaldīs ar publisku apkaunojumu. Tev jāpiemēro kas spēcīgāks, kaut kas tāds, ko jutīsi? Tevi izraidīs trimdā un nezināmās vietās. Tava jau iesīkstējusi nekrietnība prasa skarbākus līdzekļus? Valsts liks tevi saslēgt važās un ieslodzīt cietumā. (3) Tava dvēsele ir nedziedināma un virknē noziegumus citu pie cita, un tevi vairs nemudina iegansti, kuru sliktam cilvēkam nekad netrūkst, bet pietiekami liels iegansts ļaundarībai tev jau ir pati ļaundarība; tu esi uzsūcis sevī nekrietnību un to sajaucis ar savām iekšām tādā mērā, ka tā var rast izeju tikai kopā ar tām, un tu, nabaga cilvēk, jau sen ilgojies nāves? Mēs tev izdarīsim labu pakalpojumu – atbrīvosim no neprāta, ar kuru moki citus un mokies pats, un tev, kas dzīvojis sev un citiem par postu, piešķirsim vienīgo labumu, kas tev vēl palicis, – nāvi. Kālab lai dusmojos uz to, kam visvairāk palīdzu? Dažkārt labākais žēlsirdības veids ir nogalināšana. (4) Ja kā pieredzējis ārsts ienāktu kara hospitālī vai bagātnieka mājā, es nedotu visiem vienus un tos pašus priekšrakstus, ja viņiem būtu atšķirīgas slimības. Dažādas arī ir slimības, ko redzu tik daudzās dvēselēs. Esmu ataicināts ārstēt sabiedrību, un ikvienai slimībai jāpiemeklē savas zāles: šo lai dziedina kauns, šo – uzturēšanās citā zemē, šo – sāpes, šo – trūkums, šo – zobens. (5) Tātad – ja man kā amatpersonai arī jāapvelk nelaimes vēstītāja toga un ar trompetes signālu jāsasauca tautas sapulce,²¹ es uz tribūnālu došos nevis ārdīdamies un ar naidu, bet ar likumam piedienīgu seju un svinīgos vārdus bildišu drīzāk mierīgā un nopietnā balsī nekā niknā, un pavēli rīkoties došu nevis dusmīgi, bet stingri; kad likšu noziedzniekam nocirst galvu vai tēva slepkavu iešūt maisā,²² vai izpildīt nāvessodu karavīram²³ vai nostādīšu nodevēju un valsts ienaidnieku uz Tarpeja klints, es būšu brīvs no dusmām

un mani vaibsti un noskaņojums būs tādi paši, kā nogalinot čūskas un indīgus dzīvniekus.

(6) “Sodišanai vajadzīgs dusmīgums.” – Ko? Vai likums, tavuprāt, ir dusmīgs uz cilvēkiem, kurus tas nepazīst, kurus nav redzējis un kuru, tas cer, nekad nebūs? Tāpēc mums likuma gars jāpadara par savēju – tā likuma, kas nevis dusmojas, bet lemj. Ja krietnam vīram pieklājas dusmoties par nekrietniem darbiem, tad viņam arī pieklāsies skaust nekrietnu cilvēku veiksmi. Kas gan ir vēl neciešamāk kā tas, ka daži cilvēki vada spožu dzīvi un likteņa labvēlību papildnam bauda tādi, kam nevarētu piemeklēt pietiekami jaunu likteni? Bet krietns vīrs viņu labklājību vēros bez nenovīdības, tāpat kā bez dusmām vēro viņu noziegumus. Labs tiesnesis nosoda peļamu rīcību, bet nenīst.

(7) “Tātad kā? Kad gudrajam būs darīšana ar kaut ko tamlīdzīgu, vai tas tad neskars viņa dvēseli un tā nebūs satraukta vairāk kā parasti?” – Es pieļauju: tā jutīs vieglu, ne pārāk dziļu satraukumu, jo, kā saka Zēnons, arī gudra vīra dvēselē vēl pēc tam, kad brūce sadzijusi, paliek rēta. Tātad viņš manīs kādas kaislību nojausmas un ēnas, bet no pašām kaislibām viņš būs brīvs.

XVII. (1) Aristotelis norāda, ka zināmas kaislības, ja kāds tās pareizi izmanto, esot ieroču vietā.²⁴ Tas būtu pareizi, ja tās pēc izmantotāja ieskata varētu kā kara ieročus paņemt un atkal nolikt. Šie ieroči, ko Aristotelis piešķir tikumam, cīnās paši par sevi un negaida lietotāja roku; tie pārņem viņu īpašumā, nevis ir viņa īpašumā. (2) Mums nevajag nekādu citu līdzekļu – ar saprātu daba mūs pietiekami apbruņojusi. Ar to tā mums devusi stipru, pastāvīgu, paklausīgu ieroci, kas nav ne abpusgriezīgs, nedz var tikt vērsts pret savu īpašnieku. Saprāts ir pats par sevi pietiekams ne vien iepriekšējai paredzēšanai, bet arī rīcībai. Patiesi – kas gan ir vēl muļķīgāk kā

saprātam izlūgties palīdzību no ātrām dusmām, pastāvīgajam – no nedrošā, uzticamajam – no neuzticamā, veselajam – no slimā? (3) Vai tad arī tajos vienīgajos rīcības gadījumos, kur ātra dusmu iedarbība šķiet nepieciešama, saprāts pats par sevi nav daudz stiprāks? Saprāts, nospriedis, ka vajadzīga zināma rīcība, pie tā arī nelokāmi turas, jo tas neko labāku, ko likt savā vietā, neatradīs; tāpēc tas paliek pie reiz nolemtā. (4) Dusmām nereti liek atkāpties līdzcietība, jo tām nav izturīga spēka, bet ir tikai bezsaturīgs uzplūds un vētrains iesākums. Tās ir līdzīgas vējiem, kas paceļas no zemes un, upju un purvu uztverti, ir strauji, bet nav ilgstoši. (5) Dusmas sākas ar lielu sparū, bet, pirms laika pagurušas, noplok un, kaut gan nav domājušas ne par ko citu kā vien par nežēlību un nedzirdētiem mocību veidiem, tad, kad pienāk laiks sodīt, jau ir lauztas un vājas. Kaislība ātri apstiprinās, līdzsvarots ir saprāts. (6) Bet pat tad, kad dusmas ieilgst, tās dažkārt, izlējušas divu vai triju cilvēku asinis, pārstāj slepkavot, kaut gan ir vēl vairāki, kas pelnījuši nāvi. To pirmie triecieni ir spēcīgi; tā arī čūskām, tām izlienot no savām migām, inde ir bīstama, bet viņu zobi kļūst nekaitīgi, kad tos izsmēlušī atkārtoti dzēlieni. (7) Tātad cilvēki, kas vainīgi vienādos nodarījumos, nesaņem vienādu sodu, un bieži tas, kura nodarījums ir mazāks, saņem lielāku sodu, jo uzdūries svaigākām dusmām. Un tās ir viscaur nelīdzsvarotas – te aiziet tālāk, nekā vajag, te apstājas ātrāk, nekā nākas. Tās ir iecietīgas pret sevi un patvaļīgas spriedumos, neko negrib dzirdēt un neatstāj iespēju aizstāvēbai; tās paliek tajās pozīcijās, kuras reiz ieņēmušas, un neatkāpjas no sava sprieduma pat tad, kad tas ir aplams.

XVIII. (1) Saprāts piešķir laiku abām pusēm, tad pieprasa laiku pārdomām arī sev, lai būtu iespēja izdibināt patiesību; dusmas steidzas. Saprāts grib lemt, kā būtu

taisnīgi; dusmas grib, lai šķistu taisnīgi, ko tās izlēmušas. (2) Saprāts neskatās ne uz ko citu kā vien pašu lietu; dusmas ietekmējamās ar maznozīmīgiem momentiem un tādiem, kas uz lietu neattiecas. Kādi mierīgāki vaibsti, skaļāka balss, brīvāka valoda, elegantāks apģērbs, godkārkā aizstāvības risināšana, popularitāte tautā tracinā tās. Nereti tās notiesā apsūdzēto aiz naida pret aizstāvi; pat tad, kad patiesība tām tiek nolikta acu priekšā, tās mīl un glabā savus maldus; tās nevēlas tikt atspēkotas, kad uzsākušas ko nelāgu; nepiekāpība tām liekas cienījamāka nekā nožēla.

(3) Es pazinu Gnēju Pisonu – vīru, kas bija brīvs no daudziem trūkumiem, bet ļauns, un viņš noteiktības vietā deva priekšroku nelokāmai bardzībai. Viņš dusmās bija devis pavēli sodīt ar nāvi kādu kareivi, kas no atvaļinājuma atgriezies bez sava biedra, it kā viņš to, kuru neatveda, būtu nogalinājis, un, kad kareivis izlūdzās nedaudz laika pazudušā sameklēšanai, viņš to noraidīja. Notiesātais tika aizvests ārpus mūriem un jau sniedza savu skaustu, kad pēkšņi parādījās viņa biedrs, ko uzskatīja par nogalinātu. (4) Tad centurions, kas pārzina nāvessoda izpildi, liek sargam zobenu atkal iebāzt makstī un ved notiesāto atpakaļ pie Pisona, lai atbrīvotu Pisonu no vainas, jo kareivi no vainas atbrīvojis liktenis. Saskrienot milzīgam pūlim un visai nometnei jūsmīgi gaviļējot, tiek atvesti abi apskāvušies karabiedri. Pisons saniknots uzkāpj tribunālā un pavēl abus sodīt ar nāvi – gan kareivi, kas nav nogalinājis, gan to, kas nav gājis bojā. (5) Kas būtu vēl necienīgāk? Tāpēc ka viens cilvēks bija izrādījis nevainīgs, mira divi. Bet Pisons pielika klāt vēl trešo. Proti, viņš pavēlēja sodīt ar nāvi arī pašu centurionu, kas bija atvedis atpakaļ notiesāto. Viena cilvēka nevainīguma dēļ tai pašā vietā nāvei tika lemti trīs. (6) Ai, cik atjautīgas ir ātras dusmas, izgudrojot ieganstus savam neprātam!

“Tevi,” saka tās, “lieku sodīt ar nāvi, tāpēc ka esi ticis notiesāts; tevi – tāpēc ka biji par iemeslu biedra notiesāšanai; tevi – tāpēc ka nepaklausīji savam pavēlniekam, kad tev lika nogalināt.” Viņš izdomāja, kā pastrādāt trīs noziegumus, jo nebija atradis nevienu.

XIX. (1) Dusmīgumam, saku, piemīt šāda liela vaina: tas nepakļaujas vadīšanai; tas ir nikns uz pašu patiesību, ja tā parādās pret tā gribu. Ar kliegšanu un troksni un neapvaldītām visas miesas kustībām ātrās dusmas vajā cilvēkus, ko izraudzījušas par savu mērķi, apveltījot viņus arī ar lamām un zākām. (2) Saprāts tā nerikojas, bet, ja tā vajag, klusu un mierīgi iznīcina līdz pašiem pamatiem veselās saimes un iznīdē valstij postīgās ģimenes ar sievām un bērniem, nojauc pat viņu mājas un nolīdzina tās ar zemi, un izdeldē brīvības ienaidnieku vārdus. To visu tas paveiks, negriezdams zobus un nekratīdams galvu, nedz darīdams ko tiesnesim nepiedienīgu, kura vaibstiem jābūt īpaši mierīgiem un apvaldītiem tad, kad tas pasludina svarīgu spriedumu. (3) “Kālab tev vajag,” saka Hieronims, “ja gribi kādu sist, vispirms kodīt lūpas?” Un ja viņš būtu redzējis kādu prokonsulu nolecām no tribunāla, izraujam liktoram no rokām fascijus un saplēšam savas drēbes, tāpēc ka cita drēbes tika saplēstas pārāk lēni? (4) Kālab apgāzt galdu? Kālab sviest zemē kausus? Kālab triekt galvu pret kolonnām? Kālab plēst matus un dauzīt gurnus un krūtis? Cik lielām, tavuprāt, jābūt tādām dusmām, kas vēršas pašas pret sevi, tāpēc ka tās neizlaužas pret citu tik ātri, kā grib? Tādus tur ciet apkārtējie cilvēki un lūdz viņus tikt galā pašiem ar sevi. (5) Nekā tāda nedara tas, kas, brīvs no dusmām, uzliek ikvienam sodu, kādu viņš pelnījis. Viņš bieži palaiž cilvēku, kuru notver izdarām pārkāpumu, nesodītu. Ja nožēla par nodarījumu paver labas cerības, ja viņš saprot, ka nelietīgums nenāk no pašām dzilēm, bet, tā

sakot, ir tikai dvēseles virspusē, viņš piešķirs tam neso-dāmību, kas nenāks par ļaunu ne tās saņēmējam, ne piešķirējam.

(6) Reizēm viņš uz smagiem noziegumiem reaģēs saudzīgāk nekā uz mazākiem, ja vieni izdarīti nevis aiz cietsirdības, bet kādā vājuma brīdī, bet otriem pamatā ir slēpts, maskēts un iesīkstējis viltus. Diviem cilvēkiem, kas izdarījuši vienādu pārkāpumu, viņš nepiemēros vienādu sodu, ja viens pārkāpumu izdarījis aiz vieglprātības, otrs – ar nolūku kaitēt. (7) Katrā sodīšanas reizē viņš allaž ievēros principu, ka vienā gadījumā sods tiek izmantots ļaundaru labošanai, citā – viņu izdeldēšanai. Abos gadījumos viņš raudzīsies nevis pagātnē, bet nākotnē, jo, kā saka Platons, neviens gudrs cilvēks nesoda tāpēc, ka izdarīts pārkāpums, bet tāpēc, lai tāds vairs netiktu izdarīts; pagājušo atsaukt atpakaļ taču nevar, nākamais tiek novērsts.²⁵ Un viņš liks sodīt ar nāvi, visiem redzot, tos, kurus grib parādīt kā grūti labojamas nekrietnības piemērus, ne vien tāpēc, lai viņi ietu bojā paši, bet lai ar savu bojāeju atbaidītu citus. (8) Tu redzi, cik brīvam tam, kam tas viss ir jāizsver un jānovērtē, jābūt no jebkura satraukuma, kad viņš stājas pie tā, kas prasa vislielāko apdomību, – pie varas pār dzīvību un nāvi. Ir slikti dusmīgam cilvēkam uzticēt zobenu.²⁶

XX. (1) Nevar spriest arī tā, ka dusmas piešķir zināmu dvēseles lielumu, jo tas ir nevis lielums, bet pampums. Arī ķermeņos, kas uzblīduši no pārāk liela kaitīga šķidruma daudzuma, slimība rada nevis pieaugumu, bet postīgu pārpilnību. (2) Visi, ko ārprāts paceļ pāri cilvēciskai domāšanai, tic, ka viņos rosās kas augsts un cildens, bet tam trūkst jēlkāda droša pamata – kas izslējies bez fundamenta, tiecas uz sabrukumu. Dusmām nav uz kā stingri nostāties, jo tās nerodas no kā droša un paliekoša, bet ir gaisīgas un tukšas un no dvēseles lieluma ir

tikpat tālu kā pārgalvība no drošsirdības, iedomība no pašpaļāvības, drūmums no nopietnības, cietsirdība no stingrības. (3) Atšķirība starp cildenu garu un lepnīgu, apgalvoju, ir liela. Dusmīgums netiecas ne pēc kā plaša un skaista; gluži otrādi – tas, kā man šķiet, apzinādamies savu vārgumu un nožēlojamo nespēku, bieži vien ir slimīgi jūtīgs, tāpat kā slima, augoņiem pārklāta miesa, kas liek ievaidēties pēc visvieglākā pieskāriena. Tādējādi dusmas lielākoties ir sieviešu un bērnu trūkums. “Bet tāds gadās arī vīriešiem.” – Jā, jo arī vīriešiem ir bērnišķīgi un sievišķīgi raksturi. (4) “Tad kā? Vai cilvēki dusmās reizēm nebilst vārdus, kas tiem, kuri nezina, kas ir patiesi dvēseles lielums, šķiet nākam no lielas dvēseles? Piemēram, pazīstamais drausmīgais un derdzīgais teiciens “Lai ienīst, ja tik baidās”.²⁷ – Zini – tas rakstīs Sullas laikā. Nezinu, kura vēlme pašam bija postīgāka – lai viņu ienīst vai lai no viņa baidās. “Lai ienīst!” Te viņam iešāvās prātā, ka pienāks laiks, kad viņu nolādēs, pret viņu sazvērēsies, viņu gāzīs. Un ko viņš piemetināja? Lai dievi viņu soda – tādu naida cienīgu līdzekli viņš atradis! “Lai ienīst...” Un tālāk? Ja tik klausu? Nē. Ja tik piekrīt? Nē. Tad ko? “Ja tik baidās”! Par tādu cenu es pat negribētu tikt milēts. (5) Tas, tavuprāt, ir liela gara izpaudums? Tu maldies, jo tas nav nekāds lielums – tās ir šausmas.

Tev nav pamata ticēt dusmīgo vārdiem – viņi ir skaļi un draudīgi, bet gars viņiem glēvum glēvs. (6) Tāpat tev nav jāuzskata par patiesu, kas sacīts ļoti daiļrunīgā Tita Līvija rakstos: “Drīzāk diža nekā krietna rakstura vīrs.” Šie momenti nav šķirami: raksturs būs vai nu arī krietns, vai nebūs dižs, jo saprotu dvēseles lielumu kā kaut ko nesatricināmu, iekšēji stingru, no pašiem pamatiem līdzsvarotu un stipru – tā visa nevar būt nekrietnos raksturos. (7) Tādi cilvēki var būt briesmīgi, trokšņaini un

postīgi, bet lieluma, kura balsts un spēks ir krietnums, tiem nebūs. Tiesa, ar savu valodu, izturēšanos un visu ārējo stāju viņi radīs lieluma iespaidu; (8) viņi pateiks kaut ko tādu, ko tu varētu atzinīgi vērtēt, piemēram, Gājs Cēzars²⁸. Viņš sadusmojās uz debesīm, tāpēc ka negaiss pārmāca pantomīmus, kurus viņš cītīgāk atdarināja nekā skatījās, un, kad zibeņi – katrā ziņā nepietiekami trāpīgi – izbiedēja viņa dzīru sabiedrību, viņš izaicināja Jupiteru uz cīņu, turklāt uz dzīvību un nāvi, izkļegdams pazīstamo Homēra vārsmu:

Pacel tu mani, vai celšu es tevi.²⁹

(9) Kāds neprāts! Viņš iedomājās, ka pat Jupiterš nespēj viņam kaitēt vai viņš spēj kaitēt arī Jupiteram. Es nedomāju, ka šie viņa vārdi bijuši pārāk nenožīmīgi savvērnīku³⁰ apņēmības stiprināšanā, jo panest cilvēku, kas nepanes Jupiteru, likās galējā pacietības robeža.

XXI. (1) Tātad dusmās nav nekā liela, nekā cildena, pat tad ne, kad tās liekas kaismīgas un nievā dievus un cilvēkus. Ja kāds domā, ka dusmas rada lielu garu, tad lai viņš arī domā, ka to pašu spēj greznumkāre: tā vēlas sēdēt uz ziloņkaula krēsliem, tērpties purpurā, mājot zem zelta jumtiem, pārceļt zemes, aizsprostot jūras, pārvērst upes ūdenskritumos, gaisā pakarināt dārzus. (2) Tad lai viņš domā, ka arī mantkāre ir liela gara pazīme: tā guļ uz zelta un sudraba kaudzēm, apstrādā laukus, ko varētu saukt par provincēm, un tai atsevišķu pārvaldnieku pārzinā ir plašākas zemes nekā konsulu lozējot saņemtās.³¹ (3) Tad lai viņš domā, ka arī jutekliskā iekāre ir liela gara pazīme: tā pārpeļd jūras šaurumus,³² bariem rūnī zēnus un, nicinot nāvi, nonāk zem laulātā drauga zobena. Tad lai viņš domā, ka arī godkāre liecina par lielu garu: tā neapmierinās ar viena gada amatiem; ja tas būtu iespējams, tā gribētu aizpildīt amatpersonu sarakstus ar

vienu vienīgu vārdu un izvietot pa visu pasauli savus goda uzrakstus. (4) Tas viss, lai arī cik tālu attīstoties un sniedzoties, ir kas aprobežots, nožēlojams un zems. Vienīgi tikums ir augsts un cildens, un nekas nav liels, ja tas reizē nav arī miera pilns.

II grāmata

I. (1) Pirmajai grāmatai, Novāt, bija pateicīgāka viela, jo nolaišanās pa trūkumu lejupslīdes ceļu ir viegla. Tagad mums jāķeras pie sausākas vielas; proti, vaicājam, vai dusmas sākas uz sprieduma pamata vai impulsīvi, tas ir, vai tās izraisās apzināti vai, tāpat kā daudz kas cits mūsos, rodas, mums to neapzinoties. (2) Iztirzājumam jānokāpj līdz šā jautājuma aplūkošanai, lai pēc tam varētu pacelties pie citiem – augstākiem momentiem. Arī mūsu ķermenī vispirms taču tiek sasaistīti kopā kauli, cīpslas un locītavas, kas ir balsti visam un nepieciešami dzīvībai, bet nebūt nav glīti pēc skata; tad nāk tās daļas, no kurām atkarīga sejas un ārienes pievilcība, un tikai pēc tā visa pār pilnīgi izveidoto ķermeni vēl izlist tas, kas visvairāk piesaista mūsu skatienus, – krāsa.

(3) Nav šaubu, ka dusmas izraisa pāridarījuma priekšstats, taču vaicājam, vai tās tieši seko pašam priekšstatam un izlaužas, nepiedaloties dvēselei, vai tiek izraisītas ar tās piekrišanu. (4) Mēs uzskatām, ka tās neko neuzdrīkstas pašas no sevis, bet rikojas tikai ar dvēseles atbalstu, jo veidot priekšstatu par pieredzētu pāridarījumu un vēlēties atmaksāt par to, un saistīt kopā abus momentus – ka nedrīkstēja mūs aizvainot un ka nepieciešams atriebties – nav tāda impulsa ziņā, kas rodas bez mūsu gribas. (5) Pirmais ir kas vienkāršs, otrs – no vairākiem elementiem sastāvošs komplekss; cilvēks ko ievērojis –

sašutis – nosodījis – atriebjas: tas viss nevar notikt, ja dvēsele nav atzinusi, kas to skāris.³³

II. (1) “Uz ko,” vaicāsi, “tēmēts šis pētījums?” – Uz to, lai mēs zinātu, kas ir dusmas. Proti, ja tās ceļas pret mūsu gribu, tās nekad nepakļausies saprātam. Jebkuras sajūtas, kas nerodas pēc mūsu gribas, ir nepieņemamas un neizbēgamas, kā, piemēram, drebuļi, kad cilvēku apšļāc ar aukstu ūdeni, kā nepatika pret zināmiem piešķārieniem; saņemot sliktas ziņas, mati saceļas stāvus; izdzirdot bezkaunīgus vārdus, seju pārklāj sārtums, un, veroties bezdibenī, norēibst galva. Tā kā neviena no šīm parādībām nav mūsu varā, nekādi prāta apsvērumi nespēj mūs pārliecināt, lai neļaujam tām vaļū. (2) Dusmām liek atkāpties pamācības, jo tās ir gribai pakļauts trūkums un nepieder pie tām parādībām, kuras izriet no zināmiem cilvēku likteņa nosacījumiem un tāpēc atgadās arī visgudrākajiem un pie kurām jāpieskaita arī šis pirmais dvēseles satricinājums, kas mūs skar pēc tam, kad esam guvuši priekšstatu par pārestību. (3) Tas pārņem mūs arī teātra izrāžu laikā un lasot par seno laiku notikumiem. Bieži, liekas, dusmojamies par Klodiju, kas izraida Ciceronu, un par Antoniju, kas viņu nogalina.³⁴ Kurš nejūt sašutumumu par Marija ieročiem,³⁵ par Sullas proskripcijām? Kurš nejūt naidu pret Teodotu un Ahillu, un pašu bērnu, kas uzdrošinājies pastrādāt nebērnišķīgu noziegumu?³⁶ (4) Mūs dažkārt uzbudina dziedāšana un ātrs ritms, un kara tauru skaņas; mūsu dvēseli satrauc baisma glezna un drūmais nāvessodu, kaut arī pavisam taisnīgu, izpildes skats. (5) Tāpat arī smejamies, kad smejas citi; mums uzvēdī skumjas sērotāju pulks, un mēs uztraucamies par citu cilvēku strīdiem. Tomēr šīs izjūtas nav dusmu izpausmes, tāpat kā tās nav skumjas, kas, uz skatuves vērojot kuģa bojāeju, mums liek saraukt pieri, tāpat kā tās nav bailes, kas liek notrīcēt mūsu sirdij, kad lasām, ka

Hannibals pēc Kannām³⁷ ielenc Romas mūrus, bet tie visi ir dvēseles satraukumi, kura negrib tikt satraukta; tās nav kaislības, bet kaislību sākumi un priekšspēles. (6) Tā pašā miera laikā jau togu apvilkušam kādreizējam karavīram liek ausīties taures skaņas un kara zirgus dara tramīgus ieroču šķinda. Stāsta, ka Aleksandrs, Ksenofontam³⁸ skandinot flautu, sniedzies pēc ieročiem.

III. (1) Nekas no tā, kas satrauc mūsu dvēseli nejauši, nav dēvējams par kaislību; dvēsele, tā sakot, to drīzāk pacieš nekā izraisa. Tātad kaislība nozīmē nevis satraukties, kad paveras priekšstati par kaut ko, bet ļauties tiem un sekot šādam nejaušam rosinājumam. (2) Ja kāds nobālēšanu, birstošas asaras, seksuālu uzbudinājumu, dziļu nopūtu, acu pēkšņu iedzirkstīšanos vai tamlīdzīgas parādības uzskata par kaislības pazīmi vai noskaņojuma izpausmi, tad viņš maldās un nesaprot, ka tie ir tikai fiziski impulsi. (3) Tātad arī ļoti drošsirdīgs cilvēks apbruņodamies parasti nobāl, arī visdrosmīgākajam kareivim, izdzirdot kaujas signālu, mazliet trīc ceļi, arī lielam karavadonim pirms kaujas vienību sadursmes daudzās sirds, un visdairunīgākajam oratoram, kad viņš taisās uzsākt runu, rokas un kājas kļūst aukstas. (4) Dusmas nedrīkst modināt vien, tām arī jāizlaužas uz āru, jo tas ir uzbrukuma impulss, bet tāds nekad neeksistē bez gribas piekrišanas, jo nevar būt, ka jautājumu par atriebi un sodu risina, dvēselei nezinot. Kāds cilvēks uzskata sevi par aizvainotu un grib atriebties, bet kaut kāds iemesls viņu attur, un viņš tūdaļ atkal nomierinās. To saucu nevis par dusmām, bet par dvēseles satraukumu, kas pakļaujas saprātam; dusmas ir tas, kas pārlec saprātam pāri un aizrauj to sev līdzī. (5) Tātad tas pirmais dvēseles savīļņojums, ko izraisījis pāridarījuma priekšstats, ir tikpat mazā mērā dusmas kā pats pāridarījuma priekšstats. Uzbrukuma impulss, kas tam seko un pāridarījuma priekšstatu ne vien uztvēris,

bet arī atzinis, – tās ir dusmas, dvēseles satraukums, kura pēc savas gribas un sprieduma tiecas pēc atriebes. Nav nekādu šaubu, ka bailēm padomā ir bēgšana, dusmām – uzbrukums; tāpēc izsver, vai tu tiešām domā, ka iespējams bez prāta piekrišanas tiekties pēc kā vai vairīties no kā.

IV. (1) Lai tu zinātu, kā kaislības sākās, aug un izlaužas: pirmā ierosme nav pakļauta gribai – tā ir it kā sagatavošanās kaislībai, zināms piedraudējums; otrā saistīta ar gribu, taču ne stūrgalvīgu, apmēram šādi: man nākas atriebties, jo esmu ticis aizvainots, vai – viņam pienākas sods, jo izdarījis noziegumu; trešā ierosme jau ir nevaldāma – tā grib atriebties nevis tad, kad nākas, bet jebkurā gadījumā un pilnībā pievārējusi prātu. (2) No minētā pirmā trieciena dvēselei izvairīties ar saprātu nevaram, tāpat kā nevaram izvairīties arī no tā, kas, kā sacijām, notiek ar ķermeni, – lai mums neliek žāvāties citu žāvāšanās, lai nesamiedzam acis, kad tām pēkšņi piegrūž pirkstus. Ar tādām parādībām saprāts nespēj tikt galā – varbūt tās vājina pieradums un pastāvīga modrība. Minēto otro ierosmi, kas rodas uz sprieduma pamata, spriedums arī izbeidz.

V. (1) Un tagad vēl jāizpētī jautājums, vai cilvēki, kas parasti trako un gūst prieku no cilvēku asinīm, dusmojas, kad nogalina tos, no kuriem nav pieredzējuši nekādu pārestību, arī paši neuzskatīdami, ka to pieredzējuši; tādi cilvēki bija Apollodors un Falarids.³⁹ (2) Tās nav dusmas, tā ir mežonība, jo nedara ļaunu pieredzētas pārestības dēļ, bet ir gatava pat paciest tādu, ja vien spēj darīt ļaunu, un tiecas šaustīt un saplosīt gabalos, nevis lai atriebtos, bet sava prieka pēc. (3) Kāpēc tā notiek? Šā ļaunuma sakne ir dusmas, kas, bieži liktas lietā un pārsātinātas, nonāk tiktāl, ka aizmirst žēlsirdību un izmet no sirds jebkuras cilvēciskas saistības, un beigās pāriet cietsirdībā. Šie cilvēki tātad smejas un priecājas, un gūst

lielu baudu; viņi, būdami nežēligi laika kavēkļa pēc, izskatā visbiežāk nemaz nav līdzīgi dusmīgajiem. (4) Hannibals, kad redzējis grāvi, pilnu ar cilvēku asinīm, esot teicis: "Kāds brīnišķīgs skats!" Cik vēl daudz skaistāks tas viņam būtu licies, ja viņš ar tām būtu piepildījis kādu upi vai ezeru! Kas tas par brīnumu, ka tevi⁴⁰ īpaši saista šis skats, ja esi dzimis asinsizliešanai un no bērna kājas radināts pie slepkavošanas! Tevi pavadīs liktenis, kas divdesmit gadus vēlīgs tavai nežēlibai, un visur pavērs tavām acīm tīkamo ainu; to redzēsi gan pie Trasimēna ezera,⁴¹ gan pie Kannām un beigās pie tavas Kartāgas.⁴² (5) Kad nesen Voless, Āzijas prokonsuls dievišķā Augusta valdīšanas laikā, bija licis vienā dienā nogalināt ar cirvi trīssimt cilvēku, viņš, lepnu vaigu staigādams starp liķiem, it kā būtu paveicis ko lielisku, ievēribas cienīgu, iesaucās grieķiski: "Kāds ķēnišķīgs darbs!"⁴³ Ko gan viņš būtu darījis, būdams ķēniņš? Tās nebija dusmas, bet kāds lielāks un nedziedināms ļaunums.

VI. (1) "Tāpat kā tikums," saka, "izturas labvēlīgi pret visu godīgo, tam jādusmo visam nekrietnajam." – Un ja nu vēl teiktu, ka tikumam jābūt gan zemam, gan augstam? Bet tieši to apgalvo tas, kas vēlas tikumu ir augstu paceltu, ir zemu nospiestu, jo prieks par krietnu rīcību ir cildens un lielisks, dusmas par citu pārkāpumiem – maziskas un aprobežotas. (2) Tikums nekad nenonāks tiktāl, ka, apvaldīdams netikumus, atdarinātu tos; tas uzskata par sodāmām pašas dusmas, kas necik nav labākas, bieži pat sliktākas nekā pārkāpumi, par kuriem tas dusmojas. Būt priecīgam, liksmam ir tikuma raksturīga un dabiska īpašība; dusmas neatbilst tā cieņai, tāpat kā tai neatbilst skumjas. Bet skumjas ir dusmīguma pavadonis, un pie tām nonāk jebkuras dusmas vai nu nožēlas, vai sakāves rezultātā. (3) Un, ja gudrā cilvēka dabā būtu dusmoties par pārkāpumiem, viņš dusmosies vairāk

par lieliem pārkāpumiem un dusmosies bieži; no tā izriet, ka gudrais ne vien dusmosies, bet būs pat dusmīgas dabas. Bet, ja tomēr ticam, ka gudra vīra dvēselē nav vietas nedz lielām, nedz biežām dusmām, kāds tad mums būtu pamats viņu no šīs kaislības neatbrīvot visā pilnībā? (4) Nevar taču būt nekāda kritērija, ja viņam jādusmojas atbilstoši ikviena nodarījumam, jo viņš vai nu būs netaisnīgs, ja vienādā mērā dusmosies par nevienādiem nodarījumiem, vai ļoti dusmīgas dabas, ja iesvilsies ikreiz, kad pārkāpumi dod pamatu dusmām.

VII. (1) Un kas ir vēl necienīgāk par to, ka gudrā noskaņojums būtu atkarīgs no citu nelietības? Vai dižais Sokrats nespēs vairs atgriezties mājās ar tādu pašu vaigu, ar kādu atstājis tās? Bet, ja gudrajam jādusmojas par nekrietniem darbiem, jāsatraucas un jāsadrūmst par noziegumiem, tad nav nekā nelaimīgāka par gudro; viss mūžs viņam paies dusmīgā noskaņojumā un bēdās. (2) Vai tad vispār būs tāds mirklis, kad viņš neieraudzīs nekā nosodāma? Ikreiz, kad viņš izies no mājām, viņam būs jāstaigā starp noziedzīgiem, mantkāriem, izšķērdīgiem un bezkaunīgiem un šo īpašību dēļ laimīgiem cilvēkiem; viņa acis nekur nevērsies, nesastapdamas nekā sašutuma cienīga; viņam aptrūksies spēka, ja piespiedīs sevi dusmoties ikreiz, kad to prasa kāds iemesls. (3) Šie daudzie tūkstoši, kas steidzas uz forumu, dienai austot, – cik nelietīgas ir viņu prāvas, cik vēl nelietīgāki viņu advokāti! Viens apstrīd sava tēva lēmumus, kaut gan viņam labāk vajadzētu kļūt to cienīgam, cits tiesājas ar savu māti, vēl cits atnāk, lai uzrādītu noziegumu, kurā viņš pārāk acīmredzami pats ir vainīgs; tiek izraudzīts tiesnesis, kas piespriedīs sodu par to, ko pats izdarījis, un klausītāji, aizstāvja skaidrās valodas pavadināti, atbalsta netaisnu lietu.

VIII. (1) Bet kālab man stāstīt par visu atsevišķi? Kad redzi forumu stāvgrūdām cilvēku pilnu un visu lielo pūli

drūzmējamies sapulču laukumā, un to cirku, kur rādās bezmaz visa tauta, tad vari būt drošs, ka tur ir tikpat netikumumu, cik cilvēku. (2) To cilvēku starpā, kurus redzi pilsoņa togās, nav nekāda miera;niecīga labuma dēļ ikviens no viņiem pāvedināms uz otra pazudināšanu; katrs gūst peļņu, tikai darot pāri citam; veiksmīgo viņi ienīst, neveiksmīgo nicina; lielāku viņi necieš, mazākam ir neciešami; viņus urda dažādas iekāres; nelielas baudas vai laupījuma dēļ viņi labprāt redzētu iznīcinātu vai visu pasauli. Viņu dzīve rit kā gladiatoru skolā: ar ko dzīvo, ar tiem arī cīnās. (3) Tā ir plēsīgu zvēru kopa, tikai šie savā starpā ir miermīlīgi un atturas kost sev līdzīgajiem, bet cilvēki gūst apmierinājumu, saplosot cits citu. No bezvalodas dzīvniekiem viņi atšķiras tikai ar to, ka tie kļūst rāmi pret saviem barotājiem, bet cilvēku ārprāts aprij tos, kas viņus ēdina.

IX. (1) Gudrais nekad nepārstās dusmoties, ja viņš reiz sācis. Viss ir noziegumu un netikumu pilns; pārkāpumu ir pārāk daudz, lai būtu iespējams tos apturēt ar sodiem; cilvēki aizgūtnēm sacenšas nelietībā; ik dienas vēlme izdarīt pārkāpumus kļūst lielāka, bišanās no tiem mazāka; cieņa pret to, kas ir labāk un taisnīgāk, ir padzīta, un iekāre uzklūp visur, kur tai tīk. Noziegumus vairs nepastrādā slepus – tie notiek mūsu acu priekšā, un nelietība tādā mērā ienākusi sabiedrībā un guvusi tik lielu varu pār visu sirdīm, ka bezvainīgums ir nevis rets, bet tā vispār nav. (2) Un vai tad tie ir tikai atsevišķi cilvēki vai nedaudzi, kas pārkāpj likumu? No visām pusēm kā pēc signāla cilvēki cēlušies jaukt kopā taisnību un netaisnību.

No saimnieka drošs vairs nav viesis,
Sievastēvs baidās no znota, ir draudzība reta starp brāļiem.
Prāto vīrs, kā novākt tam sievu, šī savkārt – kā vīru.
Pamātes drausmas jauc nāvneseš indes, bet dēls jau
pirms laika

Tēva gadus jo rūpīgi pēti.⁴⁴

(3) Un cikniecīga ir šī visu noziegumu daļa? Dzejnieks nav aprakstījis ne vienas tautas armijas, kuras cīnās savā starpā, ne vecāku un bērnu atšķirīgos karavīru zvērestus, ne ar pilsoņa roku dzimtajai pilsētai pielikto uguni, ne naidīgu jātnieku barus, kas šaudās apkārt, meklējot ārpus likuma izsludināto slēptuves, ne saindētos avotus un ar cilvēka roku radītās sērgas, ne pret ielenktajiem vecākiem izvīrītus ierakumus, ne pilnos cietumus, ne ugunsgrēkus, kas pārvērš pelnos veselās pilsētas, ne postīgās tirānijas un slepenos plānus monarhiju un kopienu iznīcināšanai, ne rīcību, ko uzskata par cildināmu, bet kas ir noziegums, kamēr to vēl var apspiest, ne laupīšanu un izvīrtību, un miesaskārību, kas nesaudzē pat muti. (4) Tad nu pieskaiti pie tā arī nepatiesos zvērestus tautu attiecībās, lauztos līgumus un sagrābto laupījumu, kad nekāda pretestība nespēj to glābt no stiprāka, blēdības, zādzības, krāpšanas, uzticētas mantas piesavināšanos – tam visam nepietiktu ar triju forumu tiesām.⁴⁵ Ja vēlies, lai gudrais dusmojas tik, cik prasa noziegumu nekrietnums, tad viņam nevis jādusmojas, bet jātrako.

X. (1) Tu drīzāk domāsi, ka nav jādusmojas par kļūdām. Vai tad kādam vajadzētu dusmoties uz cilvēkiem, kas tumsā nedroši liek soļus? Uz kurliem, kas neklausa pavēlēm? Uz bērniem, kas atstāj novārtā savus pienākumus un kam prātā ir tikai rotaļas un vienaudžu muļķīgie joki? Vai tu gribētu dusmoties uz cilvēkiem par to, ka viņi ir slimi, ka kļūst veci, ka nogurst? Mirstīgo dzīves pārējo nepatīkšanu vidū ir arī šī: prāta aptumšošanās un ne vien maldišanās neizbēgamība, bet arī mīlestība uz maldišanos. (2) Lai nedusmotos uz katru atsevišķi, tev jāpiedod visiem, jābūt iecietīgam pret visu cilvēkdzimumu. Ja dusmojies uz jauniem un veciem cilvēkiem par to, ka viņi izdara pārkāpumus, tad dusmojies arī uz

maziem bērniem – viņi izdarīs pārkāpumus nākotnē. Bet vai tad kāds dusmojas uz bērniem, kuru vecums vēl nesaskata lietu atšķirības? Un būt cilvēkam ir vēl lielāks un patiesāks attaisnojums nekā būt bērnam. (3) Šāds ir noteikums, ar kādu esam piedzimuši: mēs esam būtnes, kas pakļautas tikpat dvēseles, cik miesas slimībām; mēs gan neesam ne truli, ne kūtri, bet slikti izmantojam sava prāta asumu un kļūstam cits citam par trūkumu paraugiem. Ja kāds seko citiem, kas pirms viņa izraudzījušies nepareizu ceļu, vai viņam tad nebūs attaisnojums, ka apmaldījies kopā ar visiem? (4) Pret atsevišķiem kareivjiem virspavēlnieks liek lietā visu savu stingrību, bet jāpiedod, kad dezertējis viss karaspēks. Kas tad pasargā gudro no dusmošanās? Lielais pārkāpēju skaits: viņš saprot, cik netaisni un bīstami dusmoties par trūkumu, kas piemīt visai sabiedrībai.

(5) Kreiz, kad Hērakleits izgāja no mājām un visapkārt ap sevi redzēja tik daudz cilvēku, kas nožēlojami dzīvoja, nē – nožēlojami gāja bojā, viņš apraudājās un viņam bija žēl visu priecīgo un laimīgo pretimnācēju; viņš bija maigas dabas, bet pārāk vājš un pats viens no tiem, ko vajadzēja žēlot. Turpretī Dēmokrits nekad neesot rādījies sabiedrībā nesmiedamies; tik lielā mērā viņam nekas, ar ko cilvēki nopietni nodarbojās, nelikās nopietns. Un vai tur ir vieta dusmām, kur par visu vai nu jāsmejas, vai jāraud?

(6) Gudrais nedusmosies uz cilvēkiem, kas izdara pārkāpumus. Kāpēc? Tāpēc, ka viņš zina, ka neviens nepiedzimst gudrs, bet tāds kļūst, zina, ka ikvienā laikmetā tikai pavisam nedaudzi izveidojas gudri, tāpēc, ka viņš pilnībā izprot cilvēka dzīves nosacījumus; neviens, kas ir savā prātā, nedusmo dabai. Vai tad viņš brīnīsies, ka meža brikšņos nekarājas āboli? Ka ērkšķu krūmi nav derīgu augļu pilni? Neviens nedusmojas, kur pati daba

aizstāv trūkumus. (7) Tā tad gudrais izturas miermīlīgi un iecietīgi pret kļūdām; viņš ir nevis pārkāpēju ienaids, bet labotājs un ik dienas iziet no mājām ar šādām domām: "Es sastapšu daudzus, kas ir viņa verdzībā, daudzus baudkārus, daudzus nepateicīgus, daudzus mantkārus, daudzus, kurus trenkā godkāres fūrijas." Viņš to visu uzlūkos tikpat labvēlīgi kā ārsts savus slimniekus. (8) Vai cilvēks, kura kuģim izļodzījušies salaidumi un tajā sūcas daudz ūdens, sadusmosies uz jūrniekiem un pašu kuģi? Viņš drīzāk nāk talkā un daļai ūdens nosprosto pieeju, daļu izsmēļ, aizdrīvē redzamos caurumus un pūlas tikt galā ar slēptiem, pa kuriem sakrājas ūdens, un nemitēsies tāpēc, ka tik, cik izsmelts, atkal rodas no jauna. Pret pastāvīgiem, nebeidzamiem ļaunumiem vajadzīga pacietīga palīdzība, nevis lai darītu tiem galu, bet lai tie negūtu virsroku.

XI. (1) "Dusmas ir noderīgas," saka, "tāpēc ka tās izbēg nicinājumam, tāpēc ka tās atbaida ļaunos." – Pirmkārt, dusmas, ja tās spēj tik, cik piedraud, tieši tāpēc, ka ir briesmīgas, arī ir nīstamas; bet cilvēkam ir bīstamāk, ka no viņa baidās, nekā tikt nicinātam. Un, ja dusmas ir bezspēcīgas, tās jo vairāk pakļautas nicinājumam un neizbēg apsmieklam. Kas gan ir vēl neiedarbīgāk kā dusmu lēkmē pa tukšu ārdīties? (2) Otrkārt, ar to, ka zināmas lietas ir briesmīgākas, tās nekļūst vēlamākas, un es negribētu, lai par gudro teiktu: "Gudrajam ir tas pats ierocis, kas plēsīgiem zvēriem: no viņa baidās." Ko? Vai nebaidās no drudža, ģikts, ļaundabīga audzēja? Bet vai tāpēc tajos ir kas labs? Gluži otrādi: tas viss ir nicināms, riebiģs un neglīts, un tieši tāpēc no tā baidās. Un tā dusmas pašas par sevi ir derdzīgas un no tām necik nav jābaidās, taču cilvēki lielākoties baidās no tām kā mazi bērni no neglītas maskas. (3) Un ko teiksim par to, ka bailes vienmēr atgriežas pie to izraisītājiem un neviens, no kura

baidās, pats nav bez bailēm? Te varētu tev nākt prātā Laberija vārsmā, kas, pašā pilsoņkara mutulī celta priekšā teātrī, pievērta sev visas tautas uzmanību, it kā tā būtu vispārējā noskaņojuma izpausme:

Kā daudzi bīstas, tam no daudziem jābīstas.⁴⁶

(4) Tā lēmusi daba: kas ir liels, iedvesdams citiem bailes, tas nav brīvs no savām. Kā baidās lauvas, izdzirdot mazāko troksni! Visdrosmīgākos plēsīgos zvērus satrauc kāda ēna, skaņa vai neparasta smaka: viss, kas biedē, arī baidās. Tātad nevienam gudrajam nav pamata vēlēties, lai no viņa baidās, un uzskatīt dusmas par ko lielu tāpēc, ka tās izraisa bailes, jo cilvēki baidās arī no visnacināmākajām lietām, piemēram, no indēm, smirdošiem kauliem un kodieniem. (5) Un, tā kā ar spalvām apkarināta aukla aptur vislielākos plēsīgu zvēru barus un dzen tos uz slazdu, tad nav nekāds brīnums, ka tā šīs iedarbības dēļ nosaukta par biedēkli,⁴⁷ jo muļķa radījumus baida muļķīgais. Ratu kustība un riteņu griešanās iedzen lauvas atpakaļ krātiņā, un ziloņus biedē cūku urkšķēšana. (6) Un tā cilvēki baidās no dūsmām tāpat kā bērni no tumsas, kā plēsīgi zvēri no sarkanās spalvas. Dūsmām pašām par sevi nav nekā droša vai stipra, bet tās satrauc nenoturīgus garus.

XII. (1) “Ja tu gribētu izdeldēt dusmas,” saka, “tad dabas jāizdeldē nelietība, taču ne viens, ne otrs nav iespējams.” – Pirmkārt, cilvēks var nesalt, lai gan pēc dabas likumiem pastāv ziema, un neciest no tveices, lai gan pastāv karstie vasaras mēneši: viņu pret gadalaika grūtībām vai nu sargā labvēlīgi dzīvesvietas apstākļi, vai viņa fiziskais rādījums uzveic abas sajūtas. (2) Otrkārt, apgriez šo domu otrādi: cilvēkam no savas dvēseles jāiznīdē tikums, pirms uzņem tajā dūsmīgumu, jo trūkumi neiet kopā ar tikumiem un neviens nevar būt reizē dūsmīgs un

krietns vīrs, tāpat kā nevar reizē būt slimis un vesels. (3) "Nav iespējams," saka, "no dvēseles pilnībā izdeldēt dusmas, nedz arī to pieļauj cilvēka daba." – Un tomēr: nekas nav tik grūts un sarežģīts, ka cilvēka prāts ar to netiktu galā un nemitīgas pārdomas to nepārvērstu par ko ierastu, un nekādas kaislības nav tik mežonīgas un patstāvīgas, ka tās nevarētu apvaldīt ar pašdisciplīnu. (4) Lai arī ko sev pavēl gars, tas sasniedz to. Daži cilvēki panākuši, ka viņi nekad nesmaida; daži sev lieguši vīnu, citi – milas priekus, citi – jebkuru dzērienu; kāds cits, apmierinādamies ar īsu miegu, paildzina savu nomoda laiku nepagurstot; daži iemācījušies skraidīt pa ļoti tievām, slīpām virvēm un nest milzīgus smagumus, kas tikko atbilst cilvēka spēkam, nirt neizmērojamos dziļumos un panest ūdens spiedienu, ne reizi neievelkot elpu. (5) Ir tūkstoš citu lietu, kurās neatlaidība pārvar jebkuru šķērslī un parāda, ka nekas nav grūts, ko pats prāts liek sev paciest. Cilvēki, kurus nule minēju, vai nu vispār nav saņēmuši atalgojumu par savām tik neatlaidīgajām pūlēm, vai saņēmuši tām neatbilstošu – ko gan dižu panāk cilvēks, kas vingrinājies staigāt pa novilkto virvi, uzkraut savam pakausim milzīgu nastu, nepakļaut savas acis miegam, iespieties jūras dzīlēs? – un tomēr viņš neatlaidīgos pūliņos sasniedz savu mērķi, kas viņam neko lielu neienes. (6) Un *mēs* lai neaicinām talkā savu pacietību, kad mūs gaida tik liela balva – laimīgas dvēseles nesatricināms miers? Cik daudz gan nozīmē izbēgt šim milzīgajam ļaunumam – dusmām – un līdz ar to ārprātam, mežonīgumam, cietsirdībai, trakošanai un citiem šīs kaislības pavadoņiem!

XIII. (1) Mums nav nekāda pamata meklēt aizstāvību un aizbildinājumu savai nesavaldībai, apgalvojot, ka tā ir vai nu noderīga, vai neizbēgama. Kuram netikumam galu galā trūcis aizstāvja? Tev nav pamata sacīt, ka

dusmas nav izskaužamas: mēs slimojam ar ārstējamām kaitēm, un mums, ja gribam laboties, palīdz pati daba, kas mūs radījusi pareizajam. Un ceļš uz tikumiem arī nav stāvs un nelīdzens, kā ir kādiem šķītis,⁴⁸ – pie tiem nokļūst pa līdzenu taku. (2) Es nenāku pie jums, lai melstu niekus. Ceļš uz laimīgu dzīvi ir viegls – tik ejiet pa to ar labām zīmēm un pašiem dieviem vēligi palīdzot! Ir daudz grūtāk darīt to, ko jūs darāt. Kas ir bezrūpīgāks nekā mierīgs prāts, kas prasa vairāk pūļu nekā dusmas? Kas ir brīvāks nekā lēnprātība, kas vairāk nodarbināts nekā nežēlība? Tiklumam ir brīvs laiks, baudkāre vienmēr aizņemta. Beidzot, glabāt visus tikumus ir viegli, piekopt netikumus prasa lielus līdzekļus. (3) No dusmām jāatbrīvojas – to daļēji atzīst arī tie, kas uzskata, ka tās mazināmas; lai tiekam visā pilnībā no tām vaļā, tās nekad nedos nekādu labumu. Bez tām vieglāk un taisnīgāk tiks izskausti noziegumi, ļaundari sodīti un uzvesti uz labāka ceļa. Gudrais visu pienācīgo paveiks bez kaut kā ļauna palīdzības un nepiejauks neko, kas viņam liktu pārāk rūpīgi ievērot mēru.

XIV. (1) Tāpēc dusmu uzliesmojumi nekad nav pieļaujami; tiesa, reizēm tie ir jātēlo, kad jāuzpurina klaušitāju kūtrās dvēseles, tāpat kā ar dzelkšņiem un lāpām skubinām zirgus, kas tikai lēnām ceļas skrējienam. Dažkārt cilvēkiem, kas neklausa saprāta balsij, jāuzdzen bailes, bet dusmoties nedod lielāku labumu kā skumt, kā baidīties. (2) “Tā tad kā? Vai tad neatgadās nekas tāds, kas izraisa dusmas?” – Jā, bet tad jo sevišķi tām jāpretojas ar rokām un kājām. Nav grūti uzveikt savu garastāvokli, kad pat atlēti, kuru nodarbošanās skar cilvēka mazvērtīgāko daļu, tomēr pacieš belzienus un sāpes, lai nokausētu uzbrūkošo pretinieku, un paši sit nevis tad, kad iesaka dusmas, bet kad ir izdevīgs mirklis. (3) Stāsta, ka Pirrs, ievērojamākais laušanās skolotājs, mēdzis

saviem apmācāmajiem piekodināt, lai neiesvilst dūsmās, jo dūsmas izbojā tehniku un domā tikai par kaitējuma nodarīšanu. Tāpēc saprāts bieži iesaka pacietību, bet dūsmas – atriebību un, kad esam varējuši tikt galā ar pirmajiem ļaunumiem, sapināties lielākos. (4) Dažus cilvēkus viens vienīgs aizvainotājs vārds, kuru viņi nav varējuši mierīguprāt paciest, dzinis prom trimdā, un tos, kas nav gribējuši klusējot panest vieglu pāridarījumu, satriekušas milzīgas nelaiimes; sašutuši par nelielu savas brīvības pārpilnības mazinājumu, viņi uzkrāvuši sev verdzības jūgu.

XV. (1) “Lai zinātu, ka dūsmām piemīt kas cildens,” saka, “paveries brīvajās tautās, kas ir ļoti straujas savos dūsmu uzliesmojumos, piemēram, ģermāņos un skitos.” – Tas notiek tāpēc, ka no dabas drosmīgiem un spēcīgiem raksturiem, pirms garīgā disciplīna padara tos maigākus, ir nosliece uz dūsmām. Dažas īpašības iedzimst tikai cilvēkos ar labākām dotībām, tāpat kā bagāta augsne, kaut arī novārtā atstāta, ražo spēcīgus kokus un augsts mežs liecina par auglīgu zemi. (2) Un tā arī no dabas drosmīgiem raksturiem nāk līdzī dūsmīgums un tie, būdami ugunīgi un karstasinīgi, nepieņem neko nespēcīgu un vārgu, taču to spēks ir nepilnīgs kā visam, kas izaug nekopts, tikai ar dabas labvēlību vien, un tie, kas bijuši piemēroti drošsirdībai, pierod, ja netiek ātri apvaldīti, pie pārgalvības un pārsteidzības. (3) Un pasaki – vai ar maigākiem raksturiem nav saistītas vieglākas vājības, kā, piemēram, žēlsirdība, mīlestība un kautrīgums?⁴⁹ Tāpēc varu tev bieži norādīt uz kāda cilvēka labajiem iedīgļiem arī pēc viņa sliktajām īpašībām; bet, kaut arī liecinādami par labāku dabu, tie tāpēc nepārstāj būt trūkumi. (4) Un vēl: visas šīs tautas, kas, tāpat kā lauvas un vilki, ir brīvas savā mežonīgumā, nav spējīgas ne kalpot, ne valdīt, jo spēks, kas tām piemīt, raksturīgs nevis cilvēka, bet mežonīgas un nevaldāmas būtnes garam; valdīt māc

tikai tas, kas prot arī pakļauties valdišanai. (5) Tāpēc vara parasti bijusi to tautu rokās, kas dzīvo maigākā klimatā. Tām, kas mīt saltajos ziemeļos, raksturs ir skarbs, kā saka dzejnieks,⁵⁰

un gaužām līdzīgs klimatam savam.

XVI. (1) "Par cēlākiem dzīvniekiem," saka, "uzskata tos, kam piemīt liels niknums." – Ja kāds dzīvniekus, kam impulss ir saprāta vietā, izmanto kā paraugu cilvēkam, tad viņš kļūdās: cilvēkam impulsa vietā ir saprāts. Bet arī ne visiem dzīvniekiem nāk par labu viens un tas pats: niknums palīdz lauvām, bailīgums – briežiem, straujš uzbrukums – vanāgiem, bēgšana – baložiem. (2) Tāpat nav taisnība, ka labākajiem dzīvniekiem ir visstiprākā nosliece uz niknumu. Jā, es varētu ticēt, ka plēsīgajiem zvēriem, kas iegūst savu barību no laupījuma, klājas jo labāk, jo niknāki viņi ir; bet es gan uzteiktu iemauktiem paklausīgo vēršu un zirgu pacietību. Taču kālab cilvēku samērot ar tik nožēlojamiem paraugiem, kad ir Visums un Dievs, kuru no visiem radījumiem pazīst vienīgi cilvēks, lai kā vienīgais viņu atdarinātu? (3) "Cilvēkus, kam piemīt dusmīgums," saka, "uzskata par godīgākajiem no visiem." – Jā, salīdzinājumā ar viltīgajiem un izmanīgajiem viņi šķiet godīgi, jo ir atklāti. Es gan sauktu viņus nevis par godīgiem, bet par neapdomīgiem. Šo apzīmējumu piešķiram muļķiem, izlaidīgiem un izšķērdīgiem cilvēkiem un visiem netikumiem, kas brīvi no viltus.

XVII. (1) "Runātājs," saka, "dažkārt ir labāks, kad viņš sadusmots." – Nē, kad viņš izliekas sadusmots; arī aktieri savos priekšnesumos taču saviļņo tautu, nevis būdami dusmīgi, bet labi tēlodami dusmīgo. Tātad arī tiesas priekšā un tautas sapulcē, un visur, kur citu cilvēku prāti vadāmi pēc mūsu ieskata, paši tēlosim drīz dusmas, drīz bailes, drīz žēlsirdību, lai to modinātu citos,

un bieži to, ko nebūtu panākušas īstas jūtas, panācis jūtu atdarinājums.

“Gars,” saka, “kuram trūkst dusmu, ir kūtrs.” (2) – Tas ir pareizi, ja tam nav nekā, kas ir stiprāks par dusmām. Nav jābūt nedz laupītājam, nedz viņa upurim⁵¹, nedz žēlsirdīgam, nedz cietsirdīgam – vienam sirds pārāk mīksta, otram – pārāk cieta. Lai gudrais ir nosvērts un tur, kur vajadzīga enerģiskāka rīcība, liek lietā nevis dusmas, bet spēku.

XVIII. (1) Aplūkojuši ar dusmām saistītos jautājumus, pāriesim pie to pretlīdzekļiem. Tādi, manuprāt, ir divi: mēs nedrīkstam ļauties dusmām un nedrīkstam, kad esam dusmīgi, izdarīt pārkāpumus. Kā miesas aprūpē vieni priekšraksti domāti veselības saglabāšanai, citi – tās atjaunošanai, tā mums vieni līdzekļi lietojami dusmu atgaiņāšanai, citi – to apvaldīšanai.

Lai izvairītos no dusmām, sniegsim zināmus norādījumus, kas attiecas uz visu dzīvi; tie daļēji skars audzināšanu, daļēji – vēlākos mūža gadus.

(2) Audzināšana prasa milzīgu rūpīgumu, kas arī dos lielāko labumu nākotnē, jo ir viegli sakārtot vēl maigo dvēseli, bet grūti izskaust trūkumus, kas izauguši kopā ar mums.

XIX. (1) Dusmīgumam piemērotākā augsne ir straujš raksturs. Pastāvot četriem elementiem – ugunij, ūdenim, gaisam un zemei, tiem atbilstošās īpašības ir – karsts, auksts, sauss un mitrs. Tātad vietu, dzīvo radījumu, vielu⁵² un raksturu atšķirību veido elementu sajaukums, un tālab dotības vairāk sliecas uz kādu vienu pusi atkāribā no tā, kura elementa spēks tajos ir pārsvarā. Tas ir pamats tam, ka zināmus apgabalus dēvējam par mitriem, sausiem, siltiem vai aukstiem. (2) Tādas pašas atšķirības ir dzīvniekos un cilvēkos; ir svarīgi, cik daudz ikvienā ir mitruma un siltuma: no tā, kura elementa daļa viņā ir

pārsvārā, būs atkarīgs viņa raksturs. Strauja daba veidos dusmīgus cilvēkus, jo uguns ir darbīga un neatlaidīga; aukstā pārsvars veido glēvuļus, jo aukstums ir kūtrs un stings. (3) Tāpēc daži no mūsējiem uzskata, ka dusmas rodas krūtīs, asinīm sakarstot ap sirdi; iemesls, kāpēc dusmām tiek piešķirta tieši šī vieta, nav nekas cits kā tas, ka krūtis ir siltākā daļa visā ķermenī. (4) Tiem, kuros ir vairāk mitruma, dusmas aug tikai pakāpeniski, jo viņu rīcībā nav siltuma, bet viņi to iegūst kustībā; tāpēc bērniem un sievietēm dusmas ir drīzāk straujas nekā nopietnas un tās ir vieglākas sākumā. Sausajos mūža gados dusmas ir dedzīgas un spēcīgas, bet bez kāpinājuma, vairs daudz nepienākot klāt, jo, mazinoties siltumam, tam seko aukstums. Veci cilvēki ir stūrgalvīgi un gaudulīgi, tāpat kā slimnieki un rekonvalescenti, un personas, kurām noguruma vai asiņu nolaišanas dēļ iztērēts siltums. (5) Tādā pašā stāvoklī ir cilvēki, kas ir novārguši⁵³ no bada un slāpēm, un tādi, kuru ķermenī trūkst asiņu un tas sliktā uztura dēļ brūk kopā. Vīns iedez dusmas, jo palielina siltumu; atbilstoši savai dabai daži cilvēki iekaist, kad viņi piedzērušies, citi – kad tikai iereibuši⁵⁴. Un vienīgais iemesls, kāpēc dusmīgākajiem cilvēkiem ir dzeltenīga vai sārta sejas krāsa, ir tas, ka viņiem no dabas ir tāda pati krāsa, kāda citiem parādās dusmās, jo viņiem asinis ir kustīgas un nemierīgas.

XX. (1) Bet, tāpat kā dažos cilvēkos noslieci uz dusmām rada daba, ir arī daudz gadījuma rakstura iemeslu, kas spēj panākt to pašu, ko daba: vienus pie tā noved slimība vai ievainojums, citus – piepūle vai nepārtraukts nomods, raižu pilnas nakts, ilgas un mīlas sāpes; arī viss pārējais, kas kaitē miesai vai garam, slimajā dvēselē rada tieksmi uz žēlošanos. (2) Bet tie visi ir tikai sākumi un cēloņi; pats svarīgākais ir ieradums, kas, ja tas dziļi iesakņojies, baro trūkumus. Dabu mainīt gan ir grūti, un nav

arī iespējams mainīt elementu sajaukumu, kas izveidojies, mums piedzimstot; taču to zināt ir noderīgi, lai strauja rakstura cilvēkus atturam no vīna, kuru, kā uzskata Platons, nevajag dot bērniem, jo nedrīkstot kurt uguni ar uguni.⁵⁵ Šiem cilvēkiem nevajadzētu arī pārslogoties ar ēdienu, jo viņu miesa tad uzblīst un līdz ar miesu uzpūšas gars. (3) Lai viņi nododas darbam, bet ne līdz spēka izsīkumam, lai viņu siltums tiktu mazināts, nevis pilnībā izlietots – lai tikai noplaktu viņu pārāk lielais karstums. Arī spēles dos kādu labumu, jo mērena izprieca mazina gara spriedzi un līdzsvaro to. (4) Tiem, kas ir mitrāki un sausāki, kā arī aukstajiem briesmas no dusmu puses nedraud, taču viņiem jābīstas no lielākiem trūkumiem – bailīguma, stūrgalvības, bezcerīguma un aizdomīguma.⁵⁶ Tāpēc tādiem raksturiem vajag mierinājuma un iecietības, un rosinājuma uz prieku. Un, tā kā vieni līdzekļi izmantojami pret dusmām, citi – pret īdzīgumu un šie trūkumi dziedināmi ne vien ar atšķirīgiem, bet pat pretējiem līdzekļiem, allaž vērsīsimies pret to, kas kļuvis stiprāks.

XXI. (1) Lielāko labumu, saku, dos tas, ka bērni jau no paša sākuma saņem veselīgu audzināšanu; taču viņus vadīt ir grūti, jo mums jāpieliek pūles, lai viņos neattīstītu dusmas, nedz nomāktu viņu dotības. (2) Šis uzdevums prasa rūpīgu novērošanu, jo abus momentus – gan veicināmo, gan nomācāmo – attīsta līdzīgi faktori, bet līdzīgais viegli maldina arī uzmanīgo novērotāju. (3) Gars brīvībā aug, verdzībā tiek apspiests; tas ceļas augšup, ja to uzteic un tam paver cerību sagaidīt ko labu no sevis paša, bet tāda pati attieksme rada arī iedomību un dusmīgumu; tāpēc tas vadāms pa vidus ceļu, izmantojot te grožus, te dzenuli. (4) Lai bērns netop pakļauts nekam pazemojošam, nekam verdziskam; lai viņam nekad nav nekas pazemīgi jālūdz, nedz būtu izdevīgi, ka ir ko lūdzis; lai drīzāk liekam vērā viņa apstākļus, iepriekš

paveikto un labos solījumus nākotnei. (5) Nepieļausim, ka viņš sacensībās ar vienaudžiem tiktu pieveikts vai sadusmotos; papūlēsimies, lai viņš būtu draudzīgās attiecībās ar tiem, ar ko mēdz sacensties, lai cīņā pierod pie vēlmes nevis kaitēt, bet uzvarēt; ikreiz, kad viņš gūst virsroku un izdarījis ko uzslavas cienīgu, atļausim viņam justies pacilātam, nevis plātīties, jo priekam seko gaviļes, gavilēm – uzpūtība un pārāk augstas domas par sevi. (6) Mēs piešķirsim viņam zināmu atelpu, taču neļausim ieslīgt slaistībā un bezdarbībā un turēsim viņu tālu no saskares ar lutinājumiem, jo nekas neveicina dusmīguma rašanos vairāk kā mīkstčaulīga un glaimīga audzināšana. Tāpēc, jo piekāpīgāk izturamies pret vienīgajiem bērniem un jo vairāk atļaujam bāreņiem, jo samaitātāka ir viņu dvēsele. Dzīves likstām nespēs turēties pretī tāds, kuram nekad nekas nav ticis liegts, kura asaras aizvien noslaucījusi norūpējusies māte, kuram bijis ļauts neklausīt savam pieskatītājam⁵⁷. (7) Vai tu neredzi, ka ikvienam augstākam stāvoklim nāk līdzī lielāka nosliece uz dusmām? Tas jo sevišķi parādās bagātos un dižciltīgos cilvēkos un amatpersonās, kad viņiem labvēlīgos apstākļos nāk augšā viss niecīgais un mazvērtīgais, kas bijis dvēselē. Veiksme baro dusmīgumu, kad lišķu bars apsēdis augstprāšu ausis ar šādām runām: “Šis lai būtu tevis cienīgs? Tu nevērtē sevi atbilstoši savam stāvoklim, pats noniecini sevi” – un citām, pret kurām tikai ar grūtībām noturēsies pat veselais un sākotnēji līdzsvarotais prāts. (8) Tāpēc bērnība rūpīgi jāsargā no jebkādiem glaimiem: lai tā dzird tikai patiesību. Un lai bērns reizēm baidās, vienmēr ir godbijīgs, pieceļas vecāku cilvēku priekšā. Lai viņš neko nepanāk ar dusmām; kas viņam atteikts, kad raudāja, to piedāvāsim viņam, kad nomierinājies. Lai vecāku bagātība ir viņa acu priekšā, bet lai viņš to neizmanto; lai saņem bārienu, kad darījis ko sliktu.

(9) Lietas labā bērniem dodami mierīgas dabas skolotāji un pieskatītāji,⁵⁸ viss jaunais un maigais pieslien tuvākajam un aug, kļūstot tam līdzīgs; aukļu un pieskatītāju raksturs vēlāk atspoguļojas jaunajos cilvēkos. (10) Kad Platona mājā uzaudzis zēns, atgriezies pie saviem vecākiem, dzirdēja tēvu lamājamies, viņš teica: "Nekad neesmu ko tādu redzējis pie Platona." Nešaubos, ka viņš būtu drīzāk atdarinājis tēvu nekā Platonu.⁵⁹ (11) Pirmām kārtām – bērna uzturam jābūt vienkāršam, apgērbam lētam un dzīvesveidam tādām pašām kā vienaudžiem; viņš neļautosies, ka viņam pielīdzina kādu citu, ja no paša sākuma būsi ar viņu apgājies kā ar vienu no daudziem.

XXII. (1) Bet tas viss skar mūsu bērnus. Kas attiecas uz mums pašiem, tad vairs nav tas laiks, kad mūsu piedzimšanas apstākļi un audzināšana attaisnotu mūsu trūkumus un pieļautu jaunus priekšrakstus: viss dzīvē sekojošais jāizkārto pašiem. (2) Tātad mums jācīnās pret dusmu pirmcēloņiem, bet cēlonis dusmu uzliesmojumam ir iedoma, ka mums nodarīts pāri, – iedoma, kurai nevajadzētu pārāk viegli noticēt. Nav uzreiz jāpieņem pat tas, kas ir skaidrs un acīmredzams, jo dažkārt nepatiesajam ir patiesuma šķitums. (3) Allaž ir sev jādod laiks – laiks atklās patiesību. Lai mūsu ausis nav vēlīgas apmelošanai. Lai mums ir zināms un aizdomīgs šāds cilvēka dabas trūkums: ko nelabprāt dzirdam, tam labprāt noticam, un, pirms spriežam, jau sākam dusmoties. (4) Un ko lai saka par to, ka mūs ietekmē ne tikai apsūdzības, bet jau aizdomas vien un, iztulkojot negatīvi cita skatienu vai smaidu, dusmojamies par nevainīgiem cilvēkiem? Tāpēc mums cita cilvēka lieta jāaizstāv pret mums pašiem un ar dusmošanos nav jāsteidzas; atliktu sodu taču vēl var izpildīt, izpildītu atsaukt nevar.

XXIII. (1) Plaši pazīstams ir tirāna slepkavotājs, kas, savu uzdevumu nepaveicis, tika saņemts ciet un, kad

Hipijs lika viņu spīdzināt, lai uzrāda savus līdzzinātājus, nosauca klātesošos tirāna draugus, kuriem, kā viņš zināja, tā dzīvība bija īpaši dārga. Hipijs lika viņus visus citu pēc cita, kā tikuši nosaukti, nogalināt un tad jautāja, vai vēl kāds palicis. "Vienīgi tu," skanēja atbilde, "jo neesmu atstājis nevienu citu, kam tu vēl būtu dārgs." Dusmas panāca, ka tirāns aizdeva savas rokas tirāna slepkavotājam un savus sargus nokāva ar paša zobenu.

(2) Cik daudz drosmīgāks bija Aleksandrs! Izlasījis mātes vēstuli ar brīdinājumu, lai sargās no sava ārsta Filipa indes, viņš pieņēma tā zāles un nebaidīdamies iedzēra tās: attiecībā uz savu draugu viņš vairāk ticēja sev. (3) Viņš bija tā cienīgs, lai viņa draugs būtu bezvainīgs, bija tā cienīgs, lai viņu tādu padarītu! To Aleksandrā uzteicu jo vairāk tāpēc, ka neviens cits nebija tik ļoti pakļauts dusmām, bet, jo retāk valdniekos sastopama savaldība, jo vairāk tā cildināma. (4) To parādīja arī Gājs Cēzars, kas savu uzvaru pilsoņkarā izmantoja ārkārtīgi lēnprātīgi. Pārtvēris kārbas ar vēstulēm, ko Gnējam Pompejam sūtīja cilvēki, kas, likās, bija vai nu piederējuši pie pretējās nometnes, vai palikuši neitrāli, viņš tās sadedzināja. Lai arī cik mērens Cēzars bija dusmās, viņš tomēr drīzāk gribēja vispār nebūt spējīgs uz tām; par vēlamāko piedošanas veidu viņš uzskatīja vispār nezināt, ko ikviens nodarījis.

XXIV. (1) Ļoti daudz ļauna nodara lētticība. Bieži vispār nevajag klausīties, ko runā, jo zināmos apstākļos pašapmāns ir labāks par aizdomīgumu. No dvēseles jāizdeldē aizdomas un minējumi – krāpīgākie kūdītāji. "Šis cilvēks mani sveicinājis nepietiekami laipni; šis nav ar sirsniņu atbildējis uz manu skūpstu; šis ātri aprāvis iesākto sarunu; šis mani nav uzlūdzis pusdienās; šā sejas izteiksme, man likās, bijusi pārāk noraidoša." (2) Aizdomām netrūks ieganstu; mums vajadzīga neaizspriedumainība un labestīgs apstākļu novērtējums. Ticēsim tikai

tam, kas notiek mūsu acu priekšā un ir nepārprotams, un nopelsim savu lētticību ikreiz, kad mūsu aizdomas izrādijušās nepamatotas, jo šāds pašpārmetums sekmēs paradumu pārāk viegli nenoticēt.

XXV. (1) No tā arī izriet, ka nedrīkstam saskaisties visādu sīkumu un nieku dēļ. Kāds vergs nav pietiekami apsviedīgs, vai ūdens, ko padzerties, ir pārāk silts, vai atgultne nesakārtota, vai galds pārāk nevīžīgi klāts: uztraukties par tādām lietām ir neprāts. Kas saraujas no vieglas vēja pūsmas, tas ir slims vai ar vārgu veselību; ja kāds apžilbst no baltām drēbēm, viņam skartas acis; tas, kam iesāpas sāni, kad redz citus strādājam, ir izprieicās izkurtējis cilvēks. (2) Stāsta, ka bijis tāds Mindirids, Sibaridas pilsonis, kas, redzēdams kādu rokam un augstāk ceļam kapli, žēlojies, ka viņš no tā nogurstot, un aizliedzis šo darbu veikt savā klātbūtnē; viņš arī vairākkārt žēlojies, ka viņam paliek slikti, tāpēc ka gulējis uz nelidzenām rožu lapām. (3) Kad baudas iedragājušas reizē dvēseli un miesu, cilvēkam nekas neliekas paciešams, un nevis tāpēc, ka viņš pieredz ko grūtu, bet tāpēc, ka to pieredz, būdams mikstčaulis. Kāpēc tā notiek, ka mūs noved līdz baltkvēlei cita cilvēka klepošana vai šķaudišana vai nepietiekami uzmanīgi no viņa aizgaiņāta muša, vai suns, kas maisās pa kājām, vai no nevērīga verga rokām izslidējusi atslēga? (4) Vai tāds, kura ausis aizskar pa grīdu vilkta sola švikoņa, mierīgu prātu panesīs pilsoņu pulgas vai lamas, kas nāk pār viņu tautas sapulcē vai kūrijā? Vai tāds, kurš dusmojas uz vergu, kas dzērienā slikti izkausējis sniegu, pacietīs izsalkumu un slāpes vasaras kampaņā? Tātad nekas neveicina dusmīgumu vairāk kā neapvaldīta un mikstčaulīga baudkāre; ar dvēseli jāapietas skarbi, lai tā justu triecienu tikai tad, kad tas ir smags.

XXVI. (1) Mēs dusmojamies vai nu uz to, no kā vispār nevarējām pieredzēt kādu pārestību, vai uz to, no

kā varējām to pieredzēt. (2) Pie pirmās kategorijas pieder zināmas justnespējīgas lietas, piemēram, grāmata, ko bieži nosviežam, tāpēc ka tā rakstīta pārāk maziem burtiem, vai sadriskājam, tāpēc ka tajā daudz kļūdu, tāpat kā saplēšam drēbes, tāpēc ka tās mums nepatīk. Cik muļķīgi dusmoties uz šīm lietām, kas mūsu dusmas nedz pelnījušas, nedz jūt! (3) “Bet īstenībā mūs kaitina cilvēki, kas pagatavojuši šīs lietas.” – Pirmkārt, bieži sākam dusmoties, pirms vēl savā prātā apzināties šo atšķirību. Otrkārt, varbūt arī paši pagatavotāji varētu minēt kādus pamatotus attaisnojumus: viens nav spējis strādāt labāk nekā strādājis un ne jau aiz necieņas pret tevi savu amatu nepietiekami apguvis; cits ar savu darbu nav gribējis tevi aizvainot. Beidzot, kas ir vēl neprātīgāk kā par cilvēkiem sakrājušos žulti izgāzt uz lietām! (4) Un, kā ir neprāts dusmoties uz nedzīviem priekšmetiem, tā tas arī ir ar bezvalodas dzīvniekiem, kas mums nekādi nedara pāri, tāpēc ka nevar to gribēt; pārestība taču nav iespējama bez iepriekšēja nodoma. Tātad tie var mums kaitēt tāpat kā zobens vai akmens, bet nodarīt pārestību nespēj. (5) Un tomēr daži cilvēki uzskata sevi par nonievātiem, kad vieni un tie paši zirgi vienam jātniekam klausā, bet pret citu izturas niķīgi, it kā tas būtu atkarīgs no dzīvnieka sprieduma, nevis no ieraduma un jātnieka prasmes apieties ar to, ka zināmi dzīvnieki zināmiem cilvēkiem vieglāk pakļaujas. (6) Un, kā ir muļķīgi dusmoties uz šiem, tas tā arī ir ar bērniem un citiem, kas prāta ziņā daudz neatšķiras no viņiem, jo tādus nodarījumus taisnīga tiesneša acīs attaisno nesaprātīgums.

XXVII. (1) Ir zināmas būtnes, kas nevar darīt ļaunu un kam ir tikai labdarīgs un svētīgs spēks, piemēram, nemirstīgie dievi, kas nedz grib, nedz spēj kaitēt, jo viņu daba ir maiga un laipna un tik ļoti tālu no pāridarījumiem kā citiem, tā pašiem. (2) Tātad tie ir ārpātīgie un

patiesības nezinātāji, kas viņus vaino jūras trakošanā, pārmērīgās lietusgāzēs un bargā ziemā, lai gan nekas no tā, kas mums kaitē vai nāk par labu, nenotiek tieši mūsu dēļ. Ne jau mēs esam iemesls tam, ka Visums liek atgriezties ziemei un vasarai; šīm norisēm ir savi likumi, kuros darbojas dievišķais. Mēs esam pārāk augstās domās par sevi, ja šķietam sev tā cienīgi, lai mūsu dēļ tiktu iedarbināti tik lieli spēki. Tātad nekas no tā visa nenotiek mums par ļaunu, nē, gluži otrādi – viss notiek mums par svētību. (3) Ir zināmas būtnes, apgalvojām, kas nevar darīt ļaunu, un zināmas, kas to negrib. Pie tām pieder labi valsts ierēdņi, vecāki, skolotāji un tiesneši, no kuriem sods jāpieņem tāpat kā skalpelis vai atturība, vai citas lietas, kas, kaut arī tās nāks par labu, tomēr rada ciešanas. (4) Esam tikuši sodīti? Lai tad nāk prātā ne vien tas, kas mums jāpacieš, bet arī tas, ko esam izdarījuši, un pievērsīsimies pārdomām par savu dzīvi; ja vien gribēsim teikt patiesību paši sev, savā lietā būsime pret sevi stingrāki.

XXVIII. (1) Ja vēlamies visās lietās būt taisnīgi soģi, mums vispirms jāiegaumē, ka neviens no mums nav bez vainas. Mūsu lielākais sašutums rodas no šādas domas: “Es neko neesmu nogrēkojies” un “Es neko neesmu izdarījis”. Nē, pareizāk – tu nekur neatzīsties par vainīgu! Mēs esam sašutuši, ka tikuši sodīti ar kādu aizrādījumu vai bārienu, bet tai pašā laikā izdarām kļūdu, savai sliktajai rīcībai vēl pievienodami augstprātību un iecirtību. (2) Kurš ir tas cilvēks, kas varēs apgalvot, ka nekad nav pārkāpis nevienu likumu? Pieņemsim, ka tas tā ir, bet cik aprobežota tad ir bezvainība – būt labam tikai likuma priekšā! Cik daudz plašāka par likuma kritēriju ir pienākumu mēraukla! Cik daudz prasa pienākuma apziņa, cilvēcība, augstsirdība, taisnīgums, uzticība – tas viss atrodas ārpus likumu plāksnēm! (3) Taču pat pēc iepriekšējā

visšaurākā bezvainības formulējuma nevaram galvot, ka tam atbilstam: ko vienu esam darījuši, ko citu cilājuši savā prātā, vēl ko citu vēlējušies vai atbalstījuši; dažās lietās esam bezvainīgi tikai tāpēc, ka mums nav izdevies sasniegt savu mērķi. (4) To apsverot, lai esam taisnīgāki pret cilvēkiem, kas izdara pārkāpumus, un ticēsim tiem, kas peļ mūs; katrā ziņā nedusmosimies uz labiem cilvēkiem (uz ko gan nedusmosimies, ja dusmosimies arī uz labajiem?), vismazāk – uz dieviem, jo ne jau pēc viņu, bet pēc mirstīguma likuma pieredzam visas grūtības, kas mums atgadās. “Bet mūs piemeklē slimības un sāpes.” – Jebkurā gadījumā radījumiem, kam piešķirts grūstošs mājoklis, nākas šo to pārciest.

Kāds cilvēks, sacīs, par tevi slikti izteicies: padomā, vai neesi pirmais slikti izteicies par viņu; padomā, par cik daudziem *tu* slikti izsakies. (5) Padomāsim, saku, ka vieni nedara mums pāri, bet atmaksā par pārestību, ka citi to dara mūsu labā, citi – piespiesti, vēl citi – aiz nezināšanas un ka pat tiem, kas to dara tišām un apzināti, pāridarījuma mērķis nav pats pāridarījums: viens aizrāvis ar savas asprātības pievilcību, cits kaut ko darījis, nevis lai mums kaitētu, bet tāpēc, ka nespēja sasniegt savu mērķi, mūs nepagrūzdams; bieži mūs aizvaino glaimu lišķīgums. (6) Ikviens, kas sev atgādinās, cik bieži pats ticis turēts nepatiesās aizdomās, cik daudziem viņa izdarītajiem pakalpojumiem liktenis piešķīris pārestības izskatu, cik daudzus reiz ienīstus cilvēkus sācis mīlēt, tas nespēs uzreiz dusmoties, īpaši, ja viņš katrā atsevišķā gadījumā, kad jūtas aizvainots, sev klusītēm sacīs: “Arī pats esmu tā rīkojies.” (7) Bet kur gan atradīsi tādu taisnīgu soģi? Vīrs, kas iekāro jebkura cita sievu un par pietiekami taisnīgu pamatu viņu mīlēt uzskata to, ka viņa pieder citam, šis pats cilvēks negrib, lai kāds tikai paskatās uz viņa sievu; dedzīgākais uzticības uzraugs ir neuzticīgais,

melus nosoda pats zvēresta lauzējs, un denunciants ņem ļoti ļaunā, ka pret viņu ierosina prāvu; kas negrib, lai aizskar viņa jauno vergu tikumību, pats neglabā savējo. (8) Citu trūkumi mums ir acu priekšā, paša – aiz muguras;⁶⁰ tāpēc notiek, ka tēvs, kas ir sliktāks par dēlu, peļ viņa dzīres, kuras sākas pārāk agrā stundā, ka citu baudkārei neko nepiedod tāds cilvēks, kas neko nav liedzis savējai, ka tirāns ir dusmīgs uz slepkavu un tempļa aplaupītājs soda par zādzību. Liela daļa cilvēku dusmojas nevis par pārkāpumiem, bet uz pārkāpumu izdarītājiem. Mēs kļūsim iecietīgāki, kad vērosim sevi un vaicāsim: “Vai tad neesam arī paši izdarījuši kaut ko tādu? Vai tad neesam paši līdzīgā kārtā kļūduļģušies? Vai mums piestāv nosodīt tādas lietas?”

XXIX. (1) Labākais līdzeklis pret dusmām ir atlikšana. Pieprasi no tām sākumā, lai nevis piedod, bet spriež. Dusmu pirmie uzbangojumi ir smagi; tās aprims, ja nogaidīs. Un nemēģini tās uzreiz pilnībā apspiest: tās tiks uzveiktas, plucinātas pa daļām. (2) No tā, kas mūs aizvaino, cits mums tiek atstāstīts, ko citu paši dzirdam un redzam. Tam, ko stāsta, mums nevajag steidzīgi noticēt: daudzi melo, lai maldinātu, daudzi – paši maldināti; dažs tiecas pēc labvēlības, apsūdzēdams citu, un izdomā pārestību, lai šķīstu nožēlojam, ka tāda notikusi; dažs ir ļaunprātis, kas vēlas izšķirt ciešas draudzības saites, dažs – aizdomu sējējs, kas grib noskatīties izrādē un no droša attāluma vērot cilvēkus, kurus sarīdģjis.

(3) Ja tev kā tiesnesim nāktos spriest par niecģgu summu, tu lietu neizskatģtu bez liecinieka, bet lieciniekam nebģtu svara bez zvēresta, un tu abām pusēm piešķirtu procesuālģs tiesģbas, dotu tģm laiku un uzklauģitu ne vienreiz vien; patiesģba taģu kļģst jo skaidrģk redzama, jo biežģk ar to saskaras: un *draugu* tu nosodi vienģ mirkli? Tu dusmoģies uz viņu, pirms uzklauģģji, pirms

izvaicāji, pirms viņam bija iespējams iepazīties vai nu ar savu apsūdzētāju, vai apsūdzību? Vai tad esi jau dzirdējis, kas sakāms abām pusēm? (4) Tas, kas tev pienesis ziņu, pats pārstās runāt, ja viņam būs jāsniedz pierādījumi. "Tev nevajag mani iejaukt šajā lietā," viņš saka. "Ja man būs jāierodas tiesā, visu noliegšu; ja uzstāsi, tev vairs nekad neko neteikšu." Viņš reizē gan kūda, gan pats vairās no strīda un cīņas. Kas vēlas tev ko pateikt tikai slepus, tas nesaka tikpat kā neko. Kas ir vēl netaisnīgāk nekā slepus ticēt, atklāti dusmoties?

XXX. (1) Dažos gadījumos paši esam liecinieki; tajos rūpīgi izpētīsim vaininieku raksturu un nodomu. Tas ir bērns? Jāpiedod viņa gadiem – viņš nezina, ka rīkojas nepareizi. Tas ir tēvs? Viņš vai nu tik daudz mums palīdzējis, ka viņam ir tiesības arī darīt pāri, vai arī tas, kādēļ jūtamies aizvainoti, viņam pat jāpieskaita par nopelnu. Tā ir sieviete? Viņa maldās. Tas ir kāds, kas rīkojies pēc pavēles? Kurš taisnīgs cilvēks sadusmosies par nepieciešamību? Tas ir kāds aizvainotais? Paciest, ko esi darījis pirmais, nav nekāda pārestība. Tas ir tiesnesis? Tīci viņa spriestspējai vairāk nekā savējai. Tas ir valdnieks? Ja viņš soda tevi vainīgu, pakļaujies taisnībai, ja nevainīgu, pakļaujies liktenim. (2) Tas ir bezvalodas dzīvnieks vai kaut kas viņam līdzīgs? Dusmodamies tu atdarini viņu. Tā ir slimība vai nelaime? Tā pāries vieglāk, ja pacietīgi panesīsi. Tā ir dievība? Tu, uz viņu dusmodamies, pūlies tikpat veltīgi, kā viņu lūgdams, lai dusmojas uz kādu citu. Tas ir krietns cilvēks, kas tev darījis pāri? Netīci. Slikts cilvēks? Nebrīnies; viņš sodu, ko pelnījis no tevis, saņems no kāda cita, un turklāt tas, kas izdarījis pārkāpumu, jau sodījis sevi.

XXXI. (1) Ir divi apstākļi, kā sacīju,⁶¹ kas izraisa dusmas: pirmais – kad iedomājamies, ka mums nodarīts pāri, – par to jau gana runāts; otrais – kad iedomājamies,

ka mums nodarīts pāri netaisnīgi, – par to tagad jārunā. Par netaisnīgām cilvēki uzskata dažas lietas tāpēc, ka viņi nav pelnījuši tās pieredzēt, dažas – tāpēc, ka nav ar tām rēķinājušies: kas negaidīts, to uzskatām par nepelnītu. (2) Tāpēc mūs īpaši satrauc tas, kaš atgadās pretēji cerētajam un gaidītajam, un tā paša iemesla dēļ mūs mājas dzīvē kaitina sīkumi un attiecībās ar draugiem nevērību saucam par pārestību. (3) “Tad kāpēc,” vaicā, “mūs uztrauc ienaidnieku pāridarījumi?” – Tāpēc, ka neesam rēķinājušies ar tiem vai vismaz ne ar tik lieliem. Tas notiek mūsu pārmērīgās patmīlības dēļ – uzskatām, ka pat ienaidnieki nedrīkst ievainot; ikvienā no mums ir valdnieka gars: viņš vēlas neierobežotu varu, bet nevēlas, lai tāda tiktu vērsta pret viņu. (4) Tādējādi mūs viegli sadusmojamus padara vai nu augstprātība, vai apstākļu nezināšana: kas tur ko brīnīties, ja nekrietni cilvēki pastrādā nekrietnus darbus? Kas tur neredzēts, ja ienaidnieks kaitē, draugs aizvaino, dēlam paslid kāja, vergs izdara pārkāpumu? Fabijs mēdza teikt, ka nožēlojamākā aizbildināšanās karavadonim esot: “To es nebiju iedomājies.” Tā, manuprāt, ir nožēlojamākā cilvēkam vispār. Iedomājies visu, rēķinies ar visu; arī labos raksturos ir savi grumbuļi. (5) Cilvēka daba rada viltpilnas dvēseles, rada nepateicīgas, rada alkātīgas, rada bezdievīgas. Spriezdams par viena cilvēka raksturu, domā par visu sabiedrību.

Kur tu visvairāk priecājies, tur tev visvairāk jābaidās. Kur tev viss šķiet kluss, tur netrūkst kaitīgu spēku, bet tie vēl ir miera stāvoklī. Vienmēr iedomājies, ka tevi gaida kāds trieciens. Stūresvīrs nekad npaceļ tik vieglprātīgi visas buras, ka neparūpētos par pienācīgu aprīkojumu to nolaišanai. (6) Padomā pirmām kārtām par to, ka vara kaitēt ir derdzīga un nolādama, un pavisam sveša cilvēkam, kura laipnā attieksme vērš rāmu arī

mežonīgo. Paskaties, kā ziloņi noliec savu skaustu jūgam, kā bērni un arī sievietes nesoditas lēkā pa vēršu mugurām, kā čūskas nekaitēdamas rāpo starp kausiem un pa mūsu drānu krokām, cik miermīlīgs mājās ir laču un lauvu izskats, kad viņus noglāsta, kā plēsīgi zvēri pieglaiņojas savam saimniekam, un tev būs kauns, ka esam apmainījušies raksturiem ar dzīvniekiem. (7) Ir grēks kaitēt dzimtenei, tātad arī pilsonim, jo viņš ir dzimtenes daļa (ja viss kopumā ir bijības cienīgs, arī daļas ir svētas), tātad arī cilvēkam, jo viņš līdz ar tevi ir pilsonis lielākā pilsētā.⁶² Kas notiktu, ja rokas gribētu kaitēt kājām, bet kājām acis? Kā visi locekļi savā starpā ir vienprātīgi, tāpēc ka palikt sveikā katram no tiem ir visa ķermeņa interesēs, tā arī cilvēki saudzēs katru atsevišķi, jo ir dzimuši kopīgai dzīvei, bet sabiedrība var saglabāties vesela tikai tad, ja tās daļas cita citu sargās un mīlēs.

(8) Mēs neiznīcinātu pat odzes un ūdensčūskas, un citus radījumus, kas kaitē kožot vai dzeļot, ja spētu tos nākotnei piejaucēt vai panākt, lai tie nebūtu bīstami mums un citiem. Tāpēc arī cilvēkam nodarīsim kaitējumu nevis tāpēc, ka viņš izdarījis pārkāpumu, bet lai viņš to vairs neizdarītu; sods nekad nebūs vērst uz pagātni, bet uz nākotni, jo tas nedusmojas, bet pasargā.⁶³ Ja ir jāsoda katrs, kam ir samaitāta, ļauna daba, tad sods neies secen nevienam.

XXXII. (1) “Bet dusmām, protams, piemīt zināma bauda, un ir tīkami atmaksāt par ciešanām.” – Nekādā gadījumā, jo nav godprātīgi, tāpat kā labdarījumos atdara par laipnību ar laipnību, arī par pārestību atdarīt ar pārestību. Pirmajā gadījumā ir kauns tikt pārspētam, otrā – pārspēt. “Atriebība” ir necilvēcīgs vārds, un tomēr to pieņem kā taisnīgu; arī atmaksa⁶⁴ atšķiras no tās tikai ar pakāpi: kas atmaksā par ciešanām ar ciešanām, izdara tikai vieglāk piedodamu pārkāpumu. (2) Markam

Katonam kāds cilvēks, viņu nepazīdams,⁶⁵ pirtī netišām iesita (kurš gan darītu šim vīram pāri ar nodomu?). Kad viņš vēlāk atvainojās, Katons teica: “Es neatceros, ka būtu saņēmis kādu sitienu.” (3) Viņš uzskatīja par labāku neko nezināt nekā atriebties. “Tad šim par tādu nerāt-nību nekas ļauns netika?” – Nē, bet gan daudz laba: viņš iepazīnās ar Katonu. Stāvēt pāri apvainojumiem ir dižas dvēseles pazīme. Pazemojošākais atriebības veids – uzskatīt pāridarītāju par atriebības necienīgu. Daudzi vieglus aizvainojumus sākuši izjust dziļāk tieši tāpēc, ka tos atrieba. Liels un cildens ir tas, kas, tāpat kā liels plēsīgs zvērs, izdzirdēdams mazu šuneļu vaukšķēšanu, neliekas par to ne zinis.

XXXIII. (1) “Mēs būsim mazāk pakļauti nievām,” saka, “ja atmaksāsim par pārestību.” – Ja ķeramies pie atmaksas kā pie dziedēkļa, tad darīsim to bez dusmām – nevis tāpēc, ka tā būtu tikama, bet tāpēc, ka ir lietderīga; taču bieži vien ir labāk izlikties nepamanām pāridarījumu nekā to atriebt. Pārestības no vareno puses jāpanes priecīgu vaigu, ne tikai pacietīgi: viņi tās atkārtos, ja būs pārliecināti, ka panākuši savu mērķi. Cilvēkiem, kas no lielas laimes kļuvuši augstprātīgi, piemīt šāda ļoti ļauna rakstura iezīme: ko aizvainojuši, tos viņi arī ienīst. (2) Plaši pazīstami ir vārdi, kurus bildis cilvēks, kas bija kļuvis vecs, kalpodams valdniekiem. Kad viņam kāds pavaicāja, kā viņš sasniedzis to, kas galmā ārkārtīgi reti sastopams, – lielu vecumu, viņš atbildēja: “Saņemdams pārestības un pateikdamies par tām.” Bieži ir tik neizdevīgi atmaksāt par pārestību, ka ieteicams pat neliekties ne zinis par to.

(3) Gājs Cēzars⁶⁶ turēja apcietinājumā Pastora, ievērojama romiešu jātnieka, dēlu, jo viņu aizskāra tā elegances un pārāk rūpīgi koptie mati. Kad tēvs aizlūdza par dēla dzīvību, Gājs, it kā viņam būtu ticis atgādināts

par nāvessodu, lika to tūdaļ izpildīt. Taču, lai ar tēvu neapietos viscaur necilvēcīgi, viņš tai pašā dienā uzaicināja to pusdienās. (4) Pastors ieradās, un viņa vaibsti nepauda ne mazākā pārmetuma. Cēzars pasniedza viņam kausu un nosēdināja viņam blakus uzraugu; nabaga cilvēks to izturēja, kaut gan viņam likās, ka dzer dēla asinis. Tad Gājs lika viņam iedot ziežameļļu un vainagus un novērot, vai viņš tos paņems: viņš paņēma. Tai pašā dienā, kad apglabāja – nē, vēl nebija apglabājis savu dēlu, viņš atradās pie galda kā viens no simt viesiem un, vecs un slims ar podagru, sūca dzērienus, kas diezin vai būtu bijuši piemēroti pat viņa bērnu dzimšanas dienā, pa tam nenobirdinādams ne asaras un ne ar kādām pazīmēm neļaudams savām sāpēm izlauzties uz āru: viņš piedalījās mielastā, it kā viņam, aizlūdzot par dēlu, būtu sekmējies. Tu vaicā, kālab? Viņam bija vēl otrs dēls. (5) “Un Priams? Vai arī viņš neslēpa savas dusmas un neapskāva ķēniņa ceļus? Vai nepielika pie savām lūpām slepkavīgo, dēla asinīs mirkstošo roku, nemielojās?”⁶⁷ – Jā, taču bez ziežameļļas un bez vainagiem, un viņa sīvākais ienaidnieks ar daudziem mierinājuma vārdiem viņu mudināja, lai paņem kādu kumosu, nevis lai tukšo milzīgus kausus, stāvot klāt uzraugam. (6) Tu nicinātu tēvu romieti, ja viņš būtu baidījies par sevi, bet tā bija tēva mīlestība, kas apslāpēja viņa dusmas. Viņš būtu pelnījis, ka viņam atļautu doties projām no mielasta, lai savāktu dēla kaulus; taču pat to neatļāva jaunais cilvēks, kas visu laiku bija laipns un pieklājīgs. Viņš veco vīru nelika mierā, aizvien un aizvien tam uzdzērdams laimes un aicinādams remdēt skumjas; tas savukārt izlikās jautrs un aizmirsis, kas tai dienā noticis. Viņa otrs dēls būtu gājis bojā, ja viesis bendem nebūtu izdarījis pa prātam.

XXXIV. (1) Tātad no dūsmām jāatturas, vienalga, vai cilvēks, pret kuru tās vērstos, būtu līdzvērtīgs vai

spēcīgāks, vai vājāks. Cikstēties ar līdzvērtīgu ir šaubīga lieta, ar spēcīgāku – neprātīgi, ar vājāku – nekrietni. Sīkam, nožēlojamam cilvēkam raksturīgi kost pretī, kad pašam kosta. Peles un skudras, ja pietuvināsi tām roku, pagriežas pret tevi; vāji radījumi iedomājas, ka ir ievainoti, ja tiem pieskaras. (2) Mēs kļūsim maigāki, ja iedomāsimies, ar ko mums kādreiz palīdzējis cilvēks, uz kuru dusmojamies, un viņa nopelni tad izlīdzinās pāridarījumus. Lai paturam arī prātā, cik lielu atzinību mums sagādās iecietīga cilvēka slava un cik daudzi ar piedošanu padarīti par noderīgiem draugiem. (3) Nedusmosimies uz pretinieku un ienaidnieku bērniem. Pie Sullas nežēlības piemēriem pieder arī tas, ka viņš ārpus likuma pasludināto bērniem liedza piedalīties politikā. Nav lielākas netaisnības par to, ka dēls pārmanto pret tēvu vērsto naidu. (4) Ikreiz, kad vilcināmies piedot, padomāsim, vai mums ir izdevīgi, ka visi cilvēki būtu nepielūdzami. Cik bieži tam, kas liedzis piedošanu, nācies to lūgt! Cik bieži viņš meties pie tā cilvēka kājām, ko atgrūdis no savām! Kas ir vēl cildenāk nekā mainīt dusmas pret draudzību? Kas ir vēl uzticīgāki romiešu tautas sabiedrotie nekā viņu kādreizējie niknākie ienaidnieki? Kas šodien būtu impērija, ja svētīga tālredzība nebūtu sakausējusi uzvarētos ar uzvarētājiem? (5) Kāds cilvēks sadusmosies uz tevi: izaicini viņu savukārt ar labdarībām. Naidis, kad viena puse to atmet, tūdaļ noplok – cīņai vajadzīgi divi. Taču, ja dusmas plūst pāri malām abās pusēs un notiek sadursme, tad labākais ir tas, kas pirmais atkāpjas, bet, kas uzvarējis, tas īstenībā pieveikts. Ja kāds tev sit, atej, jo, sizdams pretī, dosi viņam gan ieganstu, gan attaisnojumu sist atkārtoti; vairs nespēsi raisīties vaļā, kaut gribēsi.

XXXV. (1) Vai kāds gribētu savam ienaidniekam tik smagi iesist, lai viņa roka iestrēgtu brūcē un pats nespētu atgūties no sitiena? Bet tāds ierocis ir dusmas – to tikai

ar grūtībām var atraut atpakaļ. Mēs gādājam par to, lai ieroči mums būtu viegli, lai zobens būtu ērts un parocīgs. Vai tad nevairīsimies no šiem dvēseles izvirdumiem, kas ir smagi, postīgi un neatsaucami? (2) Beidzot, man pa prātam ir tikai tāds ātrums, kas, tiklīdz tam pavēl, rimstas, neaizsteidzas tālāk par noteikto mērķi un ir vadāms un kam var likt no skrējiena pāriet uz gājēja soli. Kad muskuļi raustās pret mūsu gribu, zinām, ka tie ir slimi; tas, kas, gribēdams staigāt, sāk skriet, ir vai nu vecs, vai vārgu miesu. Par veselīgākajām un spēcīgākajām dvēseles rosībām lai uzskatām tās, kas noris pēc mūsu gribas, nevis izlaužas patvaļīgi. (3) Tomēr nekas nebūs tik noderīgi kā vispirms aplūkot šīs parādības derdzīgumu, tad – tās bīstamību. Nevienam citam afektam nav jucekligākas ārējās izpausmes: tas izķēmo vis-skaistākās sejas, vērš mierīgākos vaibstus mežonīgus. Dusmīgos cilvēkus pamet jebkura pieklājība: tērpu, kas bijis sakārtots, kā nākas, viņi tagad velk gar zemi un atstāj novārtā jebkādas rūpes par sevi; kaut arī viņu mati no dabas vai mākslas pēc ir glītā skatā, tie saceļas līdz ar dvēseli; dzīslas pietūkst, krūtis, strauji elpojot, cilājas, no nikniem balss izvirdumiem uzblīst kakls; locekļi tric, rokas ir nemierīgas un viss ķermenis nemitīgā kustībā. (4) Kāds, tavuprāt, sirdi noskaņojums, ja tā ārējā izpausme ir tik pretīga? Cik vēl daudz briesmīgākam skatam jābūt krūtīs, cik straujākai – elpai, cik spēcīgākam – dusmu uzplūdumam, kas, ja neizlauzīsies uz āru, iznīcinās pašu dusmotāju? (5) Iedomājies, kādi izskatās ienaidnieki vai plēsīgie zvēri, kad viņi mirkst noslepkavoto asinīs vai traucas uz slepkavošanu; iedomājies dzejnieku iztēles veidotos pekles neradījumus, apjotus ar čūskām, to ugunīgo elpu;⁶⁸ iedomājies briesmīgākās pazemes dievības, kas dodas ceļā, lai izraisītu karus, sētu nesaticību starp tautām un izjauktu mieru: tādas iedomāsimies

dusmas – ugunī liesmojošām acīm, izgrūžam šņācošas un rēcošas, vaidošas un svelpjošas skaņas un citas, kādas vien ir vēl derdzīgākas par šīm, abās rokās kratām ieročus (jo tās nedomā par sevis sargāšanu)⁶⁹, mežonīgas, asiņainas un rētām klātas, zili melnas no pašu šaustījumiem, ārprātīgu gaitu, dziļā tumsā tītas, uzbrūkam, postām, padzenam, ciešam no visu, visvairāk no pašu naida un, ja nespēj citādi darīt ļaunu, kārojam iznīcināt zemi, jūru un debesis, vienlīdz nīstam un ienīstas. (6) Vai, ja tik, lai iedomājas tādas, kādas tās apraksta mūsu dzejnieki:

Pletni, asinīs mērktu, triec Bellona labajā rokā,
Skrandainā tērpā tai līdzās iet Ķilda priecīgu prātu –⁷⁰

vai lai izdomā šai drausmīgajai kaislei, ja vien iespējams, vēl drausmīgāku izskatu.

XXXVI. (1) Dažiem cilvēkiem, kā saka Sekstijs, nācis par labu ielūkoties spogulī, kad viņi bijuši dusmīgi; viņus samulsinājusi tik lielā pārmaiņa, kas notikusi ar viņiem: it kā sastatīti ar īstenību, viņi vairs neatpazīna sevi. Un cik maz no viņu patiesā neglītuma rādīja šis spoguļattēls! (2) Ja dvēsele būtu redzama un parādītos kādā vieliskā formā, tā satriektu mūs – vērotājus, būdama melna, notraipīta, kaistoša, izķēmota un uzblīdusi. Arī tagad, kad tā tikai spīd cauri kauliem un miesai un tik daudziem šķēršļiem, tās neglītums ir tik liels: kas būtu, ja tā parādītos kaila? (3) Tu gan varbūt domā, ka spogulis vēl nevienu nav atbaidījis no dusmām. Kā? Kas atnācis pie spoguļa, lai mainītos, tas jau ir mainījies; cilvēkiem dusmās gan nekāds atveids nav skaistāks par briesmīgu, atbaidošu – tādi viņi arī grib šķīst.

(4) Taču drīzāk jāapsver, cik daudziem kaitējušas dusmas pašas par sevi. Dažiem pārāk stiprā dusmu izvirzumā plīsušas dzislas un kliegšana pāri spēkiem novedusi pie asins izplūduma, pārāk strauji asaru plūdi

mazinājuši redzes asumu, un slimi cilvēki pieredzējuši savu kaišu recidīvu. Nav ātrāka ceļa uz ārprātu. (5) Tātad daudzi, kas nerimās dusmās trakot, vairs nekad nav atguvuši saprātu, ko bija aizdzinuši. Ajantu nāvē iedzina ārprāts, ārprātā – dusmas. Šie cilvēki novēl saviem bērniem nāvi, sev – nabadzību, savām mājām – bojāeju un noliedz, ka viņi dusmojas, tāpat kā trakojošie noliedz, ka ir ārprātīgi. Saviem tuvākajiem draugiem viņi kļūst par ienaidniekiem, viņu dārgākajiem cilvēkiem jāvairās no viņiem; viņi neliekas zinīs ne par kādiem likumiem, izņemot tos, kas viņiem dod iespēju kaitēt; viņus satrauc pēdīgie sīkumi, un viņiem nav viegli tikt klāt ne ar vārdiem, ne laipnu rīcību; visu viņi kārtu ar spēku, gatavi ar zobenu gan cīnīties, gan darīt sev galu.⁷¹ (6) Proti, viņus pārņēmis pats lielākais ļaunums – tas, kas ir stiprāks par visiem citiem trūkumiem. Pārējie iestājas pakāpeniski, šā spēks ir piepešs un visaptvērējs. Un beidzot – tas pakļauj sev visas pārējās izjūtas: tas pieveic viskarstāko milu, un tā daži nodūruši savus iemiļotos un krituši pašu nogalināto skaujās. Mantkāri, iecirtīgāko, vismazāk vadāmo ļaunumu, dusmas mīdijušas kājām un novedušas tiktāl, ka tā izšķiež savas bagātības un pieliek uguni savām mājām un visai savāktajai mantībai. Un godkārais? Vai viņš nav nometis augsti vērtētās insignijas, nav atteicies no piedāvāta amata? Nav nevienas kaislības, par kuru dusmām nebūtu virsroka.

III grāmata

I. (1) Tagad, Novāt, mēģināsim darīt to, ko tu visvairāk vēlēties, – izdeldēt dusmas no dvēselēm vai vismaz iegrožot un aizkavēt to lēkmes. Tas reizēm darāms klaji, atklāti – kad to pieļauj mazāks ļaunuma spēks, reizēm

slēpti – kad liesma pārāk karsta un ikviens šķērslis to tikai uzkurina un padara lielāku. Ir svarīgi, cik liels, cik vēl nevājināts ir dusmu spēks un vai tās jāatsit, jāatspiež atpakaļ vai mums tām jāpiekāpjas, līdz pirmā vētra aprims, lai tā neaizrauj sev līdzī pašus pretlīdzekļus.

(2) Rīcības plāns būs jāpieņem atbilstoši ikviena raksturam: dažus pārliecina lūdzot, daži izturas izsmējiīgi un draudīgi pret pazemīgiem cilvēkiem; dažus nomierināsim ar iebaidīšanu; vienus no aizsāktā novērsīs nopēlums, citus – vainas atzišana, citus – kauna jūtas, vēl citus – kavēšanās – lēnas zāles pret spēju ļaunumu, pie kurām jāķeras tikai kā pie pašām pēdējām. (3) Pārējie afekti pieļauj novilcināšanu, un tos var ārstēt lēnāk, bet šis savā straujuma, aizraujot līdzī pats sevi, neattīstās pakāpeniski, bet pilnu spēku sasniedz jau pašā sākumā; tas ne vien satrauc dvēseli, kā to dara citi trūkumi, bet aizved to projām un, atņemot tai spēku valdīt pašai pār sevi, liek tai pat kārot vispārēju iznīcību un plosās ne vien pret to, ko sev izraudzījies par mērķi, bet pret visu, kas tam gadās ceļā. (4) Pārējie trūkumi dod dvēselei triecienu, šis nogāž to zemē. Arī tad, ja cilvēks nav spējīgs pretoties savām kaislibām, tās vismaz spējīgas rimties pašas; dusmas, tāpat kā zibeņi un spēcīgas vētras un viss pārējais, kas ir neapturams, tāpēc ka nevis tuvojas soli pa solim, bet pēkšņi krīt virsū, aizvien vairāk un vairāk pieņemas spēkā. (5) Citi trūkumi atsakās no saprāta, šis no jebkuras spriestspējas; citi pienāk klāt lēnitiņām un izaug nemanot, dusmās dvēsele iegāžas kā bezdibenī. Tāpēc neviens cits mulsas stāvoklis dvēseli nesatricie vairāk par šo, tiekdamies likt lietā savu spēku, un vai nu rada augstprātību, ja sekmējas, vai ārprātu, ja nesokas; pat neveiksme nenoved dusmas līdz apnikumam, un tās, apstākļiem atņemot tām pretinieku, vērs savus zobus pašas pret sevi. Nav nozīmes, cik svarīgs ir iemesls, kālab

tās rodas – no visniecīgākajiem pamatiem tās attīstās līdz milzīgiem apmēriem.

II. (1) Tās neapiet nevienu vecumu, neizslēdz nevienu cilvēku rasi. Dažas tautas svētīgas nabadzības dēļ nepazīst greznību; dažas klejotājtautas, norūdītas grūtībās, vairījušās no slinkuma; dažām, kurām ir vienkārši tikumi un lauciniecisks dzīvesveids, sveša ir blēdība, krāpšana un viss ļaunais, kas dzimst forumā. Taču ne grieķu, ne barbaru vidū nav tādas tautas, kuru nemusinātu dusmas, tikpat postīgas tām, kas jūt bijību pret likumu, kā tām, kam vienīgā tiesību mēraukla ir spēks. (2) Beidzot, citi trūkumi pārņem tikai atsevišķus cilvēkus, bet šī ir vienīgā kaislība, kas reizēm aptver veselu valsti. Nekad visa tauta nav iedegusies mīlestībā uz kādu sievieti, nedz vesela valsts savas cerības likusi uz naudu vai peļņu; godkāre sagrābj cilvēkus tikai pa vienam, nesavaldība nav vispārējs ļaunums. (3) Dusmās turpretī cilvēki bieži iesvilušies kopīgai rīcībai; vīrieši, sievietes, sirmgalvji un bērni, dižciltīgie un vienkāršā tauta bijuši pilnīgā saskaņā, un visa masa, pavisam nedaudziem vārdiem uzskūdīta, aizsteigusies priekšā pašam kūdītājam; viņi nekavējoties ķērušies pie ieročiem un lāpām un pieteikuši karu kaimiņiem vai vērsušies ar to pret saviem tautiešiem; (4) nodezināti veseli nami ar visiem iemītņiekiem, un cilvēks, kas tikko kā vēl bijis lielā cieņā ar savu pievilcīgo daiļrunību, pieredzējis savu piekritēju dusmas; leģioni raidījuši metamšķēpus pret savu virspavēlnieku; visa vienkāršā tauta bijusi naidā ar aristokrātiem; valsts padome – Senāts, nesagaidot iesaukumu, nedz ieceļot virspavēlnieku, pa galvu pa kaklu izraudzījies savu dusmu īstenotāju un medījis augsta stāvokļa vīrus pa pilsētas mājām, un pašu rokām sodījis viņus ar nāvi. (5) Pārkāpjot tautu tiesības, darīts pāri vēstniecībām; valsti pārņēmis nedzirdēts neprāts; nav dots laiks, lai vispārējais satraukums

varētu aprimt, bet bez kavēšanās jūrā izbraukušas flotes ar steigšus savāktu karaspēku; bez kādas kārtības, bez auspicijiem tautas, dusmu vadītas, devušās ceļā, saķerot par ieročiem, kas pagadījās, lai tad ar smagu sakāvi samaksātu par savu neiegrožoto dusmu izraisīto pārsteidzību. (6) Barbariem uz labu laimi metoties karos, iznākums parasti ir šāds: kad viņu viegli ietekmējamus prātus satraucis pāridarījuma šķitums, viņi tūdaļ sarosās un, kurp vien viņus aizrauj saīgums, kā nogruvums uzkrīt leģioniem – nesakārtojušies, bezbailīgi, nepiesardzīgi, tiekdamiēs pēc pašu iznīcības; viņi jūt prieku, kad tiek ievainoti, kad metas virsū zobenam un ar savu ķermeni uztver ienaidnieka mestos šķēpus, un tā iet bojā no pašu vainas dēļ saņemtas brūces.

III. (1) “Nav šaubu,” saki, “ka tas ir liels un postīgs spēks; tāpēc parādi, kādā veidā ar to jātiek galā.” – Un tomēr, kā sacīju iepriekšējās grāmatās,⁷² Aristotelis aizstāv dusmas un neļauj tās iznīdēt mūsos; tās esot, saka viņš, drošsirdības stimul, un, ja to dvēselei atņem, tā paliekot neaizsargāta un kļūstot kūtra un nespējīga uz lieliem pasākumiem. (2) Tāpēc nepieciešams atsegt to derdzīgumu un mežonīgumu un uzskatāmi parādīt, cik liels briesmonis ir cilvēks, vērsdams savu plosīšanos pret citu cilvēku, un ar cik milzīgu sparū viņš uzbrūk, postīdams ne bez posta sev un gremdēdams dzelmē to, ko iespējams noslīcināt tikai kopā ar pašu slīcinātāju. (3) Tad kas te sanāk? Vai kāds sauc par garīgi veselu to, kas, kā vētras sagrābts, nevis iet, bet tiek dzīts uz priekšu, trakojša ļaunuma vergs, kas savu atriebi neuztic citam, bet īsteno to pats un, plosīdamiēs gan sirdī, gan darbos, kļūst par bendi saviem dārgākajiem cilvēkiem, kuru zaudējumu viņš drīz apraudās? (4) Vai kāds var šo kaislību piešķirt tikumam par palīgu un pavadoni, kad tā izjauc saprātīgās pārdomas, bez kurām tikums neko nevar

paveikt? Nīcīgs un ļauns, un sev pašam kaitīgs ir spēks, ko sirdzējam piešķir slimība un temperatūras celšanās. (5) Tātad tev nav jāuzskata, ka šķiežu veltīgi laiku, dusmām, it kā cilvēki nebūtu vienisprātis to novērtējumā, celdams neslavu, jo ir taču viens, turklāt kāds no izcilajiem filozofiem, kas piešķir tām uzdevumus un tās kā ko derīgu un gara iedvesmotāju aicina uz kaujām, uz rīcību, uz visu, kas vien veicams ar zināmu degsmi. (6) Lai nevienu nemaldinātu doma, ka tās kaut kad un kaut kur būs noderīgas, jāparāda dusmu neiegrožotā apsēstība un ārprāts un tām jāatdod atpakaļ to aprīkojums – moku soli, virves, pārmācības nami, krusti, ugunis ap zemē ieraktiem ķermeņiem, kāši arī⁷³ liķu aizvilksanai, dažādi važu un sodu veidi, locekļu saplosīšana, pierē iededzinātas kauna zīmes, krātiņi ar briesmīgiem zvēriem; šo rīku vidū lai savu vietu ieņem dusmas, drausmi un derdzīgi šņācot, vēl atbaidīgākas par visu, ar ko tās pauž savu niknumu.

IV. (1) Kaut arī citādā ziņā vēl varētu būt kādas šaubas, tomēr skaidrs ir viens: nevienam afektam nav neglītāks vaigs – to esam aprakstījuši iepriekšējās grāmatās; tas ir skarbs un dedzīgs, drīz, asinīm atplūstot uz iekšu un izklienējoties, bāls, drīz, visam karstumam un dzīvības sparam atgriežoties sejā, iesarkans un līdzīgs asiņainam – ar pietūkušām dzīslām, te šaudīgām, izvalbītām acīm, te skatienam apstājoties un stingi veroties vienā punktā. (2) Iedomājies vēl klabošos zobus, kas tiecas kādu aprīt un rada skaņas, kuras neatšķiras no tām, kādas dzirdamas, mežakuiļiem asinot savus ilķņus; iedomājies vēl locītavu knakšķus, laužot rokas, atkārtoto krūšu dauzīšanu, straujo elpu un dziļos vaidus, grīlīgo stāvu, neskaidro valodu ar pēkšņajiem iesaucieniem, trīcošās lūpas, kas, palaikam saspiestas, izšņāc kādu lāstu. (3) Nudien, plēsīgi zvēri, kad viņus tracina vai nu

badis, vai iekšās ietriekta dzelzis, pat tad, kad viņi pusdzīvi ar pēdējo kodienu uzbrūk savam medniekam, izskatā nav tik atbaidoši kā dusmās iesvilies cilvēks. Ja tev ir laiks klausīties viņa kliegšanā un draudos, ievēro, kāda ir izmocītas dvēseles valoda. (4) Vai ikviens negribēs atteikties no dusmām, ja reiz sapratis, ka to pirmais upuris ir viņš pats? Vai tātad nevēlies, lai atgādinu cilvēkiem, kas dusmām ļauj pilnu vaļu, kas tās uzskata par spēka apliecinājumu un iespēju atriebties pieskaita pie lielas laimes lielajiem labumiem, ka nav spēcīgs, nē, pat nav uzskatāms par brīvu tas, kas ir savu dusmu gūsteknis? (5) Vai man, lai ikviens būtu jo uzmanīgāks un pats piesargātos, neatgādināt, ka pārējie dvēseles ļaunumi skar tikai sliktākos, bet dusmīgums ielavās arī izglītos un citādā ziņā prātīgos cilvēkos? Daži pat atzīst dusmīgumu par godīguma pazīmi,⁷⁴ un parasti tiek uzskatīts, ka tieši labdabīgākie cilvēki tam pakļauti.

V. (1) "Uz ko," vaicāsi, "tas ir tēmēts?" – Uz to, lai neviens neuzskata sevi par drošu pret dusmām, ja jau tās pat no dabas lēnprātīgus un miermīlīgus cilvēkus izaicina uz nežēlibu un vardarbību. Kā fizisks spēks un rūpīga veselības kopšana neko nelīdz pret mēri – jo tas bez izšķirības uzbrūk gan vārgam, gan spēcīgam –, tā briesmas no dusmām draud kā nemierīgiem, tā nosvērtiem un rāmiem raksturiem, kuriem dusmas ir jo neglītākas un bīstamākas, jo lielākas ir to izraisītās pārmaiņas. (2) Bet, tā kā pirmā prasība ir – nedusmoties, otrā – pārstāt dusmoties, trešā – ārstēt arī citu dusmas, tad runāšu vispirms par to, kā lai neļaujāties dusmām, tad – kā mums atbrīvoties no tām, beidzot – kā lai cilvēku, kas dusmojas, apvaldām un nomierinām un atkal vedam pie prāta.

(3) Mēs panāksim, ka nedusmojamies, ja laiku pa laikam iedomāsimies visus dusmu netikumus un pareizi vērtēsim tās. Mums sevis priekšā dusmām jāceļ sūdzība

un tās jānotiesā; mums jāizzina to ļaunumi un jāizvelk dienas gaismā; lai kļūtu skaidri redzams, kāda ir dusmu daba, tās jāsalīdzina ar pašām ļaunākajām parādībām. (4) Mantkāre iegūst un sarauš bagātību, ko varētu izmantot kāds labāks; dusmas ir tērētājas, tikai nedaudziem tās nav saistītas ar izdevumiem. Dusmīgs saimnieks – cik daudzus vergus viņš piespiedis bēgt, cik daudzus dzinis nāvē! Cik daudz vairāk viņš zaudējis dusmodams, nekā bija vērts tas, kādēļ viņš dusmojies! Dusmas tēvam atnes bēdas, vīram – laulības šķiršanu, ierēdnim – naidu, amata kandidātam – sakāvi. (5) Tās ir ļaunākas nekā izšķērdība, jo šī rod baudu savā priekā, dusmas – citu ciešanās. Tās pārspēj nenovēlību un skaudību, jo šīs vēlas citu redzēt nelaimīgu, dusmas – viņu padarīt tādu; nenovēlība un skaudība priecājas par cita nejaušajām likstām, dusmas nespēj vien sagaidīt izdevību: tās nevēlas, lai ienīstajam ļaunu nodara kāds cits, bet vēlas to nodarīt pašas. (6) Nekas nav ļaunāks par naidu: to rada dusmas; nekas nav postīgāks par karu: tajā rod vaļu vareno dusmas; citastarp – arī vienkāršo ļaužu un privātpersonu dusmas ir karš, tiesa, bez ieročiem un kara spēka. Turklāt dusmas, atstājot malā to drīzās sekas – materiālos zaudējumus, intrigas, pastāvīgo nemieru savstarpēju strīdu dēļ –, saņem sodu sodīdamas; tās atsakās no cilvēka dabas: šī mudina uz mīlestību, dusmas – uz naidu; šī vēl palīdzēt, dusmas – kaitēt. (7) Turklāt dusmu sašutums rodas no sevis pārvērtēšanas un tikai šķiet drošsirdības izpaudums, bet īstenībā ir sīks un aprobežots, jo ikviens stāv zemāk par to, kas, viņaprāt, viņu nicina. Bet liels gars, kas sevi pareizi vērtē, neatribj pārestību, tāpēc ka to nemaz nepamana. (8) Kā bultas atlec no cietas virsmas un cilvēks, pa tādu cērtot, pats jūt sāpes, tā arī nekāds pāridarījums nevar lielam garam likt sevi manīt, jo ir vājāks nekā tas, kam uzbrūk. Un vai

nav daudz skaistāk, ja gars, it kā nekādām bultām neievainojams, atvaira visas pārestības un pulgas?⁷⁵ Atriebība nozīmē atzišanos ciešanās. Nav liels tāds gars, ko var saliekt pāridarījums. Tevi aizvainojis cilvēks, kas ir vai nu stiprāks, vai vājāks par tevi; ja viņš vājāks, pasaudzē viņu, ja stiprāks, pasaudzē sevi.

VI. (1) Nekas nav drošāks pierādījums cilvēka dižumam kā tas, ka viņam nekas nevar notikt, kas viņu satrauktu. Visuma augstākā daļa, būdama labāk sakārtota un tuvu zvaigznēm, nesabiezē mākoņos un netiek rosināta uz vētrām, nedz sagriezta viesulī; tā ir brīva no jebkura nemiera; zibeņi šķiļas zemākos slāņos. Tādā pašā kārtā cildens gars, allaž mierīgs un atrazdamies klusā ostā, apspiež sevī visu, kas vedina uz dusmām; tas ir apvaldīts, cienījams, harmonisks; nekā tamlīdzīga neatradīsi dusmīgā cilvēkā. (2) Kurš gan, ļaudamies ciešanās un trakodams, nav atmetis sākotnējo kaunu? Kurš, aklā uzbudinājumā krizdams virsū citam, nav licis pie malas jebkuru atturību? Kurš uztraucies cilvēks vēl ievērojīs visus savus pienākumus un to secību? Kurš savaldījis mēli? Kurš kontrolējis kādu sava ķermeņa daļu? Kurš, reiz vaļā palaists, spējis sevi iegrozot? (3) Mums nāks par labu iegaumēt Dēmokrita svētīgo pamācību, ka dvēseles miers parādās tad, ja nedz personiskās, nedz sabiedriskās dzīves jomā nepievēršamies daudziem uzdevumiem vai tādiem, kas pārsniedz mūsu spēkus. Tam, kas ķeras pie neskaitāmām darīšanām, diena nekad nepaieņ tik laimīgi, lai viņam no kāda cilvēka vai kādas lietas nerastos aizkaitinājums, kas dvēselē sagatavo augsni dusmām. (4) Kā cilvēks, kas steidzas pa pilsētas dzīvajām vietām, katrā ziņā uzskrien virsū ne vienam vien, neizbēgami kaut kur paslīd, kaut kur tiek aizkavēts, kaut kur ar dubļiem apšļākts, tā arī šādā saraustītā un nemierīgā dzīves rosīgumā atgadās daudz šķēršļu, daudz pamata

sūdzībām: cits pievilis mūsu cerības, cits – attālinājis, cits – izjaucis; mūsu nodomi nav sekmējušies, kā plānots. (5) Nevienam laime nav tik uzticīga, ka būtu vienmēr atsaucīga viņa daudzajos pasākumos. Tad nu sekas ir tādas, ka tas, kam kādas ieceres beigušās pretēji gaidītajam, kļūst neiecietīgs pret cilvēkiem un lietām un visniecīgāko iemeslu dēļ dusmojas te uz kādu personu, te – uz kādu pasākumu, te – uz kādu vietu, te – uz likteni, te – uz sevi pašu. (6) Tāpēc, lai gars varētu būt mierīgs, nevajag to raustīt un, kā jau sacīju, nogurdināt ar rosību daudzos un lielos pasākumos vai ķeroties pie tādiem, kas ir pāri tā spēkiem. Ir viegli nelielu nastu pacelt plecos un nepaklūpot pārnest uz vienu vai otru vietu, bet, ko, citu rokām uzkrautu, noturam tikai ar grūtībām, to pārslogoti nometam pavisam drīz; pat tikai stāvēdami zem tāda smaguma, grīļojamies, būdami šim svaram par vājiem.

VII. (1) Tas pats, vari būt drošs, gadās personiskos un sabiedriskos jautājumos. Viegli, vienkārši darbi sokas to darītājam; ja tie ir milzum lieli un pārsniedz darītāja iespējas, ar tiem grūti tikt galā un, ja tomēr pie tiem stājas, tie smagi nospiež un saļoga darītāju, un tas, kas jau šķitis esam rokā, brūk zemē kopā ar viņu. Un tā notiek, ka savā vēlmē bieži pieviļas cilvēks, kas neķeras pie tā, kas ir viegli, bet grib, lai tas, pie kā viņš ķeras, būtu viegli. (2) Ikreiz, kad tu ko uzsāc, novērtē vienlaikus sevi un to, ko esi nodomājis, un tā ietekmi uz sevi pašu, jo nožēla par nepaveiktu darbu tevi sarūgtinās. Te svarīga ir atšķirība, vai cilvēkam ir dedzīga vai vēsa un pazemīga daba; cildeno neveiksme novedis līdz dusmām, gurdenu, kūtro skumdinās. Lai tātad mūsu rīcība nav ne sīkumaina, ne pārgalvīga un pārmērīga; lai mūsu cerības nesniedzās tālu – neuzsāksim nekā, par ko vēlāk, to sasnieguši, brīnāmies, ka tas mums izdevies.⁷⁶

VIII. (1) Centīsimies nepieredzēt pārestību, jo neprotam to panest. Ir jādzīvo ļoti mierīgu un satīcīgu cilvēku vidū – tādu, kas necik nav untumaini un īgni; mēs pārņemam paradumus no tiem, ar ko saejamies, un, kā zināmas ķermeņa slimības pielīp citiem, ar kuriem saskaras, tā arī dvēsele savus trūkumus pārnes uz līdzās esošajiem. (2) Dzērājs pavedina savus galdabiedrus uz vīna milēšanu; izvirtusi sabiedrība samaitā arī stipru cilvēku un, iespējams, pat drosmīgu; mantkāriba pārnes savu indi uz tuvumā esošajiem. Tāda pati daba ir tikumiem, bet ar pretēju iznākumu: tie visu, kas ir saskarē ar tiem, padara maigāku; piemērota dzīvesvieta un labvēlīgs klimats veselībai nav tik noderīgi kā nepietiekami noturīgiem gariem uzturēšanās labākā sabiedrībā.

(3) Cik spēcīgs ir šis moments, sapratīsi, redzēdams, ka arī plēsīgi zvēri kļūst rāmi, dzīvojot kopā ar mums, un neviena bestija, lai arī cik briesmīga būdama, nesaglabā savu agresivitāti, ja ilgi bijusi cilvēka sabiedrībā: viss tās mežonīgums iet mazumā un, atrodoties mierīgos apstākļos, pakāpeniski izzūd. Turklāt tas, kas dzīvo miermīlīgu cilvēku vidū, kļūst labāks ne tikai viņu piemēra dēļ, bet arī tāpēc, ka neatrod iemeslus dusmoties un neliek lietā savu trūkumu. Tāpēc cilvēkam jāvairās no visiem, kas, kā viņš zina, modinās viņa dusmīgumu. (4) “Kas tie ir?” vaicāsi. – Ir daudz tādu, kas dažādu iemeslu dēļ panāks vienu un to pašu: augstprātīgais tevi aizskars ar nievīgu attieksmi, dzēlīgais – ar pulgām, bezkaunīgais – ar apvainojumu, skaudīgais – ar nenovēlību, strīdnieks – ar kašķīgumu, melīgais vējgrābslis – ar tukšvārdību; tu nepanesīsi, ka no tevis baidās kāds aizdomu pilns cilvēks, ka tevi uzveic kāds stūrgalvis, nonievā švīts. (5) Izraugies atklātus, satīcīgus un savaldīgus cilvēkus, kas neizraisa tavas dusmas un panes tās; vēl noderīgāki būs pakļāvīgi, laipni un maigi, taču ne līdz lišķībai, jo viegli

sadusmojamus cilvēkus aizskar pārāk liela piebalsošana. (6) Man vismaz bija tāds draugs – krietns vīrs, bet ar pārāk lielu noslieci uz dusmām, kuram glaimot bija tikpat bīstami kā viņu pulgot.

Ir labi zināms, ka orators Cēlijs bijis ārkārtīgi ātrs dusmās. Stāsta, ka reiz viņa istabā ar viņu pusdienoja kāds neparasti pacietīgas dabas klients, bet tam, nonākušam Cēlija sabiedrībā, bija grūti izvairīties no ķildas ar cilvēku, kas atradās tik cieši līdzās; viņš nosprieda, ka vislabāk piekrist visam, ko Cēlijs teiks, un palikt ēnā. Cēlijs neizturēja viņa piebalsošanu un iesaucās: "Pasaki taču ko pretim, lai mēs būtu divi!" Bet arī viņš, kaut dusmodamies, ka nedusmojas, ātri aprima, trūkstot pretiniekam. (7) Tātad, ja apzināties, ka esam ātras dabas, izvēlēsimies drīzāk pat tos, kas seko katram mūsu vaibstam un vārdam. Tiesa, viņi mūs izlutinās un veicinās nelāga paradumu neko nedzirdēt, ko negribam, tomēr mums nāks par labu savam trūcumam piešķirt atelpu un mieru. Arī smagi un neapvaldīti raksturi ir pieejami glaimiem; neviens nav skarbs, nedz izbīstas, ja to glāsta. (8) Ikreiz, kad kāda diskusija var ieilgt un kļūt pārāk kareivīga, apstādināsim to pašā sākumā, pirms tā pieņemtas spēkā: strīds baro pats sevi un vairs nelaiž vaļā tos, kas tajā pārāk dziļi iegājuši. Ir vieglāk atturēties no cīņā nekā atkāpties.

IX. (1) Cilvēkiem ar noslieci uz dusmām arī jāatturas no grūtākām studijām vai tās vismaz jāveic nepārpūloties; viņu gars nav jārausta starp pārāk daudziem jautājumiem, bet lai tas pievēršas tam patīkamām mākslām. Lai to nomierina dzejas lasīšana un aizrauj vēstures stāsti, un lai ar to apietas maigāk un saudzīgāk. (2) Pītagors mēdza dvēselēs satraukumu remdināt ar liru. Kurš gan nezina, ka ragi un taures ir uzbudinātāji un ka savukārt zināmas meldijas ir nomierinātājas un garu atbrīvo no

spriedzes? Pārpūlētām acīm nāk par labu zaļi priekšmeti, un zināmas krāsas atpūtina vājinātu redzi, bet citu spilgtums to apžilbina; tā arī patīkamas studijas nomierina slimo garu. (3) Mums jāvairās no foruma, advokāta pienākumiem, tiesām un visa, kas padziļina mūsu trūkumu, un līdzīgā kārtā jāsarģās no fiziskās pārpūles, jo tā iznīcina visu, kas vien mūsos ir maigs un mierīgs, un uzbudina mūsu skarbumu. (4) Tāpēc cilvēki, kuri neuzticas savai gremošanai, pirms ķeras pie darbiem, kas prasa lielāku piepūli, ar ēdienu nomierina savu žulti, jo nogurums to sakairina visvairāk vai nu tāpēc, ka tā aizdzen siltumu uz miesas vidu, kaitē asinīm un kavē to plūsmu pa slimajām dzīslām, vai tāpēc, ka vājinātais, vārgais ķermenis nomāc garu; jebkurā gadījumā šā iemesla dēļ lielāka nosliece uz dusmām ir cilvēkiem, kas ir slimības vai vecuma novājināti. Aiz šiem pašiem iemesliem ir jāvairās no izsalkuma un slāpēm – tie sanikno, satrauc garu. (5) Ir tāds sens sakāmvārds – “Nogurušais meklē kašķi”, bet līdzīgā kārtā to meklē arī izsalkušais un izslāpušais, un ikviens, kuru kaut kas nomoka. Kā iesāpas augoņi, tiem pavisam viegli pieskaroties un tad arī tikai iedomājoties pieskārienu, tā cietušu dvēseli skar vismazākais sīkums – tādā mērā, ka dažus cilvēkus uz strīdu izprovocē kāds sveiciens, kāda vēstule, kāds vārds, kāds jautājums; nekad nevar aizmigt slimu vietu, neizraisot žēlošanos.

X. (1) Tāpēc vislabāk ķerties pie ārstēšanās, tiklīdz ievēro slimības pazīmes, tad arī valodai dot iespējami mazāk vaļas un iegrožot savu impulsivumu. (2) Ir viegli atklāt savas kaislības, līdzko tās rodas: slimībām aizsteidzas priekšā to pazīmes. Kā vētras un lietus zīmes parādās pirms paša negaisa, tā arī dusmām, mīlestībai un visām vētrām, kas satrauc dvēseli, ir zināmi priekšvēstneši. (3) Cilvēki, kas pakļauti komiciju slimības⁷⁷ lēkmēm,

jau jūt lēkmi tuvojamies, kad siltums pamet ekstremitātes, kad aizmiglojas redze un sāk raustīties muskuļi, kad zūd atmiņa un griežas galva. Tāpēc viņi ar ierastajiem līdzekļiem mēģina novērst lēkmi tās sākuma stadijā un, kaut ko paostot vai nobaudot, atvairā visu, kas izraisa samaņas zaudēšanu, vai ar siltām kompresēm apkaro aukstumu un krampjus; vai, ja dziedēklis ir nepietiekami efektīvs, viņi izvairās no atrašanās pūlī un krīt, citiem neredzot. (4) Ir noderīgi pazīt savu slimību un nomākt tās spēku, pirms tas izvēršas.⁷⁸ Paskatīsimies, kas mūs visvairāk uzbudina: vienu satrauc aizvainotāji vārdi, citu – aizvainotāja rīcība; šis grib, lai parāda cieņu viņa dižciltībai, tas – viņa skaistumam; šis vēlas tikt atzīts par ļoti izsmalcinātas gaumes cilvēku, tas – par ļoti izglītotu; šis nevar paciest augstprātību, tas – ietiepību; viens vergus netur par cienīgiem, lai uz viņiem dusmotos, otrs savās mājās ir nežēlīgs, ārpus tām – maigs; viens, ja viņam ko lūdz, to uzskata par nenovīdību, otrs – par apvainojumu, ja nelūdz. Mēs neesam visi ievainojami vienā un tai pašā vietā; tāpēc jāzina, kur ir tava vārīgā vieta, lai tu to varētu īpaši sargāt.

XI. (1) Nav lietderīgi visu redzēt, visu dzirdēt. Par daudzām pārestībām neliksimies ne zinīs; lielāko daļu no tām vispār nepieredz, kas tās nepamana. Tu negribi būt viegli sadusmojams? Tad neesi ziņkārīgs. Kurš taujā, kas pret viņu sacīts, kurš cenšas izdibināt, kas par viņu, kaut arī tikai slepus, nelabvēlīgi runāts, tas rada pats sev nemieru. Zināms šo runu iztulkojums noved pie tā, ka tās izskatās pēc apvainojumiem; tāpēc šis tas jānobīda malā, par ko citu jāpasmejas, vēl kas cits jāpiedod. (2) Dusmas iespējams daudzus veidos iegrozot; iztulkosim apvainojumu lielum lielo daļu kā draiskulības un jokus. Stāsta, ka Sokrats, saņēmis pļauku, aprobežojies ar piezīmi: "Cik nepatīkami, ka cilvēki nezina, kad

viņiem jādodas pastaigā ar ķiveri galvā.” (3) Svarīgi ir nevis tas, kā izdarīta kāda pārestība, bet kā tā paciesta; un es neredzu, kāpēc lai savaldība būtu grūta, kad zinu, ka pat savā veiksmē un visatļautībā uzpūtīgi tirāni apspie-duši ierasto nežēlību. (4) Vismaz par Peisistratu, atēniešu tirānu, saglabājies šāds nostāsts. Kad reiz kāds iereibis galdabiedrs plaši izrunājies par viņa cietsirdību un netrūka tādu, kas tirānam labprāt būtu pakalpojuši ar saviem zobeniem, un cits no vienas puses, cits no otras uzkūra liesmu, Peisistrats to mierīgu prātu pacietis un kūditājiem atbildējis, ka uz šo cilvēku nedusmojoties vairāk kā uz tādu, kas viņam būtu uzskrējis virsū aizsietām acīm.

XII. (1) Liela daļa cilvēku pati rada sev iemeslu žēloties vai nu ar nepamatotām aizdomām, vai ar sīkumu pārspilēšanu. Dusmas bieži atnāk pie mums, taču biežāk ejam pie tām. Tās nekad nevajag atsaukt, un lai tās, ja ierodas pašas, top atraidītas. (2) Nevienš nesaka sev: “To, kālab dusmojos, esmu darījis vai būtu varējis darīt pats.” Nevienš nevērtē darītāja nodomu, bet vērtē tikai izdarīto. Taču uzmanība veltijama darītājam: vai viņš rīkojies tīšām vai nejaušības pēc; vai būdams spiests vai maldināts; vai naida vadīts vai cerēdams uz ieguvumu; vai savās interesēs vai palīdzēdams citam. Zināma nozīme ir pāridarītāja vecumam, zināma nozīme viņa apstākļiem, tā ka panest, paciest pāridarījumu varētu būt cilvēciski vai vismaz nebūtu⁷⁹ pazemojoši. (3) Iedomāsimies sevi tā cilvēka vietā, uz kuru dusmojamies: patiesībā mūs dusmīgus vērš netaisnīgs sevis novērtējums un mēs nevēlamies paciest, ko paši labprāt darām. (4) Nevienš neliek sev pagaidīt; bet spēcīgākais līdzeklis ir dusmu atlikšana, lai aprimst to sākotnējā versme un lai tumsa, kas uzgulst prātam, vai nu izgaist, vai nav vairs tik bieza. Šo to no tā, kas tevi dzina postā, remdinās viena vienīga

stunda, jo vairāk – viena diena, un šis tas pagaisīs pavisam; kaut arī pieprasītā atlikšana⁸⁰ neko nepanāk, tomēr būs skaidrs, ka mums jau ir darišana ar spriedumu, nevis ar dusmām. Ikreiz, kad tu par kādu lietu gribētu uzzināt, kāda tā īstenībā ir, uztici to laikam: bangojumā nekas nav skaidri saskatāms. (5) Platons nespēja sev atvēlēt laiku, kad reiz dusmojās uz savu vergu, bet lika tam uz vietas novilkt kreklu un pagriezt muguru sitieniem, gradīdamies viņu nopērt pats savām rokām; aptvēris, ka dusmojas, viņš roku, to jau pacēlis, apturēja gaisā un palika stāvam sistgribētāja pozā. Kāda nejauši klāt pienākuša drauga vaicāts, ko viņš darot, Platons atbildēja: “Sodu dusmīgu cilvēku.” (6) Kā sastindzis viņš saglabāja šo gudra vīra necienīgo dusmās iesvilstoša cilvēka stāvokli, jau aizmirsis vergu, jo bija atradis kādu citu, ko labprātāk sodītu. Tāpēc viņš sev atņēma varu pār savu saimi un, par kādu pārkāpumu stiprāk satraukts, teica: “Sodi *tu*, Speusip, šo te vergu ar pērienu, jo *es* dusmojos.” (7) Viņš nesita tā paša iemesla dēļ,⁸¹ kura dēļ kāds cits būtu sitis. “Es dusmojos,” viņš teica, “un darišu vairāk, nekā vajag, un darišu to pārāk labprāt; lai šis vergs nav tā cilvēka varā, kam nav varas pašam pār sevi.” Vai kāds gribētu uzticēt sodīšanu dusmīgam cilvēkam, kad pats Platons liedza sev šīs tiesības? Lai tev nekas nav ļauts, kamēr dusmojies. Kāpēc? Tāpēc, ka tu tad gribi, lai tev ļauts būtu viss.

XIII. (1) Cīnies pret sevi pašu! Ja gribi uzveikt dusmas, tās nespēj uzveikt tevi. Tu sāc tās uzveikt, ja slēp tās, ja neļauj tām iznākt uz āru. Nomāksim to pazīmes un turēsim tās cik vien iespējams apslēptas, slepenībā. (2) To izdarīt mums prasis lielas pūles, jo dusmas kāro izlauzties, iekvēlināt skatienu un mainīt vaibstus. Bet, ja ļausim tām parādīties ārpus mums, tās tūdaļ atradīsies *viirs* mums. Lai tās tiek slēptas pašos sirds dziļumos un top nestas, nevis nes mūs; pat vairāk – pārmainīsim visas to pazīmes uz

pretējām: lai vaibsti atslābst, balss kļūst laipnāka, gaita lēnāka; iekšējais pakāpeniski veidojas, pielāgojoties ārējam. (3) Sokratam dusmu pazīme bija klusināta balss, skopāka valoda. Tad bija skaidrs, ka viņš cīnās pats ar sevi. Tādā kārtā tuvinieki mēdza viņu pieķert un atmaskot, un pārmetums par slēptajām dusmām viņam nebija nepatīkams. Un kāpēc gan lai viņš nepriecātos, ka daudzi viņa dusmas pamanīja, bet neviens nedabūja just? Bet viņi tās būtu dabūjuši just, ja viņš nebūtu saviem draugiem piešķīris tiesības viņu pelt, tāpat kā viņš pats sev tādas ņēma attiecībā uz saviem draugiem. (4) Cik vēl daudz lielākā mērā tas jādara mums! Lūgšim visus mūsu tuvākos draugus, lai viņi ir sevišķi atklāti pret mums tieši tad, kad mēs šādu atklātību vismazāk varam paciest, un lai viņi nepiebalso mūsu dusmām. Aicināsim viņus palīgā pret vareno, mums tīkamo ļaunumu, kamēr esam savā prātā, kamēr piederam paši sev.

(5) Kas slikti panes vīnu un baidās, ka dzērumā varētu būt neapdomīgi un izlaidīgi, dod savējiem norādījumu viņus aizgādāt projām no mielasta; cilvēki, kas pazīst savu nesavaldību slimības laikā, aizliedz viņiem paklausīt, kad ir neveseli. (6) Vislabāk gādāt par šķēršļiem savām pazīstamajām vājībām un pirmām kārtām savu dvēseli noskaņot tā, lai tā, pat ja to satricinājuši ļoti nopietni un pēkšņi notikumi, vai nu nejūt dusmas, vai, tām rodoties negaidīta pāridarījuma smaguma dēļ, tās noglabā dziļumā un neatzīstas savās ciešanās. (7) Ka to var izdarīt, kļūs skaidrs, kad celšu priekšā dažus piemērus no milzīga klāsta; no tiem var mācīties divas lietas – cik liels ļaunums ietverts dusmās, tām pilnībā izmantojot ļoti varenu cilvēku varu, un kādā mērā tās spēj sev pavēlēt, kad ir lielāku baiļu apspiestas.

XIV. (1) Valdniekam Kambīsam, kas bija pārāk pieķēries vīnam, Prēksasps, viens no viņa tuvākajiem draugiem,

ieteica būt atturīgākam dzeršanā; esot neglīti, ka valdnieks, kam sekojot visu acis un ausis, piedzēries. Uz to Kambīss atbildēja: "Lai tu zinātu, ka nekad nezaudēju kontroli pār sevi, tūdaļ pierādišu, ka manas acis un rokas veic savus pienākumus arī pēc iedzeršanas." (2) Pēc tam viņš dzēra vēl vērienīgāk nekā citkārt un no lielākiem kausiem un, jau smags un apskurbis, lika sava pēlēja dēlam doties pāri zāles sliksnim un tur stāvēt, paceļot kreiso roku virs galvas. Tad viņš uzvilka loku un trāpīja pašu jaunekļa sirdi – to viņš bija nosaucis par savu mērķi; uzšķērdis krūtis, viņš parādīja pašā sirdī iestrēgušo bultas galu un, atskatīdamies uz tēvu, jautāja, vai roka viņam esot pietiekami droša. Bet tas apgalvoja, ka pats Apollons nebūtu varējis šaut trāpīgāk.⁸² (3) Lai dievi pazudina šo cilvēku, kas bija vēl vairāk vergs pēc sava gara nekā pēc stāvokļa! Viņš cildināja to, ko redzēt vien jau būtu bijis par daudz. Par piemērotu ieganstu glaimiem viņš uzskatīja pāršķeltās dēla krūtis un zem brūces trīsošo sirdi. Viņam vajadzēja uzsākt strīdu par Kambīsa lielīšanos un viņu aicināt atkārtot šāvienu, lai valdniekam gribētos parādīt vēl drošāku roku, izmantojot par mērķi pašu tēvu. (4) Cik asinskārs valdnieks, tā cienīgs, lai pret viņu vērstos visu viņa pavalstnieku loki! Lai arī kā mēs nolādētu šo cilvēku, kas savus mielastus noslēdza ar nāvessodiem un liķiem, tomēr cildināt šo šāvienu ir vēl noziedzīgāk nekā to izdarīt. Mēs vēlāk redzēsim, kā vajadzēja izturēties tēvam, stāvot pie dēla liķa un skatot slepkavību, kurai viņš bijis gan liecinieks, gan iemesls; bet tas, par ko šobrīd ir runa, ir skaidrs: dusmas iespējams apspiest. (5) Viņš nepulgoja valdnieku, pat nebilda nevienu žēlabainu vārdu, kaut sirds pašam bija saplosīta tāpat kā dēlam. Var teikt, ka viņš pamatoti iekodis mēlē, jo, kaut arī būtu ko sacījis kā dusmīgs cilvēks, viņš tik un tā neko nebūtu varējis izdarīt kā tēvs.

(6) Varētu domāt, saku, ka viņš šajos apstākļos izturējies gudrāk nekā tad, kad deva pamācības par mērenību dzeršanā tam, kam būtu bijis labāk dzert vīnu, nevis asinis, kam mieru nozīmēja ar kausiem aizņemtās rokas. Līdz ar to viņš piepulcējies to cilvēku skaitam, kas, pieredzēdami lielas nelaimes, pierādījuši, cik dārgi valdnieku draugiem izmaksā viņu labie padomi.

XV. (1) Nešaubos, ka arī Harpags savam un persiešu valdniekam ieteicis ko tamlīdzīgu.⁸³ Par to juzdamies aizvainots, šis līcis viņam celt galdā viņa bērnu miesu un ik pa brīdim apvaicājies, vai viņam patīkot, kā ēdiens pagatavots. Tad, redzēdams, ka Harpags jau ir savas nelaimes piesātināts, viņš pavēlējis atnest bērnu galvas un vaicājies, kā viņš ticis uzņemts. Nelaimīgajam nav trūcis vārdu, lūpas nekļāvušās ciet. "Pie valdnieka," viņš teicis, "ikviena maltīte patīkama." (2) Ko viņš panāca ar šiem glaimiem? Ka netika aicināts apēst atlikumus. Es neliedzu tēvam nosodīt viņa valdnieka nodarījumu, es neliedzu viņam tiekties pēc atriebes tik drausmīgam izdzimtenim, taču šimbrīžam izdaru secinājumu, ka iespējams slēpt pat no milzīgas nelaimes dzimušas dusmas un piespiest sevi bilst domām pretējus vārdus. (3) Šāda sāpju iegrozīšana ir nepieciešama, īpaši tiem, kam liktenis lēmis šo dzīvesveidu un kas tiek aicināti pie valdnieku galda: tā pie viņiem ēd, tā dzer, tā atbild; jāsmejas paša bērēs. Vai šī dzīve ir tādas cenas vērtā, to redzēsim – tas ir cits jautājums. Mēs nemierināsim tādu nožēlojamu cietumnieku, nemudināsim pakļauties benžu pavēlēm: mēs parādīsim, ka ikvienā verdzībā ir pavērts ceļš uz brīvību. Ja dvēsele ir slima un nelaimīga pašas vainas dēļ, tai iespējams šim postam darīt galu līdz ar sevi. (4) Sacīšu gan tam, kam ticis valdnieks, kurš ar bultām tēmē uz draugu sirdīm, gan tam, kura pavēlnieks paēdina tēvus ar viņu bērnu iekšām: "Ko tu vaidi, neprātīgais? Ko gaidi, ka

vai nu tevi atrieb j kāds ienaidnieks, iznīcinādams tavu tautu, vai no tālienes tev palīgos atlaižas kāds varens valdnieks? Kurp vien skaties, tur ir tavu nelaimju gals. Vai redzi šo krauju? Tur, lejup pa to, ir ceļš uz brīvību. Vai redzi šo jūru, šo upi, šo aku? Tur, dziļumā, mīt brīvība. Vai redzi šo strupo, nokaltušo, nožēlojamo koku? Pie tā karājas brīvība. Vai redzi savu sprandu, savu rikli, savu sirdi? Tās ir iespējas izbēgt no verdzības. Vai rādu tev izejas, kas saistītas ar pārāk lielām pūlēm un prasa daudz drosmes un spēka? Tu vaicā, kas ir ceļš uz brīvību? Jebkura dzīsla tavā miesā.”

XVI. (1) Taču, kamēr mums nekas neliekas tik nepanesams, ka tas mūs dzītu projām no dzīves, atgaiņāsim dusmas, lai arī kādos apstākļos atrodamies. Tās ir postīgas tiem, kas kalpo, jo jebkurš sašutums kļūst pašiem par mocību; jo spītīgāk panes kundzību, jo smagāk to izjūt. Tā zvērs pretodamies tikai aizvien ciešāk savēl savu cilpu; tā putni, satraukti nokratīdami līmi, ar to apziež visas savas spalvas. Neviens jūgs nav tik ciešs, lai tas neievainotu mazāk to, kas to velk, nekā to, kas tam pretojas. Vienīgais atvieglinājums lielās nelaimēs ir pacietība un samierināšanās ar neizbēgamo. (2) Bet, kaut arī apspiest savas kaislības, īpaši šo neprātīgo, grūti iegrozājamo, ir noderīgi tiem, kas kalpo, tas ir vēl noderīgāk valdniekiem. Ja augstais stāvoklis atļauj visu, ko iesaka dusmas, tad viss ir lemts iznīcībai; nevar ilgi pastāvēt neviena vara, kas tiek izmantota vairākumam par postu; tā ir apdraudēta, kad cilvēkus, kas vaimanā katrs par sevi, apvieno kopīgas bailes. Tāpēc arī daudzus valdniekus noslepkavojušas gan atsevišķas personas, gan pūlis, kad saliedēt dusmas viņus piespiedušas kopīgas ciešanas. (3) Un tomēr daudzi devuši vaļu savām dusmām, it kā tā būtu kāda valdnieka privilēģija, piemēram, Dārejs, kas pēc maga⁸⁴ varas krišanas pirmais kļuva par persiešu

un Austrumu lielas daļas valdītāju. Kad viņš pieteica karu skitiem, kas dzīvoja austrumpierobežā, Oiobazs, dižcil-tīgs vecs vīrs, lūdza viņu no trim dēliem izmantot divu pakalpojumu, bet vienu atstāt tēvam par mierinājumu. Apsolījis vairāk, nekā tas bija lūdzis, un pateicis, ka atlaidīšot visus, viņš lika tos nogalināt un nosviest tēva acu priekšā – viņš taču būtu bijis nežēlīgs, aizvezdams projām visus. (4) Cik daudz laipnāks bija Kserkss! Kad Pītijs, piecu dēlu tēvs, viņu lūdza atbrīvot vienu, viņš atļāva tam izvēlēties, kuru grib, un tad lika dēlu, ko tas bija izvēlējis, saraustīt divās daļās un tās novietot ceļa abās pusēs par karaspēka šķīstīšanas upuri.⁸⁵ Tāpēc kara-spēks arī pieredzēja galu, ko bija pelnījis. Pieveikts, tālu visapkārt izkļiedēts un visur skatīdams savu postu, tas soļoja pa savu biedru liķu vidu.

XVII. (1) Tāds mežonīgums piemita barbaru valdniekiem, ko nebija skārusi nekāda izglītība un kam bija sveša jebkura nodarbošanās ar literatūru un zinātni.⁸⁶ Taču minēšu tev Aristoteļa izauklētu valdnieku – Aleksandru, kas Kleitu, savu tuvāko draugu, ar kuru bija kopā uzaudzis, mielasta laikā nodūra pats ar savu roku, tāpēc ka tas bija pārāk atturīgs glaimos un vilcinājās no maķedonieša un brīva cilvēka pārtapt par vergu persieti. (2) Līsimahu, tikpat tuvu draugu, viņš meta priekšā lauvam. Un vai šis Līsimahs, laimīgas nejaušības pēc izglābies no lauvas zobiem, tāpēc, pats būdams valdnieks, bija maigāks? Viņš rodieti Telesforu, savu draugu, lika caur-caurēm sakropļot, nogriezt tam ausis un degunu, un ilgu laiku turēja to krātiņā kā tādu neparastu, vēl neredzētu dzīvnieku, jo apgraizītās un izķēmotās sejas bezveidīgums tam bija atņēmis jebkuru cilvēka līdzību; klāt vēl nāca bads un netīrība, un savos izkārņījumos pamestais un novārtījies ķermenis; (3) ar saviem aprepējušajiem ceļiem un rokām, ko lietot kāju vietā viņu spieda telpas

šaurība, un no kasīšanas sastrutojušajiem sāniem viņa āriene visiem, kas viņu redzēja, bija tikpat derdzīga, cik baismīga, un, sava soda dēļ kļuvis par monsturu, viņš bija pat zaudējis cilvēku līdzjutību. Un tomēr – kaut arī tas, kas to visu pacieta, vairs nemaz nebija cilvēkam līdzīgs, tas, kas to pastrādāja, cilvēkam līdzinājās vēl mazāk.

XVIII. (1) Kaut šādi mežonīguma piemēri būtu aprobežojušies ar citzemniekiem un romiešu paražās līdz ar citiem svešiem netikumiem nebūtu ienācis arī spīdzināšanas un dusmu izpausmju barbariskums! Markam Marijam, kam tauta visās ielās bija uzstādījusi statujas un ziedojuši vīraku un vīnu, Lūcijs Sulla lika salauzt stilbus, izraut acis, nogriezt mēli un nocirst rokas un viņu pamazītiņām, locekli pa loceklim, saplosīt, it kā nogalīnot tikreiz, cikreiz viņam cirta brūci. (2) Un kas bija šis pavēles izpildītājs? Kurš gan cits kā Katilīna, kas jau ievingrināja roku jebkuram noziegumam! Viņš to sacirta gabalos Kvinta Katula kapeņu priekšā, nodarīdams milzīgu pārestību šā ļoti maigā cilvēka pišļiem, virs kuriem ne visai priekšzīmīgs vīrs, kas tomēr bija populārs un drīzāk pārmērīgi nekā nepelnīti milēts, tagad lēja savas asinis pa pilienam. Marijs bija cienīgs to pieredzēt, Sulla – to pavēlēt, Katilīna – to izpildīt, bet valsts nebija pelnījusi savā miesā uzņemt vienlīdz savu ienaidnieku un glābēju zobenus. (3) Bet kālab rakājos pa seniem notikumiem? Nesen Gājs Cēzars⁸⁷ vienā un tai pašā dienā lika šautīt ar pletnēm un spīdzināt Sekstu Pāpiniju, kura tēvs bija konsulārs, un Betiliēnu Basu, savu kvestoru⁸⁸, sava prokuratora dēlu, un citus romiešu senatorus un jātniekus – nevis pratinot, bet garastāvokļa pēc. (4) Pēc tam viņš bija tik nespējīgs novilcināt milzīgo baudu, ko viņa nežēlība pieprasīja nekavējoties, ka lika, pastaigādamies dāmu un citu senatoru sabiedrībā pa mātes dārza terasi, kas atdala portiku no upes krasta, dažiem

no viņiem lampu gaismā nocirst galvu. Kas viņam draudēja? Kādas briesmas viņam personiski vai valstij radīja viena vienīga nakts? Beidzot, kāds sākums tas būtu bijis – sagaidīt dienu, lai nenogalinātu romiešu tautas senatorus, staigājot sandalēs!⁸⁹

XIX. (1) Cik augstprātīga bijusi viņa nežēlība, to zināt ir saistīts ar mūsu jautājumu, kaut gan, iespējams, vienam otram šķitīs, ka novirzāmiešs no temata un pārejam uz blakus lietām; bet tieši tā būs tādu dusmu sastāvdaļa, kuru plosīšanās iziet no parastajiem ietvariem. Viņš ar pletnēm šautījies senatorus un pats padarījis iespējamu sacīt: “Tā mēdz notikt.” Viņš tos spīdzinājis ar visu drūmāko, kas vien eksistē pasaulē, – ar virvēm, kāju dzelžiem, moku solu, uguni, saviem vaibstiem. (2) Arī šai sakarā atbildēs: “Tas ir kas liels, ja trīs senatorus kā pēdīgos vergus, lāpu gaismā švīkstot pletnēm, licis iznīcināt cilvēks, kas domāja par visa Senāta noslepkavošanu, kas vēlējās, lai romiešu tautai būtu tikai viens vienīgs skausts un lai viņš savus pa tik daudz vietām un laikiem izkaisītos noziegumus varētu sakoncentrēt vienā cirtienā un vienā dienā!” – Kas vēl ir tik nedzirdēts kā nāvessoda izpilde naktī? Laupīšanai parasti slēpjoties tumsā, sodīšana lai jo vairāk kalpo piemēram un labošanai, jo plašāk tā kļūst zināma. (3) Arī te man atbildēs: “Tas, par ko tik ļoti brīnīes, šim nezvēram ir kas ikdienišķs; tam viņš dzīvo, tam viņš ir nomodā, tam viņš veltī savas nakts.” – Patiešām, neatradīs nevienu citu, kas pavēlējis visiem, kurus licis sodīt, aizbāzt muti ar sūkļi, lai viņi nespētu izdvest nevienu skaņu. Kuram nāvei lemtajam jekad nav atstāta pat iespēja vaidēt? Viņš baidījās, ka pēdējās sāpēs izlauzīsies kāds pārāk atklāts vārds un viņš dabūs dzirdēt to, ko nevēlas; viņš zināja, ka ir neskaitāmi noziegumi, kurus viņam pārmet uzdrošinātos tikai mirējs. (4) Kad nebija atrodami sūkļi, viņš

pavēlēja saplēst nelaimīgo drēbes un viņiem driskas iebāzt mutē. Kāda mežonība! Ļauj cilvēkam izdarīt pēdējo elpas vilcienu, atstāj ceļu aizejošajai dvēselei, lai tā nebūtu spiesta šķirties caur brūci! (5) Pārāk daudz laika prasītu vēl piebilst,⁹⁰ ka viņš tai pašā naktī lika noslepkavot arī nogalināto tēvus, norīkodams uz viņu mājām centurionus, tas ir, viņš kā līdzcietīgs cilvēks atbrīvoja viņus no bēdām. Taču mans nodoms ir aprakstīt nevis Gāja, bet dusmu mežonīgumu, kas vērš savu ārprātu ne vien pret atsevišķiem cilvēkiem, bet plosa veselas tautas, šausta pilsētas un upes, un lietas, kuras ir drošas pret jebkādam sāpju izjūtām.⁹¹

XX. (1) Tā persiešu valdnieks līcis nogriezt degunus veselai tautai Sīrijā, pēc kā attiecīgā vieta nosaukta par Rīnokolūrām⁹². Vai, tavuprāt, viņš bijis saudzīgs, tāpēc ka nav līcis viņiem nogriezt visu galvu? Viņš tiksminājās ar jaunu soda veidu. (2) Arī etiopieši, ko ilgā mūža dēļ sauc par makrobijiem⁹³, būtu pieredzējuši ko tamlīdzīgu. Proti, Kambīss pret viņiem iesvilās dusmās, tāpēc ka viņi nebija ar atplestām rokām pieņēmuši verdzību un viņa sūtņiem bija devuši atklātas atbildes, kuras valdnieki dēvē par aizvainojošām. Neparūpējies par pārtikas piegādi, neizpētījis ceļus, viņš visu savu karapulku masu vazāja pa tuksnešainiem bezceļu apgabaliem. Jau karagājiena pašā sākumā aprūka pārtikas, un viss šis neauglīgais, nekultivētais apvidus, kur cilvēks vēl nebija kāju spēris, viņiem nesniedza nekādu atbalstu. (3) Sākumā viņi savu izsalkumu remdēja ar maigākajām lapām un koku dzinumiem, tad ugunī mikstinātām ādām un visu, ko vien nepieciešamība pārvērš par ēdienu. Kad smiltainē aprūkās arī sakņu un zāles un viņiem parādījās tuksnesis, kur pat nebija vairs nekādu dzīvnieku, viņi lozējot noteica ik desmito un ieguva barību, baismīgāku par badu. (4) Un vēl joprojām dusmas dzina valdnieku bez apdoma uz

priekšu, kaut gan daļa karaspēka bija gājusi bojā, daļa – apēsta, līdz viņš sāka baidīties, ka arī pats varētu tikt aicināts uz lozēšanu; tikai tad viņš deva atkāpšanās signālu. Bet visu laiku viņam tika glabāti dižas sugas putni un uz kamieļiem līdzī vesti viņa galda piederumi, kamēr viņa kareivji vilka lozes, kuram nožēlojami mirt un kuram vēl nožēlojamāk dzīvot.

XXI. (1) Šis cilvēks bija dusmīgs uz nepazīstamu tautu, kas viņa dusmas nebija pelnījusi, tomēr spēja tās sajūst. Kīrs dusmojās uz upi. Kad viņš, lai uzbruktu Bābelei, steigšus devās karā, kurā ārkārtīgi svarīgi ir izdevīgi apstākļi, viņš mēģināja palu laikā pāriet Gindas upi braslā, bet tas nav īsti drošs arī tad, kad uz upi iedarbojusies vasaras tveice un ūdens līmenis nokrities pavisam zemu. (2) Kad straume tur aizrāva vienu no baltajiem zirgiem, kas parasti vilka valdnieka ratus, viņš stipri satraucās. Un tā viņš zvērēja, ka šo upi, kas aiznesot valdnieka pavadoņus, novedīšot līdz tādām stāvoklim, ka to pat sievietes varēsot šķērsot un mīdīt kājām. (3) Tad viņš uz turieni nogādāja visus kara piederumus un uzskavējās darbā tik ilgi, līdz upes gultni sadalīja simt astoņdesmit kanālos un ūdeni aizvadīja pa trīssimt sešdesmit novadgrāvjiem, un, ūdenim aiztekot dažādos virzienos, atstāja gultni sausu. (4) Un tā viņš zaudēja gan laiku, kas svarīgos pasākumos ir liels zaudējums, gan kareivju degsmi, kuru apslāpēja nevajadzīgais darbs, gan izdevību uzbrukt nesagatavotam pretiniekam, karu, ko bija pieteicis ienaidniekam, vērsdams pret upi.

(5) Šis ārprāts – jo kā gan citādi to sauksi – skāris arī romiešus. Proti, Gājs Cēzars⁹⁴ nopostīja ļoti skaistu lauku māju Herkulānas apvidū, tāpēc ka viņa māte tur kādreiz bijusi ieslodzīta,⁹⁵ un šādi padarīja to plaši zināmu, jo, kamēr māja vēl stāvēja, mēdzām tai ar kuģi pabraukt garām, bet tagad vaicā, kāpēc tā nojaukta.

XXII. (1) Ir jāliek vērā gan šie piemēri, no kuriem tev vajadzētu vairīties, gan šādi pretēji, kam tev būtu jāseko un kas liecina par savaldību un lēnprātību, jo šajos gadījumos netrūka ne iemesla dusmām, ne spēka atriebties. (2) Kas gan Antigonam⁹⁶ būtu bijis vieglāk nekā likt sodīt ar nāvi divus ierindniekus, kuri, atbalstīdamies pret valdnieka telti, darīja to, ko cilvēki mēdz darīt ar milzīgām briesmām un milzīgu patiku, – izteicās slikti par savu valdnieku? Antigons bija visu dzirdējis, jo runātājus un klausītāju šķīra tikai aizkars; to viņš viegli pabīdīja sānis un sacīja: “Paejiet tālāk, lai valdnieks jūs nedzird.” (3) Tas pats kādu nakti, noklausījies dažus savus kareivjus apveltām valdnieku visiem iespējamiem lāstiem par to, ka viņš tos novedis uz tāda ceļa un neizbrienamos dubļos, piegāja klāt vīriem, kam klājās visgrūtāk, un, tiem nezinot, kas ir palīdzības sniedzējs, dabūjis tos laukā, teica: “Tagad zākājiet Antigonu, kura klūdas dēļ iekļuvāt šajās grūtībās, bet novēliet visu labu tam, kas jūs izvedis ārā no šīs bedres.” (4) Viņš vienlīdz mierīgu prātu panesa kā savu ienaidnieku, tā paša pilsoņu pulgas. Tā, piemēram, kad Antigons kādā nelielā cietoksnī aplenca grieķus un tie, paļāvībā uz savu drošo stāvokli izrādīdami ienaidniekam savu nicinājumu, dzina visādus jokus par Antigona neglītumu un izsmēja gan viņa mazo augumu, gan saplacināto degunu, viņš teica: “Ja manā nometnē ir kāds Silēns⁹⁷, es priecājos un ceru uz kādu labumu.” (5) Savaldījis šos zobgaļus ar badu, viņš gūstekņus izmantoja šādi: karadienestam derīgos ieskaitīja savās kohortās, bet pārējos lika pārdot ūtrupē, sacīdams, ka nebūtu to darījis, ja cilvēkiem ar tik ļaunu mēli nenāktu par labu, ka viņiem būtu saimnieks.

XXIII. (1) Viņa mazdēls bija Aleksandrs,⁹⁸ kas savu šķēpu meta uz dzīru viesiem un no diviem nule minētajiem draugiem vienu lēma plēsīga zvēra, otru – savam

niknumam. No šiem diviem tas, kas tika sviests lauvam priekšā, tomēr izdzīvoja. (2) Aleksandram šī vājība nebija no vecātēva, nedz arī no tēva, jo, ja Filipam vispār pie-mita kādi tikumi, tad to vidū bija spēja paciest apvaino-jumus – milzīgs balsts varas nosargāšanai. Pie viņa reiz citu atēniešu sūtņu vidū ieradās Dēmohars, ko nesaval-dīgās un bezkaunīgās mēles dēļ sauca par Parrēsiastu⁹⁹. Vēlīgi uzklausījis delegāciju, Filips teica: “Pasakiet man, ko varu izdarīt, kas atēniešiem būtu patikami.” To izmantoja Dēmohars, atbildēdams: “Pakārties.” (3) Klāt-esošie sašuta par tik rupju atbildi, bet Filips lika viņiem apklust un šo Tersītu¹⁰⁰ atlaist sveiku un veselu. “Bet jūs, pārējie sūtņi,” viņš teica, “dariet atēniešiem zināmu, ka daudz augstprātīgāki ir cilvēki, kas saka tādus vār-dus, nekā tie, kas tos uzklausa nesodot.”

(4) Arī dievišķais Augusts¹⁰¹ darījis un sacījis daudz, ko vērts atcerēties un kas liecina par to, ka dusmas nav valdījušas pār viņu. Tīmagens, rakstnieks vēsturnieks, bija atļāvies šo to pateikt par pašu Augustu, šo to arī par viņa sievu un visu viņa ģimeni, un tas viss nebija sacīts veltīgi, jo neiegrozota asprātība vieglāk rod apriti un ir ļaužu mutē. (5) Ķeizars viņu vairākkārt brīdināja, lai ir atturīgāks valodā, un, kad viņš tā turpināja, viņam lie-dza pieeju galmam. Pēc tam Tīmagens nodzīvoja līdz vecumdienām Asinija Polliona mājās, un par viņu plēsās visa pilsēta. Kaut arī ķeizara pils Tīmagenam bija slēgta, nevienas citas durvis viņam nebija liegtas. (6) Viņš lasī-jumos cēla priekšā vēstures sacerējumus, ko bija vēlāk sarakstījis; grāmatas, kas ietvēra Augusta Cēzara veiku-mus, viņš iemeta ugunī un sadedzināja. Viņš dzīvoja naidīgās attiecībās ar ķeizaru, bet neviens nebaidījās būt ar viņu draugos, neviens nevairījās no viņa kā no zibens ķerta, un atradās cilvēks, kas no tāda augstuma krituša-jam sniedza savu draudzību. (7) Kā jau teicu, ķeizars to

visu pacietīgi panesa, nesatraukts pat par to, ka Tīmagens bija ķēries klāt viņam paustajiem atzinības apliecinājumiem un viņa sasniegumiem; viņš nekad nežēlojās sava ienaidnieka saimniekam. (8) Asinijam Pollionam viņš tikai sacīja: "Tu uzturi plēsīgu zvēru." Pollions grasījās atvainoties, bet Augusts to nepieļāva un teica: "Priecājies par viņu, mans Pollion, priecājies par viņu!"¹⁰² Kad Pollions sacīja: "Ja pavēlēsi, Cēzar, viņam tūdaļ pat aizliegšu savu māju," – viņš bilda: "Vai tu domā, ka es to darīšu, kad pats esmu jūs samierinājis?" Lieta tāda, ka Pollions reiz bija dusmojies uz Tīmagenu un vienīgais iemesls, kāpēc pārstāja, bija tas, ka nu dusmoties uz viņu bija sācis ķeizars.

XXIV. (1) Tāpēc katrs cilvēks ikreiz, kad viņu kaitina, lai saka sev: "Vai tad esmu varenāks par Filipu? Taču šo nopulgoja, nesaņemot sodu. Vai tad man savās mājās ir lielāks svars, nekā dievišķajam Augustam bija visā zemeslodē? Taču viņš apmierinājās ar to, ka turējās tālāk no sava ķengātāja. (2) Kāds tad man ir pamats pārmācīt savu vergu ar pletni un kāju dzelžiem par pārāk skaļu atbildi, spītīgu skatienu, murmināšanu, ko nevaru sadzirdēt?"¹⁰³ Kas es tāds esmu, lai aizvainot manas ausis būtu noziegums? Daudzi piedevuši saviem ienaidniekiem, un es lai nepiedodu sliņķiem, nevižām, plāpām?" (3) Bērnu lai atvaino viņa gadi, sievieti – viņas dzimums, svešzemnieku – viņa neatkarība, mājinieku – viņa tuvība. Kāds cilvēks mūs aizvaino pirmo reizi: padošanās par to, cik ilgi viņš mums bijis pa prātam; viņš mūs jau citkārt bieži aizvainojis: pacietīsim, ko esam jau ilgi pacietuši. Tas ir draugs: viņš darījis, ko nav gribējis; tas ir ienaidnieks: viņš darījis, kas viņam bija jādara. (4) Gudrākam noticēsim, muļķim piedosim. Visu labad sacīsim sev, ka arī visgudrākie vīri pieļauj ne mazums kļūdu, ka neviens nav tik apdomīgs, lai piesardzība viņu

nekad nepieviltu, ka neviens nav tik pilnīgs, lai kāds apstākļi nepamudinātu viņa nosvērtību uz karstgalvīgāku rīcību, ka neviens tik ļoti nebaidās citu aizvainot, lai, no tā vairīdamies, to nejauši neizdarītu.

XXV. (1) Sikam cilvēkam nelaimē sniedz mierinājumu, ka saļogās arī lielu vīru laime; savu dēlu klusā kaktā mierīgāku prātu apraud tas, kas redz, ka sāpjpilni bērū gājieni nāk arī no pils; tāpat mierīgāku prātu panes cita apvainojumu, cita nicinājumu ikviens, kas iedomājas, ka neviena vara nav tik liela, lai to neskartu pāridarījums. (2) Ja arī prātīgākie rikojas nepareizi, kura cilvēka kļūda tad nebūtu attaisnojama? Atskatīsimies, cik bieži mūsu jaunība bijusi nepietiekami apzinīga savos pienākumos, nepietiekami atturīga valodā, nepietiekami mērena vīnā. Ja kāds sadusmojies, dosim viņam laiku, lai viņš varētu saprast, ko izdarījis: viņš pats sevi norās. Un, beidzot, pieņemsim, ka viņš pelnījis sodu: nav pamata, lai atmaksājam viņam ar ko līdzīgu. (3) Par to nevar būt šaubu, ka cilvēks, kas nepievērš nekādu uzmanību saviem izaicinātājiem, izdalās no pūļa un nostājas virs tā; patiesam lielumam ir raksturīgi nepamanīt sitienu. Tā milzīgs zvērs mierīgi atskatās uz rejošiem suņiem, tā bangas veltīgi triecas pret varenu klinti. Kas nedusmojas, stāv stingri, pārestības nesatriekts; kas dusmojas, tas izsists no līdzsvara. (4) Bet tas, kuru tikko kā nolīku augstāk par jebkuru likstu, savās rokās zināmā mērā tur augstāko labumu un saka ne vien cilvēkam, bet arī pašam liktenim: "Vari darīt visu, ko gribi – tu esi pārāk nenozīmīgs, lai iztraucētu manu dvēseles mieru. To aizliedz saprāts, kam esmu uzticējies savas dzīves vadišanai. Manas dusmas man kaitēs vairāk nekā pāridarījums. Katrā ziņā pāridarījuma mērs ir skaidrs, bet, cik tālu mani aizraus dusmas, to nezinu."

XXVI. (1) "Es nevaru būt pacietīgs," saki, "ir smagi panest pārestību." – Nav taisnība: kurš nespēj panest

pārestību, ja viņš spēj panest dusmas? Turklāt tas, pēc kā tagad tiecies, nozīmē panest gan dusmas, gan pārestību. Kāpēc tu panes slimnieka trakošanu, ārprātīgā valodu, bērnu nevaldāmās rokas?¹⁰⁴ Protams, tāpēc, ka viņi šķiet nezinām, ko dara. Kāda tam nozīme, kāda trūkuma dēļ cilvēks kļūst nesaprātīgs? Nesaprātīgums visās lietās ir laba aizstāvība. (2) “Kā tā?” sacīsi. “Tad viņš tiks cauri bez soda?” – Pieņemsim, ka tu to gribētu, tomēr viņš netiks cauri, jo lielākais sods par nodarītu pārestību ir būt to nodarījušam un neviens nesaņem smagāku sodu kā tas, kas tiek lemts nožēlas mokām.

(3) Tad mums arī jāapsver cilvēka dzīves apstākļi, lai visu notiekošo taisnīgi vērtētu; bet netaisns ir tas, kas atsevišķiem cilvēkiem pārmet visiem piemītošu vainu. Etiopiešu ādas krāsa viņu pašu vidū nav nekas sevišķs, un ģermāņiem rudi, mezglā sasieti mati nav nekas vīrieša necienīgs: tu kādā vienā cilvēkā kā nozīmīgu vai neglītu nevērtēsi neko, kas raksturīgs viņa tautai. Pat tam, ko iepriekš minēju, par attaisnojumu kalpo kāda viena apgabala vai nostūra paražas. Tad nu redzi, ka ir daudz taisnīgāk būt iecietīgam tajās lietās, kas ir kopīgas visam cilvēkdzimamam. (4) Mēs visi esam neapdomīgi un netālredzīgi, visi neuzticami, neapmierināti un godkāri – kālab man aiz maigākiem vārdiem slēpt visas sabiedrības trumu –, mēs visi esam slikti. Tātad, lai arī ko peltu citā, katrs to atradis paša sirdī. Kālab tu ievēro šā bālumu, tā kalsnumu? Plosās taču mēris. Tāpēc būsim pielaidīgāki cits pret citu: mēs, sliktie, dzīvojam sliktu vidū. Tikai viens mums var dot mieru – vienošanās būt savā starpā iecietīgiem. (5) “Tas cilvēks man jau nodarījis kaitējumu, es tam vēl neesmu.” – Bet varbūt jau esi kādu ievainojis, varbūt vēl ievainosi. Nevērtē tikai šo stundu, šo dienu vien, apsver visu savu garīgo stāju: pat ja neesi darījis nekā ļauna, tu to spēj darīt.

XXVII. (1) Cik daudz labāk ir pārestību dziedināt nekā to atriebt! Atriebe patērē daudz laika un, ciedzama no viena vienīga pāridarījuma, pakļaujas daudziem; mēs visi dusmojamies ilgāk nekā ciešam no ievainojuma. Cik daudz labāk ir iet pretējā virzienā – nenolikt kļūdām pretī kļūdas! Vai kādam liksies, ka viņš ir pietiekami nosvērts, ja viņš mūlim atmaksā ar kājas spērieniem un sunim ar kodienu? (2) Tu saki: “Šie radījumi nezina, ka rikojas nepareizi.” – Pirmkārt, cik netaisnīgs ir tas, kura acīs būt cilvēkam traucē gūt piedošanu! Otrkārt, ja pārējās dzīvās būtnes no tavām dusmām glābj tas, ka tām trūkst apdomas, tad tādu pašu vietu tavā uztverē lai ieņem ikviens, kam trūkst apdomas. Kāda tam nozīme, ka pārējās īpašības viņam ir citādas nekā bezvalodas dzīvniekiem, ja viņam tā, kas šos dzīvniekus attaisno jebkurā nodarījumā, ir līdzīga – prāta tumsība? (3) Viņš izdarījis pārkāpumu. – Vai pirmo reizi? Vai tā būs pēdējā reize? Tev nav pamata viņam ticēt, pat ja viņš teiktu: “Vairs tā nedarišu.” Viņš gan pats rīkosies nepareizi, gan kāds cits – pret viņu, un visa dzīve būs svaidīšanās pa maldiem. Pret nelaipto jāizturas laipni. (4) Tas, ko iedarbīgi mēdz teikt cilvēkam sērās, lai top sacīts cilvēkam dusmās: “Vai pārstāsi kaut kad – vai nekad?” Ja kaut kad, tad cik daudz labāk pamest dusmas nekā tikt dusmu pamestam!¹⁰⁵ Vai tad šim satraukumam būs turpināties mūžīgi? Vai redzi, kādu nemierpilnu dzīvi tu sev lem? Kāda tā būs cilvēkam, kas nemitīgi kaist dusmās? (5) Turklāt – kad būsi pamatīgi iekarsis, bet atkārtoti atsaucis atmiņā iemeslus, kas tevi urda, dusmas atkāpsies pašas no sevis un laiks mazinās to spēku. Cik daudz labāk, lai tās pieveic tu, nekā tās pieveic pašas sevi!¹⁰⁶

XXVIII. (1) Tu dusmojies vispirms uz šo cilvēku, tad uz to; vispirms uz vergiem, tad uz brīvlaistajiem; vispirms uz vecākiem, tad uz bērniem; vispirms uz paziņām,

tad uz svešiniekiem; visur iemeslu ir atliku likām, ja vien kā aizrunātājs nepienāk klāt prāts. Niknums aizraus tevi no šejienes uz turieni, no turienes vēl kur citur, un tā, laiku pa laikam rodoties jauniem kairinātājiem, tavs neprāts turpināsies. Pasaki, nelaimīgais, – vai tu jebkad arī mīlēsi? Ai, cik daudz vērtīga laika tu šķied nelāgai lietai! (2) Cik daudz labāk tagad būtu iegūt draugus, padarīt ienaidniekus pielaidīgākus, darboties valsts pārvaldē, veltīt savas pūles privāto jautājumu kārtošanai, nevis lūkoties visapkārt, ko ļauna tu varētu izdarīt citam, kādu kaitējumu nodarīt vai nu viņa cieņai, vai īpašumam, vai miesai, kaut gan tas tev bez cīņiņa un briesmām neizdotos, pat ja tavs pretinieks būtu vājāks par tevi! (3) Kaut arī tu viņu saņemtu sasaistītu un pēc sava ieskata varētu pakļaut jebkurai pacietības pārbaudei, tomēr bieži pārmērīgs sitiena spēks pašam sitējam izloģa kādu locītavu vai atstāj cīpslu zobos, ko viņš sadauzījis. Ātrās dusmas daudzus padarījušas par kropliem, daudzus – gaudenus, pat ja dusmu priekšmets gadījies pacietīgs. Turklāt neviens radījums nav piedzimis tik vājš, lai ietu bojā, neapdraudot tā iznīcinātāju: vājos spēkā līdzīgus visstiprākajiem padara reizēm sāpes, reizēm nejaušība. (4) Un vai tad nav tā, ka tas, kālab dusmojamies, lielākoties mūs vairāk aizvaino nekā ievaino? Ir taču liela atšķirība, vai kāds pretojas tam, ko vēlos, vai tikai neatbalsta to, vai viņš man ko atņem vai nedod. Un tomēr uzskatām par vienādu, vai kāds mums ko atņem vai atsakās dot, vai viņš pilnībā izjauc mūsu cerības vai tikai novilcina to piepildīšanos, vai rīkojas pret mums vai savā labā, vai aiz mīlestības uz kādu citu vai aiz naida pret mums. (5) Bet dažiem cilvēkiem patiešām ir ne vien taisnīgi, bet arī cienījami iemesli nostāties pret mums: cits sargā savu tēvu, cits – brāli, cits – dzimteni, cits – draugu. Un tomēr nepiedodam šiem, kad viņi dara to,

par ko mēs viņus pulgotu, ja to nedarītu; jā, un tas ir gaužām neticami: mēs bieži spriežam labvēlīgi par kādu rīcību, bet nelabvēlīgi par cilvēku, kas tā rīkojies. (6) Bet, nūdien, liels un taisnīgs cilvēks savu ienaidnieku vidū cienī tieši tos, kas ir visdrošsirdīgākie un visneatlaidīgākie savas dzimtenes brīvības un drošības aizstāvji, un vēlas, lai viņam līdzās būtu tāds pilsonis, tāds karavīrs.

XXIX. (1) Ir zemiski ienīst, ko tev vajadzētu cildināt, bet daudzkārt zemiskāk kādu ienīst par to, kā dēļ viņš pelnījis līdzjūtību: ja kāds gūsteknis, pēkšņi nospiests verdzībā, turas pie brīvības paliekām un nesteidzas žigli pie netīriem un nogurdinošiem pienākumiem; ja viņš, no bezdarbības kūtrs, netiek līdzī sava kunga zirgam un ratiem; ja viņu, pārgurušu no ikdienas nomoda naktīm, pievārē miegs; ja viņš atsakās strādāt uz lauka vai to nedara pietiekami sparīgi, no dikās verga dzīves pilsētā pārcelts pie smaga darba. (2) Lai izšķiram, vai kāds nespēj vai negrib: mēs daudzus attaisnosim, ja stāsimies vispirms pie spriešanas, nevis dusmošanās. Bet tagad ļaujieties pirmajam impulsam un tad, lai gan mūs satraukuši gatavie nieki, paliekam pie tā, lai nešķistu, ka mums jau no sākta gala nav bijis nekāda pamata; un pats netaisnīgākais: dusmu netaisnīgums padara mūs vēl iecirtīgākus; mēs turamies pie tām un vairojam tās, it kā dusmu stiprums būtu pierādījums to taisnīgumam.

XXX. (1) Cik daudz labāk ir izprast pašus dusmu sākumus – cik tie ir nenozīmīgi, cik nevainīgi! Ko redzēsi notiekam ar bezvalodas dzīvniekiem, to novērosi arī cilvēkā: mūs satrauc niecīgas, sīkas lietas. Vērsi uzbudina sarkanā krāsa; odzei liek saslieties kāda ēna; lāčus un lauvas sakaitina lakats; visus no dabas mežonīgos, niknos radījumus satrauc kādi nieki. (2) Tas pats attiecas uz nemierīgiem un aprobežotiem gariem: viņus tirda aizdomīgums – pat tādā mērā, ka viņi par pārestībām

dēvē pieticīgus labdarījumus, kas ir ļoti bieži sastopams, katrā ziņā ļoti rūgts dusmu uzliesmojuma pamats. Proti, mēs dusmojamies uz saviem dārgākajiem cilvēkiem, tāpēc ka viņi mums atvēlējuši mazāk, nekā bijām gaidījuši un nekā saņēmuši citi, taču abiem gadījumiem mums zāles ir pie rokas. (3) Lielāka labvēlība parādīta kādam citam: lai mūs bez salīdzinājuma priecē tas, kas mums ir; nekad nebūs laimīgs tas, kam sagādās mokas kādu citu redzēt laimīgāku. Man ir mazāk, nekā cerēju: bet varbūt cerēju vairāk, nekā vajadzēja. No šā momenta visvairāk jābaidās; no tā rodas postīgākās dusmu izpausmes, kas skar arī pašu svētāko. (4) Dievišķo Jūliju¹⁰⁷ noslepķavoja vairāk draugu nekā ienaidnieku, jo viņš nebija piepildījis viņu nepiepildāmās cerības. Viņš gan to gribēja – neviens taču nav izmantojis dāsnāk savu uzvaru, no kuras viņš sev nepieprasīja neko, izņemot tiesības izdāļāt, – bet kā viņš varētu apmierināt tik negodīgas vēlmes, kad visi kāroja tik, cik varētu saņemt tikai viens? (5) Un tā viņš redzēja ap savu sēdekli savus līdzcīnītājus ar izvilkti zobeniem – Tilliju Cimbru, vēl īsu laiku pirms tam dedzīgāko domubiedru, un citus, kas tikai pēc Pompeja bija kļuvuši par pompejiešiem.¹⁰⁸ Šis moments ir tas, kas pagriezis pret valdniekiem pašu ieročus un novedis viņu uzticamākos piekritējus tiktāl, ka tie sākuši tikt pēc to cilvēku dzīvības, par kuriem un pirms kuriem bija solījušies mirt.

XXXI. (1) Nevienam, kas vēro citam piederošo, nav pa prātam tas, kas ir pašam; tāpēc dusmojamies pat uz dieviem, ja mums kāds cits aizsteidzies priekšā, aizmirdami, cik daudz cilvēku paliek aiz mums un ka tam, kas skauž tikai nedaudzus, aiz muguras seko vesela nenovīdīgo gūzma. Tomēr tāda nu reiz ir cilvēku nekaunība, ka viņi, kaut gan daudz saņēmuši, uzskata par pārestību, ka nav dabūjuši visu, ko varējuši dabūt. (2) “Viņš¹⁰⁹ man

iedeva pretūru, bet biju cerējis uz konsulātu; viņš man piešķīra divpadsmit fascijus,¹¹⁰ taču nepadarīja par regulāru konsulu,¹¹¹ viņš vēlējās, lai gads tiek nosaukts manā vārdā,¹¹² bet nepalīdz man tikt pie priesteramata; esmu uzņemts priesteru kolēģijā – bet kāpēc tikai vienā? Viņš man piešķīra augstāko sabiedrisko stāvokli, bet neko nepielika klāt manam īpašumam; viņš man iedeva to, kas viņam bija kādam jādod, bet neko neizlika no savas kabatas.” (3) Pateicieties labāk par to, ko esi dabūjis; gaidi pārējo un priecājies, ka neesi vēl piesātināts: ir patīkami, ka vēl kas palicis, uz ko var cerēt. Tu esi visus pārspējis: priecājies, ka esi pirmais sava drauga sirdī; daudzi pieveic tevi: padomā, ka esi priekšā daudz lielākam skaitam, nekā ir priekšā tev. Tu vaicā, kas ir tava lielākā kļūda? Tava rēķinvedība ir aplama: tevis doto tu vērtē augstu, saņemto – zemu.

XXXII. (1) Lai atšķirīgos gadījumos mūs padara atturīgus atšķirīgi apsvērumi: uz dažiem cilvēkiem dusmoties vairīsimies aiz bailēm, uz citiem – aiz bijības, uz citiem – aiz riebuma. Mēs, bez šaubām, būsīm paveikuši ko ievērojamu, ja nosūtīsim nožēlojamu, nelaimīgu vergu uz darbanamu¹¹³! Kālab steidzamies viņu tūdaļ šaust, viņam nekavējoties lauzt kājas? (2) Šī iespēja, to atliekot, nezudīs. Lai pienāk laiks, kad paši pavēlēsim: šobrīd runājam pēc dusmu pavēles; kad tās būs pārgājušas, tad redzēsīm, kā šis strīdīgais jautājums vērtējams. Īpaši kļūdāmieš šādā ziņā: mēs ķeramies pie zobena, pie nāvesoda un pārmācām ar važām, ar cietumu, ar badu tādos gadījumos, kur sodam pietiktu ar pāris viegliem pletnes sitieniem. (3) “Kā vari,” sacīsi, “mums likt visu, kālab jūtamies aizvainoti, uzskatīt par siku, nožēlojamu, bērnišķīgu?” – Kas attiecas uz mani, tad nevaru ieteikt neko labāku kā apgūt tik dižu garīgo stāju, lai saskatītu, cik niecīgs un nicināms ir viss, kā dēļ strīdamies, skraidām

šurpu turpu, pūšam un elšam, un ka nevienam kaut cik augstsirdīgi un cildeni domājošam cilvēkam tam visam nav jāpievērš nekāda uzmanība.

XXXIII. (1) Lielākā brēka notiek ap naudu: tā nokausē tiesas, salaiž ragos tēvus un dēlus, brūvē indes, dod rokā zobenu ir slepkavām, ir leģioniem, tā slacīta mūsu asinīm; tās dēļ naktīs ris trokšņaini sievu un vīru strīdiņi un ap amatpersonu tribunāliem drūzmējas cilvēku bari, trako valdnieki un laupa, un noposta gadsimtu ilgā darbā radītas valstis, lai pilsētu pelnos meklētu zeltu un sudrabu. (2) Tik vērot kaktos stāvošās naudas lādes; to dēļ cilvēki bļauj, līdz viņiem acis izspiežas no orbitām, prāvu mutulī dun tiesas ēkas, sēž no tāliem apgabaliem ataicināti tiesneši,¹¹⁴ lai spriestu par to, kura strīdnieka alkatība ir taisnīgāka. (3) Bet ja tā pat nav naudas lāde, bet sauja vara naudas vai kāds verga rēķinā nepareizi uzrādīts denārijs, kā dēļ vecs vīrs, kam nav nekādu mantinieku un kas jau ar vienu kāju kapā, vai plīst no dusmām? Un ja vārgum vārgs augļotājs ar kroplām kājām un vairs raustnespējīgām rokām tūkstošdaļprocenta dēļ kliez un pat slimības lēkmes brīdī uz galvojumu pamata pieprasa savus grašus? (4) Kaut arī tu man izliktu priekšā visu naudu no visām raktuvēm, kuras tik cītīgi izmantojam, kaut arī tu pie manām kājām sakrautu visas bagātības, ko glabā apakšzemes mantnīcas, jo alkatība zemei no jauna atdod to, ko tā reiz nelaimīgā kārtā cēlusi gaismā, – tas viss, manuprāt, nav tā vērts, lai krietns vīrs savilktu savu pieri grumbās. Kādiem smiekliem vajadzētu apveltīt to, kas mums izviļ asaras!

XXXIV. (1) Tad nu izsekosim pārējiem momentiem – ēdieniem un dzērieniem, un greznībai, ko tiem piešķir godkāre, aizvainotājiem vārdiem, nepieklājīgām ķermeņa kustībām, spītīgiem nastnesējiem dzīvniekiem, slinkiem vergiem, aizdomām un cita vārdu ļaunprātīgiem iztulko-

jumiem, kā rezultātā cilvēkiem dāvāto valodu pieskaita pie dabas pārestībām. Tici man, šīs lietas, kuru dēļ iesvilstam ne pa jokam, joki vien ir – līdzīgi tam, kas bērnus mudina uz strīdiem un apsaukāšanos. (2) Nekas no tā, ko darām tik drūmu vaigu, nav nopietns, nekas nav liels. Jūsu dusmas un jūsu neprāts, saku, rodas no tā, ka piešķirāt sīkumiem lielu nozīmi. Šis vīrs gribējis man atņemt mantojumu; cits mani apmelojis cilvēkiem, kurus jau ilgi lencu cerībā uz novēlējumu; vēl cits iekārojis manu mīļāko. (3) Vienādas vēlmes, kam vajadzētu kļūt par mīlestības saišu pamatu, nu ir ķildas un naida cēlonis. Šaurs ceļš vedina gājējus uz strīdiem, uz plašas, atklātas ielas nav jādrūzmējas pat lieliem cilvēku bariem. Tā kā lietas, pēc kurām tiecaties, ir ierobežotas un tās var kādam iedot, tikai atņemot citam, tās cilvēkos, kas kāro iegūt vienu un to pašu, izraisa cīņas un ķildas.

XXXV. (1) Tu sašūti, ka tev runājis preti kāds vergs, tava sieva, kāds brīvlaists; un tad tu žēlojies, ka valstij atņemta brīvība, ko esi atņēmis savām mājām. Savukārt, kad vaicātais klusē, tu to sauc par spīti. Lai viņš gan runā, gan klusē, gan smejas! (2) "Sava kunga klātbūtnē," sacīsi? – Nē, ģimenes galvas klātbūtnē. Ko tu kliez? Ko bļauties? Ko pašu pusdienu laikā prasi pēc pletnes, tāpēc ka vergi sarunājas, tāpēc ka telpā, kur cilvēku tik, cik tautas sapulcē, nav tuksneša klusuma?¹¹⁵ (3) Tev ir ausis ne vien tam, lai klausītos melodisko, liego, no milīgām skaņām veidoto un harmonisko; tev jādzird arī smiekli un raudas, glaimi un sūdzības, priecīgais un bēdīgais, gan cilvēku balsis, gan dzīvnieku rūkoņa un rejas. Ko, nabadziņ, izbīsties, kādam vergam kliezot, iešķindoties varam, aizcērtoties durvīm? Kaut esi tik jūtīgs, tev nākas dzirdēt arī pārkonu. (4) Un visu, kas te sacīts par ausīm, attiecini arī uz acīm, kas, ja ir slikti mācītas, tādā pašā mērā cieš no šķebīguma: tās aizvaino kāds traips,

kādi netīrumi, nenospodrināts sudrabs, diķis, kas nav caurspīdīgs līdz pat dibenam. (5) Un šīs pašas acis, kuras var paciest vienīgi lāsmainu, tikko kā nopulētu marmoru un tikai galdu ar daudzām svēdrām un kuras mājās zem kājām grib redzēt tikai grīdas, kas dārgākas par zeltu, – šīs acis laukā pavisam mierīgi skata gan grumbuļainās, dubļainās takas un lielākoties netīrīgos pretimnācējus, gan īresnamu izdrupušās, šķirbainās un greizās sienas. Tad kas tas ir, kas tās neaizvaino uz ielas, bet satrauc mājās, ja ne garastāvoklis, kas tur ir līdzsvarots un iecietīgs, mājās – īgns un kašķīgs?

XXXVI. (1) Jāpanāk, lai visi mūsu jutekļi būtu spēcīgi; no dabas tie ir izturīgi, ja dvēsele pārstāj tos samaitāt. Tā ik dienas aicināma uz atskaites sniegšanu. To mēdza darīt Sekstijs; dienas galā, devies pie nakts miera, viņš vaicāja savai dvēselei: “Kuru savu trūkumu esi šodien dziedinājis? Kurai vājībai stājusies pretī? Kādā ziņā esi kļuvusi labāka?” (2) Dusmas atkāpsies, kļūs mērenākas, ja zinās, ka tām ik dienas jāstājas soģa priekšā. Vai var būt kas skaistāks par šo paradumu jo siki pārbaudīt visu savu dienu? Un kāds miegs seko šādai sevis izpētei – cik mierīgs, cik dziļš un brīvs, kad dvēsele vai nu uzteikta, vai pamācīta un tā kā slepena sevis novērotāja un vērtētāja guvusi ieskatu par saviem tikumiem! (3) Es izmantoju šo iespēju un katru dienu aizstāvos paša tiesas priekšā. Kad gaismeklis aizvākts no redzesloka un sieva, kas jau pazīst manu ieradumu, apklususi, pārlūkoju visu savu dienu un vērtēju padarīto un sacīto; neko neslēpju no sevis, neko neapeju. Kāpēc lai baidos no kādas savas kļūdas, ja varu teikt: (4) “Pielūko, ka turpmāk vairs tā nerikojies, – šoreiz tev piedodu. Tajā diskusijā runāji pārāk agresīvi: neielaidies vairs cīņņos ar nezinīgiem cilvēkiem; tādi, kas nekad nav mācījušies, arī nevēlas mācīties. To cilvēku pamācīji klajā, nekā vajadzēja,

un līdz ar to nevis laboji, bet aizvainojuši. Turpmāk raugies, vai tevis sacītais ir ne vien paties, bet vai cilvēks, kam to saki, arī spēj patiesību panest; krietnais jūt prieku par pamācību, bet tieši paši sliktākie pret audzinātāju izturas pavisam noraidoši.

XXXVII. (1) Kādā mielastā tevi aizskārušas zināmu cilvēku asprātības un tīši aizvainotāji vārdi. Iegaumē: vairies no prastām dzīrēm; tur pēc iedzeršanas valda neiegrožota izlaidība, jo šiem cilvēkiem pat nedzērušiem trūkst takta. (2) Tu redzēji savu draugu dusmojamies, tāpēc ka viņu nav ielaidis mājā kāda advokāta vai bagātnieka durvju sargs, un arī tu pats sadusmojies uz šo pēdīgo vergu.¹¹⁶ Tātad dusmosies uz ķēdes suni? Arī šis pēc lielas riešanas kļūst rāms, kad viņam pasviež kādu kumosu. (3) Atej nost un pasmejies! Šis iedomājas nez kas esam, tāpēc ka sargā prāvnieku bara apsēstu sliksni, bet tas tur mājas iekšpusē ir bezgala laimīgs un grūti pieejamas durvis uzskata par veiksmīga un varena cilvēka pazīmi. Viņš nezina, ka visgrūtāk veramās ir cietuma durvis. Noskaņojies jau iepriekš, ka tev daudz kas jāpacieš. Vai tad kāds brīnās, ka viņam ziemā salst? Ka viņam jūrā ir slikta dūša, ka uz ielas tiek grūstīts? Gars ir stiprs tad, ja ķeras kam klāt sagatavots. (4) Nolikts pie galda mazāk godājamā vietā, tu sāki dusmoties uz namatēvu un cilvēku, kas rakstījis ielūgumu, un pat uz personu, kam parādīts vairāk cieņas nekā tev. Vājprātīgais, kāda atšķirība, kuru zviļņa daļu spaidi? Vai tavu cieņu spēj vairost vai mazināt spilvens? (5) Tu nelabvēlīgiem skatieniem apveltīji kādu cilvēku, tāpēc ka viņš neatzinīgi izteicies par tavām dotībām: vai tu to pieņem par principu? Tad jau arī Ennijs, kas tevi nepriecē, ienīstu tevi, Hortensijs tev pieteiktu karu¹¹⁷ un Cicerons, ja tu zobotos par viņa dzejoļiem, būtu tavs ienaidnieks. Ja tu pretendē uz kādu amatu, tev mierīguprāt jāpanes balsojums.”

XXXVIII. (1) Kāds cilvēks tevi aizvainojis: bet vai stiprāk, nekā ticis aizvainots Diogens, filozofs stoiķis, kuram, kad viņš tieši runāja par dusmām, kāds bezkaunīgs jaunietis iesplāva sejā? Viņš to pacieta mierīgi un gudri. “Es tiešām nedusmojos,” viņš teica, “taču nezinu, vai tomēr nevajadzētu dusmoties.” (2) Vēl daudz labāk rīkojies mūsu Katons¹¹⁸! Kad viņš reiz uzstājās tiesā un Lentuls, ko mūsu tēvi atceras kā nemiera garu un nesavaldīgu cilvēku, viņam pieres vidū iesplāva pilnu muti gļotainu siekalu, viņš noslaucīja seju un teica: “Visiem, kas apgalvo, ka tev nav liela mute, apliecināšu, ka viņi kļūdās.”

XXXIX. (1) Mums jau izdevies, Novāt, sakārtot savu dvēseli: tā vai nu vairs nejūt dusmas, vai stāv augstāk par tām. Un tagad paskatīsimies, kā lai remdinām citu dusmas, jo gribam ne vien paši būt veseli, bet arī dziedināt citus.

(2) Mēs neuzdrošināsimies pirmo dusmu izvirdumu remdēt vārdiem: tad tās ir kurlas un bez prāta; tām dosim laiku. Pretlīdzekļi ir iedarbīgi, tām mazinoties. Mēs neaiztiekam pietūkušas acis, lai tās šādā stingumā ar kustībām nekairinātu, nedz citas slimas vietas, kad tās iekaisušas: slimības sākuma stadijā ārstē miers. (3) “Cik gan maz vērts ir tavs dziedēklis,” sacīsi, “ja tas remdē dusmas, tām jau mitējoties pašām no sevis.” – Pirmkārt, tas veicina dusmu ātrāku mitēšanos, otrkārt, novērš to atgriešanos; tas arī apmāna pašu izvirdumu, ko neuzdrošinās remdināt: aizvāks visus atriebes rīkus un tēlos dusmas, lai tās kā šķietamas palīdzes un līdzjutējas ciešanās būtu ietekmīgākas padomdevējas; tas izdomās aizvien jaunus ieganstus novilcinājumam un, it kā meklēdams lielāku sodu, atliks tūlītēju. (4) Tas izmantos jebkuru viltību, lai ārprātam dotu kādu atelpu; ja šis ir pārāk stiprs, iedvesīs tam kauna jūtas, kam tas nespēj pretoties, vai bailes; ja

vājāks, uzsāks vai nu patīkamas, vai neparastas sarunas un, modinot zinātkāri, novērsīs tā uzmanību. Kādam ārstam, stāsta, bija jādziedina valdnieka meita, bet tas neesot bijis iespējams bez naža. Un tā viņš, viegli sildīdams pietūkušo krūti, ievadīja tajā zem sūkļa noslēpto skalpeli. Meitene šim līdzeklim būtu pretojusies, ja to izmantotu atklāti, taču pacieta sāpes, tāpēc ka negaidīja tās. Zināmas kaites dziedināmas tikai apmānot.

XL. (1) Vienam sacīsi: "Pielūko, ka tu ar savām dusmām nesagādā prieku ienaidniekiem"; citam: "Pielūko, ka daudzu cilvēku acīs nemazinās tavs dvēseles lielums un pašāvība tavam spēkam. Nudien, esmu sašutis un apbēdināts pāri jebkādam mēram, bet ir jānogaida. Viņš saņems savu sodu; paturi to vērā: kad varēsi, liksi viņam samaksāt arī par novilcinājumu." (2) Rāt cilvēku, kad viņš dusmojas, un savukārt dusmoties uz viņu nozīmē tikai vairot viņa dusmas. Tu ķersies viņam klāt dažādos veidos un apiesies ar viņu laipni, ja vien nebūsi tik ievērojama persona, ka spēsi lauzt viņa dusmas, kā to darīja dievišķais Augusts, kad viņš pusdienoja pie Vēdija Polliona. Kāds no vergiem bija sasitis kristāla trauku, un Vēdijs lika viņu saņemt ciet un nolēma nāvei, taču neparastā veidā: viņš pavēlēja to mest milzīgajām murēnām, ko turēja savā zivju dīķī. Kurš neuzskatītu, ka viņš to darīja izlaidības pēc? Nē, tā bija mežonība. (3) Puisis izrāvās no ķērēju rokām un aizbēga pie ķeizara kājām, gribēdams izlūgties tikai to, ka varētu mirt citādā veidā – nekļūstot par barību zivīm. Ķeizars bija satriekts par šādu nedzirdētu nežēlību un lika puisi palaist, bet visus kristāla traukus savā klātbūtnē sadauzīt un ar tiem piepildīt zivju dīķi. (4) Šādi ķeizaram nācās apvaldīt savu draugu; viņš pareizi izmantoja savu varu: "Tu liec cilvēkus aizraut projām no mielasta un, viņus neredzētā veidā sodot, saplosīt gabalos? Ja tev saplēsts kāds kauss, tiks

plosītas cilvēka iekšas? Vai esi tik liels savā garā, ka pavēli kādu sodīt ar nāvi ķeizara klātbūtnē?” (5) Tad nu tik bargi lai rīkojas cilvēks, kam ir tik liela vara, ka spēj dusmām ķerties klāt no augstāka stāvokļa, bet tikai tādām, par kurām tikko kā pastāstīju, – mežonīgām, necilvēcīgām, asinskārām, kas jau ir nedziedināmas, ja nebīstas no kā stiprāka.

XLI. (1) Piešķirsim dvēselei mieru, ko tai sagādās pastāvīgas pārdomas par svētīgām pamācībām, krietni darbi un gars, kas virzīts tikai uz ilgām pēc tikumiskā. Dosim gandarījumu savai sirdsapziņai, necik nepūlēsimies savas reputācijas labad; lai pielīp kaut vai slikta, ja vien mūsu darbi ir krietni. (2) “Bet tauta apbrīno degsmi un pārdrošnieki ir cieņā, mierīgus cilvēkus uzskata par kūtriem.” – Varbūt pēc pirmā acu uzmetiena; bet, līdzko viņu nosvērtais dzīvesveids radījis ticību, ka tas ir nevis gara kūtrums, bet dvēseles miers, tā pati tauta liek viņus cienā un godā. (3) Tātad šajā derdzīgajā un naidpilnajā kaislibā nav nekā noderīga, gluži otrādi – tajā ir viss ļaunais, zobens un uguns. Tā mīda kājām kauna jūtas, aptraipa rokas asinīm, izsvaida saplosītu bērnu locekļus, neko neatstāj nozieguma neskartu, nedomādama par slavu un nebaidīdamās negoda, nedziedināma, kad tā no dusmām pārtop par iesīkstējušu naidu.

XLII. (1) Lai esam brīvi no šā ļaunuma, attīrīsim no tā savu dvēseli un izrausim to ar visām saknēm, jo, ja dvēselē, lai no kurienes un lai cikniecīgā daudzumā, vēl kas palicis, tas atdzims no jauna; un dusmās nevis ievērosim mēru, bet tiksim no tām vaļā visā pilnībā (kāda gan mēra ievērošana iespējama ļaunā lietā?). (2) Bet to spēsīm, ja vien papūlēsimies. Un nekas nebūs noderīgāks kā pārdomas par mūsu mirstīgumu. Lai ikviens saka sev un citam: “Kāds prieks no tā, ka mēs, it kā būtu piedzi-
muši uz mūžīgiem laikiem, paužam savas dusmas un

šķiežam savu tik īso dzīves laiku? Kāds prieks no tā, ka dienas, ko mums ļauts veltīt tikumiskam priekam, izmantojam, lai citam sagādātu sāpes un mokas? Šīs lietas nav tāda zaudējuma vērtas, nedz mums ir lieks laiks, ko zaudēt. (3) Kālab metamies kaujā? Kālab meklējam sev cīņiņus? Kālab, aizmirdami savu nespēku, uzkraujam sev milzīgu naida nastu un, paši viegli iedragājami, ceļamies, lai dragātu citus? Drīz šo naidu, ko glabājam savā nesamierināmajā sirdī, glabāt liegs drudzis vai kāda cita miesas kaite; drīz iejauksies nāve un izšķirs pašu sīvāko cīnītāju pāri. (4) Kālab trokšņojam un nemierpilni radām sajukumu savā dzīvē? Vīrs mūsu galvas stāv liktenis un uzskaita gaistošās dienas, un nāk aizvien tuvāk un tuvāk. Un laiks, ko tu nosaki cita nāvei, varbūt ir tuvu tavējai.”

XLIII. (1) Kāpēc tu labāk nesaturi kopā savu īso dzīvi un vērt to mierīgu gan sev, gan citiem? Kāpēc tu labāk nepadari sevi visu mīlētu, kamēr dzīvo, un visiem neaizmirstamu, kad būsi miris? Kālab gribi novilkēt zemē šo cilvēku, kas ar tevi apgājies pārāk augstprātīgi? Kālab mēģini visiem saviem spēkiem iznīcināt šo cilvēku, kas tevi aprej, – zemisku un nicināmu, bet dzelīgu un nepatīkamu visiem, kas par viņu pārāki? Kālab dusmojies uz savu vergu, kālab – uz savu kungu, kālab – uz savu patronu, kālab – uz savu klientu? Pacieties mazliet: raugi, tuvojas nāve, lai padarītu jūs līdzīgus. (2) Rīta izrādēs arēnā mēdzam noskatīties kopā sasietu vērša un lāča cīņā, kurus, kad viņi viens otru nomocījuši, gaida viņu kāvējs. Tas pats notiek ar mums: mēs izaicinām kādu, kas sasiets ar mums, kaut gan kā pieveikto, tā uzvarētāju gaida gals, turklāt visai drīz. Labāk pavadīsim īso laiku, kas mums vēl palicis, rāmi un mierīgi. Lai neviens neraugās mūsu liķī ar naidu! (3) Bieži kādu ķildu izbeidz trauksme par ugunsgrēku kaimiņos un plēsīga zvēra parādīšanās izšķir laupītāju un ceļavīru. Mums nav laika cīnīties ar mazākiem

ļauņumiem, kad parādās drauds, kas ir lielāks par tiem. Kam mums cīņiņi un intrigas? Vai tad tam, uz kuru dusmojies, vēlies ko vairāk nekā nāvi? Viņš mirs, tev nepakustinot ne pirksta. Tu velti pūlies – tiecies darīt, kas tik un tā notiks. (4) “Es negribu viņu katrā ziņā nogalināt,” saki, “bet vēlos sodīt ar trimdu, ar kaunā likšanu, ar materiālu zaudējumu.” – Es drīzāk piedodu tam, kas savam ienaidniekam novēl brūci, nekā tam, kas viņam novēl pūtīti, jo otram ir ne vien ļauna, bet arī sīkumaina daba. Lai tu domā par visbriesmīgākajiem sodiem vai kādiem vieglākiem – cik īss ir tas laiks, kad otrs cieš mokas no sava soda vai tu gūsti ļaunu prieku par to! Drīz izlaidīsim šo garu. (5) Bet, kamēr vēl elpojam, kamēr vēl esam cilvēku vidū, būsim cilvēcīgi. Lai nav neviena, kam būtu jābaidās no mums, neviena, kas justos mūsu apdraudēts; nicināsim materiālos zaudējumus, pāridarījumus, pulgas un zobgalības un augstu garu pacietīsim savas īslaicīgās nepatikšanas! Kamēr, tā sakot, atskatāmies un pagriežamies, nāve jau klāt.

MIERINĀJUMS MĀTEI HELVIJAI

I. (1) Jau ne reizi vien, visulabā māte, sarosījos, lai tevi mierinātu, ne reizi vien aprāvos. Daudz kas mudināja mani uzdrīkstēties: pirmām kārtām, man likās, ka atbrīvošos no visiem grūtumiem, ja tavas asaras, kaut arī nespētu tās apslāpēt, vismaz noslaucīšu; tad arī nešaubījos, ka man būs lielāka iespēja tevi uzmundrināt, ja pirms tam pats būšu saņēmis; turklāt baidījos, ka liktenis, kaut arī manis pieveikts, varētu pieveikt kādu no manējiem. Tāpēc, piespiezdams roku savai brūcei, mēģināju cik spēdams piesardzīgi tuvoties jūsējām, lai pārsietu tās.

(2) Taču, no otras puses, bija apsvērumi, kas kavēja šo manu nodomu. Zināju, ka nedrīkstu stāties pretī tavām sāpēm, kamēr tās, vēl svaigas, plosās, lai paši mierinājumi tās neiekairina un neuzkur: arī slimībās taču nekas nav kaitīgāks par zālēm nelaikā. Tāpēc gaidīju, līdz to spēks mazināsies pats no sevis un tās, laika remdinātas, kļūs pieejamas zālēm un ļaus sevi aiztikt un dziedināt. Turklāt, kaut arī izšķīrstīju visus slavenāko garu sacerējumus, kuru mērķis ir apspiest un remdēt bēdas, neatradu nevienu piemēru, ka savējos būtu mierinājis cilvēks, kas pats ticis viņu apraudāts. Tāpēc šādā neparastā gadījumā vilcinājos un baidījos, ka tā varētu būt nevis mierināšana, bet brūces uzplēšana. (3) Un vai cilvēkam, kas paceļ galvu no paša sārta, savējo mierināšanai nebūtu vajadzīgi jauni, neparasti, ne no ikdienas valodas ņemti

vārdi? Bet ikvienas tik lielas, pārmērīgas sāpes neizbēgami atņem spēju izvēlēties vārdus, jo bieži pat apklusina pašu balsi. (4) Lai būtu kā būdams, pielikšu visas pūles, nevis paļaudamies uz savām dotībām, bet būdams spējīgs visiedarbīgākā mierinājuma vietā pats būt mierinātais. Kam tu neatteiktu neko, tam, ceru, tu katrā ziņā neatteiksi arī to, ka, lai arī jebkuras skumjas ir ietiepīgas, man ļausi tavām skumjām noteikt mēru.

II. (1) Redzi, cik lielas cerības lieku uz tavu sapratni: nešaubos, ka man pie tevis būs lielāks svars nekā tavām sāpēm, par kurām nelaimīgos cilvēkos nekas nav stiprāks. Tāpēc arī negribu uzreiz uzsākt cīņu ar tām. Vispirms stāvēšu tām klāt un izklāstīšu, kas tās izraisa: ceļu visu priekšā un atkal uzplēsīšu, kas jau aizdzījis. (2) Kāds sacis: “Kas tā par mierināšanu – atsaukt atmiņā jau aizmirstas bēdas un likt dvēselei skatīt visas savas nelaimes, kaut gan tā tikko spēj paciest vienas vienīgas skatu?” – Bet lai viņš padomā: viss, kas ir tik postīgs, ka kļūst vēl stiprāks, par spīti zālēm, parasti tiek dziedināts ar pretējo. Tāpēc šim cilvēkam parādišu visus viņa sēru gadījumus, visas viņa ciešanas. Tas nozīmēs – dziedināt nevis maigā ceļā, bet dedzinot un griežot. Ko panākšu ar to? Lai viņa dvēsele kaunas, ka, pieveikusi tik daudz nelaimju, ar nepatiku pacieš vienu vienīgu brūci miesā, kurā ir tik daudz rētu. (3) Tāpēc lai vēl vairāk raud un vaimanā tie, kuru izlutušās dvēseles novārdzinājusi ilga laime, un lai viņi sabruk, sastopoties ar visniecīgākajām pārestībām. Bet, kam visi gadi pagājuši vienās likstās, lai panes arī vissmagākos likteņa triecienus ar drosmīgu un nesatricināmu izturību. Pastāvīgai nelaimei ir viens labums: ko tā nemitīgi moka, to galu galā arī norūda.

(4) Liktenis tev nav devis nekādu atelpu no visdziļākajām bēdām. Pat tavu dzimšanas dienu tas nav pasaudzējis: tu zaudēji savu māti, tikko kā piedzimi, pareizāk –

kamēr vēl dzimi, un dzīvē esi tikusi zināmā mērā izlikta. Tu uzaugi ar pamāti: tiesa, ar visu savu paklausību un godbijību, kāda sastopama tikai īstajā meitā, piespiedi viņu kļūt par māti, tomēr nevienam nenākas viegli arī laba pamāte. Tu zaudēji manu ļoti labestīgo tēvoci, lielisku, drosmīgu cilvēku, gaididama viņa ierašanos.¹ Un, lai liktenis savu nežēlību pret tevi nemīkstinātu ar vilcīnāšanos, tu pēc trīsdesmit dienām apglabāji savu dārgo vīru,² no kura biji kļuvusi par triju bērnu māti. Tev paziņoja šo sēru vēsti, kamēr vēl sēroji, visu tavu bērnu prombūtnē, it kā visas tavas nelaiemes tišuprāt tiktu sablīvētas šajā laika sprīdī, lai nebūtu nekā, uz kā balstīties tavām sāpēm. (5) Es apeju daudzās briesmas, daudzās bailes, kuras pārcieti, kad tās tev bez mitas bruka virsū. Pavisam nesen tu tai pašā klēpī, no kura biji atlaidusi trīs mazbērnus, atkal turēji triju mazbērnu pišļus. Divdesmit dienas pēc tam, kad apbedīji manu dēlu, kas mira tavās rokās un tavu skūpstu klātu, uzzināji, ka esmu aizrauts prom. Tā vien tev vēl trūka – sērot pēc dzīvajiem.

III. (1) Smagākā no visām brūcēm, kas tevi jēlkad skārušas, ir pēdējā – atzīstu to. Tā nav tikai ieskrāmbājusi ādas virspusi – tā saplōsījusi krūtis un pašas iekšas. Jaunkareivji, kaut tikai viegli savainoti, tomēr kliez un no ārstu rokām baidās vairāk nekā no zobena, bet vecie karavīri, lai cik smagi ievainoti, pacietīgi, bez vaidiem, it kā tas būtu cita ķermenis, ļauj brūci iztīrīt no strutām, un tā arī tev tagad drosmīgi jāpakļaujas ārstēšanai. (2) Atturies no vaimanām un aimanām un visa pārējā, kā parasti izplosās sievietes sāpes: tu velti esi pārcietusi tik daudz ciešanu, ja neesi vēl iemācījusies būt nelaimīga. – Tev varbūt šķiet, ka esmu ar tevi apgājies ne visai kautrīgi? Neko no tavām ciešanām neesmu atstājis nepieminētu, esmu tās visas, sakrātas kaudzē, nolīcis tavu acu priekšā.

IV. (1) To dariju drosmīgu prātu, jo esmu nolēmis tavas sāpes pieveikt, nevis tikai iegrožot. Un es tās pieveikšu, domāju, vispirms parādīdams, ka nepieredzu neko, kā dēļ mani varētu uzskatīt par nelaimīgu, nemaz nerunājot par to, ka es varētu padarīt nelaimīgus arī tos, ar kuriem esmu saskarē; tad pārejot pie tevis un pierādīdams, ka pat tavs liktenis, kas visā pilnībā atkarīgs no manējā, nav smags.

(2) Sākšu ar to, ko tava mātes mīlestība kāro dzirdēt, – ka neciešu ne no kādas nelaimes. Ja to spēšu, uzskatāmi parādīšu, ka tieši tie apstākļi, kas, tavuprāt, mani nomāc, nav nepanesami. Kaut arī tas izklausās neticami, tomēr būšu ar sevi jo vairāk apmierināts tāpēc, ka jutīšos laimīgs tādos apstākļos, kas cilvēkus parasti dara nelaimīgus. (3) Tev attiecībā uz mani nevajag ticēt citiem: lai tevi nesatrauc neskaidri minējumi, pats daru tev zināmu, ka neesmu nelaimīgs. Un, lai tu būtu jo drošāka, piebīdīšu, ka vispār nevaru kļūt nelaimīgs.

V. (1) Mēs esam dzimuši ar labiem priekšnoteikumiem – ja vien neatstājam tos novārtā. Daba parūpējies par to, ka laimīgai dzīvei mums nevajag liela aprikojuma; ikviens var sevi padarīt laimīgu. Ārējiem apstākļiem ir niecīga nozīme, nav lielas ietekmes ne uz vienu dzīves pusi: laimīgi apstākļi gudro nepacilā, nelaimīgi nenaspiež, jo viņš allaž pūlējies, lai visvairāk cerētu no sevis paša, lai visu prieku rastu sevī. (2) Tad nu kā? Vai dēvēju sevi par gudro? Nepavisam ne, jo, ja varētu to apgalvot par sevi, tad es ne vien noliegtu, ka esmu nelaimīgs, bet teiktu sevi laimīgāku par visiem un Dieva tuvumā nonākušu. Taču – un ar to būs gana visu nelaimju remdināšanai – uzticējos gudriem vīriem un, vēl nespēdams pats sev palīdzēt, patvēros citu nometnē,³ proti, to cilvēku, kas bez pūlēm sargā sevi un savējos. (3) Viņi man vēlējuši nemitīgi stāvēt it kā postenī un visus likteņa

nodomus, visus uzbrukumus paredzēt daudz ātrāk, nekā tie īstenotos. Likteņa trieciēni ir smagi vienīgi tādiem, kam tie nāk negaidīti; tos viegli iztur, kas vienmēr ar tiem rēķinājušies. Arī ienaidnieku parādīšanās satricētos, kurus tā pārsteidz negaidot, turpretim tie, kas nākamajam karam gatavājušies ilgi pirms kara, labā kārtībā un apgādāti ar visu vajadzīgo, viegli iztur pirmo, vētrināko triecienu. (4) Nekad neesmu uzticējies liktenim, pat tad, kad tas šķita ievērojam mieru. Visu, ar ko tas mani lielā labvēlībā apveltīja, – naudu, amatus un ietekmi – noliku tādā vietā, no kuras tas, mani necik nesatraucot, varētu to atprasīt atpakaļ. Distanci starp to visu un sevi ieturēju lielu: tātad liktenis man to tikai atņēmis, nevis izrāvis. Nelaimīgs liktenis salauž tikai to, ko maldinājis laimīgs. (5) Kas tā veltēm pieķeras kā savam personiskam un pastāvīgam īpašumam un grib, lai viņus to dēļ tur godā, tie jūtas iznīcināti un skumst, kad mānīgās un gais-tošās izpriecas pamet viņu tukšās, bērnišķīgās dvēseles, kas nepazīst īstu prieku. Bet tas, ko laimīgi apstākļi nav padarījuši uzpūtīgu, nesabrūk, tiem mainoties. Abos stāvokļos viņa jau izturībā pārbaudītais gars ir neuzveicams, jo pašā laimē izpētījis, kas iedarbīgs pret nelaimi. (6) Tāpēc vienmēr uzskatīju, ka tajās lietās, ko visi vēlas, nav nekā no patiesā labuma, un esmu konstatējis, ka tās ir nenozīmīgas un tikai noklātas ar spožu, mānīgu krāsli, bet iekšpusē tām nav nekā, kas būtu līdzīgs to ārienei. Un arī tagad šajos apstākļos, ko dēvē par ļaunumu, neatrodu nekā tik briesmīga un barga, kā biedējoši domāja pūlis. Pats vārds gan, zināms, vispārējas pārliecības dēļ ausij izklausās visai skarbi un tos, kas to dzird, skar kā kaut kas skumjš un nolādēts, jo tā nospriedusi tauta; taču gudrie tautas lēmumus lielākoties noraida.

VI. (1) Tātad atstāsim bez ievēribas puļa cilvēku spriedumu, kurus aizrauj lietu pirmais iespaids, kam viņi,

vienalga, kāpēc, notic, un aplūkosim, kas ir trimda. Nav šaubu, tā ir vietas maiņa. Lai nešķistu, ka sašaurinu šā vārda nozīmi un noklusēju visu ļaunāko, ko tas ietver: šai vietas maiņai seko grūtumi – nabadzība, apkaunojums, nicinājums. Pret šiem momentiem cīnīšos vēlāk; šimbrīžam gribu vispirms aplūkot, ko skarbu mums atnes pati vietas maiņa.

(2) “Būt prom no dzimtenes ir kas nepanesams.” – Tad pavēro šo cilvēku masu, kurai tikko pietiek ar milzīgās pilsētas mājām: lielākajai šā pūļa daļai nav dzimtenes. Viņi saplūduši no savām municipālpilsētām un kolonijām, pat no visas pasaules. Citus atvedusi godkāre, citus – sabiedrisku pienākumu spaidi, citus – uzticēta sūtniecība, citus – baudkāre, saviem netikumiem meklējot piemērotu, dāsnu vietu, citus – vēlme nodoties cildenajām zinātnēm, citus – izrādes; citus atvilkusi draudzība, citus – rosīgums, atrodot plašu darbalauku savu spēju parādīšanai; daži atnesuši savu pērkamo skaistumu, daži – pērkamo daiļrunību. (3) Visas cilvēku sugas sanākušas pilsētā, kas sola lielu maksu gan par tikumiem, gan netikumiem. Liec viņiem visiem, nosaucot vārdā, sanākt un pavaicā, no kurienes ir katrs: tu redzēsi, ka lielākā daļa atstājusi savas dzimtās vietas un ieradusies šajā pilsētā, kas gan ir vislielākā un skaistākā, tomēr nav viņu dzimtene. (4) Tad atstāj šo pilsētu, ko var zināmā mērā apzīmēt par kopēju, un apstaigā visas pārējās: ikvienā liela daļa iedzīvotāju ir no citurienes. Pamet tās, kas daudzus atvilušas ar savu patikamo atrašanās vietu un izdevīgo apvidu, un pārstaigā tuksnešainas vietas, skarbākās salas, Skiatu, Serifu, Giaru un Korsiku:⁴ tu neatradīsi nevienu trimdas vietu, kur kāds neuzkavētos arī prieka pēc. (5) Kur var vēl atrast ko tik kailu, ko visās pusēs tik krauju kā šī klints⁵? Ko pārtikas ziņā trūcīgāku? Ko cilvēku ziņā negantāku? Ko pašas ainavas

ziņā baismīgāku? Ko klimata ziņā nevienmērīgāku? Un tomēr te uzturas vairāk svešinieku nekā šejieniešu. Tātad mainīt vietu pats par sevi nav tik nepatīkami, lai arī šī nebūtu kādus cilvēkus aizvedusi no viņu dzimtenes.

(6) Sastopu cilvēkus, kas apgalvo, ka dvēselēm piemīt zināms dabīgs vilinājums mainīt dzīvesvietu un pārceļt mājokli uz citurieni. Patiešām – cilvēkam piešķirts kustīgs un nemierīgs prāts; tas nekur neturas uz vietas, izklist un raida savas domas uz visu pazīstamo un nepazīstamo; tas ir nepastāvīgs, necieš mieru un priecāt priecājas par jauniem piedzīvojumiem. (7) Tu nebrīnīsies par to, kad aplūkosi tā pirmsākumu. Tas nav veidots no zemei piederīgas un smagas vielas; tas nokāpis no debešķīgā gara, bet debešķīgais vienmēr ir kustībā, bēg un virzās ātrākajā skrejā. Pavēro debess spīdekļus, kas apgaismo pasauli: neviens no tiem nestāv uz vietas. Saule pastāvīgi slid uz priekšu un nemitīgi maina savu vietu, un, kaut arī griežas kopā ar Visumu, tomēr kustas tam pretējā virzienā; tā šķērso visas zodiaka zīmes, nekad neapstājas; tās kustība un pāreja no vietas uz vietu ir nepārtraukta. (8) Visi spīdekļi nemitīgi riņķo un ir pārejas stāvokļi: kā to vēlējis dabas likums un nepieciešamība, tie nesas no vietas uz vietu un, kad noteiktā gadu ciklā veikuši savus apļus, no jauna virzīsies pa tiem pašiem ceļiem, pa kuriem nākuši. Tad nu ej un iedomājies, ka cilvēka dvēsele, kas veidota no tās pašas vielas, no kuras sastāv dievišķais, ar nepatiku pacieš pāreju un ceļošanu, kad dievības daba rod prieku nemitīgā straujā maiņā un sevi saglabā ar to!

VII. (1) No debesīm tad pievērsies cilvēku pasaulei: tu redzēsi, ka veselas ciltis un tautas mainījušas savu dzīvesvietu. Ko barbaru apvidū nozīmē grieķu pilsētas?⁶ Ko maķedoniešu valoda – indiešu un persiešu vidē?⁷ Skitija un viss šis mežonīgu, necivilizētu tautu apgabals

mums rāda Melnās jūras krastos uzceltas ahajiešu pilsētas;⁸ ne mūžīgas ziemas bargums, ne atbilstoši klimatam biedējošais cilvēku raksturs nav bijis kavēklis mājvietu pārcelšanai. (2) Āzijā ir liels daudzums atēniešu; Milēta ar iedzīvotājiem visos virzienos apgādājusi septiņdesmit piecas pilsētas;⁹ viss Itālijas krasts, ko apskalo Apakšējā jūra, bija Lielā Grieķija;¹⁰ etruskus Āzija piedēvē sev;¹¹ Āfrikā dzīvo tirieši,¹² Spānijā – pūnieši; grieķi iespedušies Gallijā,¹³ galli – Grieķijā;¹⁴ Pireneji ģermāņus nav atturējuši no pārejas.¹⁵ (3) Cilvēki savā kustīgumā stāigājuši pa nezināmiem, necaurejamiem apgabaliem. Viņi stiepa līdzī savus bērnus, sievas un gadu nastas nomāktos vecākus. Vieni, klaiņojumos ilgi apkārt mētāti, dzīvesvietu neizraudzījās pēc sava prāta, bet aiz noguruma apmetās tuvākajā, kas tiem pagadījās; citi sev sagādāja tiesības uz svešu zemi ar ieročiem. Dažas tautas ceļā uz nezināmām zemēm aprijusi jūra, dažas apmetās tur, kur tās piespieda palikt visa vajadzīgā trūkums. (4) Ne visām bija viens un tas pats iemesls, kālab tās pameta savu dzimteni un meklēja citu: dažus, viņiem gan izglābjoties no ienaidnieka ieročiem, bet zaudējot visu savu mantību, aizdzina uz svešām zemēm viņu pilsētu nopostīšana; citus mudināja doties projām nemieri dzimtenē; citiem lika izceļot pārapdzīvotība, lai tādējādi mazinātu tās slogu, citus pamest dzimteni piespieda sērgas, biežas zemestrīces vai kādi nepanesami augsnes trūkumi; citus pāvedināja valodas par kādu auglīgu, pārmēru daudzinautu novadu. (5) Cilvēkus no viņu mājvietām izkustinājuši atšķirīgi iemesli. Taču jebkurā gadījumā ir skaidri redzams, ka neviens nav palicis tai pašā vietā, kur dzimis. Cilvēku dzimums ir nemitīgā kustībā. Ik dienas šajā tik plašajā pasaulē kaut kas mainās: tiek likti pamati jaunām pilsētām, rodas tautas ar jauniem nosaukumiem, iepriekšējām vai nu iznīkstot, vai tām pievienojoties

kādai stiprākai. Bet visas šīs pārvietošanās – vai tas ir kas cits kā vien vispārēja trimda?

(6) Bet kālab vadāju tevi pa tik garu apkārtceļu? Kāda nozīme uzskaitīt Antēnoru, Patavijas dibinātāju, un Euandru, kas Tibras krastā dibināja arkadiešu valsti, vai Diomēdu un pārējos, kurus Trojas karš – vienlīdz uzvarētos un uzvarētājus – izkaisījis pa svešām zemēm?¹⁶

(7) Romas valsts kā savu pamatlicēju taču piemin trimdinieku,¹⁷ kuru, kad viņš pēc dzimtās pilsētas krišanas bēga ar nelielām savas tautas paliekām, tālu zemju meklējumos uz Itāliju aizveda nepieciešamība un bailes no uzvarētāja. Šī tauta – cik koloniju tā vēlāk dibināja visās provincēs! Kur vien romietis izcīnījis uzvaru, tur viņš dzīvo. Uz šādu dzīvesvietas maiņu pieteicās labprāt, un, pamezdam savus altārus, vecais vīrs¹⁸ sekoja kolonistiem pāri jūrai.

(8) Mūsu priekšmetam gan nevajag tālāka uzskaitījuma; tomēr vēl ko piebildešu, kas uzmācas manam skatītiņam: šī pati sala jau vairākkārt mainījusi savus iedzīvotājus. Apejot senākus laikus, kurus klāj pagātnes tumsa: grieķi, kas tagad apdzīvo Masiliju, pirms tam, atstājuši Fokidu¹⁹, bija apmetušies šajā salā. Nav skaidrs, kas viņus piespiedis to pamest – neveselīgais klimats vai pārlietu varenās Itālijas skats, vai bezostu jūras daba; ka iemesls nav bijis iedzīvotāju mežonīgums, izriet no tā, ka viņi apmetušies starp tolaik īpaši skarabajām un neapstētajām Gallijas tautām. (9) Tad uz šo salu pārnāca liguri, pārcēlās arī spāņi; tas redzams no paražu līdzīguma: viņiem²⁰ ir tādas pašas galvassegas un tāds pats apavu veids kā kantabrieņiem; arī daži vārdi viņiem ir kopīgi, jo visa valoda saskarē ar grieķiem un liguriem zaudējusi savu sākotnējo raksturu. Tad te nodibināja divas romiešu pilsoņu kolonijas – vienu Marijs, otru Sulla. Tik bieži ir mainījušies šīs neauglīgās un ērkšķainās klinšu salas

iedzīvotāji! (10) Beidzot, diezin vai atradīsi kādu zemi, ko vēl tagad apdzīvo tās pirmiedzīvotāji. Viss ir sajaukts un uzpotēts. Cits stājies cita vietā: viens iekārojis to, kas otram bija apnicis, un dažs labs padzīts no turienes, no kurienes viņš padzinis citus. Tā labpaticis liktenim, ka neviena lieta nepaliek vienmēr vienā un tai pašā vietā.

VIII. (1) Pret pašu vietas maiņu – abstrahējoties no pārējām ar trimdu saistītajām nepatīkšanām – Varrons, pats izglītotākais romietis, par pietiekamu remdinātāju līdzekli uzskata to, ka, lai arī kur nokļūstam, mums darīšana ir ar vienu un to pašu dabu. Marks Bruts uzskata par pietiekamu, ka cilvēkiem, kas dodas trimdā, ļauts paņemt līdzīgu savus tikumus. (2) Ja nu kāds katru līdzekli atsevišķi vērtē kā nepietiekami iedarbīgu trimdinieka mierināšanai, viņš tomēr atzīs, ka abi kopā spēj ļoti daudz. Cik tas gan nenozīmīgs, ko zaudējam! Divas lietas, kas ir visskaistākās, mums sekos, lai uz kuriem dodamies: visiem kopīgā daba un pašu tikums. (3) Par to, tici man, gādājis Visuma veidotājs, lai tas būtu kas būdams: Dievs, visu varenākais, vai neķermeniskais prāts,²¹ milzīgo darbu radītājs, vai dievišķais gars,²² kas vienādā stiprumā caurstrāvo visu – kā lielāko, tā mazāko, vai liktenis un nemainīgu savstarpēji saistītu cēloņsakarību virkne;²³ ir gādāts, saku, par to, lai nekas, izņemot pašu nenozīmīgāko, nebūtu pakļauts svešai gribai. (4) Viss, kas cilvēkam ir labākais, atrodas ārpus cilvēka varas – to nevar viņam ne iedot, ne atņemt. Šī pasaule – daba nav radījusi neko dziļāku, ne skaistāku par to – un dvēsele, pasaules vērotāja un apbrīnotāja, tās lieliskākā daļa, pieder mums un ir mūžīga, un būs kopā ar mums tik ilgi, kamēr būsīm paši. (5) Tāpēc spīgti un vīrišķīgi steigsim drošu soli turp, kurp vien vedīs apstākļi. Pārstaigāsim jebkuras zemes: nekur nav atrodama nekāda trimdas vieta, jo nekas, kas ir pasaulē, cilvēkam nav svešs. No visurienes skatiens līdzīgā

kārtā vēršas augšup pret debesīm; viss dievišķais no visa cilvēciskā ir vienādā attālumā. (6) Tāpēc: kamēr manām acīm netiek atņemts skats, ar kuru tās ir vai nepiesātināmas, kamēr man ļauts redzēt sauli un mēnesi, pievērsties pārējiem spīdekļiem, pētīt to lēkšanu un rietēšanu un atstatumus, un to ātrākās vai lēnākās gaitas cēloņus, vērot naktī mirdzam tik daudz zvaigžņu, no kurām citas ir nekustīgas, citas nedodas lielos plašumos, bet virzās pa savu apli, citas pēkšņi izlaužas – dažas, žilbinot acis ar uguns šalti, it kā krizdamas zemē, vai garā svītrā laizdamās garām ar spilgtu gaismu; kamēr esmu kopā ar to visu un, ciktāl cilvēkam atvēlēts, saistos ar debesīgo, kamēr mana dvēsele, kas tiecas pēc radniecīgā skatīšanas, allaž veras augstumā – kāda tam nozīme, ko min mana kāja?

IX. (1) “Bet šī zeme nav bagāta ar augļu nesējiem vai acīm tīkamiem kokiem; to neapūdeņo lielas, kuģojamas upes; tā nerada neko, ko vēlas citas tautas, tik tikko spēj uzturēt savus iedzīvotājus; te netiek laužti dārgi akmeņi, netiek raktas zelta un sudraba dzīslas.” (2) – Šaurs gan ir tāds gars, kuru priedē šīs zemes lietas; tas jāaizvirza uz to, kas visur vienlīdz redzams, visur vienlīdz spīd. Jāpdomā arī par to, ka viss minētais īstenajiem labumiem stāv ceļā ar mānīgiem, kuriem cilvēki aplamā kārtā uzticas. Jo garākus viņi būvē portikus, jo augstākus ceļ torņus, jo plašāk izveido savus dzīvojamos kvartālus,²⁴ jo dziļākas izrok savas vasaras grotas, jo lielākas akmens masas izlieto savām augstajām ēdamzālēm, jo vairāk būs tā, kas viņiem aizklāj debesis. (3) Nejaušība tevi aiztriekusi uz novadu, kur spožākais patvērumš ir kāda būda. Patiešām – tu esi sīku garu un mierini sevi nožēlojamā kārtā, jo panes to tikai tāpēc, ka pazīsti Romula būdu.²⁵ Runā labāk šādi: “Šī necilā būda – vai tā nespēj uzņemt tikumus? Tā tūdaļ būs skaistāka par visiem tempļiem, ja tajā ierauga taisnīgumu, ierauga savaldību, ierauga

gudrību, dievbijību, spēju pareizi pildīt visus pienākumus, sapratni par cilvēcisko un dievišķo. Neviena vieta nav šaura, kas uzņem šādu tik dzižu tikumu klāstu; neviena trimda nav smaga, kurā drīkst doties ar šādiem pavadoņiem.”

(4) Bruts savā grāmatā “Par tikumu” stāsta, ka redzējis Marcellu kā trimdinieku Mitilēnē un ka tas, cik vien to atļauj cilvēka daba, dzīvojis ļoti laimīgi un pēc cildenajām zinātnēm nekad neesot tiecies dedzīgāk kā tajā laikā. Tāpēc, viņš piebilst, viņam šķitis, ka drīzāk pats dodas trimdā, jo vajadzējis atgriezties bez Marcella, nekā atstāj trimdā šo. (5) Ai, Marcell! Cik laimīgāks viņš bija tai laikā, kad Brutam puda savu apmierinātību ar trimdu, nekā tad, kad kā konsuls darbojās valsts labā! Cik liels bija šis vīrs, kas panāca, ka cits šķita sev trimdinieks tāpēc, ka atgriezās no trimdinieka! Cik liels bija šis vīrs, kas izraisīja apbrīnu cilvēkā, kurš bija apbrīnojams pat savam Katonam! (6) Tas pats Bruts stāsta, ka Gājs Cēzars²⁶ esot braucis garām Mitilēnei, jo neesot spējis panest skatu, ka šis vīrs likts negodā. Viņa atgriešanos gan ar vispārēju iestāšanos panāca Senāts, tik satraukts un noskumis, ka tajā dienā šķita – visus pārņēmis Bruta noskaņojums un viņi lūdz nevis par Marcellu, bet par sevi, lai paši nebūtu trimdinieki, ja vajadzētu palikt bez viņa. Taču daudz vairāk viņš sasniedzis dienā, kad Bruts viņu nespēja pamest trimdā, Cēzars – redzēt. Tam viņš saņēma liecību no abiem: Brutam bija sāpīgi, ka atgriezās bez Marcella, Cēzaram – kauns. (7) Vai tu šaubies, ka šis tik izcilais vīrs, lai mierīguprāt panestu trimdu, ne reizi vien šādi uzmundrinājis sevi: “Ka tev trūkst dzimtenes, tā nav nekāda nelaime. Tu esi tādā mērā sevi uzņēmis zināšanas, lai saprastu, ka ikviena vieta gudram vīram ir dzimtene. Un vēl: vai tam, kas tevi izraidījis, nebija desmit gadus pēc kārtas jāiztieks bez dzimtenes?²⁷ Bez šaubām – lai paplašinātu valsti,²⁸ taču tomēr bija jāiztieks

bez dzimtenes. (8) Raugi, nu viņu pie sevis aicina Āfrika, atdzimstoša kara draudu pilna, aicina Spānija, kas atjauno iedragātos, pieveiktos dumpīgos spēkus;²⁹ aicina nodevīgā Ēģipte,³⁰ beidzot – visa pasaule, kas saspringti gaida izdevīgu brīdi, lai satricinātu valsti. Kuram viņš uzbruks vispirms? Kurai pusei stāsies pretī? Pa visām zemēm viņu trenkās paša uzvaras. Lai tautas viņam parāda godu un cieņu; tu dzīvo, apmierinādamies ar to, ka tevi apbrīno Bruts!”

X. (1) Tātad Marcellus savu trimdu panesa labi un vietas maiņa neko nemainīja viņa garā, kaut gan tai sekoja nabadzība. Ka tai nepiemīt nekas slikts, to saprot ikviens, kas vēl nav nonācis līdz visa postītājam mantkāres un greznuma ārprātam. Cik tas gan maz, kas nepieciešams cilvēka uzturēšanai! Un kuram tā var pietrūkt, kam ir kaut cik tikumiska spēka? (2) Kas attiecas uz mani, tad saprotu, ka esmu zaudējis nevis bagātību, bet tikai aizņemību. Ķermeņa prasības ir nelielas: tas grib atvairīt aukstumu, ar pārtiku remdēt izsalkumu un slāpes; ko vēlamies virs tā, par to nopūlamies netikumumu, nevis vajadzību labad. Nav nekādas vajadzības pārmeklēt visas dzīles un apkaut dzīvniekus, lai pārslogotu kuņģi, nedz nezināmos krastos izcelt gaismā attālāko jūru gliemežus. Lai dievi un dievietes pazudina tos, kuru greznumkāre sniedzas pāri šīs tik apskaužamās valsts robežām! (3) Viņpus Fāsīdai viņi tiko medījumu savai godkārajai virtuvei un nekautrējas no partiešiem, kurus neesam vēl sodījuši,³¹ iegādāties putnus. No visām malām viņi saved, ko vien pazīst izlutinātā rīkle; ko gardumu sabojātais kuņģis spēj tikko panest, to atgādā no attālākā okeāna. Viņi vemj, lai ēstu, un ēd, lai vemtu, un ēdienus, ko sameklē no visas pasaules, pat neuzskata par sagremošanas cēlnīgiem. Ja nu kāds to visu nonievā – ko viņam tad var kaitēt nabadzība? Bet, ja kāds to kāro, tad nabadzība viņam pat nāk par labu, jo viņš tiek izārstēts pret savu

gribu: kaut arī viņš citkārt zāles neiedzer pat piespiedu kārtā, viņš tagad, kamēr neko nevar gribēt,³² līdzinās negribētājam. (4) Gājs Cēzars,³³ kuru, kā man šķiet, daba radījusi, lai parādītu, ko spēj augstākā izvirtība augstākajā stāvoklī, vienā vienīgā dienā pusdienojis par desmit miljoniem sesterciju un, kaut arī šajā pasākumā viņam nāca talkā vai visu cilvēku izdoma, tomēr tikko spēja rast iespēju, kā triju provinču nodevas varētu pārtapt par vienām pusdienām. (5) Ai, nelaimīgie, kuru aukslējas spēj sakairināt tikai dārgi ēdieni! Bet dārgus tos padara nevis īpaša garša vai pievilcība, bet retums un sagādes grūtības. Starp citu, ja viņiem gribētos atgriezties pie veselā saprāta, kāda tad būtu vajadzība pēc tik daudzām vēderam kalpotājām mākslām? Pēc tirdzniecības? Pēc mežu postīšanas? Pēc dziļu pārmeklēšanas? Ik uz soļa atrodas pārtika, ko daba nolikusi visās vietās, bet tai viņi paiet garām kā akli un apstaigā visas zemes, šķērso jūras un, kaut arī varētu savu izsalkumu remdēt par niecīgu maksu, to kairina par lielu naudu.

(6) Gribas vaicāt: "Kālab raidāt kuģus jūrā? Kālab apbruņojat savas rokas pret zvēriem un cilvēkiem? Kālab skraidāt tādā nemierā uz visām pusēm? Kālab kraujat bagātības uz bagātībām? Vai tad negribat padomāt par to, cik mazi ir jūsu ķermeņi? Vai nav ārprāts, galējs prāta aptumsums – tik daudz iekārot, kad spēj tik maz uzņemt? Kaut vairodami savu mantu un paplašinādami savus zemes īpašumus, jūs tomēr nekad nepadarīsit savus ķermeņus ietilpīgākus. Lai arī jums būs veicies ar darījumiem un karadienests devis lielus ienākumus, lai arī savesta no visām malām sameklētā pārtika, jums tomēr nebūs vietas, kur nolikt šos savus krājumus. (7) Kādēļ saraušat tik daudz? Protams, mūsu senči, kuru tikumi arī vēl tagad līdzsvaro mūsu netikumus, bija nelaimīgi cilvēki, jo viņi paši savām rokām gatavoja sev ēdienu un

zeme viņiem bija guļamvieta; viņu mājas vēl nelaistījās zeltā un tempļi vēl nemirdzēja no dārgakmeņiem. Tātad toreiz dievbijīgi zvērēja pie dieviem, veidotiem no māla, un tie, kas bija viņus piesaukuši, atgriezās, lai nelauztu doto vārdu, pie ienaidniekiem, zinādami, ka būs jāmirst.³⁴ (8) Protams, mūsu diktators,³⁵ kas uzklausija samnītu sūtņus, uz pavarda savu pavisam necilo ēdienu apmaisīdams pats ar savu roku – to pašu roku, ar kuru viņš ne reizi vien bija satriecis ienaidnieku un Kapitolijs Jupitera klēpī nolīcis lauru vainagu³⁶, nedzīvoja tik laimīgi kā mūsu dienās Apīcijs, kas tai pašā pilsētā, no kuras kādreiz kā jaunatnes samaitātāji izraidīti filozofi,³⁷ uzstājās kā virtuves zinātnes skolotājs un ar savu mācību apgānīja mūsu laiku.” (9) Ir pūliņu vērts uzzināt viņa galu. Iztērējis simt miljonu sesterciju virtuvei, izšķiedis tik daudzas ķeizaru dāvanas un ienākumus no Kapitolijs atsevišķām dzirēm, viņš, parādu māks, bija spiests pirmo reizi ielūkoties savā bilancē; viņš konstatēja, ka viņam paliks tikai desmit miljonu sesterciju, un, it kā ar desmit miljoniem nāktos dzīvot briesmīgā badā, darīja savai dzīvei galu ar indi. (10) Kas tā bija par greznumkāri, kurai desmit miljonu sesterciju nozīmēja trūkumu! Tad nu vēl tici, ka svarīgākais ir nauda, nevis gars! Tātad kādu cilvēku nobaidīja desmit miljonu un viņš no tā, ko citi vēlas savās lūgšanās, bēga ar indes palīdzību! Taču šim cilvēkam ar tik ačgārnu domāšanu viņa pēdējais dzēriens bija pats svētīgākais: indi viņš ēda un dzēra tad, kad ar milzīgajiem mielastiem ne vien tiksminājās, bet arī lepojās, kad klaji parādīja savus netikumus, kad pievērsa pilsoņus savam greznuma kultam, kad atdarināt sevi rosināja jaunatni, kas arī bez sliktiem piemēriem jau pati par sevi viegli mācāma. (11) Tā notiek ar cilvēkiem, kuri ar savām bagātībām rīkojas, nevis pamatojoties uz saprātu, kas zina drošas robežas, bet pēc amorāla

ieraduma, kura patvaļā ir milzīga un neaptverama. Alkatībai nekas nav pietiekams, dabai pietiek arī ar mazumu. Tātad trimdinieka nabadzībā nav nekā apgrūtinoša, jo neviena trimdas vieta nav tik trūcīga, lai nebūtu gana auglīga cilvēka uzturam.

XI. (1) Vai trimdiniekam pietrūks drēbju un mājas? Ja viņš arī to vēlēties tikai pēc vajadzības, tad viņam netrūks ne pajumtes, ne apģērba: ķermenim apsegšanai vajag tikpat maz, cik barošanai. Nekā, ko daba cilvēkam padarījusi nepieciešamu, tā nav padarījusi viņam grūti sasniedzamu. (2) Bet viņam pietrūkst ar purpurgliemežu sulu bagātīgi piesātinātu drānu ar ieaustu zeltu un raibraibiem mākslinieciskiem izšuvumiem: tad viņš ir nabags nevis likteņa, bet paša vainas dēļ. Kaut arī atdosi viņam visu, ko zaudējis, tu neko nepanāksi, jo viņam no tā, ko gribēs, pietrūks vairāk nekā trimdiniekam no tā, kas tam piederējis. (3) Bet viņam pietrūkst iedzīves ar zeltā mirdzošiem traukiem, galda sudraba, kas ievērojams ar senlaiku mākslinieku vārdiem, dažu cilvēku neprāta dēļ par vērtīgu uzskatītas bronzas, vergu pulka, kas māju, lai arī cik liela tā būtu, vēš šauru, pārbarotu, piespiedu kārtā trekni kļuvušu jūglopu, visu tautu dārgakmeņu: kaut arī viņam tas viss tiktu sagādāts, tas nekad nepiepildīs viņa nepiepildāmo dvēseli – tāpat kā nepietiktu ar jēlkādu šķidrumu, lai apmierinātu cilvēku, kura prasība rodas nevis no vajadzības, bet no kaistošu iekšu karstuma, jo tās ir nevis slāpes, bet slimība. (4) Un tas notiek ne tikai ar naudu un pārtiku vien. Tāds pats raksturs piemīt arī ikvienai vēlmei, kas rodas nevis no trūkuma, bet no aplamības: lai arī kā izdabātu šādai vēlmei, tas nebūs iekāres gals, bet tikai jauna pakāpe. Kas tātad turēsies dabas dotajos ietvaros, nabadzību nejutīs; kas tos pārsniegs, to pat vislielākajā bagātībā pavadīs trūkums. Nepieciešamu prasību apmierināšanai pietiekamas ir arī

trimdas vietas, liekas vajadzības neapmierina pat ķēniņvalstis. (5) Tas ir gars, kas dara bagātu. Bet tas nāk līdzī arī trimdā, un, kad vien atrods, kas vajadzīgs miesas uzturēšanai, tam arī visskarbākajos tuksnesīgajos apvidos atliku likām pietiek ar paša labumiem un to baudījumu: nauda necik neskar garu – tāpat kā nēmirstīgos dievus. (6) Viss, ko cienī nezinātāji gari, kas pārlietu saistīti ar savu miesu, – dārgakmeņi, zelts, sudrabs, lieli, pulēti apaļi galdi – ir šīs zemes smagumi, kurus nevar mīlēt tīrs gars, kas apzinās savu būtību un, pats viegls un brīvs, ir gatavs, kad reiz tiks raisīts vaļā, pacelties visaugstākajās sfērās; tikmēr, ciktāl to pieļauj kavētāji locekļi un šī smagā miesas nasta, kas apņēms garu, tas raitā domu lidojumā pārlūko dievišķo. (7) Tāpēc tas nekad nevar atrasties trimdā, būdams brīvs un dieviem rada, līdzvērtīgs visai pasaulei, visam laikam, jo tā doma aptver visas debesis un iespiežas ikvienā pagātnes un nākotnes laikā. Šī nožēlojamā miesa, gara cietums un važas, tiek mētāta šurp un turp; ap to ņemas spīdzinājumi, laupīšanas, ņemas slimības: pats gars ir neaizskarams un mūžīgs, tas ir drošs pret jebkuru varmācību.

XII. (1) Nedomā, ka izmantoju vienīgi gudro vīru mācības, lai mazinātu grūtības, kas piemīt nabadzībai, kuru kā smagu izjūt tikai tas, kas to par tādu uzskata; paskaties pirmām kārtām, cik lielā pārsvarā ir nabagie, kas, kā ievērosi, necik nav bēdīgāki un vairāk noraižējušies kā bagātie. Pat nezinu, vai tik viņi nav jo priecīgāki, jo mazāk viņu dvēsele tiek raustīta uz dažādām pusēm. (2) Bet atstāsim nabagos un pāriesim pie bagātajiem: cik daudz ir tādu apstākļu, kad viņi ir līdzīgi nabagajiem! Ceļavīru bagāža ir ierobežota, un ik reizi, kad to prasa ceļojuma steiga, tiek atlaists pavadoņu pulks. Un cik neliela daļa no viņu mantības viņiem ir klāt karadienestā, kur lauka dienesta kārtība nepieļauj nekā lieka!

(3) Nabagajiem viņus pielīdzina ne vien īpaši laiku apstākļi vai vietas trūkums: kad viņus jau pārņēmis bagātības apnikums, viņi sev nosaka zināmas dienas, kurās ēd uz zemes un, aizvācot zeltu un sudrabu, lieto māla traukus.³⁸ Nelgas! Tas, ko viņi reizēm vēlas, viņus taču allaž baida. Kāds prāta aptumsums, kāda īstenības nezināšana, kas viņus padara tik aklus, ka liek viņiem atdarināt īstenību baudas dēļ!

(4) Man gan, ikreiz atskatoties uz seniem piemēriem, ir kauns izmantot mierinājumus nabadzībai, jo izšķērdība mūsu laikos sasniegusi tādu līmeni, ka trimdinieku ceļanauda ir lielāka, nekā agrāk bija augstmaņu mantotais īpašums. Ir pietiekami droši zināms, ka Homēram bija viens vienīgs vergs, Platonam – trīs, ka Zēnonam, ar kuru sākas stingrā un vīrišķīgā stoiķu filozofija, nebija neviena. Vai kāds apgalvos, ka viņi dzīvojuši nožēlojami? Un vai tas, kas to sacīs, visiem tāpēc nešķistu pats nožēlojamākais? (5) Menēnijs Agripa, kas bija starpnieks vispārējā izlīgumā starp patriciešiem un plebējiem, tika apglabāts par saziēdotu naudu. Atīlijs Rēguls,³⁹ kad viņš Āfrikā trenkāja pūniešus, rakstīja Senātam, ka aizmucis viņa algādzis un pametis tūrūmu: Senāts nolēma to Rēgula prombūtnes laikā aprūpēt uz valsts rēķina. Vai tad nebija vērts iztikt bez verga, lai par laukstrādnieku viņam būtu romiešu tauta?

(6) Scīpiona⁴⁰ meitas saņēma pūru no valsts kases, jo tēvs viņām neko nebija atstājis. Nudien, tas bija taisnīgi, ka romiešu tauta Scīpionam vienu vienīgu reizi maksāja meslus, tādus vienmēr saņemot no Kartāgas. Laimīgie šo meiteņu vīri, kuriem romiešu tauta bija sievastēva vietā! Vai tad tu par laimīgākiem uzskati tos, kuru dejotājas iziet pie vīra ar viena miliona sesterciju pūru, nekā Scīpionu, kura bērniem pūrā bija no Senāta, sava aizbildņa, saņemtais smagais varš?

(7) Vai nu kāds varētu atzīt par necienīgu nabadzību, kurai ir tik cildeni paraugi? Vai kāds trimdinieks varētu sašust par to, ka viņam kaut kā trūkst, kad Scīpionam nebija līdzekļu pūram, Rēgulam – algādža, Menēnijam – bērū naudas, kad viņiem visiem tas, kā trūka, tika atli-dzināts jo cienījamākā veidā tieši tāpēc, ka viņiem tā visa nebija? Tātad, atsaucoties uz viņiem, nabadzība ir ne vien brīva no briesmām, bet arī kas cienījams.

XIII. (1) Man var atbildēt: “Kālab tu mākslīgi sadali lietas, kas gan atsevišķi ir panesamas, bet kopā nav? Vietas maiņa ir paciešama, ja maina tikai vietu; nabadzība ir paciešama, ja tā nav saistīta ar negodu, kas jau viens pats mēdz nomākt dvēseli.” (2) – Ikvienam, kas gribēs mani baidīt ar veselu ļaunumu gūzmu, likšu pretī šādu vārdus: ja tev pietiek spēka izrādīt pretestību jebkurai likteņa pusei, tev tā arī pietiks, lai pretotos visām; ja reiz tikumiskais spēks norūdījis dvēseli, tas padara to neievainojamu no visām pusēm. (3) Ja mantkāriba – cilvēkdzimuma negantākā sērga – tevi atstājusi, arī godkāre tev vairs nekādus šķēršļus neradīs. Ja pēdējo dienu uzskati nevis par sodu, bet par dabas likumu, tad krūtīs, no kurām esi izraidījis nāves bailes, vairs neuzdrošināsies ienākt bailes ne no kā. Ja tu apdomā, ka miesaskāriba cilvēkam dota nevis baudas, bet sugas turpināšanas labad, tad tam, ko pasaudzējis šis slepenais, pašās iekšās iesakņojies posts, jebkura cita iekāre ies secen, viņu neskarot. Saprāts notriec zemē nevis atsevišķus netikumus, bet visus vienlīdz; uzvara tiek izcīnīta reizi par visām reizēm un pār visu kopumu. (4) Vai, tavuprāt, var ar apkaunojumu izsist no līdzsvara kādu gudro, kas visu ieguldījis sevī, kas atraisījis no pūļa uzskatiem? Ļaunāka par apkaunojumu ir apkaunojoša nāve; tomēr Sokrats ar tādu pašu vaigu, ar kādu reiz viens pats bija saucis pie kārtības trīsdesmit tirānus,⁴¹ ienāca cietumā, lai atbrīvotu no

apkaunojuma pašu vietu, jo, Sokratam tur uzturoties, to vairs nevarēja uzskatīt par cietumu.

(5) Kurš tādā mērā kļuvis akls pret patiesību, lai uzskatītu par apkaunojumu Marka Katona divkārtējo izgāšanos, viņam pretendējot uz pretūru un konsulātu? Tas bija apkaunojums pretūrai un konsulātam, kam no Katona būtu ticis pagodinājums. (6) Nevienš nevar tikt cita nonievāts, pirms tam nenonievājis pats sevi. Lai nu sīka, nomākta dvēsele būtu piemērota šādam negodam, bet tiem, kas saceļas pret briesmīgākajiem likteņa triecieniem un pārvar likstas, kuras citus nospiež zemē, pati nelaime kļūst par svētu rotu, ja esam tā noskaņoti, ka nekas mūsos nerada tik lielu apbrīnu kā cilvēks, kas ir drosmīgs nelaimē.

(7) Atēnās uz nāvessoda izpildi tika vests Aristeids⁴², kura priekšā visi, kas nāca viņam pretī, nodūra acis un ievaidējās, it kā sods būtu vērsts nevis pret taisnīgu cilvēku, bet pašu taisnību. Tomēr atradās kāds, kas viņam iesplāva sejā. Par to viņš varēja būt sarūgtināts, jo zināja, ka to neuzdrošināsies neviens cilvēks ar tīru muti. Bet viņš noslaucīja seju un ar smaidu bilda amatpersonām, kas viņu pavadīja: "Pamāciet šo, lai turpmāk nežāvājas tik nekrietni." Tas nozīmēja likt kaunā pašu apkaunojumu. (8) Zinu – ir tādi, kas apgalvo, ka nekas neesot smagāks par nicinājumu, nāve viņiem liekoties labāka. Šiem atbildēšu, ka arī trimda bieži ir brīva no jebkāda nicinājuma: ja krit liels cilvēks, zemē guļ liels cilvēks. Viņu nenicina, tāpat kā nemīda kājām tempļa drupas, ko dievbijīgie cilvēki pielūdz, it kā templis vēl stāvētu.

XIV. (1) Tā kā no manas puses, visudārgā māte, nav nekā, kas tev liktu nebeidzami liet asaras, tad no tā izriet, ka tevi uz to rosina pašas iemesli. Proti, tādi ir divi: vai nu tevi satrauc tas, ka iedomājies zaudējusi kādu balstu, vai arī neesi spējīga panest ilgas pašas par sevi.

(2) Pirmais moments man jāskar tikai vieglītēm, jo zīnu, ka tava sirds savējos neko nemīl, izņemot viņus pašus. Lai pielūko tās mātes, kas sievišķīgā nesavaldīgumā izmanto savu bērnu varu; kas, tāpēc ka sievietes nedrīkst ieņemt amatus, ar viņu starpniecību apmierina savu godkāri; kas gan izsmēļ savu dēlu mantojumu, gan tiecas to iegūt un kas citu labā aizgūtnēm liek lietā savu daiļrunību. (3) Tev par tavu bērnu plašajiem līdzekļiem bija ļoti liels prieks, bet ļoti maz tos izmantoji; tu mūsu devīgumam allaž uzliki grožus, savējam – nekādus; tu, kaut būdama savas ģimenes meita,⁴³ saviem turīgajiem dēliem no brīva prāta vēl ko pielīki klāt; tu pārzināji mūsu mantojumu, it kā pūlētos savējā labā, un neaiztīki to, it kā tas piederētu svešiem; tu tik atturīgi izmantoji mūsu ietekmi, it kā tā būtu sveša manta, un no mūsu amatiem tev tika vienīgi prieks un izdevumi: tava maigā mīlestība nekad nav meklējusi labumu sev. Tāpēc tev tagad, kad tavām rokām atņemts dēls, nevar pietrūkt tā, kas, tavuprāt, tad, kad viņš vēl bija sveiks un vesels, nekad neattiecās uz tevi.

XV. (1) Man viss šis mierinājums jāpavērš turp, kur patiesībā rodas mātes spēcīgās sāpes: “Man tātad jāiztiek bez karsti mīlotā dēla skaujām? Tātad vairs nevaru rast prieku par to, ka viņu redzu, ka runāju ar viņu! Kur gan viņš ir – viņš, kuru redzot mans vaigs kļuva mierīgāks un kuram uzticēju visas savas raizes? Kur ir mūsu sarunas, kuru man nekad nebija gana? Kur studijas, kurās piedalījos labprātāk, nekā to parasti dara sieviete, sirsnīgāk, nekā to parasti dara māte? Kur mūsu tikšanās? Kur viņa zēniskais prieks ikreiz, kad ieraudzīja māti?” (2) Turklāt tev būs vēl jāskata kopīgo prieku un ēdienreižu vietas un uzausīs atmiņas par mūsu pēdējo sarunu, kas dvēseli neizbēgami sāpinās visvairāk. Proti, arī tai ziņā liktenis ar tevi apgājies cietsirdīgi, ka divas

dienas pirms tam, kad mani ķēra šis negaiss, lika tev bezrūpīgi un bez bažām par ko tamlīdzīgu doties projām. (3) Laimīgā kārtā mūs jau bija izšķīris lielais dzīvesvietu attālums, laimīgā kārtā vairāku gadu prombūtne sagatavoja šim triecienam. Tu atbrauci,⁴⁴ nevis lai rastu prieku no dēla, bet lai zaudētu ieradumu iztikt bez viņa. Ja būtu aizbraukusi jau labu laiku iepriekš, tu būtu visu panesusi drosmīgāk, jo pats attālums remdētu ilgas; ja tu nebūtu devusies prom, tev vismaz būtu ticis pēdējais prieks – redzēt dēlu vēl divas dienas: bet šādi nežēlīgs liktenis izkārtojis, ka nedz biji klāt manā nelaiimes brīdī, nedz atkal pieradusi pie manas prombūtnes. (4) Taču, jo smagāk tas viss ir, jo drosmīgākai tev jābūt un jo spārīgāk jāstājas cīņā ar it kā pazīstamu un jau ne reizi vien pieveiktu pretinieku. Tavas asinis netek no vēl neskartas miesas: tu esi ievainota cauri pašām rētām.

XVI. (1) Tev nav pamata taisnoties ar to, ka esi sieviete. Tai gan gandrīz vai piešķirtas tiesības uz neizmērojamām asarām, tomēr ne uz nebeidzamām; tāpēc mūsu senči noteica sievietēm sērošanai pēc viņu vīriem desmit mēnešu laikposmu, lai ar valsts lēmumu darītu galu sievietēm skumju stūrgalvībai: viņi sēras neaizliedza, bet nosprauda tām robežas. Ļauties nebeidzamām sāpēm, kad zaudē kādu no visdārgākajiem cilvēkiem, ir muļķīga vājība, neļauties nekādām – necilvēcīga cietsirdība: labākais maigas mīlestības un saprāta samērs ir ilgas gan just, bet apspiest. (2) Tev nav pamata sekot zināmām sievietēm, kuru skumjas, kad tās reiz bija viņas pārņēmušas, izbeidza tikai nāve. Tu pazīsti dažas, kas, pēc dēlu nāves apvilkušas sēru drānas, tās vairs nekad nenovilka: no tevis dzīve, kas bijusi drosmīgāka no paša sākuma, prasa vairāk. Sievišķīga taisnošanās nevar attiekties uz to, kas bijusi brīva no visām sievišķīgām vajībām.

(3) Tevi mūsu laika lielākais posts – netiklība – nav

pieskaitījies vairākumam; ne dārgakmeņi, ne pērles nav spējušas grozīt tavu stāju; tevi nav apžilbinājusi bagātība, it kā tā būtu cilvēkdzimuma lielākais labums; tevi, vecā un stingrā mājā audzinātu, nav izkropļojusi sliktāku piemēru atdarināšana, kas ir bīstama arī krietniem; tu nekad neesi kaunējies par savu auglību, it kā tā varētu būt negods taviem gadiem; atšķirībā no citām, kas visu savu pievilcību redz savā stāvā, tu nekad neesi slēpusi savu briestošo miesu kā nepieklājīgu nastu, nedz iznīcinājusi savā klēpī ieņemtās cerības uz bērniem. (4) Tu savu vaigu neesi aptraipījusi ar pavinātājiem krāšļiem; tev nekad nav bijušas pa prātam drēbes, kas, kad tās novilka, neko vairāk neatsedza:⁴⁵ vienīgā rota, lielākais, nevienam vecumam nepakļautais skaistums un augstākais gods tev šķita tiklums. (5) Tāpēc tu nevari, lai turētos pie savām sāpēm, atsaukties uz savu sievietes vārdu, no kura tevi atsvešinājuši tavi tikumi; tev no sieviešu asarām jābūt tikpat tālai kā no viņu trūkumiem.

Pat sievietes nepieļaus, lai tu iznīktu savās sāpēs, bet tev liks, ātri tiekot pāri vieglām, bet neizbēgamām skumjām, saņemties, ja vien gribēsi atcerēties sievietes, ko spilgtais rakstura spēks ierindojis lielu vīru pulkā.

(6) Kornēlijas bērnu skaitu liktenis samazināja no divpadsmit līdz diviem. Ja tu gribētu saskaitīt Kornēlijas nāves gadījumus, tad viņa bija zaudējusi desmit bērnus; ja gribētu viņiem dot vērtējumu, tad viņa bija zaudējusi Grakhus. Un tomēr viņa tiem, kas ap viņu lēja asaras un nolādēja viņas likteni, aizliedza apsūdzēt likteni, kas viņai par dēliem devis Grakhus. Tādai sievietei bija tiesības būt par tā cilvēka māti, kas tautas sapulcē sacīja: "Tu pulgo manu māti, kas dzemdējusi *mani!*" Man gan mātes izteikums šķiet daudz cildenāks: dēls lepojās ar to, ka viņi piedzimuši kā Grakhi, māte – arī ar to, ka viņi kā tādi mira.

(7) Rutīlija sekoja savam dēlam Kotam⁴⁶ trimdā, un mīlestības saites bija tik stipras, ka viņa drīzāk bija ar mieru panest trimdu nekā ilgas; dzimtenē viņa atgriezās tikai reizē ar dēlu. To viņa zaudēja, kad tas jau bija atgriezies un valstī baudīja lielu cieņu, tikpat vīrišķīgi, kā bija tam sekojusi trimdā, un neviens pēc dēla bērēm viņas acīs neredzēja ne asaras. Kad viņu izraidīja, viņa parādīja savu vīrišķību, kad zaudēja – savu veselo saprātu. Nekas viņu neatturēja no mīlestības apliecināšanas, un nekas viņu nesaistīja liekās un negudrās skumjās.

Es vēlos, lai tevi piemin kopā ar šīm sievietēm. Viņu dzīve tev allaž bijusi par paraugu, un tā arī vislabāk sekosi viņu piemēram, apvaldīdama un pārvarēdama savas bēdas.

XVII. (1) Zinu, ka tas nav mūsu varā un nekāds dvēseles satraukums nav nomācams, bet vismazāk tāds, kas rodas no bēdām, jo tas ir nevaldāms un iecirtīgs pret jebkuriem dziedēkļiem. Mēs palaikam gribam to apspiest un savus vaidus norīt, tomēr pa māksloti mierīgajiem vaibstiem izlaužas asaras. Mēs savu garu dažbrīd nodarbinām ar spēlēm vai gladiatoru cīņām, bet pašu izrāžu laikā, kas domātas tā izklaidēšanai, tam uznāk viegla ilgu sajūta. (2) Tāpēc ir labāk sāpes uzveikt nekā maldināt, jo, kas ticis pievilts vai izklaidēts ar izpriecām vai kādu nodarbošanos, tas atkal saceļas un tieši miera apstākļos sakopo spēkus, lai sāktu trakot; turpretim tas, kas piekāpjas saprātam, nomierinās uz visiem laikiem. Tāpēc netaisos tev parādīt līdzekļus, kurus, zinu, daudzi izmantojuši, – lai dodies vai nu kādā tālā ceļojumā, vai izklaidējies patīkamā izbraucienā, lai daudz laika veltī rūpīgai rēķinvedībai un sava īpašuma pārvaldīšanai, lai iesaisties aizvien un aizvien jaunos darbos: tas viss palīdz tikai īsu brīdi un sāpēm ir nevis dziedēkļi, bet vienīgi traucēkļi. Bet es labāk gribu, lai tās izbeigtos, nevis tiek

maldinātas. (3) Tāpēc vedu tevi turp, kur visiem, kas bēg no likteņa, jāmeklē patvērums, – uz nodarbošanos ar brīvā cilvēka cienīgajām zinātnēm: tās izdziedinās tavu brūci, tās aizgaiņās no tavas sirds visas skumjas. Pat tad, ja tu nekad nebūtu nodarbojusies ar tām, tev tas tagad būtu jādara. Taču, ciktāl tev to atļāva mana tēva veclaicīgā stingriba, tu gan neesi apguvusi visas cildenās zinātnes, tomēr saskārusies ar tām esi. (4) Kaut labākais no cilvēkiem, mans tēvs, būtu mazāk pakļāvis senču paradumam un vēlējies, lai tevi pamatīgi skolotu filozofijas mācībās, nevis tikai virspusēji iepazīstinātu ar tām! Tad tev tagad vajadzētu nevis gādāt līdzekli pret likteni, bet tikai ķerties pie tavā rīcībā jau esoša. To sieviešu dēļ, kas ar zinātni nodarbojas nevis gudrības, bet greznuma pēc, viņš pārāk maz pieļāvis, ka nododies zinātniskām studijām. Tomēr ar sava uztvērīgā prāta labvēlību tu smēlies vairāk, nekā bija gaidāms pēc tām veltītā laika: ir likti pamati visām zinātnes nozarēm. (5) Atgriezies tagad pie tām: tās piešķirs tev drošību. Tās mierinās tevi, priecēs tevi; kad tās, tev uzticoties tām, būs ienākušas tavā dvēselē, tajā nekad vairs neienāks sāpes, nekad vairs – satraukums, nekad vairs – veltas nomāktības mocības. Tava sirds nebūs pavērtā nevienai no šīm izjūtām, jo pārējām vājībām tā jau sen ir slēgta.

XVIII. (1) Tā patiešām ir drošākā aizsardzība, un tikai tā spētu tevi izraut no likteņa varas. Bet, tā kā tev, pirms nokļūsi tajā ostā, ko tev sola studijas, vajadzīgi kādi atbalsta punkti, tikmēr nosaukšu argumentus, kas varētu tev noderēt mierinājumam. Paskaties uz maniem brāļiem: kamēr viņi ir sveiki, tev nav tiesību apsūdzēt likteni. (2) Viņos abos tev ir tas, kas, kaut arī ar atšķirīgām teicamām īpašībām, var tevi priecēt: viens⁴⁷ ar savu rosību ticis pie valsts amatiem, otrs⁴⁸ tos gudri noraidījis. Rodi mierinājumu viena dēla sabiedriskajā stāvokli,

otra – mierīgajā dzīvē, abu mīlestībā! Es pazīstu savu brāļu slēptākās jūtas: viens vairo savu cieņu, lai darītu tev godu, otrs pievērsies mierīgai un klusai dzīvei, lai izbrīvētu laiku tev. (3) Liktenis tavus bērnus laipni nozīmējis tev gan par palīgu, gan iepriecinājumu: tu vari rast aizstāvību viena dēla sabiedriskajā stāvoklī, prieku – otra brīvajā laikā. Viņi sacentīsies, tev pakalpot gribēdami, un ilgas pēc viena atsvērs divu pārējo mīlestība. Varu droši apsolīt: tev nekā netrūks, izņemot pilnu skaitu.

(4) No šiem vērs savu skatienu arī uz mazbērniem: uz Marku⁴⁹, tik mīlīgo zēnu, kurā raugoties nekādas skumjas nevar būt ilgstošas. Neviena sirdī nav nekā tik smaga, neplosās tik svaigas sāpes, lai viņš tās neremdētu ar saviem apskāvieniem. (5) Kuram gan viņa jautrība nenomāks asaras? Kuram viņa atjautība neatraisīs satraukumā sažņaugto sirdi? Kuru šī draiskulība nerosinās uz jokiem? Kuram neliks sev pievērst uzmanību, kuru nenovērsīs no viņa domām šī nevienam neapnikstošā čivināšana? (6) Es lūdzu dievus, lai mums būtu lemts, ka viņš mums tiek saglabāts. Lai ar mani apgurusi aprobežojas visa likteņa nežēlība! Lai arī kādas sāpes būtu jāpanes mātei, lai arī kādas – vecaimātei, lai tās visas uzgulst man: kaut tikai mana pārējā ģimene paliktu sveika savā laimīgajā stāvoklī! Es nesūkstīšos ne par to, ka man nav bērnu, ne par saviem dzīves apstākļiem; kaut es tik būtu par izpirkuma upuri savai ģimenei, lai tai vairs neko nenāktos ciest!

(7) Paturi savās rokās Novatillu⁵⁰, kas tev drīz dāvās mazmazbērnus; biju viņai tik ļoti pieķēries, viņu tik ļoti izjutis kā sev piederīgu, ka varētu likties – kaut tēvs viņai dzīvs, viņa, mani zaudējusi, kļuvusi par bāreni. Viņu mīli arī manā vietā. Liktenis viņai nesen atņēmis māti: tava mīlestība varētu panākt, ka viņa par mātes zaudējumu tikai skumst, nevis to arī jūt. (8) Tagad veido, audzini

viņas raksturu: dziļāk iegulst pamācības, ko uzņem agrā jaunībā. Lai viņa pierod pie tavas valodas, attīstās pēc tava ieskata; tu viņai dosi daudz, ja arī nedosi neko citu kā savu piemēru. Šis tik svētais pienākums tev būs par mierinājumu, jo nekas nespēj aiz mīlestības skumstošu dvēseli tik ļoti novērst no bēdām kā vien saprāts vai godājama nodarbošanās. (9) Pie spēcīgajiem mierinājumiem es pieskaitītu arī tavu tēvu, ja viņš nebūtu projām. Tomēr tagad, pamatojoties uz pašas jūtām, iedomājies, kādas tās viņam ir pret tevi: tu sapratīsi, cik taisnīgāk ir saglabāties viņam, nevis uzpurēties manā labā. Kreiz, kad tev uzbruks pārmēra sāpes un gribēs tevi pārņemt savā varā, iedomājies tēvu! Tiesa, dāvādama viņam tik daudz mazbērnu un mazmazbērnu, esi panākusi, ka neesi viņam vienīgā; tomēr viņa laimīgi aizvadītā mūža piepildījums atkarīgs no tevis. Kamēr viņš ir dzīvs, tev nav tiesību žēloties, ka esi dzīvojusi.

XIX. (1) Tavu lielāko mierinājumu līdz šim brīdim esmu vēl noklusējis – tavu māsu⁵¹, šo tev tik uzticamo sirdi, ar kuru visās savās raizēs vari dalīties kā ar sevi pašu, šo dvēseli, kas mums visiem jūt līdzī kā māte. Viņas asarām tu piejauci savējās, pie viņas krūts vispirms atkal atspirgi. (2) Viņa gan vienmēr piekļaujas tavām izjūtām, taču manā gadījumā viņa cieš ne tikai tevis dēļ. Viņas rokās tiku aizvests uz Romu;⁵² viņas sirsnīgajā, mātišķajā aprūpē atkopos pēc ilgas slimības; viņa izmantoja savu ietekmi manas kvestūras labad un, kaut citkārt viņai pat trūka drosmes sarunai vai skaļam sveicienam, aiz mīlestības uz mani pārvarēja savu biklumu. Ne noslēgtais dzīvesveids, ne kautrība, kas uz tik lielās citu sieviešu izlaidības fona bija vai laucinieciska, ne viņas miers, ne atturīgā daba, kas sliecās uz klusu dzīvi, nekāvēja viņu manis labad kļūt pat godkārīgai. (3) Tas, mana visudārgā māte, ir mierinājums, kas tev ļaus atkal atspirgt:

ar viņu, cik vien spēj, turies kopā, piekļaujies viņai jo ciešās skaujās. Skumstošie mēdz vairīties no tā, ko visvairāk mīl, un meklē vaļu savām sāpēm: dalies ar viņu savās domās, lai arī kādas tās būtu. Vai nu gribēsi saglabāt savu pašreizējo noskaņojumu, vai atbrīvoties no tā – viņā tu atradīsi savām sāpēm galu vai līdzjutēju. (4) Bet, ja vien pazīstu lieliskākās sievietes gudrību, viņa nepieļaus, ka iznīksti bezjēdzīgās skumjās, un tev izstāstīs piemēru no savas dzīves, kuram arī es esmu bijis aculiecinieks. Viņa jūras brauciena laikā bija zaudējusi savu karsti mīļoto vīru,⁵³ mūsu tēvoci, ko apprecēja kā jaunava. Tomēr viņa vienlaikus panesa gan savas bēdas, gan bailes un, pārcietusi vētras, no avarējušā kuģa nogādāja viņa nedzīvās miesas krastā. (5) Ai, cik daudzu sieviešu izcilie veikumi paliek tumsā! Ja viņai būtu bijis lemts dzīvot tajos senajos laikos, kas bija tik viegli pieejami tikumu apbrīnam, ar kādu degsmi tad diži gari būtu sacentušies, cildinot sievieti, kura, aizmirdama savu vārgumu, aizmirdama jūru, kas iedvēš bailes arī drosmīgākajiem cilvēkiem, pakļāva savu dzīvību briesmām apbedīšanas labad un, domādama par vīra bērēm, necik nebaidījās no savējām. Visi dzejnieki savās dziesmās daudzina sievieti, kas atdevusi pašas dzīvību vīra vietā;⁵⁴ bet tas ir kas nozīmīgāks – riskējot ar savu dzīvību, meklēt vīram kapu, un lielāka ir tā milestība, kas ar vienādām briesmām gūst mazāku labumu.⁵⁵ (6) To zinot, neviens nebrīnīsies, ka viņa sešpadsmit gadus, kad viņas vīrs pārvaldīja Ēģipti, nekad nebija redzama sabiedrībā, nevienam provinces iedzīvotājam neatļāva ienākt savā mājā, neko neprasīja no sava vīra, nedz pacieta, ka citi ko prasa no viņas. Tāpēc pļāpīgā un savu vietvalžu pulgošanā izdomas bagātā province, kur pat pilnīgi bezvainīgi cilvēki nav droši no neslavas, godāja viņu kā vienreizīgu tikumiskās tīrības paraugu un, kas nākas ārkārtīgi grūti katram, kam patik

arī riskanti joki, atturējās no jebkuras vaļības izteicēnos, un arī vēl šodien tā, kaut gan nekad uz to nevar cerēt, allaž vēlas kādu viņai līdzīgu. Tas jau bija daudz, ka province viņu sešpadsmit gadu laikā atzinīgi vērtēja, bet vairāk nozīmē tas, ka viņu nemaz nedabūja redzēt. (7) To visu pieminu nevis tāpēc, lai pāustu viņas slavu, kuru skart tik skopi nozīmē to mazināt, bet lai tu saprastu, ka tā ir cildena gara sieviete, kuru neuzveica ne godkāre, ne mantkāriba – ikvienas varas pavadones un sērga, nedz, kad viņa jau redzēja kuģi bez mastiem un to grimstam, kavēja nāves bailes cieši ieķerties mirušajā vīrā un nevis vaicāt, kā pašai izglābties, bet kā apglabāt viņu. Tev nu jāparāda tāds pats gara stiprums un dvēsele jāatbrīvo no skumjām, un jāgādā par to, lai neviens nedomā, ka tu nožēlo, mani dzemdējusi.

XX. (1) Citastarp: tā kā neizbēgami, par spīti visiem taviem centieniem, tavas domas reizēm atgriezīsies pie manis un šobrīd neviens no taviem bērniem tev nebūs acu priekšā biežāk – ne jau tāpēc, ka viņi tev būtu mazāk mīļi, bet tāpēc, ka ir dabiski roku biežāk pielikt pie sāpošās vietas, tad uzklausi, kādu tev vajag iedomāties mani: priedīgu un mundru – kā vislabākajos apstākļos. Proti, tie ir lieliski, jo garam, brīvam no jebkuras citas nodarbošanās, nu ir brīvs laiks saviem īstenajiem uzdevumiem un tas gan gūst prieku no vieglākām studijām, gan, alkdams patiesības, paceļas līdz pašai un Visuma dabas aplūkošanai. (2) Vispirms tas pētī zemes un to stāvokli, jūru, kas tās apņem, – tās īpašības un bēguma un paisuma miju; pēc tam tas vēro visu šausmu pilno, kas atrodas starp debesīm un zemi, šo ar pērkoniem un zibeņiem, vējiem un lietiem, sniegiem un krusām nemierīgo telpu; tad, pārstaigājies zemākos novados, tas izlaužas līdz augstākajām sfērām un bauda brīnum skaisto dievišķā skatu: atcerēdamies savu mūžīgumu, tas ieiet visā, kas bijis un kas būs laiku laikos.

MIERINĀJUMS MARCIJAI

I. (1) Ja nezinātu, Marcija, ka no sievietes dvēseles vājuma esi tikpat tālu kā no pārējiem trūkumiem un ka tavā raksturā redz it kā seno laiku paraugu, es neuzdrošinātos stāties ceļā tavām sāpēm, kurām labprāt pieķeras un pakļaujas arī vīrieši, un nebūtu cerējis, ka tik nepiemērotā laikā, tik naidīga soģa priekšā un pret tik ļaunu apsūdzību varēšu panākt, ka attaisnosi savu likteni. Paļāvību man piešķīra tavš jau izzinātais dvēseles spēks un smagā pārbaudījumā apliecinātā vīrišķība. (2) Ir zināms, kā izturējies pret tēvu, ko mīlēji ne mazāk kā savus bērnus, izņemot vienīgi to, ka nevēlējies, lai viņš pārdzīvo tevi; nezinu, varbūt vēlējies pat to, jo liela mīlestība šo to atļaujas arī pret teicamu paražu. Aula Kremūtija Korda – sava tēva nāvi tu, cik bija tavos spēkos, centies aizkavēt. Kad tev bija kļuvis skaidrs, ka Sejāna kalpu ielenkumā viņam pavērts tikai šis ceļš, kā izbēgt no verdzības, tu gan neatbalstīji viņa nodomu, tomēr samierinājies ar to un lēji asaras; atklātībā tu gan norīji savus vaidus, tomēr neslēpi aiz priecīga vaiga, un tas – tādā laikā, kad par lielu bērna godbijību jau liecināja tas, ka nedara nekā negodbijīga. (3) Bet, tiklīdz mainījušies laiki tam pavēra iespēju, tu sava tēva garu, kuram bija izpildīts nāvesods, atdevi atpakaļ cilvēku rīcībā un viņu pašu pasargāji no patiesās nāves, viņa grāmatas, ko šis ārkārtīgi drosmīgais vīrs bija sarakstījis ar savām asinīm, atkal

ieceldama mūsu nacionālās kultūras pieminekļa kārtā. Tev ir milzīgi nopelni romiešu literatūras labā: liela daļa grāmatu bija sadegusi; milzīgi nopelni nākamo paaudžu labā, līdz kurām nonāks neviltots, uzticams stāstījums par vēstures notikumiem, par ko tā autoram nācies tik dārgi samaksāt; milzīgi nopelni viņa paša labā, kura piemiņa ir dzīva un dzīvos, kamēr vien uzskatīs par nozīmīgu iepazīt romiešu vēsturi, kamēr vēl būs kāds, kurš gribēs atgriezties pie senču veikumiem, kurš gribēs zināt, ko nozīmē būt romietim, ko nozīmē būt nepakļautam, kad visu skausti jau noliekti un nospiesti zem Sejāna jūga, un ko nozīmē būt domās, garā, rīcībā brīvam cilvēkam. (4) Nudien, valsts būtu pieredzējusi lielu zaudējumu, ja tu viņu, kas divu lielisku īpašību – daiļrunības un brīvdomības dēļ bija nogrūsts aizmirstībā, nebūtu atkal cēlusi gaismā. Viņu lasa, viņš ir lielā cieņā: atgriezies cilvēku rokās, viņu sirdīs, viņam nav jābaidās nekādas novecošanas. Turpretī par šo benžu noziegumiem – vienīgo, ar ko viņi izpelnījušies palikt cilvēku atmiņā, ļoti drīz vairs neviens nerunās.

(5) Šis tava gara cildenums man nav ļāvis rēķināties ar tavu dzimumu, nav ļāvis rēķināties ar tavu vaigu, kuru jau tik daudz gadu, to reiz apēnojušas, tur savā varā nemitīgas skumjas. Un skaties – es nedomāju tev piegļaimoties, nedz negodīgi manipulēt ar tavām jūtām: atsaucu tev atmiņā senas ciešanas un, lai tu zinātu, ka arī šis trieciens¹ ir dziedināms, atsedzu tikpat lielas brūces rētu. Tātad lai citi rikojas saudzīgi un piegļaimīgi: *es esmu nolēmis ar tavām skumjām cīnīties un likšu rimties tavām nogurušajām un izraudātajām acīm, kas, ja vēlies dzirdēt patiesību, jau lej asaras drīzāk paraduma pēc nekā aiz ilgām, – ja iespējams, tev pašai ļaujoties tavām zālēm, ja ne – pat pret tavu gribu, lai arī cik cieši tu turētos pie savām sāpēm un apskautu tās, ko esi sev padarījusi par*

dēla aizstājējām. (6) Citādi – kādas tām būs beigas? Viss jau ir velti izmēģināts: izsmelti ir draugu uzmundrinājumi un ievērojamu vīru – tavu radu ietekme; zinātniskās studijas – no tēva mantots labums – tavām kurlajām ausīm iet garām kā veltīgs, tik tikko īsajiem aizņemtības brīžiem iedarbīgs mierinājums. Pats dabiskais laika dziedēklis, kas remdē arī lielākās bēdas, tikai tavā gadījumā ir zaudējis savu spēku. (7) Jau pagājis trešais gads, un toreizējais pirmais sāpju uzplūds vēl necik nav noplacis: tavas skumjas ik dienas atjaunojas un kļūst aizvien spēcīgākas; tās ieilgstot sev jau radījušas tiesības un ir nonākušas tiktāl, ka uzskata par kauna lietu rimties. Kā visi trūkumi laiž dziļas saknes, ja tos neapspiež jau rašanās posmā, tā arī šīs skumjas un negantā vēršanās pret sevi galu galā barojas ar pašu rūgtumu un sāpes kļūst par perversu nelaimīgas dvēseles baudu. (8) Tāpēc es būtu gribējis ķerties pie šīs ārstēšanas pašā sākumā: vēl tikai topošās slimības spēks būtu iegrožojams vieglākām zālēm; enerģiskāk jāvēršas pret jau iesīkstējušu. Arī dziedināt brūces ir viegli, kamēr tās vēl svaigi asiņo; tad tās tiek apdedzinātas, pieļauj dziļu zondēšanu un pacieš izmeklētāju pirkstus, bet, atstātas novārtā, pārvēršas par ļauniem strutu perēkļiem. Tagad tik iesīkstējušām sāpēm nevaru piekļūt ar iztapību un maigumu: tās ir jāsalauž.

II. (1) Zinu – visi, kas grib kādu pamācīt, iesāk ar priekšrakstiem un beidz ar piemēriem. Taču reizēm ir noderīgi mainīt šo paradumu, jo atšķirīgi cilvēki prasa atšķirīgu apiešanos: citi vadāmi ar saprāta apsvērumiem, citiem jānorāda uz slaveniem vārdiem un autoritāti, kas dvēseli neatstāj bez ietekmes. (2) Tev, kas apbrīno spozhus paraugus, nolikšu acu priekšā divus visai nozīmīgus tava dzimuma un laikmeta piemērus: vienā gadījumā – sievieti, kas sevi atdeva sāpju varā, otrā – citu, kuru bija piemeklējusi tāda pati nelaime, tikai ar vēl lielākiem

zaudējumiem, un kura tomēr ciešanām nepiešķīra ilgstošu varu pār sevi un savai dvēselei ātri atguva iepriekšējo stāvokli. (3) Oktāvija un Līvija, viena – Augusta māsa, otra – viņa sieva, zaudēja savus dēlus – jaunus cilvēkus, uz kuriem abas varēja likt drošas cerības, ka viņi mantos troni. Oktāvijas dēls bija Marcellus, uz kura pleciem viņa tēvocis un sievastēvs jau bija sācis balstīties, tam uzticot valsts pārvaldīšanas nastu, – enerģisks jauneklis ar milzīgām dotībām, kura pieticība un savaldība viņa gadus un stāvokli bija visai apbrīnojama; viņš bija izturīgs grūtībās, neatzina nekādas baudas un bija ar mieru nest visu, ko tēvocis būtu gribējis viņam uzlikt – tā sakot, virsū kraut; tas veiksmīgi bija izraudzījies pamatu, kas izturētu jebkuru svaru. (4) Visā savas dzīves laikā Oktāvija nedarīja galu raudām un vaimanām un neuzklausa nekādas mierinātājas runas, pat necieta, ka novērsa viņas uzmanību no ciešanām; viņa domāja tikai par vienu un to pašu un tam bija pieķērusies ar visu dvēseli. Visu mūžu viņa bija tāda pati kā bērēs. Nemaz nerunājot par to, ka neuzdrošinājās saņemties pati, viņa arī nepieļāva, ka viņu uzmundrina, jo atteikties no asarām viņai nozīmēja dēlu zaudēt otrreiz. Viņa negribēja nevienu tik ļoti dārgā dēla attēlu, negribēja, lai viņas klātbūtnē jebkad par dēlu runā. (5) Viņa ienīda visas mātes un it īpaši vērsa savu niknumu pret Līviju, jo viņai šķita, ka pašai solītā laime pārgājusi uz tās dēlu². Vistuvāka viņai bija tumsa un vientulība; nerēķinādamās pat ar brāli, viņa noraidīja Marcella piemiņai sarakstītos dzejoļus³ un citus viņam par godu sacerētos darbus un slēdza savas ausis jebkuram mierinājumam. Viņa turējās tālu no oficiālajām svinībām un, juzdama pat nepatiku pret spožumu, kas apņēma brāļa augsto stāvokli, ieraka sevi un noslēpās. Kaut ap Oktāviju bija viņas bērni un mazbērni, viņa nekad nenovilka sēru drānas – ne bez aizvainojuma

visiem savējiem: par spīti tam, ka tie bija sveiki un veseli, viņai likās, ka ir pilnīgi vientuļa.

III. (1) Līvija bija zaudējusi Drūsu, kas būtu kļuvis par lielu valdnieku un jau bija liels karavadonis: viņš bija iegājis dziļi Ģermānijā un pacēlis romiešu karogus tur, kur vēl tikpat kā neko nezināja, ka eksistē tādi romieši. Viņš nomira šajā karagājienā, un pat ienaidnieki viņam slimības laikā parādīja cieņu, ievērodami pamieru un neuzdrošinādamies vēlēties, kas viņiem nāktu par labu.⁴ Šī nāve, kas viņu pārsteidza kalpojam valstij, atbalsojās milzīgās skumjās pilsoņu vidū, provincēs un visā Itālijā, pa kuru, pēdējā goda parādīšanai saplūstot cilvēku masām no municipālpilsētām un kolonijām, bēru gājiens tika aizvadīts līdz Romai un bija pavisam līdzīgs triumfa procesijai. (2) Mātei nebija lemts saņemt dēla pēdējos skūpstus un no dziestošajām lūpām uzsūkt mīļus vārdus. Kad viņa garajā ceļā pavadīja sava Drūsa mirstīgās atliekas,⁵ viņu satrauca tik daudzie pa visu Itāliju liesmojošie sārti, it kā viņa ikreiz, kādu ieraugot, no jauna zaudētu dēlu, taču, līdzko bija dēlu guldījusi kapā, viņa reizē ar to apglabāja arī savas sāpes un nesēroja ilgāk, kā to prasīja pieklājība pret ķeizaru vai taisnīgums pret otru dēlu⁶, abiem esot dzīviem. Beidzot, viņa nekad nemitējās cildināt sava Drūsa vārdu un viņa tēlu sev turēt acu priekšā – gan privāti, gan sabiedrībā, ļoti labprāt par viņu runāja un dzirdēja runājam: viņa dzīvoja ar viņa piemiņu, bet neviens nevar glabāt un lolot piemiņu, ja padarījis to sev par skumju avotu.

(3) Tad nu izvēlies, kuru no abiem paraugiem uzskati par vēlamāku. Ja gribi sekot pirmajam, izslēgsi sevi no dzīvo skaita: tu novērsies gan no citu, gan pašas bērniem, pat no tā, pēc kā tu sēro; mātes, ko sastapsi, tevī redzēs nelaimes vēstītāju; pieklājīgus, atļautus priekus tu noraidīsi kā savam liktenim nepietiekami piedienīgus; tu jutīsi

nepatiku pret dienas gaismu, kurā būsi spiesta kavēties, bet vislielāko naidu jutīsi pret saviem gadiem, ka tie nenotric tevi zemē, nepadara tev galu cik vien iespējams ātrāk; un – kas ir pats apkaunojošākais un vislielākajā pretrunā ar tavu raksturu, kuru pazīst no labākas puses, – tu parādīsi, ka negribi dzīvot un nespēj mirt. (4) Ja turpretim turēsies pie otras, lieliskās sievietes piemēra – mērenākā un maigākā, tu mūžu nevadīsi vienās bēdās, nevārdzināsi sevi mokās, jo – tavu postu! – kas tas ir par neprātu – sevi sodīt par savu nelaimi un pašam vairot savas sāpes! Savu krietno un smalkjūtīgo raksturu, ko esi saglabājusi visu mūžu, tu parādīsi arī šajā gadījumā: arī ciešanās taču ir zināms kautrums. Un pašu jaunekli, kas ir tik ļoti pelnījis, lai viņa vārda pieminējums un domas par viņu tev allaž sagādātu prieku, tu turēsi lielākā cieņā, ja viņš savai mātei parādīsies tāds, kāds mēdza būt, kad bija vēl dzīvs, – gaišs un priecīgs.

IV. (1) Es nevirzīšu tevi uz pārāk stingriem priekšrakstiem – nelikšu tev cilvēcisko panest necilvēciskā veidā, nenotraisīšu pašā bērū dienā asaras no mātes acīm. Ar tevi kopā stāšos šķirēja priekšā, bet jautājums, kas izlemjams mūsu starpā, ir šāds: vai skumjām būt dziļām vai nebeidzamām? (2) Nešaubos, ka Jūlija Augusta⁷, kuru cienīji kā tuvu draudzeni, ar savu piemēru tev būs vairāk pa prātam: viņa aicina tevi sekot savam padomam. Viņa pirmajā uzplūdā, kad sāpes visgrūtāk panesamas un ir nevaldāmas, mierinājumam uzticējās Arejam, sava vīra filozofam,⁸ un atzina, ka šāda rīcība viņai ļoti palīdzējusi – vairāk nekā romiešu tauta, ko viņa negribēja apbēdināt ar savām bēdām; vairāk nekā Augusts, kas, zaudējis vienu no saviem balstiem, sāka justies nedroši un ko nedrīkstēja arī vēl nomākt ar savējo skumjām; vairāk nekā viņas dēls Tiberijs, kura mīlestība šajās sāpīgajās, tautu apraudātajās bērēs radīja sajūtu, ka viņa

pieredzējusi zaudējumu tikai bērnu skaita ziņā. (3) Šāda, domāju, bija Areja pieceja viņai, šāds – sākums, vērsoties pie sievietes, kas jo rūpīgi glabāja savu labo slavu.⁹

“Līdz pat šai dienai, Jūlija, tu – vismaz kā to redzu es, tava vīra pastāvīgais pavadonis, kam zināms ne vien tas, kas parādās atklātībā, bet arī visas jūsu siržu slēptākās domas, – pūlējies, lai tev neviens neko nevarētu pārmet; un tu ne tikai svarīgākos gadījumos, bet arī mazsvarīgos sargājies darīt kaut ko tādu, par ko tev vajadzētu gaidīt piedošanu no sabiedriskās domas – valdnieku atklātākās soģes. Un nekas, manuprāt, nav cildenāks par to, ka cilvēki, kas atrodas augstākajā virsotnē, daudz ko piedod, bet ne par ko neprasa piedošanu. Tāpēc tev arī šoreiz jāpaliek pie sava ieraduma nedarīt neko, ko tu pēc tam gribētu redzēt nedarītu vai citādi darītu.

V. (1) Vēl lūdzu tevi, lūgšus lūdzos, lai pret saviem draugiem neizturies noraidoši, nepieejami. Tev jābūt skaidram, ka viņi visi ir neziņā, kā izturēties, – vai tavā klātbūtnē kaut ko pateikt par Drūsu vai neteikt neko, lai vai nu ar nepieminēšanu nedarītu pāri lieliskajam jaunajam cilvēkam, vai, viņu pieminot, nedarītu pāri tev. (2) Kad sanākam kopā, savā starpā mēs cildinām viņa veikto un sacīto ar apbrīnu, kādu viņš pelnījis; tavā klātbūtnē par viņu valda dziļš klusums. Un tā tu zaudē milzīgu prieku – dzirdēt sava dēla slavinājumus, kurus, nešaubos, gribētu pat par savas dzīvības cenu, ja būtu tāda iespēja, paildzināt uz mūžu mūžiem. (3) Tāpēc paciet, nē – pat ierosini sarunas, kurās stāsta par viņu; lai tavas ausis ir pavērtas viņa vārdam un piemiņai, un neuzlūko to par grūti panesamu, kā to dara citi, kas līdzīgā nelaimē uzskata par daļu sava posta, ka viņiem vēl jāuzklausa mierinājumi. (4) Šobrīd esi visā pilnībā nosvērusies uz otru galējību un, aizmirsdama visu gaišāko, redzi tikai sava likteņa ēnas pusi. Tu nedomā par jūsu kopīgo dzīvi, jaukajām tikšanās reizēm, nedomā

par viņa bērnišķīgajiem, mīļajiem glāstiem, nedz viņa sek-
mēm mācībās: tu turies vienīgi pie notikumu pēdējā pavēr-
siena un, it kā tas nebūtu jau pats par sevi pietiekami bries-
mīgs, krauj tam vēl virsū, ko vien vari. Lūgšus lūdzu tevi –
nekāro vispersākās slavas – tikt uzskatītai par visne-
laimīgāko! (5) Vienlaikus padomā arī par to, ka tas nav
nekas liels – būt stipram laimīgos apstākļos, labvēlīgā
dzīves ritumā; arī stūresvīra prasme neatklājas mierīgā
jūrā un ceļavējā – ir jāparādās kādām grūtībām, kas pār-
bauda viņa garu. (6) Tāpēc nepadodies – nē, gluži otrādi –
stāvi stingri uz savām kājām un, tikai sākumā izbijusies
trokšņa, izturi jebkuru smagumu, kas tev krīt virsū.
Nekas likteni nekaitina vairāk kā līdzsvarots gars.”

Pēc tam viņš norādīja uz dēlu, kas vēl bija dzīvs,
norādīja uz mazbērniem, kas tai palikuši no zaudētā dēla.

VI. (1) Tās bija *tavas* bēdas, Marcija, kas tur tika
apcerētas, *tev* Arejs sēdēja blakus; maini lomu: *tevi* viņš
mierināja. Taču uzskati, Marcija, ka tev atņemts vairāk,
nekā jekad zaudējusi kāda māte: es nedomāju tevi glās-
tīt, nedz mazinu tavu nelaimi. (2) Ja ar asarām var uzveikt
likteni, tad liesim kopā asaras; lai ik diena tiek aizvadīta
sērās, un lai bezmiega nakti aizpilda skumjas; lai rokas
ķeras pie jau plosītajām krūtīm un nesaudzē pat seju; ja
bēdas līdzēs, tad ļausim vaļu jebkuram to nežēlības vei-
dam. Bet, ja ne ar kādām vaimanām mirušie nav atsau-
cami atpakaļ, ja nekāds izmisums nespēj grozīt likteņlē-
mumu, kas ir nemainīgs uz laiku laikiem, un nāve tur
cieši savās skavās visu, ko aiznesusi, tad lai rimstas vel-
tās sāpes. (3) Tāpēc būsim savaldīgi, lai šis spēks mūs
neaizrauj pa aplamiem ceļiem! Kauns tam kuģa vadītā-
jam, kam viļņi izrauj stūresairi no rokām, kas pamet
plandošās buras un atstāj kuģi vētras varā; turpretī, pat
kuģim ejot bojā, cildināms tas, kuru bangas aprok turam
stūri rokās un nepadodamies.

VII. (1) "Bet ir taču dabiski skumt pēc savējiem." – Kas gan to noliegs, kamēr skumjas paliek zināmās robežās? Ne vien dārgāko cilvēku zaudēšana, bet jau šķiršanās no viņiem neizbēgami rada sāpes un sažņaudz arī visstiprākās sirdis. Taču tas, ko iedoma tam vēl pieliek klāt, ir vairāk, nekā vēlējusi daba. (2) Paskaties, cik spēcīgas un tomēr cik īsas ir bezvalodas dzīvnieku bēdas: govju maurošanu dzird vienu vai divas dienas, un vairāk neilgst arī ķēvju nemierīgā, neprātīgā apkārtskraidīšana. Zvēriem, kad tie pa savu mazuļu pēdām pārstaigājuši mežus, kad atkal un atkal atgriezušies pie izlaupītās migas, niknums īsā laikā aprimst; putni, skaļiem brēcieniem laidelējušies ap tukšajām ligzdām, tomēr vienā mirklī nomierinās un turpina savus lidojumus. Nevienai dzīvai būtnei skumjas pēc saviem bērniem nav ilgstošas, izņemot cilvēku, kas lolo savas sāpes, kuru mērs ir nevis tas, ko viņš jūt, bet ko viņš apņēmis just. (3) Bet, lai tu saprastu, ka tikt bēdu salauztam neatbilst dabai, ievēro pirmām kārtām, ka viens un tas pats zaudējums sievietes ievaino dziļāk nekā vīriešus, barbarus dziļāk nekā miermīlīgas, civilizētas tautas cilvēkus, neizglītotos dziļāk nekā izglītos. Un tomēr tas, kas saņem savu spēku no dabas, to saglabā tādu pašu visos gadījumos; līdz ar to atšķirīgais neatbilst dabai. (4) Uguns dedzinās ikviena vecuma cilvēkus, ikvienas pilsētas pilsoņus, kā vīriešus, tā sievietes; dzelzs īstenos savu griešanas spēju ikvienā miesā. Kāpēc? Tāpēc, ka tās savu spēku saņēmušas no dabas, kas nelemj par katru personu atsevišķi. Bet nabadzību, sēras, nicinājumu viens izjūt tā, otrs – citādi atkarībā no tā, kāds viņā nostiprinājies ieradums, un aizspriedums, kas rada bailes no lietām, no kurām nav jābaidās, padara viņu vāju un nezturīgu.

VIII. (1) Otrām kārtām: kas atbilst dabai, ilgstot nemanās. Sāpes ilga laika gaitā izdzīst: lai cik iecirtīgas tās

būtu un ik dienas celtos no jauna, un iekaistu dusmās pret visiem dziedēkļiem, tomēr tās vājinās laiks, pats iedarbīgākais līdzeklis to negantuma remdēšanai. (2) Tiesa, tevī arī vēl tagad, Marcija, ir dziļas skumjas, kas, šķiet, jau iesīkstējušas – ne jau vairs tik satrauktas, kādas tās bija sākumā, tomēr stūrgalvīgas un spītīgas; taču arī no tām tevi pamazītiņām atbrīvos laiks. Ikreiz, kad tu nodarbošies ar kaut ko citu, tava dvēsele atslābināsies. Pašlaik tu novēro pati sevi, taču ir liela atšķirība, vai tu atļauj vai liec sev sērot. (3) Cik daudz vairāk piestāv tavam cildenajam raksturam darīt galu savām sērām pašai, nevis to sagaidīt, raugoties pretī dienai, kad sāpes tevi pametīs pret tavu gribu! Atsakies pati no tām!

IX. (1) “Bet no kurienes mums nāk tāda iecirtība sava likteņa apraudāšanā, ja tas nenotiek pēc dabas gribas?” – No tā, ka neiedomājamies nekā ļauna, kamēr tas nenotiek, un, it kā mēs paši būtu neaizskarami un ietu savu ceļu mierīgāk nekā citi, neļaujam svešām nelaimēm sev atgādināt, ka tās ir visiem kopīgas. (2) Tik daudz bērnu gājienu dodas garām mūsu mājām, bet mēs nedomājam par nāvi. Ir tik daudz sāpīgu nāves gādījumu, bet mēs domājam par savu bērnu togu¹⁰, domājam par viņu karadienestu un tēva mantojuma pārņemšanu. Mūsu acu priekšā tik daudz bagātu cilvēku pēkšņi krīt nabadzībā, bet mums nekad neienāk prātā, ka arī mūsu labklājība atrodas uz tikpat slidena pamata. Tāpēc mēs neizbēgami sabrūkam vēl smagāk, jo trieciens ķer mūs negaidot; kas paredzēts ilgi iepriekš, mūs skar vieglāk. (3) Un zini: tu stāvi, pakļauta visiem iespējamiem sitieniem, un bultas, kas ķērušas citus, spindzējušas arī ap tevi. It kā nepieņemamā apbruņojumā uzbrūkot kādam mūrim vai liela ienaidnieka karapulka ieņemtai un grūti pieejamai augstienei, rēķinies ar to, ka vari tikt ievainota, un iedomājies, ka bluķi, kas laižas no augšas lejup līdz ar bultām

un metamšķēpiem, ir sviesti uz tevi. Kreiz, kādam no tiem nokrītot tev blakus vai aiz muguras, iesaucies: "Tu mani nepiemānīsi, likteni, nepārsteigsi bezrūpīgu vai nevērīgu. Es zinu, kas tev padomā: tu gan notrieci citu, bet tēmēji uz mani." (4) Kurš jēlkad aplūkojis savu mantu, domādams par to, ka tā varētu izputēt? Kurš no mums jēlkad iedrošinājies domāt par trimdu, par nabadzību, par sērām? Kurš, kad viņam atgādina, lai padomā par šādu iespēju, nenoraida atgādinājumu kā ļaunu zīmi un liek tai nākt pār savu ienaidnieku vai pat nelūgtā atgādinātāja galvu? (5) "Es neticēju, ka tas notiks." – Tu neticēji, ka nenotiks, kas, kā zini, var notikt, kas, kā redzi, ar daudziem noticis? Lūk, lieliska vārsma, kas ir pelnījusi nebūt nākušai no skatuves:

Kas vienam atgādīties var, ikvienam var.¹¹

Šis cilvēks zaudējis savus bērņus: arī tu vari tos zaudēt; šis cilvēks ticis notiesāts: arī tavs nevainīgums ir apdraudēts. Šādi maldi viņ mūs un padara nespēcīgus, kad paši piedzīvojam to, ko, pēc mūsu paredzējuma, nekad nevaram piedzīvot. Kas paredz nākotnē iespējamās nelaiņas, tām atņem spēku, kad tās ir klāt.

X. (1) Lai tas būtu kas būdams, Marcija, kas mums piešķir ārēju spožumu, – bērņi, amati, bagātība, plaši ātriji un ar iekšā neielastiem klientiem stāvgrūdām pilni vestibili, slavens vārds, dižciltīga vai skaista sieva un pārējais, kas atkarīgs no nedrošas, nepastāvīgas laimes, ir nevis pašu, bet aizdota rota. Nekas no tā visa mums netiek dots kā dāvana. Skatuve tiek izgreznota ar patāpinātiem un to īpašniekiem atpakaļ atdodamiem priekšmetiem: daži no tiem tiks atdoti pirmajā dienā, citi – otrajā, un tikai nedaudzi paliks līdz pašām beigām. (2) Tāpēc mums nav pamata iedomāties, ka viss, kas mūs apņem, pieder mums: esam to saņēmuši kā aizdevumu.

To lietot un baudīt ir mūsu ziņā, bet, cik ilgi, to nosaka veltes piešķirējs: mums jābūt gataviem aizdevumu, kas mums piešķirts uz nenoteiktu laiku, bez želošanās atdot pēc pirmā pieprasījuma; tas ir gaužām zemisks parādnieks, kas zākā savu kreditoru. (3) Tātad visi mūsējie – gan tie, kurus pēc piedzimšanas secībāš likuma gribam redzēt pārdzīvojam mūs, gan tie, kuri pavisam pamatoti vēlas mums aizsteigties priekšā, – mums jāmil, nesauņēmušiem nekādu solījumu, ka viņi mums paliks mūžīgi, pat ne ka ilgi. Sirdij bieži jāatgādina, lai tā visu mil kā kaut ko tādu, kas mūs atstās, pat jau šobrīd atstāj. Lai ko tev piešķir liktenis, pieņem to bez kādas garantijas. (4) Tveriet priekus no saviem bērniem, ļaujieties savukārt bērniem, lai viņi priecājas par jums, nevilcinieties baudīt ikvienu liksmu brīdi: nekas jums netiek solīts šai naktij; nē, piešķīru jums pārāk daudz laika: nekas jums netiek solīts šai stundai. Ir jāsteidzas, ienaidnieks nāk jau virsū no mugurpuses: drīz izklīdis jūsu pavadoņu pulks, drīz, atskanot kaujas saucienam, izirs jūsu draudzības saites. Viss ir pakļauts izlaupišanai: nelaimīgie, jūs bēgot neprotat dzīvot!

(5) Ja tevi sāpina dēla nāve, tad tas ir pārmetums laikam, kad viņš piedzimis: nāve viņam taču tikusi pasludināta jau dzimšanas brīdī. Viņš ticis pakļauts šim noteikumam, šis liktenis viņam uzreiz kļuvis par pastāvīgu pavadoni no pašām mātes miesām. (6) Mēs esam nonākuši likteņa varā – bargā un neuzveicamā, lai pēc tā ieskata paciestu gan visu pelnīto, gan nepelnīto. Tas apiesies ar mūsu miesām varmācīgi, aizvainojoši, nežēligi. Dažus tas dedzinās ar uguni, vai nu sodot, vai dziedinot; dažus sies važās: tas reizēm būs ļauts naidniekam, reizēm – citam pilsonim; dažus tas kailus svaidīs pa nedrošām jūrām un, kad viņi būs izcīnījušies ar viņiem, pat neizmetīs sēklī vai krastā, bet gremdēs kāda milzīga jūras

nezvēra vēderā; citus, dažāda veida slimību vārdzinātus, ilgi noturēs starp dzīvību un nāvi. Tāpat kā untumaina, nesavaldīga, pret saviem vergiem nevērīga kundze, tas dājās, kā pagadās, gan sodus, gan apbalvojumus.

(7) Kālab liet asaras par atsevišķām dzīves parādībām? Tā visnotaļ ir asaru cienīga: tev jaunas likstas uzklups, iekam esi vēl ticis galā ar vecajām. Tāpēc jums, sievietēm, kas ciešanās nezināt mēru, tas īpaši jāievēro, lai cilvēksirdij pietiktu spēka daudzajām sāpēm.

XI. (1) Tad kā var tā aizmirst savus un vispārējos apstākļus? Mirstīga tu esi piedzimusi un mirstīgus dzemdējusi: vai, pati būdama satrunējis, nīcīgs ķermenis un pilna ar slimību dīgļiem,¹² cerēji, ka tik vārgā miesā nēsāji ko stipru, mūžīgu? (2) Tavs dēls ir miris: tas ir, viņš beidzis savu skrējieni un sasniedzis mērķi, uz kuru steidz visi, kas, tavuprāt, ir laimīgāki par tavu bērnu. Uz turieni dodas – nevienādiem soļiem – viss šis pulks, kas prāvojas forumā, sēž skatītājos teātros, lūdz tempļos dievus: gan tos, ko mīli, gan tos, kurus nicini, padarīs vienādus saujiņa pelnu. (3) To izsaka pazīstamais uzraksts Pīto¹³ orākulā: “Pazīsti sevi.” Kas ir cilvēks? Trauks, kas saplīst no vismazākā satricinājuma, no vismazākās kratīšanas. Nevajag lielas vētras, lai tu taptu izkaisīta uz visām pusēm; lai arī kam uzgrūzdamās, tu sašķīdīsi gabalos. Kas ir cilvēks? Vājš, trausls ķermenis, kails, pēc savas dabas neaizsargāts, atkarīgs no citu palīdzības, pasviests visiem likteņa pārīdarījumiem; vingrinot labi attīstījis savus muskuļus, viņš kļūst par barību jebkuram plēsīgam zvēram, par upuri jebkuram pretinācējam; darināts no vājas, neizturīgas vielas, glīts tikai ārējos apveidos, nespējīgs izturēt aukstumu, karstumu, piepūli, viņš jau netīrīguma un kūtruma dēļ vien lemts atkal kļūt par trūdiem; bažīgs par savu pārtiku, viņš te mirst tās trūkuma dēļ, te plīst aiz tās pārpilnības; noraizējies un satraukts par savu

drošību, ar aizgūtu, nepastāvīgu elpu...,¹⁴ allaž pašam sev samaitāts, nederīgs briesmu avots. (4) Un tad vēl brīnāmies par nāvi, kam vajag tikai viena vienīga gārdziena? Vai pazudināt cilvēku prasa lielas pūles? Smaka un garša, nogurums un miega trūkums, dzēriens un ēdiens un viss pārējais, bez kā viņš nevar dzīvot, nes viņam nāvi. Lai arī kurp viņš dotos, viņš tūdaļ apzinās savu nespēku; viņš nepanes jebkuru klimatu, saslimst no cita dzeramūdens, neierasta vēja pūsmas, visniecīgāko nejaušību un traucējumu dēļ. Trunīgs un vārgulīgs, viņš sāk savu dzīvi ar raudāšanu; bet kādu troksni tomēr saceļ šis tik nicināmais radījums, kādas domas viņam, aizmirstot savus eksistences apstākļus, ienāk prātā! (5) Savā garā viņš apcer nemirstīgo, mūžīgo un kaļ plānus saviem mazbērniem un mazmazbērniem, bet, kamēr nododas tālejošām iecerēm, viņu jau pārsteidz nāve; un tas, ko sauc par lielu vecumu, ir tikai pavisam nedaudzu gadu riņķojums.

XII. (1) Tavas ciešanas – ja tām vispār ir kāda jēga –, vai tās ir vērstas uz pašas vai aizgājēja nelaimi? Vai dēla zaudējumā tevi satrauc tas, ka neesi no viņa guvusi nekādu prieku, vai doma, ka būtu varējusi just lielāku, ja viņš būtu dzīvojis ilgāk? Ja teiksi, ka nekādu, tad savu zaudējumu padarīsi vieglāk panesamu, jo cilvēki mazāk skumst pēc tā, no kā viņi nav guvuši nekādu prieku. (2) Taču, ja atzīsi, ka esi pieredzējusi daudz gaiša prieka, tad nedrīksti žēloties par to, kas tev atņemts, bet jābūt pateicīgai par to, kas tev bijis. Pašas audzināšanas pūliņi tev taču devuši visai bagātus augļus, ja vien varbūt nav tā, ka cilvēki, kas ar vislielāko rūpīgumu uzaudzina suņus, putnus un citus maznozīmīgus izklaides objektus, gūst zināmu baudu, gan tos redzot un glāstot, gan no šo nesaprātīgo dzīvnieku milīgās pieglaimošanās, bet tiem, kas uzaudzina bērnus, ieguvums no audzināšanas nebūtu jau pati audzināšana. Kaut arī viņa rosīgums tev neko

nebūtu devis, viņa apzinīgums neko nosargājis, viņa prāts neko ieteicis, jau tas vien, ka viņš tev bijis, ka mīlēji viņu, ir ieguvums. (3) “Bet viņš būtu varējis kļūt vecāks.” – Tomēr šādi tavs liktenis bijis labāks nekā tad, ja tev dēla vispār nebūtu bijis, jo, ja ir izvēle, vai labāk būt laimīgam tikai īsu brīdi vai nebūt nekad, tad tomēr ir labāk tikt apveltītam ar kaut vai drīz zūdošu laimi nekā ar nekādu. Ko tu labāk gribētu: lai tev būtu bijis neizdevies dēls, kam būtu vienīgi dēla vieta un vārds, vai kāds ar tik lieliskām dotībām, kādas bija tavējam, – jauns cilvēks ar agri attīstītu prātu un pienākuma apziņu, kas agri bija precējies vīrs, agri – tēvs, agri – rūpīgs ikviena sabiedriska uzdevuma pildītājs, agri – priesteris, it kā visur steigdamies? Tikai retu reizi kādam tiek lieli un ilgi labumi. Vienīgi tāda laime, kas nāk lēnām, ir ilgstoša un paliek līdz galam: nemirstīgie dievi, negribēdami tev dēlu dot ilgām laikiem, to devuši uzreiz tādu, par kādu var kļūt tikai ilgā laikā.

(4) Tu nevari pat teikt, ka dievi izraudzījušies tieši tevi, lai atņemtu prieku par dēlu: aplaid skatienu pa visu tev pazīstamu un nepazīstamu cilvēku loku, un tu visur sastapsi tādus, kas cietuši smagāk. To pieredzējuši lieli karavadoņi, pieredzējuši valdnieki; teiksmas nav pasaudzējušas pat dievus¹⁵ – domāju, tālab, lai tas, ka sabrūk arī dievišķais, mums tuvinieku nāves gadījumos noder par remdinājumu. Paveries, saku, visā savā apkaimē: tu nenosauksi nevienu māju, kas būtu tik nelaimīga, lai tā nevarētu rast mierinājumu kādā vēl nelaimīgākā.

(5) Neesmu, nūdien, tik sliktās domās par tavu raksturu, lai uzskatītu, ka savu nelaimi panesīsi vieglāk, ja norādīšu tev milzīgo sērotāju skaitu: liels nelaimīgo pulks – tas ir ļaunestīgs mierinājuma veids. Dažus tomēr minēšu – ne jau lai tu saprastu, ka tādas nelaimes mēdz cilvēkiem atgadīties (ir taču smieklīgi savākt piemērus

mirstīgumam), bet lai tu zinātu, ka ir bijuši daudzi, kas mikstinājuši savu sūro likteni, to pacietīgi panesdami.

(6) Sākšu ar pašu laimīgāko¹⁶. Lūcijs Sulla zaudēja savu dēlu, bet šis apstāklis nemazināja viņa ļaunestību un tik kaismīgo drosmi pret ienaidniekiem un pilsoņiem, nedz panāca, ka viņš šķīstu šo pievārdu piesavinājies aplamā kārtā, jo viņš to pieņēma pēc dēla zaudēšanas, nebīdamies ne cilvēku naida, uz kuru nelaimi balstījās viņa pārāk lielā laime, nedz dievu nenovīdības, kuriem varētu pārnest, ka Sulla bijis tik laimīgs. Bet tas, kas par cilvēku bijis Sulla, lai paliek starp vēl neizšķirtajiem jautājumiem – pat viņa ienaidnieki atzīs, ka viņš godam paņēmis ieročus rokās un godam atkal nolīcis malā. Taču tas, par ko te ir runa, būs skaidrs: kas piemeklē arī laimīgākos, tas nav pats lielākais ļaunums.

XIII. (1) Ka Grieķija vairs nevar pārlietu apbrīnot tēvu, kas, kad viņam tieši upurceremonijas laikā paziņoja dēla nāvi, tikai lika apklust flautistam un no galvas noņēma vainagu, bet pārējo izdarīja līdz galam saskaņā ar rituālu,¹⁷ to panāca pontifiks Pulvills, kam, kad viņš, iesvētidams Kapitoliju, turēja roku uz tempļa vārtu staba,¹⁸ pavēstīja dēla nāvi. Viņš izlikās neko nedzirdam, norunāja svinīgo priesteru formulas tekstu, ne ar vismazāko vaidu nepārtraucot lūgšanu, un, dēla vārdam skanot ausīs, izlūdzās svētnīcai Jupitera labvēlību. (2) Vai tu nedomā, ka viņa sērām vajadzētu rast galu, ja jau tās pat pirmajā dienā un pirmajā uzbangojumā tēvu nav novērsušas no publiskā altāra un vēršanās pie dieviem, izlūdzoties viņu svētību? Patiešām – viņš bija cienīgs veikt šo ievērojamo iesvētīšanas ceremoniju, cienīgs ieņemt šo augsto priesteru amatu – viņš, kas nepārstāja godāt pat sadusmotos dievus. Pārņākot mājās, viņam gan acīs sariesās asaras un izlauzās kādi žēlabaini vārdi, bet, kad viņš jau bija izdarījis visu, kas saskaņā ar paražu

pienākas aizgājējiem, viņa vaibsti bija atkal tādi paši kā Kapitolijā.

(3) Pauls aptuveni tajās dienās, kad viņš savā dižākajā triumfā ratu priekšā veda važās kalto Perseju, valdnieku ar slavenu vārdu, bija atdevis divus dēlus adoptēšanai, bet tos, ko bija atstājis sev, apglabājis.¹⁹ Kādi gan, tavuprāt, bija tie, ko viņš paturēja, ja viens no tiem, kurus viņš atvēlēja citiem, bija Scīpions?²⁰ Ne bez saviļņojuma romiešu tauta vēroja tukšos Paula ratus.²¹ Tomēr viņš uzrunāja tautu un pateicās dieviem, ka piepildījusies viņa lūgšana: proti, viņš bija lūdzis, lai, ja par lielisko uzvaru vajadzētu maksāt kādu nodevu nenovīdībai,²² tas notiktu labāk viņam nekā valstij par ļaunu. (4) Vai tu redzi, ar kādu dvēseles spēku viņš panesa savu nelaimi? Viņš apsveica sevi, ka zaudējis bērnus! Bet kam gan būtu bijis vairāk pamata justies tāda likteņa pavērsiena satriektam? Viņš zaudēja reizē savu mierinājumu un atbalstu. Un tomēr Persejam nebija lemts redzēt Paulu skumstam.

XIV. (1) Bet kālab man tevi vadāt pa neskaitāmiem lielu vīru piemēriem un meklēt nelaimīgus, it kā nebūtu grūtāk atrast laimīgus? Cik maz ir to ģimeņu, kas visos savos posmos pastāvējušas līdz pat beigām, nepieredzot nekādus sarežģījumus? Paņem jebkuru vienu gadu un nosauc tā amatpersonas – Lūciju²³ Bibulu, ja vēlies, un Gāju Cēzaru, un tu redzēsi, cik saskanīgs bijis šo savā starpā ārkārtīgi naidīgo kolēģu liktenis.

(2) Lūcijam Bibulam, drīzāk krietnam nekā stipram vīram, vienlaikus tika nogalināti divi dēli, par kuriem ēģiptiešu kareivju bars arī vēl izņirgājās, tā ka ne mazāk kā pats zaudējums asaras pelnījuši tā vaininieki.²⁴ Tomēr Bibuls, kas sava kolēģa nelabvēlīgās attieksmes dēļ visu amata gadu bija nosēdējis mājās, jau otrā dienā pēc divkārsās nāves ziņas saņemšanas devās pildīt savus parastos administratīvos pienākumus.²⁵ Kurš gan spēj velīt

mazāk par vienu dienu diviem dēliem? Tik ātri beidza sērot par saviem bērniem cilvēks, kas bija sērojis gadu par savu konsulātu.

(3) Kad Gājs Cēzars pārstaigāja Britāniju un neļāva pat okeānam iegrozot savu laimi, viņš uzzināja, ka mirusi viņa meita,²⁶ aizraudama sev līdzī valsts likteņus:²⁷ viņam acu priekšā jau bija Gnējs Pompejs, kas nepacietīs mierīguprāt, lai Romā vēl kāds cits būtu liels, un ierobežos otra ietekmes izaugsmi, kas tam šķita nepieņemama, kaut arī tā būtu valsts interesēs. Tomēr viņš jau trešajā dienā atkal stājās pie saviem karavadoņa pienākumiem un ar savām sāpēm tika galā tikpat ātri kā ar visu pārējo.

XV. (1) Kālab man tev uzskaitīt nāves gadījumus citu cēzaru ģimenēs? Man šķiet, ka liktenis viņus reizēm ievaino tālab, lai viņi arī šādā kārtā būtu noderīgi cilvēkdzimumam, parādot, ka pat viņiem, kas, kā saka, ir dzimuši no dieviem un aicināti dzemdināt dievus,²⁸ nav tāda pati vara pār savu likteni, kāda viņiem ir pār citu likteņiem. (2) Dievišķais Augusts, kad bija zaudējis savus bērnus un mazbērnus, kad viss cēzaru pulks bija iznīcis, bāro māju balstīja ar adoptiju; tomēr viņš savu likteni panesa vīrišķīgi – kā tāds, kas aizstāv savu personisko lietu un kam īpaši svarīgi, lai neviens neželotos par dieviem.²⁹

(3) Tiberijs Cēzars zaudēja gan paša, gan adoptēto dēlu:³⁰ tomēr viņš pats Rostrā savam dēlam teica slavinājuma runu; viņš stāvēja dēla nedzīvo miesu priekšā, un viņu starpā bija vienīgi pārsegs, lai pontifika³¹ acis neskatītu liķi; romiešu tautai lejojot asaras, viņš vaibstus saglabāja nemainīgus. Sejānam, kas stāvēja viņam līdzās, viņš ļāva sevi pārbaudīt, cik pacietīgi spēj panest savu tuvinieku zaudējumu.

(4) Vai redzi, cik liels ir izcilāko vīru pulks, kurus nepasaudzēja šī visu satriecēja nelaime, kaut arī viņi bija tik bagātīgi apveltīti ar daudzām gara dotībām, ar daudzām

rotām kā sabiedriskajā, tā privātajā dzīvē? Bet ir acīmredzami, ka šī vētra plosās visapkārt, noposta visu bez izšķirības un aizrauj sev līdzī kā savu laupījumu. Liec katram atsevišķam cilvēkam uzrādīt savu kontu: nevienam nav laimējies piedzimt, nesaņemot par to sodu.

XVI. (1) Es zinu, ko sacīsi: "Tu esi aizmirsis, ka mierini sievieti, kā piemērus nosaukdams tikai vīriešus." – Bet kas ir teicis, ka daba ļauni apgājusies ar sieviešu raksturu un aprobežojusi viņu tikumiskos spēkus? Viņām, tici man, ir tāds pats spars, tādas pašas spējas uz tikumisku rīcību, ja vēlas; sāpes un grūtības viņas panes taisni tāpat, ja pie tām pieradušas. (2) Bet kurā pilsētā, labie dievi, mēs par to runājam? Tajā, kur Lukrēcija un Bruts atpestījuši romiešu skaustus no ķēniņa jūga:³² Brutam mums jāpateicas par brīvību, Lukrēcijai – par Brutu.³³ Tajā, kurā mēs Klēliju, kas nicīgi izaicināja gan ienaidnieku, gan upi,³⁴ viņas izcilās drosmes dēļ bezmaz pārcēlām vīriešu kārtā: Svētājā ceļā, pilsētas dzīvākajā vietā, viņa, sēdēdama zirga statujas mugurā, apkauno mūsu jaunos cilvēkus, kas ierāpjas mīkstajos nestuvju sēdekļos un šādā veidā pārvietojas pilsētā, kurā esam pat sievietes apdāvājuši ar zirgu.

(3) Bet, ja vēlies, lai tev kā piemērus nosaucu sievietes, kas drosmīgi pacietušas savējo zaudējumu, man tie nav jāmeklē, staigājot no mājas uz māju. No vienas vienīgas ģimenes minēšu tev divas Kornēlijas – kā pirmo Scīpiona³⁵ meitu, Grakhu māti. Divpadsmit nāvju viņai lika atcerēties tikpat daudz dzemdību. Runāt par pārējiem ir viegli – šos valsts neievēroja, ne tiem piedzimstot, ne tos zaudējot; Tiberiju un Gāju,³⁶ kurus arī tie, kas viņus neuzskata par krietniem, tomēr atzīs par lieliem cilvēkiem, viņa redzēja ne vien noslepkavotus, bet arī neapglabātus. Un tomēr viņa tiem, kas viņu mierināja un dēvēja nelaimīgu, teica: "Nekad nesacišu, ka neesmu laimīga, jo esmu dzemdējusi Grakhus."

(4) Kornēlija, Līvija Drūsa sieva,³⁷ bija zaudējusi savu dēlu – lielisku jaunu cilvēku ar izcilām dotībām, kas gāja Grakhu pēdās un, atstājot tik daudz neizlemtu likumprojektu, tika savās mājās nezināma slepkavas nogalināts. Tomēr viņa sava dēla rūgto un neatriebto nāvi panesa tikpat drošsirdīgi, kā viņš bija iesniedzis savus likumierosinājumus.

(5) Ja liktenis no savām šautrām, kuras tas raidīja Scīpioniem un Scīpionu mātēm un meitām un ar kurām uzbruka cēzariem, nav pasaudzējis arī tevi – vai tu, Marcija, tad beidzot neizlīgsi ar to? Dzīve ir pilna ar dažādu likstu gūzmu, no kurām nevienam nav ilgstoša miera – tik tikko iespējams pamiers. (6) Tu dzemdēji četrus bērnus, Marcija. Neviena blīvā ierindā raidīta bulta, saka, nenokrīt, nesniegusi mērķi: vai jābrīnās, ka tik liels bērnu pulks nav varējis tikt cauri sveikā, nepieredzot nenovīdību un zaudējumu? (7) “Bet liktenis bijis pārāk netaisnīgs, dēlus ne tikvien atņemdams, bet arī tos īpaši atlasīdams.”³⁸ – Nekad nevar uzskatīt par netaisnību, ka vienlīdzīgi dalās liktenī ar kādu varenāku:³⁹ tas tev ir atstājis divas meitas un mazbērnus no viņām; un arī dēlu, par kuru tu, aizmirsdama vecāko⁴⁰, sēro visvairāk, tas tev nav atņēmis visā pilnībā: tev no viņa ir divas meitas – liela nasta, ja nespēj tikt pāri savai nelaimei, liels mierinājums, ja to spēj. Noskaņo sevi tā, lai, viņas redzēdama, atceries savu dēlu, nevis savas sāpes. (8) Ja kādam zemniekam gājuši bojā koki, kurus vai nu vētra izrāvusi ar visām saknēm, vai, pēkšņi uzbrūkot, nolauzis viesulis, viņš saglābj palikušās atvases un tūdaļ parūpējas par zaudēto koku sēklu iesēšanu un atvašu iedēstīšanu, un vienā mirklī – jo laiks ir bezgala straujš gan postīšanā, gan audzēšanā – tie izaug vēl košāki nekā zudušie. (9) Liec tagad sava Metīlija meitas viņa vietā, aizpildi šo tukšumu un remdini vienas sāpes ar divkāršu

mierinājumu. Tiesa, tāda ir mirstīgo daba, ka viņiem nekas nav tikamāks par to, ko zaudējuši: skumstot pēc atņemtajiem, esam pārāk netaisni pret palikušajiem. Bet, ja tu gribētu novērtēt, cik ļoti liktenis pat plosīdamies tevi saudzējis, tad sapratīsi, ka tev ir vairāk nekā mierinājums: paveries daudzajos mazbērnos, abās meitās. (10) Saki sev arī tā, Marcija: “Mani satrauktu, ja ikviena liktenis atbilstu viņa tikumam un nelaiimes nekad nevajātu krietnos; taču tagad redzu, ka sliktie un labie bez izšķirības pakļauti tām pašām likstām.”

XVII. (1) “Tomēr ir smagi zaudēt jaunu cilvēku, ko esi uzaudzinājis un kas gan mātei, gan tēvam jau kļuvis par balstu un rotu.” – Kas noliegs, ka tas ir smagi? Bet tas ir cilvēciski: tu esi dzimis tam, lai zaudētu, lai ietu bojā, lai cerētu, justu bailes, radītu nemieru sev un citiem, lai gan bītos nāves, gan to vēlētos un, kas ir pats jaunākais, lai nekad nezinātu savu patieso stāvokli.

(2) Ja kāds cilvēkam, kas vēlas braukt uz Sirakūzām, sacītu: “Iepazīsties papriekš ar visām gaidāmā ceļojuma nepatīkamajām un visām patīkamajām pusēm, tad dodies jūrā! Lūk, ko varēsi apbrīnot: vispirms redzēsi pašu salu, ko no Itālijas atdala niecīga platuma jūras šaurums, bet kas, kā zināms, kādreiz bijusi saistīta ar kontinentu; pēkšņi tur iebruka jūra un

Atšķēla nost Hesperijas⁴¹ krastu no sikulu zemes.⁴²

Tad redzēsi (jo tev iespējams braukt garām pašam alkātīgākajam jūras virpulim) teiksmaino Haribdu⁴³ mierīgi izstiepušos, kamēr nav vēja no dienvidiem, bet, tam no turienes uzbrāžot stiprāk, plašajā un dziļajā rīklē iesūcam kuģus. (3) Tu redzēsi dziesmās jo augsti cildināto Aretūsu⁴⁴ – dzidrum dzidra, līdz pat dibenam caurspīdīga ezera avotu tajā lejam savu ledaino ūdeni, kuru vai nu tā atradusi dzimstam turpat uz vietas, vai kāda zemē

ienirusi upe,⁴⁵ saglabādama to zem tik daudzām jūrām neskartu, brīvu no sliktāka ūdens piejaukuma, atkal izcēlusi virspusē. (4) Tu redzēsi ostu⁴⁶, vismierīgāko no visām, kuras vai nu daba radījusi flotu aizsardzībai, vai izveidojusi cilvēku roka, – tik drošu, ka tā nav pieejama pat visstiprāko vētru niknumam. Tu redzēsi vietu, kur, sabrūkot Atēnu varenībai, dabiskais, līdz neizmērojamam dziļumam izdobtais cietums ieslodzīja tik daudz tūkstošu gūstekņu,⁴⁷ un pašu milzīgo pilsētu,⁴⁸ kuras teritorija ir lielāka nekā daudzu citu pilsētu platība kopā, ar ļoti maigām ziemām, kurās nav ne dienas, kad neparādītos saule. (5) Bet, kad būsi to visu iepazinis, spiedīgā un neveselīgā vasara atkal iznīcinās ziemas klimata labdabīgumu. Tur parādīsies⁴⁹ tirāns Dionīsijs – brīvības, taisnīguma un likumības posts, kārs uz varu arī pēc Platona,⁵⁰ uz dzīvi – arī pēc izraidīšanas trimdā.⁵¹ Vienus viņš liks sadedzināt, citus – šaustīt, vēl citiem – par niecīgu pārkāpumu nocirst galvu; savu iekāru apmierināšanai viņš liks atvest gan vīriešus, gan sievietes, un viņam būs par maz no derdzīgajiem valdnieka izvirtībai kalpojošajiem bariem kopoties reizē ar divām vien personām.

Līdz ar to esi dzirdējis, kas varētu tevi vilināt vai atbaidīt: tad nu brauc vai paliec mājās.”

(6) Ja kāds pēc šāda paskaidrojuma būtu ar mieru doties uz Sirakūzām, par ko viņš tad varētu pietiekami pamatoti žēloties, ja ne par sevi, jo viņš tādā situācijā nebūtu iekūlies nejauši, bet nokļuvis tajā apzināti, būdams labi informēts?

(7) Daba mums visiem saka: “Es nevienu nemānu! Kad tu laid pasaulē dēlus, tie tev varēs būt glīti, varēs būt neglīti, iespējams, piedzims mēmi. Kāds no viņiem varēs tiklab būt dzimtenes glābējs, kā nodevējs. Tev nav nekāda pamata necerēt, ka viņi būs tādā cieņā, kas nevienam neļautu tevi viņu dēļ pulgot; taču arī iedomājies, ka

viņi būs tādi nelieši, ka kļūs tev par lāstu. (8) Nekas nestāv tam ceļā, ka viņi tev parāda pēdējo godu un slavīnājuma runu tev saka tavi bērni, bet tikpat labi esi arī gatava tam, ka tev nāksies dēlu guldīt sārtā kā zēnu vai jaunu cilvēku, vai sirmgalvi: gadiem taču nav nekādas nozīmes, jo rūgtas ir ikvienas bēres, kurās klāt ir kāds no vecākiem." Ja tu ar šiem tev zināmajiem noteikumiem laid pasaulē bērņus, tu atbrīvo dievus no jebkāda pārmetuma, jo viņi tev neko nav solījuši.

XVIII. (1) Šo līdzību lai attiecinām uz ienākšanu dzīvē vispār. Kad apsvēri, vai apmeklēt Sirakūzas, izklāstīju tev visu, kas varētu tev sagādāt tur prieku vai būt nepatīkams. Iedomājies, ka tavā piedzimšanas brīdī ierodos tev sniegt padomu: "Tu taisies ienākt dieviem un cilvēkiem kopējā, visu aptvērējā pilsētā, kas saistīta ar noteiktiem, mūžīgiem likumiem un nenogurstoši pilda savus pienākumus pret debesniekiem. (2) Tu redzēsi tur mirzam neskaitāmas zvaigznes, redzēsi, ka viena vienīga zvaigzne ar savu gaismu piepilda visu – saule, kas savā dienišķā skrejā nosaka dienas un nakts posmus un ar savu skreju gada laikā vienmērīgi atdala vasaras no ziemām. Redzēsi mēness naksnīgo gaitu, kurš, satiekot savu māsu,⁵² aizņemas no tās rēnu, atstarotu⁵³ gaismu un, te paslēpies, te pilnu vaigu pievērsies zemei, nemitīgi mainās augot un dilstot, allaž atšķirīgs no sava iepriekšējā veidola. (3) Redzēsi piecas zvaigznes⁵⁴ ejam atšķirīgus ceļus, tiecoties pretī strauji joņojošajai pasaulei: no to vismazākajām kustībām ir atkarīgi tautu likteņi, un tāpēc vissvarīgākie un visniecīgākie apstākļi veidojas saskaņā ar vēlīgas vai nelabvēlīgas zvaigznes gaitu. Tu apbrīnosi mākoņu blīvējumus un lietussgāzes, ličloču zibeņus un debesu dārdus. (4) Kad, pamielojis acis ar augšas skatu, pievērsīsī tās zemei, tevi gaida cits lietu veids, atšķirīgi brīnumains: te bezgaltālu plešas līdzenums, tur

slejas augstas, sniegotas kalnu grēdas, kuru virsotnes tiecas pretī debesīm; te ir ūdenskritumi un upes, kas no viena un tā paša avota tek gan uz rietumiem, gan austrumiem, un birztaļas, kas ligojas pašās augstākajās galotnēs, un milzum daudz mežu ar dažādiem dzīvniekiem un putniem, kas savas atšķirīgās balsis vienā kopīgā dziesmā; (5) te redzamas dažādi izvietojušās pilsētas un apvidus nepieejamības dēļ šķirtas tautas, no kurām dažas patvērušās augstos kalnos, citas bailīgi turas pie upju krastiem, ezeriem un ielejām; kopti sējumi un kopēja neiegrozoti savvaļas augļu koki, pa pļavām nesteidzīgi plūstoši strauti, mīlīgi liči un krasti, kas atkāpdamies veido ostu; neskaitāmas pa jūras plašumu izkaisītas salas, kas ar savu klātbūtni izjauc vienmuļību.⁵⁵ (6) Un ko lai saka par dārgakmeņu un pērļu mirdzu un zeltu, kuru atnes nevaldāmu kalna strautu smiltis, un uguns lāpām, kas uzšaujas augstu gaisā gan no zemes, gan atkal no jūras vidus, par zemju važu – okeānu, kas ar trim ličiem⁵⁶ šķir tautu vienlaidu saites un milzīgā patvaļā veļ savus viļņus? (7) Šeit tu redzēsi nemierīgā, arī bezvējā viļņojošā ūdenī peldam dzīvniekus, kas savos izmēros pārspēj sauszemes dzīvniekus; daži no tiem ir smagnēji un kustas citu vadībā,⁵⁷ daži – veikli un ātrāki nekā strauji airētāji, daži iesūc ūdeni un to atkal garāmbraucējiem par lielām briesmām izšļāc; redzēsi šeit kuģus meklējam zemes, kuras tie nepazīst. Tu redzēsi, ka cilvēka pārdrošība neko neatstāj neizmēģinātu, un būsi gan ievērojamu pasākumu vērotājs, gan arī pats tajos piedalīsies. Tu mācīsies un mācīsi prasmes, no kurām citas dzīvi nodrošina, citas – rotā, citas – vada. (8) Bet tur arī būs tūkstoškārtīgs posts miesai un dvēselei – kari, laupīšanas, indes, kuģu bojāeja, neveselīgi laika apstākļi un slimības, skaudras skumjas pēc dārgākajiem un nāve – nav zināms, vai tā būs viegla vai sodot un spīdzinot. Tad nu padomā savā prātā un

apsver, ko vēlies: lai tiktu pie iepriekš minētā, tev jāiziet cauri nule uzskaitītajam.”

Tu atbildēsi, ka gribi dzīvot? Kāpēc gan ne? Taču nē: tu, manuprāt, neizšķirsies par to, no kā tev būs sāpīgi kaut ko zaudēt! Tomēr dzīvo saskaņā ar norunu! “Neviens,” saki, “mums neko nav vaicājis.” – Par mums ticis vaicāts mūsu vecākiem, kas, zinādami dzīves noteikumus, mums dāvājuši dzīvību.

XIX. (1) Bet, lai atgrieztos pie mierinājumiem, paskatīsimies vispirms, kāda brūce jādziedina, tad – kādā veidā. Sērotāju satrauc ilgas pēc tā, ko viņš milējis. Ka tās pašas par sevi panesamas, tas ir skaidrs, jo mēs neraudam par tiem, kas nav klāt vai drīz nebūs klāt, kamēr viņi ir dzīvi, kaut gan līdz ar to, ka mēs viņus neredzam, mums atņemts jebkurš sakars ar viņiem. Tātad tā ir tikai iedoma, kas mūs moka, un katrs ļaunums ir vienīgi tik liels, kā to vērtējam. Dziedēklis ir mūsu rokās; uzskatīsim, ka mirušie ir tikai prombūtnē, un maldināsim paši sevi: mēs esam viņus aizsūtījuši prom, nē – aizsūtījuši pa priekšu, lai viņiem drīz sekotu. (2) Sērotāju satrauc arī vēl kas: “Man nebūs neviena, kas aizstāvēs mani, kas pasargās no nievām.” – Atzīmēšu mierinājumu, kas nebūt nav atzīstams, taču atbilst īstenībai: mūsu pilsētā bezbērnība drīzāk vairo cieņu nekā mazina un vientulība, kas vecumdienās parasti ir postīga, tik lielā mērā veicina varas pieaugumu, ka daži veci vīri izliekas ienīstam savus dēlus, oficiāli atsakās no saviem bērniem un mākslīgi rada sev bezbērnību.⁵⁸ (3) Zinu, ko sacīsi: “Šai ziņā mani zaudējumi nesatrauc mani; nav taču mierinājuma cieņīgs tas, kas skumst par dēla nāvi, kā skumtu par vergu, un kas dēla sakarā spēj vēl domāt par ko citu, izņemot pašu dēlu.” – Kas tad tādā gadījumā tevi satrauc, Marcija? Tas, ka tavs dēls miris vai ka viņš nav ilgi dzīvojis? Ja tas, ka viņš miris, tad tev bija jāskumst vienmēr, jo vienmēr

zināji, ka viņš mirs. (4) Padomā: aizgājēju neskar nekas ļauns; kas padara mums pazemes valstību briesmīgu, ir tikai pasaciņa; mirušajam nedraud nekāda tumsa, nedz cietums, nedz uguns straumes, nedz aizmirstības upe, nedz tiesa ar apsūdzētiem un šajā tik neierobežotajā brīvībā atkal jauni tirāni: to visu izdomājuši dzejnieki, satraukdami mūs ar tukšiem biedēkļiem.

(5) Nāve ir atpestījums no visām ciešanām, robeža, par kuru tālāk mūsu nelaiemes nevar iet; tā mūs atgriež tajā miera stāvoklī, kurā atradāmies, pirms piedzimām. Ja kāds skumst par mirušajiem, tad lai viņš skumst arī par tiem, kas nav piedimuši. Nāve nav nedz labums, nedz ļaunums, jo tikai tas, kas ir kaut kas, var būt kas labs vai ļauns; bet, kas pats nav nekas un visu padara par neko, mūs nenodod nekāda likteņa varā: proti, ļaunais un labais ir saistīts ar kaut ko materiālu. Liktenis nevar turēt savā varā to, ko daba palaidusi brīvībā, un nevar būt nelaimīgs tas, kas nav nekas. (6) Tavs dēls šķērsojis robežas, kurās ir verdzība; viņu saņēmis liels un mūžīgs miers. Viņam neuzbrūk ne bailes no nabadzības, ne rūpes par bagātību, ne iekāres dzeloņi, kura ar jutekliskām baudām samaitā dvēseli; viņu neskar skaudība citu laimes dēļ, nedz nomāc citu nenovīdība, skaužot viņa laimi; viņa kautrās ausis pat neaizvaino nekādas paļņas. Viņš nebažijas ne par kādu nelaimi ne valsts, ne personiskajā dzīvē, nedz, raizēdamies par nākotni, ir atkarīgs no gadījuma, kas allaž sola tikai ko vēl nedrošāku. Viņš beidzot atrodas tur, no kurienes viņu nekas nepadzen, kur viņu nekas nebaida.

XX. (1) Ai, cik slikti pazīst savu postu tie, kas necildina nāvi kā dabas labāko izgudrojumu un negaida to, vai nu tā noslēgtu laimīgu mūžu, vai aizgaiņātu nelaimi, vai darītu galu veca vīra dzīves apnikumam un nogurumam, vai aizvestu jaunu cilvēku pašā plaukumā, kamēr

viņš vēl paver cerības uz spožāku nākotni, vai aizsauktu projām bērnu, iekam viņš sasniedzis skarbākus dzīves posmus: tā visiem ir gals, daudziem – dziedēklis, dažiem – lūgsnā izteikta vēlme, un ne pret vienu tā neizturas labvēlīgāk kā pret tiem, pie kuriem atnāk, pirms tiek saukta.

(2) Nāve atbrīvo vergu pret saimnieka gribu; tā raisa gūstekņu važas, izved no cietuma tos, kam neiegrozota vara liegusi to atstāt; trimdiniekiem, kas savu sirdi un acis nemitīgi vērš uz dzimteni, tā parāda, ka ir vienalga, kurā zemē rod savu kapu; ja liktenis netaisni sadalījis kopējo mantu un atdāvājis vienu cilvēku otram, kaut gan viņi piedzimuši ar vienādām tiesībām, nāve visu atkal izlīdzina. Nāve ir tā, pēc kuras neviens vairs nepilda cita gribu; tā ir tā, kurā neviens nejūt savu nenozīmīgumu; tā ir tā, kura nevienam nav nepieejama; tā ir tā, Marcija, kuru karsti vēlējies tavs tēvs. Tā ir tā, saku, kura ļauj manai piedzimšanai nebūt sodam, ļauj man nesabrukt nelaimju draudu priekšā, ļauj saglabāt manu garu neskartu un tādu, kas valda pats pār sevi: man ir, ko varu saukt palīgā.

(3) Redzu tur moku rīkus – ne jau vienvēidīgus, bet dažādu ļaužu dažādi darinātus: citi pakāra cilvēkus ar galvu uz leju, citi izdūra mietu kaunumam cauri, citi izstiepa viņu rokas krusta šķērskokā; redzu virves, redzu pletnes; ik loceklim, ik locītavai viņi izdomājuši atsevišķu rīku; taču redzu arī nāvi. Tur ir asinskāri ienaidnieki, augstprātīgi pilsoņi; taču redzu tur arī nāvi. Nav grūti būt vergam, kad, kungiem kļūstot apnicīgiem, iespējams ar vienu vienīgu soli tikt brīvībā. Es tevi mīlu, dzīve, nāves labdarījuma dēļ!

(4) Padomā, cik daudz laba ir nāvei istajā laikā, cik daudziem kaitējis, ka viņi dzīvojuši pārāk ilgi! Ja Gnēju Pompeju, valsts rotu un balstu, Neapolē būtu aizrāvusi slimība, viņš neapšaubāmi būtu miris kā romiešu tautas izcilākais vīrs. Bet nu viņuniecīga laika piedeva nogāzusi

no virsotnes: viņš savām acīm dabūja redzēt, kā tika iznīcināti leģioni un kaujā, kurā pirmajās rindās cīnījās Senāts, nožēlojamo atlieku vidū palika dzīvs pats karavadonis;⁵⁹ viņš dabūja redzēt bendi ēģiptietī un savu ķermeni, ko uzvarētāji uzskatīja par neaizskaramu, ļāva kādam kalpam,⁶⁰ un tā, pat ja būtu palicis sveiks un vesels, nākotnē būtu tikai nožēlojis, ka izglābies: kas gan varētu būt apkaunojošāk nekā Pompejam dzīvot kāda valdnieka labvēlības pēc?

(5) Ja Marks Cicerons būtu kritis tad, kad viņš izbēga no Katilīnas dunčiem, kas bija vērsti tiklab pret viņu, kā pret dzimteni, kā valsts atbrīvotājs un glābējs, pat ja vēl būtu apglabājis savu meitu, arī tad viņš joprojām būtu varējis nomirt laimīgs: viņš nebūtu redzējis zobenus apdraudam pilsoņu dzīvību, nedz nogalināto īpašuma izdalīšanu slepkavām, upuriem tādējādi ejot bojā arī savas mantas dēļ, nedz konsula kara trofeju pārdošanu ūtrupē, nedz oficiāli salīgtus asinsdarbus, nedz laupīšanas, karus un tik daudz jaunu katilīnu.

(6) Ja Marku Katonu, kad viņš atgriezās no Kipras pēc valdnieka mantojuma pārņemšanas,⁶¹ būtu aprijusi jūra, turklāt ar visu naudu, ko viņš veda pilsoņu kara izmaksu segšanai, – vai tā viņam nebūtu bijusi veiksmē? Tad viņš vismaz būtu paņēmis līdzī pārliecību, ka neviens Katona klātbūtnē neuzdrošinātos rīkoties noziedzīgi. Bet nu pavisam nedaudzie papildgadi piespieda šo vīru, kas bija dzimis ne vien savai, bet arī valsts brīvībai, bēgt no Cēzara un sekot Pompejam.

Tā tad pārāgrā nāve tavam dēlam nav atnesusi nekā ļauna: tā viņam arī aiztaupījusi visu ļaunumu paciešanu.

XXI. (1) “Viņš tomēr miris pārāk ātri un pirms laika.” – Pirmām kārtām, pieņem, ka viņš būtu palicis dzīvs; iedomājies ilgāko mūžu, kāds cilvēkam ļauts: cik daudz tas ir? Dzimuši pavisam īsam laikam, lai drīz

atdotu vietu citam, kas nāks uz salīgtu laiku, savu mūžu uzlūkojam kā uzturēšanos viesu mājā. Es runāju par mūsu dzīves ilgumu – ir zināms, cik neticami ātri tā aizrit. Saskaiti pilsētu gadsimtus, un tu redzēsi, cik neilgi pastāv pat tās, kas dižojas ar savu senumu. Viss cilvēciskais ir islaicīgs un nīcīgs un no bezgalīgā laika neaptver pat visniecīgāko daļu. (2) Šo zemi ar tās pilsētām, tautām, upēm un jūru, kas to apņem,⁶² attiecībā pret Visumu vērtējam kā punktu: mūsu mūžs ieņem vēl mazāku vietu nekā punkts, ja salīdzina to ar visu laiku, kas apjomā ir lielāks nekā pasaule, jo tā taču laika ietvaros aizvien un aizvien no jauna nostaiģā savu ceļu.⁶³ Tātad kāda nozīme izplest to, kura pieaugums, lai tas būtu kāds būdams, nav tālu no nulles? Tikai vienā vienīgā gadījumā dzīvots ir daudz: ja pietiekami. (3) Tu vari man nosaukt ilgdzīvotājus, kas palikuši atmiņā ar savu lielo vecumu, un katram saskaitīt simt desmit gadu: kad vērsīsi savas domas uz visu laiku, tad nebūs nekādas atšķirības starp īsāko un ilgāko mūžu, ja, noskaidrojusi, cik ilgi kāds dzīvojis, salīdzināsi to ar laiku, kad viņš *nav* dzīvojis.

(4) Tālāk⁶⁴: tavs dēls miris pašā laikā; viņš dzīvojis, cik viņam vajadzējis dzīvot; vīrs tā viņam nekas vairs nebija lemts. Cilvēkiem vecumdienu laiks nav vienāds, tāpat kā nav arī dzīvniekiem: daži dzīvnieki savus spēkus izsmēļ četrpadsmit gados, un to ilgākais mūžs atbilst tikai cilvēka mūža pirmajam posmam. Dzīvotspēja katram dota atšķirīga. (5) Neviens nemirst pārāk agri, jo nevienam nav bijis lemts dzīvot ilgāk, kā ir dzīvojis. Katram nozīmēta sava robeža; tā vienmēr paliks tur, kur ir nosprausta, un nekāda centība vai labvēlība nepavirzīs to uz priekšu. Raugies šādi: tu esi viņu zaudējusi, kā nolemts; viņš savu ir saņēmis

Un sasniedzis mērķi, kas piešķirts tā mūžam.⁶⁵

(6) Tev tātad nav pamata sev uzvelt smagumu ar domu: "Viņš būtu varējis dzīvot ilgāk." Viņa dzīve nav tikusi pārtraukta, un nejaušība nekad neielaužas mūža gados. Ir samaksāts, kas ikvienam solīts. Liktenis iet savu gaitu un reiz solītajam neko neliek klāt, nedz arī atņem. Lūgšanas un pūles ir veltīgas: ikviens saņems, cik pirmā diena viņam piešķīrusi. Ar to brīdi, kad viņš pirmoreiz ieraudzījis gaismu, viņš uzsācis ceļu uz nāvi un ticis tuvāk savam galam, un tie paši gadi, kas tapa pielikti viņa jaunībai, tika atskaitīti no viņa mūža. (7) Mēs visi esam iestiguši maldos, domādami, ka tikai veci cilvēki un tādi, kas jau ir savā norietā, tiecas uz nāves pusi, lai gan uz turieni jau uzreiz ved gan agrā bērnība, gan jaunība, vispār – ikviens mūža posms. Liktenis dara savu darbu; tas mums neļauj manīt mūsu bojāeju, un, lai jo vieglāk piezagtos mums klāt, nāve slēpjas aiz paša dzīvības vārda: agrā bērnība pārtop zēna gados, zēna gadi – brieduma posmā, vīra gadus aizrauj vecumdienas: paši ieguvumi, ja pareizi saskaitīsi, ir zaudējumi.

XXII. (1) Tu žēlojies, Marcija, ka tavs dēls nav tik ilgi dzīvojis, cik būtu varējis? No kurienes tu zini, vai ilgāk dzīvot viņam būtu nācis par labu jeb vai ar šo nāvi viņam līdzēts? Vai mūsu dienās vari kādu atrast, kura stāvoklis ir tik labs un drošs, ka viņam laika gaitā ne no kā nebūtu jābaidās? Cilvēka apstākļi ir ļodzīgi un mainīgi, un neviena mūsu dzīves joma nav tik trausla un jūtīga kā tā, kas mums ir vistīkamākā; tāpēc cilvēkiem, kad viņi ir vislaimīgākie, jāvēlas nāve, jo tādā apstākļu nepastāvībā un sajukumā drošs nav nekas, izņemot to, kas pagājis. (2) Kas tev galvo, ka tava dēla brīnumskaistais ķermenis, kas baudkārs pilsētas acu priekšā ar vislielāko rūpību pasargāts tīrs, būtu varējis tādā mērā izvairīties no daudzajām slimībām, ka tas sava daiļuma rotu saglabātu līdz sirmam vecumam? Padomā par tūkstoš dvēseles

postekļiem: arī krietni raksturi nav attaisnojuši to, ko no tiem varēja cerēt jaunībā, līdz pat vecumdienām, bet lielākoties novirzījušies no ceļa: vai nu tos pārņēmusi vēla un līdz ar to jo neglītāka baudkāre, kas sākusi aptumšot sākotnējo spožumu, vai viņi pagrimuši līdz virtuves, līdz vēdera baudu līmenim un viņu lielākā rūpe bijusi – ko lai ēd un ko lai dzer. (3) Pieskaiti tam vēl ugunsgrēkus, brūkošas ēkas, grimstošus kuģus un mocības no mediķu puses, kuri izņem kaulus no dzīvas miesas, savas rokas dziļi gremdē iekšās un, nodarot milzīgas sāpes, ārstē dzimumorgānus. Tad arī vēl trimdu: tavs dēls taču nav bijis bezvainīgāks par Rutiliju; un cietumu: viņš taču nav bijis gudrāks par Sokratu; un brūci brīvuprāt caururbtās krūtis: viņš taču nav bijis svētāks par Katonu. To visu aplūkojot, sapratīsi, ka vislabāk klājas tiem, ko daba agri nogādājusi drošībā, jo tādas ir balvas, kas viņus gaidīja dzīvē. Nekas nav tik maldinošs kā cilvēka dzīve, nekas – tik ļauni viltīgs; nūdien, neviens nepieņemtu to, ja tā mums netiktu iedota bez mūsu ziņas. Tātad, ja lielākā laime ir vispār nepiedzimt, tad otrs labākais, manuprāt, ir – pēc īsa mūža ātri atgriezties sākotnējā neskartībā.

(4) Atceries sev tik bezgala rūgto laiku, kad Sejāns tavu tēvu piešķīra savam klientam Satrijam Sekundam par dāvanu.⁶⁶ Viņš tēvam ņēma ļaunā vienu otru pārāk atklātu izteicienu, jo tas nespēja klusējot paciest, ka Sejāns mums uz kakla pat netika uzlikts, bet uzkāpa. Tika nolemts uzstādīt viņa statuju Pompeja teātrī, ko ķeizars⁶⁷ atjaunoja pēc ugunsgrēka. Tad Kords iesaucās, ka nu teātris pa īstam ejot bojā. (5) Vai tad viņam nebija jāplīst no dūsmām, ka uz Gnēja Pompeja pīšļiem uzstāda kādu Sejānu un ka dižākā karavadoņa monumentā svētību saņem nodevīgs kareivis?⁶⁸ Apsūdzība tiek parakstīta, un niknākie suņi, kurus Sejāns, lai tie izturētos rāmi tikai pret viņu, bet plēsīgi pret visiem citiem, barojis ar cilvēku asinīm,

sāk no visām pusēm riet uz cilvēku, kas arī vēl tobrīd ir nesatricināmi mierīgs⁶⁹. (6) Ko viņam bija darīt? Ja viņš gribētu dzīvot, viņam bija jālūdzas Sejāns, ja mirt – tad meita, abi nepielūdzami. Viņš nolēma maldināt meitu. Tāpēc viņš, gājis vannā, lai zaudētu vairāk spēka, devās uz savu istabu, it kā lai tur paēstu, un, atlaidis vergus, izmeta daļu ēdiena pa logu, lai liktos, ka viņš ēdis; no pusdienām viņš tad atteicās ar ieganstu, ka jau paēdis savā istabā. To pašu viņš darīja arī nākamajā un trešajā dienā. Ceturtajā viņa nespēks kļuva skaidri redzams. Tad viņš, apskāvis tevi, sacīja: “Mana dārgā meita, kurai visā savā mūžā neko neesmu slēpis, izņemot šo! Esmu stājies uz nāves ceļa un jau atrodos gandrīz tā pusē; tev nevajag mani saukt atpakaļ, nedz to vari.” Un tā, licis izslēgt visu gaismu, viņš patvērās tumsā. (7) Kad viņa nodoms kļuva zināms, valdija vispārējs prieks, ka no plēsīgo vilku rīklēm tiek izrauts viņu laupījums. Sejāna mudināti, apsūdzētāji dodas uz konsulu sēdekli; viņi sūdzas, ka Kords mirstot, gribdami aizkavēt, uz ko paši bija viņu piespieduši; tik ļoti viņiem šķita, ka Kords izslīd no viņu rokām. Strīdīgs bija svarīgais jautājums, vai apsūdzētie zaudējot tiesības brīvprātīgi mirt. Kamēr vēl par to debatēja, kamēr apsūdzētāji vēlreiz vērsās pie konsuliem, viņš jau bija ieguvis brīvību. (8) Redzi, Marcija, kādi pavērsieni negaidot iestājas grūtos laikos! Tu raudi, ka vienam no tavējiem vajadzēja mirt? Kādam citam tas gandrīz vai netika ļauts.⁷⁰

XXIII. (1) Bez tam, ka visa nākotne ir nedroša, bet drošāk sliecas uz ļauno pusi, ceļš pie dieviem ir ļoti viegls dvēselēm, kas agri atbrīvojušās no saiknes ar cilvēkiem, jo tām ir vismazākais līdzī paņemto netīrumu svars. Atbrīvojušās, pirms vēl nocietinājušās un dziļāk sevi uzņēmušas zemes sārņus, tās vieglītēm laižas atpakaļ pie savas sākotnes un vieglāk nomazgā visu novārtījumu un aptraipījumu.

(2) Un lieliem gariem nekad nav mīla aizkavēšanās ķermenī; tie dedzīgi vēlas tikt laukā, izlauzties un tikai ar nepatiku panes šo šaurību, jo raduši klaiņot pa Visuma plašumiem un no augšas noraudzīties uz cilvēku pasauli. Tāpēc Platons iesaucas, ka gudrā gars viss sniedzoties pēc nāves, to vēloties, par to domājot, allaž, šo ilgu nests, tiecoties pēc tā, kas ir ārpus.⁷¹

(3) Ko? Vai tu, Marcija, jaunajā cilvēkā redzējuma sirmgalvja gudrību, garu, kas uzveicis visas jutekliskās baudas, kas ir neaptraipīts un brīvs no trūkumiem un kas pēc bagātības tiecas bez alkatības, pēc amatiem – bez godkāres, pēc priekiem – bez baudkāres, – vai tu tad domāji, ka tev laimēsies viņu ilgi saglabāt sveiku? Viss, kas sasniedzis pilnību, ir tuvu savam galam. Tikumiska pilnība izraužas un izzūd mūsu skatienam, un tas, kas nobriedis pirmajā laikā, nesagaida pēdējo. (4) Uguns izdziest jo ātrāk, jo spožāka bijusi tās liesma; tā ir ilgstošāka, kad, aizdedzināta ar sīkstu, lēni degošu kokmateriālu un dūmu māкта, spīd ar netīru gaisu: to uztur tas pats cēlonis, kas to negribīgi baro. Tā tas arī ir ar mūsu garu: jo lielāks tā spožums, jo īsāks mūžs; kur vairs nav vietas augsmei, tur tuvu ir noriets. (5) Fabiāns stāsta – un arī mūsu vecāki to redzējuši –, ka Romā bijis kāds milzīga auguma un ļoti spēcīgs zēns,⁷² bet viņš agri nomira; visi prātīgie cilvēki jau iepriekš paredzēja, ka viņš drīz mirs, jo nevarēja sasniegt tos gadus, kuriem jau bija aizsteidzies priekšā. Tā tas ir: pārāk agrs briedums ir norādījums uz tuvu galu; kad augšana apstājas, tuvojas beigas.

XXIV. (1) Sāc viņu vērtēt pēc viņa tikumiem, nevis gadiem: viņš dzīvojis pietiekami ilgi. Palicis bez tēva, viņš dzīvoja aizbildņu aprūpē līdz savam četrpadsmitajam gadam, mātes aizgādībā – visu mūžu. Kad viņam jau bija savas mājas, viņš nevēlējās pamest tavējās un, kad bērni citkārt tikko panes kopdzīvi ar tēvu, joprojām palika

pie mātes. Pēc auguma, skaistuma un spēka kā radīts karavīru nometnei, viņš atteicās no militārās karjeras, lai nešķirtos no tevis. (2) Apsver, Marcija, cik reti savus bērnus dabū redzēt sievietes, kas dzīvo citās mājās; padomā, ka mātēm, kuru dēli ir armijā, tik daudzi gadi iet zudumā un tiek aizvadīti vienās raizēs, un tu sapratīsi, ka tas ir bijis ilgs laiks, no kura neko neesi zaudējusi. Viņš nekad nebija attālinājies no tava redzesloka; tavu acu priekšā viņš attīstīja savas izcilās dotības, ar kurām būtu varējis līdzināties vecamtēvam, ja tam nestātos ceļā kautrība, kas jau daudziem likusi noklusēt savus sasniegumus. (3) Kaut gan viņš bija retākā skaistuma jauneklis un ap viņu grozījās vesels bars sieviešu – vīriešu pavadinātāju, viņš nevienai no tām nedeļa ne mazākās cerības un, kad dažu nekaunība aizgāja tiktāl, lai viņam uzmāktos, sarka, it kā būtu nogrēkojies ar to, ka bija viņām iepaticies. Šī tikumu šķīstība panāca, ka viņš, vēl būdams zēns, tika uzskatīts par priestera amata cienīgu – bez šaubām, mātei aizbilstot, bet arī māte neko nebūtu varējusi panākt, ja pretendents nebūtu bijis labs. (4) Domājot par šīm īpašībām, paņem dēlu, tā sakot, savās skaujās! Tagad viņam ir vairāk laika, ko ziedot tev, tagad nav nekā, kas varētu viņu aizsaukt prom no tevis; nekad viņš tev nesagādās raizes, nekad neskumdinās. Vienīgās ciešanas, kas tev varēja tikt no tik laba dēla, esi izcietusi; viss pārējais, atņemts nejaušību varai, ir prieka pilns, ja vien zini, kā izturēties pret dēlu, ja vien saproti, kas viņā bijis pats vērtīgākais. (5) Zudis ir vienīgi tava dēla veidols – viņa pavisam nepilnīgs attēls; viņš pats pieder mūžībai un tagad ir labākā stāvoklī, brīvs no svešām nastām un pilnībā atstāts paša ziņā. Tas, ko redzi mūs apņemam – kauli, muskuļi un āda virs tiem, vaigs, mums kalpojošās rokas un viss pārējais mūsu ietērps –, dvēselei ir tikai važas un tumsa. Ar to visu dvēsele tiek nomākta un slāpēta,

indēta un, iesviesta maldos, atturēta no patiesības un pašai īpatā. Tā nemitīgi cīnās ar šo miesas smagumu, lai netiktu novirzīta no ceļa un neiestigtu; tā tiecas turp, no kurienes atsūtīta lejup: tur to gaida mūžīgs miers, kad tā pēc jucekliģā un duļķainā skatis tīro un dzidro.

XXV. (1) Tāpēc tev nav jātraucas uz sava dēla kapu: tur guļ vismazvērtīgākais no viņa, arī pašam lielākais apgrūtinājums – kauli un pišļi, kas tikpat mazā mērā ir daļas no viņa kā drēbes un cits ķermeņa apsegs. Neskarts un uz zemes neko no sevis neatstādams, viņš ir aizbēdzis un visā pilnībā projām; īsu brīdi viņš vēl pakavējās virs mums, kamēr šķīstījās un nokratīja visus mirstīgajā dzīvē pielipušos trūkumus un netīrumus, un tad, pacēlies augšup, aizsteidzās, lai būtu kopā ar laimīgajām dvēselēm. (2) Tur viņu uzņēmis svēts pulks – Scīpioni un Katoni – un dzīves nicinātāju un pašu labdarījuma dēļ brīvo⁷³ vidū tavs tēvs, Marcija. Lai gan tur viss ir rada visam, viņš paņem mazdēlu, priecīgu par jauno gaismu, sev pie sāniem un iepazīstina viņu ar tuvējo zvaigznāju ceļiem – nevis uz minējumu pamata, bet no pieredzes guvis īstenas zināšanas par visiem, un labprāt ievada viņu dabas noslēpumos. Un, tāpat kā viesim svešās pilsētās tikams ir ceļvedis, tam, kas vaicā pēc debesu parādību cēloņiem, tāds arī ir pašmāju⁷⁴ skaidrotājs. Viņš liek tam uz mest skatienu zemei tālu apakšā, jo priecē no augšas atcerēties aiz sevis atstāto. (3) Tāpat izturies, Marcija, tā, it kā tevi vērotu tavs tēvs un tavs dēls – nevis tie, kurus pazini, bet daudz cēlākas un pašos augstumos mītošas būtnes; kaunies darīt kaut ko zemu un ikdienišķu un apraudāt savējos, kas mainījušies uz ko labāku. Viņi ir atlaisti uz brīvo un plašo mūžības telpu, un viņus nešķir nedz viņņojošas jūras, nedz augsti kalni, nedz nepieejamas ielejas, nedz arī bīstamo Sirtu sēkļi⁷⁵; tā kā viņiem visi ceļi ir līdzieni un viegli, viņi, kustīgi un nastas neapgrūtināti, netraucēti saietas un sajaucas ar zvaigznēm.

XXVI. (1) Tāpēc iedomājies, Marcija, savu tēvu, kuru cienīji tikpat, cik tavs dēls tevi, runājam no augstās debesu pils – ne jau tai garā, kādā viņš izteicis nožēlu par pilsoņkariem un kādā ārpus likuma pasludinātājus pats uz mūžīgiem laikiem pasludinājis ārpus likuma, bet cildenākā, kas atbilst viņa augstākajam stāvoklim: (2) “Kāpēc, mana meita, tevi savā varā tur tik ilgas skumjas? Kāpēc tu dzīvo tādā patiesības neziņā, uzskatīdama, ka tavam dēlam nodarīts pāri, kad viņš, viņa mājām paliekot neskartām, pats neskarts patvēries pie saviem senčiem? Vai tad nezini, kādām briesmīgām vētrām liktenis visu savanda? Ka tas izturas labvēlīgi un laipni tikai pret tiem, kas vismazāk ar to ielaidušies darīšanās? Vai man tev nosaukt valdniekus, kas varējuši kļūt par vislaimīgākajiem cilvēkiem, ja agrāka nāve viņus būtu pasargājusi no draudošajām nelaimēm? Vai romiešu karavadoņus, kuru dižums necik nemazinātos, ja tiem atņemtu kādus mūža gadus? Vai dižciltīgākos un slavenākos vīrus, kas bija palikuši sveikā vienīgi tam, lai noliektu savu skaustu karēivja zobena cirtienam? (3) Atceries savu tēvu un vecotēvu: šis nokļuva sveša slepkavas varā;⁷⁶ es nevienam nekad neesmu piešķīris varu pār sevi un, atteikdamies no ēdiena, pierādīju, ka esmu dzīvē bijis tikpat drosmīgs kā savos rakstos. Kāpēc mūsu mājās visilgāk sēro pēc tā, kas mirst vislaimīgākajā nāvē? (4) Mēs visi, sanākdami vienuviet, redzam, tumšas nakts neapņemti, ka pie jums nav nekā vēlama, kā iedomājaties, nekā cildena, nekā spoža, bet viss tur ir zems un smags, un raižu pilns un skata tikai pavisam niecīgu daļu mūsu spožuma. Kālab man vēl piebilst, ka te nenotiek nekādas niknas bruņotās sadursmes, nedz flotes dragā cita citu, ka te neiecer un pat neiedomājas slepkavības, tiesas augām dienām nedun no prāvām un nekas nenotiek slepus, bet visas domas ir zināmas un sirdis atvērtas, ka

mūsu dzīve norit atklātībā, visu acu priekšā, un ka pārredzam ik laikmetu, arī nākotni?

(5) Man kādreiz darija prieku aprakstīt viena vienīga gadsimta notikumus, kas noritēja Visuma niecīgā daļā⁷⁷ un pavisam nedaudzu cilvēku vidū. Tagad man ļauts pārredzēt tik daudzus gadsimtus, tik daudzus laikmetu savirknējumu un secību, visus gadus, cik vien to ir; ļauts vērot valstis nākotnē gan ceļamies, gan grimstam, lielas pilsētas krītam, jaunus jūras uzbrukumus⁷⁸.

(6) Ja tev par mierinājumu skumjās var būt kopīgais liktenis: nekas nepaliks tai vietā, kur tas tagad atrodas, visu notrieks un aizraus sev līdzī laika ritums. Tas rotaļāsies ne vien ar cilvēkiem – cik niecīga ir viņu loma likteņa varas jomā! – bet arī ar vietām, arī ar veseliem novadiem, arī ar pasaules daļām. Tas nolīdzinās veselus kalnus un citur liks pacelties jaunām klintīm, aprīs jūras, novirzīs upes un, pārtraukdams tautu sakarus, izjauks cilvēkdzimuma saites un kopību; cituviet tas plašās plaišās nogremdēs pilsētas, tricinās tās zemestrīcēm un no pašām dziļēm raidīs mēra elpu, ar plūdiem klās apdzīvoto zemi un, noslicinot pasauli, nogalinās visu dzīvo radību, milzīgām ugunīm svilinās un dedzinās visu mirstīgo. Un, pienākot laikam, kad pasaule sevi iznīcinās, lai atjaunotos, tas viss izpostīs sevi paša spēkiem. Zvaigznes sadursies ar zvaigznēm, un, visai vielai uzliesmojot, kopīgā ugunī degs viss, kas tagad spīd rūpīgā sakārtojumā.⁷⁹

(7) Tad arī mēs – laimīgās, mūžību ieguvušās dvēseles, kad Dievs nolems pasauli radīt no jauna un viss bruks kopā, arī pašas būdamas neliela milzīgās iznīcības daļiņa, atkal pārvērtisimies savās sākotnējās sastāvdaļās.”

Laimīgs tavs dēls, Marcija, kas to visu jau zina!

PASKAIDROJUMI

PAR LAIMĪGU DZĪVI

Sacerējums veltīts Senekas vecākajam brālim Novātam, ko bija adoptējis tēva draugs Gallions un kas tad saucās tā vārdā (sk. Vārdnīcā *Gallions*). Novātam Seneka veltījis arī savu dialogu "Par dusmām".

Senekas biogrāfijas un darbu pētnieks Valcs šo sacerējumu datē ar 58. vai 59. gadu.

¹ *Apskaužu bezvalodas dzīvniekus* – Iespējams arī tulkojums "apskaužu mēmos". Abi varianti pamatojas uz Grūtera (*Gruter*) konjektūru *mutis invideo*. Rokrakstu *in multis video* kontekstā nav saprotams.

² Sal. "Vēstules", 21., 9: "Manuprāt, filozofijā jārikojas tāpat, kā mēdz rīkoties Senātā: kad man kāds priekšlikums pa prātam tikai daļēji, ierosinu to sadalīt (nobalsošanai pa daļām. – *Tulkotājs*) un pieņemu vienīgi to, kam piekritu."

³ *Kas viņam kaitēs* – Tulkojuma pamatā Erasma konjektūra *obfutura* rokrakstu *futura* vietā.

⁴ Sk. VI, 1.

⁵ Sal. Epikūru: "Nav iespējams dzīvot patikami, nedzīvojot saprātīgi, skaisti (*kalós*) un taisnīgi, [nedz saprātīgi, skaisti un taisnīgi,] nedzīvojot patikami" ("Galvenie atzinumi", 140, V, Bailey). Savukārt Cicerons epikūrietim Torkvātam liek mutē šādus vārdus: "Epikūrs – tas, kuru dēvējat pārlieku nodevušos baudai, iesaucas, ka nav iespējams dzīvot patikami, ja nedzīvo saprātīgi, godīgi un taisnīgi, nedz saprātīgi, godīgi un taisnīgi, ja nedzīvo patikami" ("Par robežām", I, 18).

⁶ Ar ieročiem rokā.

⁷ *Traucas* – Tulkojums pamatojas uz M. K. Gerca (*Gertz*) konjektūru *pertendit* rokrakstu *pervenit* (= nokļūst) vietā.

⁸ Stoiskajā filozofijā *Visums* (*mundus*) identificēts ar dievību.

⁹ *Pašā spriedumā* – t. i., izvēloties augstāko labumu.

¹⁰ *Parausta tevi aiz auss* – pievēršot sev uzmanību.

¹¹ Buržrī un Valca izdevumā, sekojot R. Reicenšteinam (*Reitzenstein*), *voluptates* (baudas) iekļautas iekavās. Tam atbilstu tulkojums: “Taču, tā kā mērenība mazina, tas ir pāridarījums augstākajam labumam.” Izdevēji atzīmē: *voluptates* Reicenšteins pareizi licis iekavās, taču šķiet, ka teikumā kaut kā trūkst.

¹² Nobaudīt ēdienu, pirms to pasniedza kungam, bija šim uzdevumam nozīmēta verga (*praegustator*) uzdevums.

¹³ T. i., atgūt domāšanas veidu, kāds viņiem bijis jaunībā.

¹⁴ T. i., pašā mācībā.

¹⁵ T. i., kļūst par epikūrieti.

¹⁶ *Par ko dzird* – no Epikūra.

¹⁷ *Timpāns* – tamburīnam līdzīgs instruments, ko lietoja orgiastiskā Kibeles (Lielās [dievu] Mātes) kulta kastrētie priesteri. Šī teksta vieta saprotama tādējādi, ka epikūriešiem, ja viņi patiešām dzīvo tikli, jāvairās arī no izlaidības un mikstčaulības šķituma.

¹⁸ *Šis savienojums* – tikuma un baudas.

¹⁹ Senekas mazliet pārveidots Vergilija “Bukoliku”, I, 139 un sek., citējums.

²⁰ Sal. “Vēstules”, 107., 11: “Ved liktens klausīgo, velk vilkšus spītnieku.”

²¹ *Rutīlijs* un *Katons* Jaunākais ir Senekas bieži pieminēti tikumiskās pilnvērtības etaloni.

²² Šis filozofs nekur citur netiek pieminēts.

²³ Vergīlijs, “Eneīda”, IV, 653 (A. Ģiezena atdzejojums).

²⁴ T. i., no saviem trūkumiem.

²⁵ T. i., tiek sodīts tikai par kādu vienu trūkumu.

²⁶ T. i., nevis pēc atsevišķa cilvēka, bet cilvēka dabas mēroga.

²⁷ Oriģināla *nec ulla nisi accipientis aestimatione* pieļauj arī tulkojumu – “.. nevērtēšu .. ne pēc kā cita kā vien tā, kā tos

vērtē saņēmējs”, t. i., uzskatot *accipientis* par *genetivus subiectivus*, nevis *genetivus obiectivus*.

²⁸ Norādījums uz pašnāvības iespēju, kurai Seneka pievēršas atkārtoti. Sal., piemēram, “Vēstules”, 58., 32–35, un “Par dusmām”, III grām., XV, 3–4.

²⁹ Ovidijs, “Pārvērtības”, II, 328.

³⁰ Jaunākais.

³¹ *Viņš .. dod tām priekšroku* – salīdzinājumā ar nabadzību.

³² Tāpēc ka gars ir stiprāks par miesu.

³³ *indifferentia* (= gr. *adiáphora*) – termins, kas raksturo ārpus *virtus* (tikums) un *dedecus* (netikums) esošo.

³⁴ *Labu vietu liegt* – filozofa mājās.

³⁵ Sk. iepriekšējo piezīmi.

³⁶ Jo viņi to izšķiedīs.

³⁷ T. i., pilsoņa togā. Sal. Vergilija “Eneīdu”, I, 282: “Romiešu ļaudis, kas, tērpušies togā, pār pasauli valdīs” (A. Ģiezena atdzejojums).

³⁸ *liberalitatem*. Lietvārda pamatā ir īpašības vārds *liber* (brīvs), kas parādās teikuma turpinājumā: (substantivējumā) *liberis* (brīviem cilvēkiem), *a libero animo* (no brīvas dvēseles).

³⁹ *Pāļu tilts* (*Sublicius pons*) – vecs koka tilts pār Tibru, ko iznīcināja plūdi neilgi pēc Senekas nāves. Tilti bija Romas ubagu īpaši iemīlotas vietas. Sal. Juvenāla *aliquis de ponte* – “kāds no tilta”, t. i., ubags (XIV, 134).

⁴⁰ Šis teikums rokrakstos stipri bojāts. Tulkojums pamatojas uz vairākām konjektūrām.

⁴¹ Bakhs, auglības un vīna dievs, kas apceļoja visu pasauli, izplatīdams savu kultu, te parādīts no Indijas atgriežamies Tēbās (Bakha māte Semele ir Tēbu valdnieka Kadma meita).

⁴² Sal. “Par gudrā nelokāmību”, V, 6.

⁴³ Te minētas dažas Romā ieviesušos Austrumu kultu izdarības. *Klabeklis* (*sistrum*) ir Isidas kulta atribūts, un uz šo kultu, domājams, attiecas arī te minētā kaucošā sieva un vecis ar lukturi un lauru zaru, bet *prasmīgais savu muskuļu uzšķērdējs* ir Kibeles kulta (sk. 17. piez.) priesteris.

⁴⁴ Te pirmām kārtām domāta komēdija “Mākoņi” (latviešu

valodā A. Ģiezena atdzejojumā pieejama izdevumā: A r i s t o f a n s. Komēdijas, I. R., 1960), kurā Sokrats parādīts kā sabiedrībai bīstams sofist.

⁴⁵ Sokrats labprāt piesaistīja sev jaunus, skaistus cilvēkus ar izcilām gara spējām un sekmēja viņu intelektuālo un morālo attīstību, taču nekad nestājās ar viņiem fiziskos sakaros. Sk. arī grām.: P l a t o n s. Dialogi un vēstules. R., 1999, 240. lpp., 2. piez.

⁴⁶ Sacerējuma beigas nav saglabājušās. Teksts, sākot ar XXVII, 4 līdz beigām, rada interpretācijas grūtības. Norādījumi uz Aristoteli un Epikūru, tāpat dotajā kontekstā uz Platonu ir anahroniski. Sokrats arī nekādi nevarētu, kaut vai netieši, aizstāvēt filozofus pret pārmetumiem, ka viņi vada bagātu dzīvi, un Atēnās Sokrata laikā arī nebija cirka. Absurds ir dažu tulkotāju risinājums, minēto teksta posmu liekot mutē pašam Senekam, jo Alkibiada un Faidra pieminēšana viņam nekādi nepiestāv. Tāpēc vienīgā izeja – samierināties ar to, ka Seneka aizraudamies (varbūt arī darbu pirms publicēšanas nepārslasījis) pieļāvis minētos anahronismus un paša domas piedēvējis Sokratam.

PAR DZĪVES ĪSUMU

Paulīns, kam adresēts šis sacerējums, nav precīzi identificējams. Viņš, domājams, bijis tuvs Senekas sievas Pompejas Paulīnas radnieks. Kā secināms no XVIII–XIX nodaļas, viņš bijis *praefectus annonae* – augsta amatpersona, kas atbildēja par labības piegādi Romai. No XVIII, 5 izriet, ka dialogs sacerēts ļoti drīz pēc Kaligulas nāves (41. g.).

¹ *Dzīvība cilvēkus pamet pašos dzīves sagatavošanas darbos.* – Jēdzienus “dzīvība” un “dzīve” latīņu valodā apzīmē viens un tas pats vārds – *vita*.

² Domāts Hipokrāts (ap 460–370), zinātniskās medicīnas pamatlicējs.

³ *ars*, grieķiski *téchnē*; iespējams arī tulkojums "zinātne".

⁴ Seneka kļūdās. Kā izriet no Cicerona citējuma ("Sarunas Tuskulā", III, 69), tālāk pārstāstītais izteikums pieder Teofrastam, Aristoteļa skolniekam un draugam.

⁵ *saecula*, domāts salīdzinājumā ar cilvēka mūžu. Bet par kādiem dzīvniekiem domājis Teofrasts?

⁶ *querella*, J. N. Madviga konjektūra.

⁷ Neidentificējama dzejnieka, varbūt Menandra (342–ap 290) vārsmas pārstāstījums.

⁸ Rokrakstos bojāta vieta. Tulkojums pamatojas uz konjektūrām.

⁹ Sal. 1. vēstuli, kas veltīta laika vērtībai.

¹⁰ It kā jūs būtu nemirstīgi.

¹¹ Sk. XX, 4, kur minēti attiecīgie likumi.

¹² *divus* – Tā dēvēja pēc viņu nāves deificētos (dievu kārtā ieceltos) ķeizarus.

¹³ *Mierīga dzīve* – *otium*, kas apzīmē arī (īpaši no pienākumiem) brīvo laiku.

¹⁴ Tālāk (5–6) sniegts pavisam summārs pārskats par Oktaviāna (sk. Vārdnīcā *Augusts*) gaitām asiņainajā cīņā par varu.

¹⁵ Uzskaitītās personas bija pret Augustu vērstu savvērestību iniciatori un dalībnieki.

¹⁶ Jūlija, izvirtusi Augusta vienīgā meita, ko viņš izlaidīga dzīvesveida dēļ 2. g. pr. Kr. izraidīja trimdā uz Pandātarijas salu Kampānijas piekrastē.

¹⁷ *Jūls* – Valca–Buržri konjektūra. Jūls Antonijs, triumvira Antonija (sk. Vārdnīcā) jaunākais dēls, viens no Jūlijas mīļākajiem, šā sakara dēļ 2. g. pr. Kr. tika sodīts ar nāvi.

¹⁸ Kleopatra. Kā Antonijs, tā Kleopatra, zaudējuši cīņu pret Oktaviānu, izdarīja pašnāvību 30. g. pr. Kr. Kā redzam, Seneka savā Augusta gaitu un likstu pārskatā necik nav domājis par to hronoloģisko kārtību.

¹⁹ Vēstule nav saglabājusies.

²⁰ Gnēja Pompeja Lielā vecākais dēls Gnējs Pompejs, kuru Cēzars 45. g. pie Mundas (Spānijā) sagūstīja un sodīja ar nāvi.

²¹ Līvija Drūsa ierosinātie likumi te saukti par *grakhisku postu* tāpēc, ka, tāpat kā brāļu Grakhu (sk. Vārdnīcā *Grakhi*) reformu centieni, noveda pie asinsizliešanas.

²² *Bērna toga* – sk. Vārdnīcā *preteksta*.

²³ *bona*, kam ir arī nozīme “manta, īpašums”.

²⁴ Publiskās spēles rīkoja viens no prētoriem. Kurš, to izšķīra lozējot.

²⁵ Tulkojums pamatojas uz Gerca konjektūru *ultimam*. Sekojot rokrakstu *vitam*, tulkojums skanētu: “.. it kā tā būtu [visa viņa] dzīve.”

²⁶ Vergilijs, “Georgikas”, 66–67 (A. Ģiezena atdzejojums, citēts pēc rokraksta). Sal. “Vēstules”, 108., 25–27.

²⁷ Tulkojuma pamatā ir Gerca konjektūra *cunctationem*. Rokrakstos dažādas formas. Pieņemot vairāku par sliktākiem atzītu rokrakstu lasījumu *cogitationem*, tulkojums skanētu: “bezgalīgas domāšanas (plānošanas)”.

²⁸ *Bazilika* – celtnē ar telpām tiesas sēdēm un tirdznieciskiem darījumiem.

²⁹ Varētu iedomāties, ka runa ir par advokātu, kas, aizrāvis ar saviem papīriem, līdz vēlai naktij palicis tiesas telpās.

³⁰ *Prētora šķēps* tika iesprausts zemē publiskās izsolēs, kur pārdeva konfiscētu vai karā iegūtu mantu.

³¹ *Mierā dzīvojošu – otiosum*. Ko Seneka ar to saprot, izklāstīts XIV, 1.

³² *Pēdējā laikā uzradušos – novissimos*, t.i., tos, kas pašlaik ir modē, populāri.

³³ *Izvirtušo zēnu – exoletorum*. Pēc būtības precīzāks tulkojums būtu “samaitāto”, jo domāti ir jauni vergi, kas pakļauti savu izvirtušo kungu seksuālajai varmācībai.

³⁴ Vai “Iliādu” un “Odiseju” sacerējis viens un tas pats dzejnieks vai katram eposam bijis savs autors, nodarbina vēl mūsdienu filologu prātus.

³⁵ Savā triumfā 275. g. pr. Kr. pēc uzvaras pār Pirru. Sk. arī Vārdnīcā *Kurijs Dentāts*.

³⁶ *codices*.

³⁷ Šis pādomas Seneka ironiski piedēvē Pompejam.

³⁸ Kad Pompejs, 48. g. pr. Kr. kaujā pie Farsalas Cēzara

sakauts, meklēja patvērumu Ēģiptē, nepilngadīgais Ēģiptes valdnieks Ptolemajs XIII lika viņu nogalināt. To viņam ieteica viņa audzinātājs Teodots un karaspēka komandieris Ahilla. Pompejs tika noslepkavots laivā, vēl neizkāpis krastā.

³⁹ Lielais.

⁴⁰ Sk. XIII, 3.

⁴¹ *Pomērijs* (*pomerium*, *pomoerium*) – neapbūvējama un neapstrādājama zemes josla Romas pilsētas mūra abās pusēs, kurai bija kultiska nozīme. Sākotnēji pilsētas robežas drīkstēja paplašināt tikai ķēniņš, kas Romai iekarojis jaunas teritorijas.

⁴² *Aventīns* – viens no septiņiem Romas pakalniem, pilsētas dienviddaļā, līdz ķeizara Klaudija laikam bija palicis ārpus pomērija. Visā Senās Romas laikā tas bijis plebēju kvartāls, kas tur esot apmetušies 456. g. pr. Kr.

⁴³ Šai vietai vai Remam. Sal. mīta vēstījumus: kad putni auspicijā devuši priekšroku Romulam, viņš Palatīna uzkalnā uzcēlis Romas pilsētu un, kad Rems, zobodamies par zemiem mūriem, pārlēcis tiem pāri, brāli nositis.

⁴⁴ *sapientiae* – burt. gudrībai.

⁴⁵ Par *pērkamo sveicienu* te saukta klientu uzmanības parādīšana patronam, kas saistīta ar cerībām uz viņa atbalstu.

⁴⁶ *Mocijuši* – likdami gaidīt.

⁴⁷ Patrons neatpazīst visus savus klientus. Viņu vārdus tam saka priekšā nomenklators (sk. Vārdnīcā).

⁴⁸ *Kad viņus pametuši viņu darbi* – Tulkojumā saglabāta oriģināla izteiksme. Kad tāds cilvēks pabeidzis savu darbu, viņam rodas bezcerīgas pamestības sajūta.

⁴⁹ Zevs (Jupiters), pieņemdam Tēbu valdnieka Amfitriona izskatu, pavādīja nakti, ko paildzināja divkārt, ar viņa sievu Alkmēni, radīdam Hēraklu.

⁵⁰ Kserkss, persiešu valdnieks 486–465, sava milzīgā pret Grieķiju 480. g. vērsta karaspēka skaitlisko sastāvu, pēc Hērodota (VII, 60), esot aplēsis šādi: ierobežotā laukumā, cieši sablīvēdamies, varēja sastāties ap desmittūkstoš karavīrus; šim laukumam, to ikreiz atbrīvojot, izlaists cauri viss karaspēks; tā kopskaits aprēķināts, reizinot 10 000 ar uznācienu skaitu minētajā laukumā.

⁵¹ Hērodots, VII, 45–46.

⁵² *haec* dotajā tulkojumā attiecināts uz *tempora*. Taču iespējami arī citi varianti: a) attiecinot *haec* uz *gaudia*, tulkojums skanētu: “.. ja pat prieki, ar kuriem viņi dižojas ..”; b) neattiecinot *haec* ne uz *gaudia*, ne uz *tempora*, bet uzskatot to par patstāvīgu – “tas”, tulkojums varētu būt: “.. ja pat tas, ar ko viņi dižojas ..”

⁵³ *vota* – ar svinīgu solījumu apvienotas lūgšanas.

⁵⁴ Hronoloģiska neprecizitāte. Lūcijs Kvin(k)tijs Cincinnāts 460. g. pr. Kr. bijis konsuls, bet sakarā ar sarežģītu situāciju karadarbībā 458. g. “atsaukts no arkla” (ziņneši viņu esot sastapuši tīrumā aram) un pirmo reizi iecelts par diktatoru (otreiz viņš bijis diktators 439. g.). Tātad 458. g., kad viņu “atsauca no arkla”, viņš “neatstāja aiz sevis diktatūru”.

⁵⁵ Pūblijs Kornēlijs *Scipions* Afrikānietis (*Scipions* Vecākais), Kartāgas uzvarētājs 2. pūniešu karā, galvoja par savu brāli Lūciju Kornēliju *Scipionu*, kam Senāts vilcinājās kā konsulam uzticēt virspavēlniecību cīņā pret Sīrijas valdnieku Antiohu III (Lielo). Viņš, būdams legāta – virspavēlnieka palīga amatā, palīdzēja brālim 190. g. izcīnīt izšķirīgu uzvaru pār Antiohu pie Magnēsijas (Lidijā).

⁵⁶ Atzīmējot *Scipiona* lielos nopelnus, bija paredzēts novietot Kapitolijā viņa statuju, taču viņš to nepieļāva.

⁵⁷ Mūža nogalē *Scipions* dabūja daudz ciest no politisko pretinieku, to vidū Katona Vecākā, uzbrukumiem, un viņš devās brīvprātīgā trimdā uz savām lauku mājām Liternā (Kampānijā), kur arī nomira, negribēdams vairs redzēt nepateicīgo Romu.

⁵⁸ *Gāju Cēzaru* Germāniku (Kaligulu) nogalināja sazvērnieki.

⁵⁹ Kaligula lika izveidot kuģu tiltu pāri licim starp Bajām un Puteoliem (ap 5,5 km), gribēdams atdarināt Kserksa (sk. 50. piez.) kuģu tiltu pār Hellespontu.

⁶⁰ Kādi faktiski apstākļi pamatā aprakstītajam pārtikas trūkumam, nav zināms. Ka aprūcies kuģu labības pievedumam Kaligulas kuģu tilta dēļ, paliek mazticamas hipotēzes līmenī.

⁶¹ T. i., cik bieži viņš bijis augstos amatos. Sk. Vārdnicā *preteksta*.

⁶² T. i., lai kļūtu par konsulu. Senajā Romā gads tika datēts (nosaukts) pēc attiecīgajiem konsuliem, tāpat kā Atēnās – pēc pirmā arhonta.

⁶³ *Seksts Turannijs* – Gerca konjektūra. Rokrakstos teksts neskaidrs. Persona nav tuvāk zināma.

⁶⁴ *dum rapiuntur et rapiunt* – Iespējams arī tulkojums “..kamēr viņi tiek aplaupīti un aplaupā”.

⁶⁵ Bērnus apglabāja naktī.

PAR GUDRĀ NELOKĀMĪBU

Seneka savam draugam Serēnam veltījis trīs dialogus – “Par gudrā nelokāmību”, “Par dvēseles mieru” un “Par brīvo laiku”, no kuriem divi pirmie iekļauti šajā izlasē. Dialogi atspoguļo Senekas centienus draugu epikūrieti pievērst stoiskajai filozofijai, ataino šā procesa secīgos posmus. Dialogā “Par gudrā nelokāmību” Serēns vairs neparādās kā epikūrietis, taču vēl ir svārstīgs, vēl nepieņem visā pilnībā stoicisma dogmas, ceļ iebildumus pret tām, īpaši pret to, ka gudrais nav pieejams pārestībām. Senekas pūliņi virzīti uz šo iebildumu atspēkošanu.

Serēns nomira 63. gadā. Savas dziļās skumjas par drauga nāvi Seneka pauž 63. vēstulē, 14–15.

Sacerējumu precīzi datēt nav iespējams. Drošs ir vienīgi termiņš pēc Kaligulas nāves – tas nepārprotami izriet no XVIII nodaļas. Valcs uzskata, ka tas sarakstīts pirmajos Korsikas trimdas gados – 41. vai 42. gadā. Savu viedokli Valcs pamato ar pieņēmumu, ka Seneka gribējis ar to radīt iespaidu par vīrišķīgu savas trimdas panešanu. Citi zinātnieki datē šo dialogu ar 56.–58. g., t. i., Nerona valdīšanas sākumposmu.

¹ Kad Cēzars 59. g. pr. Kr. Senātā ierosināja likumu par zemes sadali Kampānijā, Katons bija vienīgais, kas pret to cēla

iebildumus. Cēzars lika viņu no Rostras – runātāju tribīnes aizvest tieši uz cietumu. Tā vēsti Plūtarhs, “Katons”, XXXIII, taču precīzi šā notikuma apstākļi nav zināmi. Sal. arī “Vēstules”, 14., 13.

² Norāde uz Pirmo triumvirātu (Pompejs, Krass, Cēzars, 60. g. pr. Kr.).

³ T.i., ārpus sašutumuma par pārestību vai ārpus pašas pārestības.

⁴ *Negudrais valdnieks* – Kserkss, Persijas valdnieks.

⁵ Pēc Hērodota (VII, 226), spartietis Diēneks pirms kaujas pie Termopilām (480. g. pr. Kr.), dzirdējis, ka persieši ar savām bultu šaltīm aptumšojot sauli, iesaucies, ka tad jau būšot iespējams cīnīties ēnā.

⁶ Kserkss licis Hellespontu (tag. Dardaneļi), kad tur sacēlusies vētra iznīcināja persiešu karaspēka uzceltos tiltus, šausīt pātagām un tajā iegremdēt važas (Hērodots, VII, 35).

⁷ *Pārestība* (jeb pāridarījums) – *iniuria*, apvainojums – *contumelia*.

⁸ Pār mantojuma tīkotājiem.

⁹ Ka gudrais neko nevar zaudēt, nevar pieredzēt pārestību.

¹⁰ *Teu* – Stilpons uzrunā Dēmētriju.

¹¹ *Tava laime .. manu laimi* – Iespējams arī tulkojums: “Tavs liktenis .. manu likteni.” Šāda alternatīva pastāv arī daudzās citās teksta vietās. Kā ikreiz interpretēt oriģināla *fortuna*, lielā mērā atkarīgs no tulkotāja subjektīvās uztveres.

¹² Aleksandrs Lielais ienāca Babilonā bez cīņas 331. g. pr. Kr.

¹³ Scīpiona Jaunākā. Viņš ieņēma Kartāgu 147., Numantiju – 133. g. pr. Kr.

¹⁴ Cietoksnis atradās zemākajā no divām Kapitolija augstienēm.

¹⁵ Norādījums uz gallu iebrukumu 387. g. pr. Kr.

¹⁶ Sk. II.

¹⁷ Sal. “Vēstules”, 53., 11.

¹⁸ *Dzīvesvietas maiņu* – eifēmisms: domāta trimda.

¹⁹ Sal. “Par dusmām”, III grām., XXV, 3.

²⁰ *Svētajās* – kādai dievībai veltītajās.

²¹ *Sitēju rokas* – dūru cīņā.

²² Ap ēdamgaldū tā trijās pusēs taisnos leņķos bija novietotas trīs trīsvietīgas atgultnes. Vidējā atgultnē (*medius lectus*), kur noietās arī namatēvs, bija goda vietas. Pa labi no tās atradās (nosacīti) zemākā (*imus lectus*), kur vietas ierādīja personām, kam parādīja mazāk goda. Sal. "Par dusmām", III grām., XXXVII, 4.

²³ *magnanimitatem*.

²⁴ Tulkojumā nav atveidota oriģināla vārdu spēle: *contumelia a contemptu dicta est* – burt.: "apvainojums" atvasināts no "nicinājums". Seneka (etimoloģiski neprecīzi) saista lietvārdu *contumelia* (apvainojums) ar darbības vārdu *contemnere* (nicināt).

²⁵ *Bērnū* – Tulkojuma pamatā ir Gerca konjektūra – papildinājums *puerilis*.

²⁶ Namū sabrukšana Romā bija visai bieža parādība.

²⁷ *It kā* – Tulkojuma pamatā ir Vaidnera (*Weidner*) konjektūra – papildinājums *ut*.

²⁸ *Viņš .. nejutisies pagodināts* – Tulkojuma pamatā ir Fikerta (*Fickert*) konjektūra *se suscipiet*. Rokrakstos nav *se*.

²⁹ *Mēdiešu* – šeit: persiešu. Sk. Vārdnīcā *mēdieši*.

³⁰ Domāts Pergamas valdnieks Atals III (sk. Vārdnīcā).

³¹ Liels nestuvju nesēju skaits bija greznības pazīme.

³² Sal. "Par dusmām", II grām., XXXII, 2, kur šis notikums aprakstīts sīkāk.

³³ Stoiķiem.

³⁴ Rokrakstos ir atšķirīgi lasījumi – *nos*, kas ir pamatā mūsu tulkojumam, un *vos*, kuru pieņemot tulkojums skanētu: ".. kas attiecas uz jums."

³⁵ Šā apzīmējuma jēga nav skaidra.

³⁶ Kaligulu.

³⁷ *Koturni* – zābaki ar biežām zolēm, kurus izmantoja traģēdiju aktieri, lai izskatītos lielāki. Šajā vietā Seneka koturnus, iespējams, piemin kā Kaligulas tagadējā augstā stāvokļa raksturojumu.

³⁸ Sk. Vārdnīcā *Gājs Cēzars Germāniks*.

³⁹ Tas pirmām kārtām attiecas uz Aristofana komēdiju "Mākoņi".

⁴⁰ *Dievu māte* – Lielā Māte, Kibeles, kuras kults radies Mazāzijā, Frīģijā, kur atradās arī Idas kalns (cits tāda paša nosaukuma kalns bija Krētas salā).

⁴¹ Ja tā domājam.

PAR DVĒSELES MIERU

Serēns jau pievērsies stoiskajai filozofijai (sk. ievadpaskaidrojumu dialogam “Par gudrā nelokāmību”). Viņš visā pilnībā pieņēmis tās mācību, vairs Senekam neoponē, taču jūtas vēl nedrošs, pakļauts dažādiem stoicismam svešiem vilinājumiem, un vērsās pie drauga pēc atbalsta, kas, dabiski, arī tiek sniegts.

Valcs uzskata, ka Serēna filozofisko uzskatu evolūcija prasījusi samērā ilgu laiku, un līdz ar to pieņem par šā dialoga sacerēšanas termiņu posmu pēc Senekas atgriešanās no trimdas, pieļaudams visai plašu diapazonu – no 49. līdz 61. gadam. Dabiski, ka zinātnieki, kas uzskata dialogu “Par gudrā nelokāmību” par 56.–58. g. sacerējumu, dialogam “Par dvēseles mieru” piešķir šim datējumam atbilstošu vēlāku termiņu.

¹ Hāzes (*Haase*), arī dažu citu izdevēju pārņemts papildinājums. Serēna vēstule Senekam, domājams, ir fikcija – paša Senekas sacerēta.

² *Paidagogijs* – skola gados jauniem vergiem, kurā tos apmācīja dažādiem atbildīgiem uzdevumiem.

³ *Rikšu saišķis* – fasciji (sk. Vārdnīcā).

⁴ *Šis dvēseles nemiers – hos motus animi. hos* – Koha (*Koch*) papildinājums.

⁵ Hāzes, arī dažu citu izdevēju pārņemts papildinājums (sal. 1. piez.).

⁶ *euthymía* – gaišs, priecīgs noskaņojums.

⁷ Oriģinālā (arī tālāk, 4. §) ir viens vārds – *tranquillitas* (sacerējuma virsrakstā *divi* – [*de*] *tranquillitate animi*).

⁸ T. i., latīņu terminam nav jābūt grieķu termina kalkam.

⁹ *Vaļas dzīve – otium.*

¹⁰ “Iliāda”, XXIV, 5, 9–11:

[Ahillejs] .. nemierīgs grozījās gultā.

 Atcerēdamies visu, tas raudāja asaras gaužas,
 Dažreiz likās uz sāniem, bet dažreiz uz muguras griezās,
 Dažreiz uz mutes ..

(Atdzejojis A. Ģiezens)

¹¹ “Par lietu dabu”, III, 1068.

¹² Civilprāvas, kurās viena vai abas puses bija svešzemnieki, vadīja svešinieku prētors (*praetor peregrinus*), prāvas, kurās abas puses bija Romas pilsoņi, – pilsētas prētors (*praetor urbanus*).

¹³ Neskaidra izteiksme. Doma: lai tā nebūtu tava vaina, ka tev tomēr daudz kas liegts.

¹⁴ *Pritans* ir augstākā amatpersona Milētā un vairākās citās grieķu valstīs, *sufēts* – Kartāgā. *Kēriks* (herolds) īstenībā ir priesteramats.

¹⁵ Domāts kara tribūns (sk. Vārdnīcā).

¹⁶ Pēc sakāves Peloponēsas karā (431–404) ar uzvarētāju spartiešu atbalstu tika gāzta Atēnu demokrātiskā iekārta un varu pārņēma prospartiskā Trīsdesmit vīru kolēģija, kas ieviesa asiņainu terora režīmu.

¹⁷ *Areopags* – Atēnu augstākā krimināltiesa.

¹⁸ Seneka pielīdzina Romas Senātam Atēnu Padomi (*būlē*).

¹⁹ T. s. trīsdesmit tirāni balstījās uz 3000 miesassargiem.

²⁰ *Brīvība nespēja paciest tā cilvēka brīvību ..* – Te pretstatītas lietvārda *liberalitas* semantiskas nianses: brīvība kā politisks jēdziens (Sokratu tiesāja un sodīja ar nāvi atjaunotās demokrātiskās iekārtas apstākļos) un cilvēka iekšējā neatkarība.

²¹ Visu 4. § tekstu vairāki izdevēji pārcēlušī no VI nodaļas beigām, kur tas acīmredzami ir nevietā.

²² Kur viņš gribēja uzstāties ar runu.

²³ Tāpēc ka viņi mums “ziedojuši savu laiku”, pieņemot mūsu pakalpojumu.

²⁴ Attiecas uz plaši izplatīto parādību – zemes iegādāšanos dažādos aizjūru novados. Sal. “Vēstules”, 89., 20: “Bet pat ar to vēl nepietiek – jums vajag ar savām latifundijām apjozt jūras, vajag, lai jūsu pārvaldnieks saimniekotu viņpus Adrijas, Jonijas un Egejas jūras.”

²⁵ Tipisks verga vārds.

²⁶ Nevis nestuvju nesējiem.

²⁷ Aleksandrijas bibliotēka bija senās pasaules bagātākā bibliotēka. Tajā bija ap 700 000 papirusa tīstokļu. Daļa no tiem gāja bojā 47. g. pr. Kr. ugunsgrēkā, pilsētā iebrūkot Jūlija Cēzara karaspēkam.

²⁸ Šis Senekas minētais Tita Līvija izteikums nav saglabājies.

²⁹ *servilium*. Daži izdevēji dod priekšroku Madviga konjektūrai *puerilium* – bērnu, zēnu.

³⁰ Norādījums uz paražu gūstekni un viņa apsargu saslēgt kopīgās važās. Sargam ķēde bija pie kreisās rokas. Sal. “Vēstules”, 5., 7: “Tāpat kā gūstekni un apsargu vieno tā pati važa..”

³¹ *Šai lietai* – dzīvošanai.

³² “Par Milonu”, 92.

³³ Kā cirkā riko gladiatoru cīņas.

³⁴ Bērnus apglabāja naktī.

³⁵ Tulkojuma pamatā ir Dž. V. Beisora (*John W. Basore*) konjektūra *capulus* – burt.: šķirsts, zārks (vieta rokkrakstos bojāta).

³⁶ *summa cavea* romiešu amfiteātrī ir augšējās, lētākās vietas.

³⁷ Pūblilija Sīrieša (sk. Vārdnīcā) vārsmā.

³⁸ Precīzi identificēt šo *Pompeju* nav iespējams. Iespējams, tas ir Seksts Pompejs, konsuls 14. g. pēc Kr.

³⁹ *Gājs* – Kaligula.

⁴⁰ *Keizara nams* – pils, uz kuriem Kaligula ataicināja Pompeju.

⁴¹ *..lai aizslēgtu viņa māju* – to aizzīmogojot, lai glabātu “mantiniekam” – Kaligulam.

Tulkojums ir atkāpe no oriģināla *ut suam cluderet* – “lai

aizslēgtu savu”, kas kontekstā grūti interpretējams, jo ķeizara un Kaligulas nams ir viens un tas pats. Iespējams, ka oriģināla *cum Gaius .. aperuisset Caesaris domum, ut suam cluderet* saprotams tādējādi, ka Gājs gan atvēris (aicinot ienākt), gan aizslēdzis (liedzot aiziet) ķeizara/savu namu.

⁴² Sejānu pēc Senāta sēdes, kurā viņš bija klāt, taisnā ceļā aizveda uz cietumu un sodīja ar nāvi. Tauta viņa liķi saplosīja gabalos.

⁴³ Sk. Vārdnīcā *Kroiss*.

⁴⁴ Visai neizdevies salīdzinājums: skudru rosība, gluži otrādi, ir ļoti mērķtiecīga.

⁴⁵ Lisimahs (355–281) – Aleksandra Lielā miesassargs, viens no diadohiem – Aleksandra varas pārņēmējiem. 305. g. viņš nodibināja patstāvīgu Trāķijas valsti, vēlāk pārņēma varu arī Maķedonijā, Ziemeļbalkānos un Rietummazāzijā.

⁴⁶ *Pussekstārijs* – apm. 1/4 litra.

⁴⁷ Par viņu nekas tuvāk nav zināms.

⁴⁸ *Gāju* – Kaligulu.

⁴⁹ *Latrunculi* – galdiņspēle.

⁵⁰ Mēģinājums atdarināt oriģināla vārdu spēli: *Lusisse tu Canum illa tabula putas? Illusit* (burt.: viņš zobojās).

⁵¹ Turīgajiem intelektuāli ieinteresētajiem romiešiem jau kopš Scīpionu laikiem mājās bija savi filozofi, parasti grieķi.

⁵² Pompeju nav nogalinājis viņa klients. Par viņa bojāejas apstākļiem sk. “Par dzīves īsumu”, XIII, 7 un 38. piez. Cicerona slepkava bija viņa kādreizējais klients Gājs Popilijs Lēnāts.

⁵³ Kad Hērakls ar (hidras asinīm) saindētu bultu nāvīgi ievainoja kentauru Nesu, kas bija uzmācies viņa sievai Dēianeirai, Ness mirstot iedeva tai savās saindētajās asinīs iemērktu kreklu kā milas burvju līdzekli. Hērakls to uzvilka un, neciešamu sāpju mocīts, beidza savu mūžu sārtā.

⁵⁴ Kad Katons Utikietis sev cirta nāvējošu brūci, ārsti to pārsēja, bet viņš atkal uzplēsa. Sal. “Vēstules”, 24., 8.

⁵⁵ *Kā sacīju* – kur, nav zināms.

⁵⁶ Romieši dienu no saules lēkta līdz rietam iedalīja 12 stundās. Līdz ar to stundas garums dažādos gadalaikos bija atšķirīgs.

⁵⁷ *Liber* (burt.: Brīvais) – senitāļu dievība, vēlāk identificēts ar Bakhu. Sal. grieķu Dionīsa – Bakha pievārdu *Λυαίος* – Atraisītājs.

⁵⁸ Menandram. Līdzīgi Horācijam: “Tīkami būt neprātīgam, kur tas ir vietā” (Odas, IV, 12., 28).

⁵⁹ “Tas, kas brīvs no mūzu ārprāta tuvojas dzejas valstības vārtiem, iedomādamies, ka kļūs par labu dzejnieku ar prasmi vien, nerasniedz pilnību, un prātīga cilvēka dzeju aizēno ārprātīgo māksla” (“Faidrs”, 245A).

⁶⁰ “Problēmas”, 30., 1.

PAR DUSMĀM

Arī šā dialoga rašanās laiks nav precīzi nosakāms. Katrā ziņā tas sacerēts pēc Kaligulas nāves (41. g.), taču nav zināms, cik drīz pēc tās. Norādījums, ka Gājs Cēzars “nesen” licis šaustīt un spīdzināt vairākas Romā pazīstamas personas (III grām., XVIII, 3), ir pārāk nenoteikts, lai no tā varētu ko drošu izsecināt. Nekādu hronoloģisku informāciju nesniedz arī tas, ka dialoga adresāts – Senekas vecākais brālis vēl saucas Novāts, nevis Gallions, jo nav zināms, kad notikusi Novāta adopcija (sk. Vārdnīcā *Gallions*).

¹ Sal. Horācijs, “Vēstules”, I, 2., 62: “Dusmas ir īslaicīgs ārprāts.”

² Domājams, nezināma dzejnieka vārsmas fragments.

³ Nesaglabājies teksta posms, domājams, ietvēra Senekas un citu autoru dusmu definējumus.

⁴ “Par dvēseli”, 403a 30.

⁵ Ovidijs, “Pārvērtības”, VII, 545 un sek.

⁶ *prudencia*.

⁷ *regium .. et principale*. Seneka te sniedz grieķu stoiķu *to hēgemonikón* latīnisko ekvivalentu.

⁸ *Bez dusmām* – Tulkojums pamatojas uz Gerca konjektūru *sine ira*; rokrakstos – *sincera*, kas kontekstā grūti interpretējams.

- ⁹ *Ķeras klāt locekļiem* – ķirurgiski.
- ¹⁰ *Tiem abiem* – garam (*animus*, iespējams arī tulkojums “dvēsele”) un kaislibai.
- ¹¹ Nav zināms, kur. Sal. “Nikomaha ētika”, 1149a 24.
- ¹² *Kimbri* un *teitoņi*, ģermāņu ciltis, vairākkārt (113. un 105. g. pr. Kr.) sakāva romiešu karaspēku un iebruka Itālijā. Marijs 102. g. iznīcināja teitoņu karapulku kaujā pie Akveskstijām (*Aquae Sextiae*, Provansā), kimbru – 101. g. pie Vercellām (tag. Verčelli pie Milānas) un uz visiem laikiem darija galu šo cilšu agresijai.
- ¹³ Domātas ir romiešu leģionu palīgkaraspēka vienības.
- ¹⁴ *Tikumus* – senos.
- ¹⁵ 205.–204. g. ziemā Scīpions Vecākais kavējās Sicīlijā, gatavodamies karadarbības pārceļšanai uz Āfriku.
- ¹⁶ *Numantija* (Kastīlijā) bija galvenais Spānijas pamatiedzīvotāju pretestības centrs viņu cīņā pret romiešu virskundzību. Šis pilsētas aplenkums un ieņemšana Scīpionam Jaunākajam prasīja desmit mēnešus (134.–133. g.).
- ¹⁷ Šis iebildums pieskaitāms 3. § minētajam Teofrastam.
- ¹⁸ Attiecas uz XII nodaļas sākumā doto iebildumu. Diogens Lāertietis savā Teofrasta darbu uzskaitījumā (“Slavenu filozofu dzīve, uzskati un izteikumi”, V, 2., 42–50) nemin īpašu darbu par dusmām, taču nosauc kādu apcerējumu par kaislibām un citu – par godkāri.
- ¹⁹ T. i., veiksmē karā ir svārstīga.
- ²⁰ Vairākos avotos šis teiciens piedēvēts Tarentas filozofam pītagorietim Arhitam.
- ²¹ *Nelaimes vēstītāja toga* – Oriģināla *perversa vestis* nozīme nav gluži skaidra, bet katrā ziņā te domāts īpašs tērps, ko apvilka amatpersona, pasludinot nāvessodu. Ar *trompetes signālu* dažādās pilsētas daļās un notiesātā mājas priekšā pavēstīja par gaidāmo nāvessoda izpildi.
- ²² Noslicināšanai.
- ²³ Karavīru pirms galvas nociršanas šaustīja rīkstēm.
- ²⁴ Šāds Aristoteļa izteikums nav saglabājies. Sal. IX, 2 un 11. piez.
- ²⁵ “Likumi”, XI 934A. Sal. arī Platona dialogu “Protagors”,

324A–B, kur izteikta tāda pati doma (sk. grām.: P l a t o n s. Dialogi un vēstules. R., 1999, 38. lpp.).

²⁶ Sal. Pūblilija Sīrieša (sk. Vārdnīcā) vārsmu:

Nost dusmīgam ņem šķēpu, nevis rokā dod!

²⁷ No romiešu dzejnieka Akcija (170 – ap 86) traģēdijas “Atrejs”.

²⁸ Kaligula.

²⁹ “Iliāda”, XXIII, 724, atdzejojis A. Ģiezens. Senekas tekstā vārsmas fragments dots grieķu valodā.

Šos vārdus saka Ajants, Telamona dēls, cīkstēdamies ar Odiseju.

³⁰ Kas nogalināja Kaligulu.

³¹ Konsuli, stājoties pie saviem amata pienākumiem, lozējot savā starpā sadalīja pārzināmās teritorijas.

³² Alūzija uz teiksmu par Hēro un Leandru.

³³ Sal. “Vēstules”, 113., 18, kur šajā nodaļā izklāstītais rod papildinājumu un skaidrojumu.

³⁴ Sk. Vārdnīcā *Klodijs* un *Cicerons*.

³⁵ Marijs cīnījās (pret optimātiem) pilsoņkarā, kas ievadīja republikas sabrukumu un pavēra ceļu vienvaldībai.

³⁶ Domāta ir Pompeja noslepkavošana (sk. “Par dzīves isumu”, 38. piez.).

³⁷ Pie *Kannām* (Apūlijā, Itālijas dienvidaustrumos) Hannibals 216. g. pr. Kr. sakāva romiešu skaitliski pārāko karaspēku.

³⁸ Citos avotos Aleksandra Lielā flautista vārds ir Tīmotejs vai Antigenids.

³⁹ *Apollodors*, Kasandrejas (Maķedonijā) tirāns, bija īpaši asinskārs dzērumā; *Falarids*, Akragantas (Agrigenta, Sicīlijā) tirāns, ir pati nežēlības personifikācija. Īpaši pazīstams ir skulptora Perilla viņa uzdevumā izgatavotais moku rīks – vara vērsis, kurā, to sakarsējot, tika spīdināti un sadedzināti cilvēki, pēc nostāsta – arī pats Perills.

⁴⁰ *Tevi*, Hannibal...

⁴¹ Kur Hannibals 217. g. pr. Kr. pieveica romiešu karaspēku.

⁴² Kur (precīzāk – pie Zamas dienvidrietumos no Kartāgas) 202. g. pr. Kr. romieši izšķirīgi sakāva kartāgiešus.

⁴³ Lūcijs Valerijs Mesalla *Voless* – konsuls 5. g., prokonsuls Āzijas provincē 11. vai 12. g. pēc Kr. Augusts – domājams, minētā asinsdarba dēļ – lika viņu sodīt ar nāvi.

⁴⁴ Ovidijs, “Pārvērtības”, I, 144 un sek.

⁴⁵ Šie *trīs forumi* ir Vecais forums (*Forum Romanum*), Jūlija Cēzara forums un Augusta forums.

⁴⁶ *Laberijs* (sk. Vārdnīcā), tēlodams savā mīmā vergu sīrieti, teica šo vārsmu Jūlija Cēzara klātbūtnē.

⁴⁷ Sal. Vergilija “Eneīda”, XII, 749 un sek.:

Dažreiz tā ielenktu briedi, kam aizsprosto ceļu visapkārt
Upe ar ličiem vai biedēklis baigs ar purpura spalvām,
Dzenāt sāk mednieka suns..

(Atdzejojis A. Ģiezens)

⁴⁸ Sal. Hēsioda “Darbi un dienas”, 289 un sek.:

Taču tikuma priekšā ir likuši sviedrus liet lāsēm
Mūžīgie dievi. Uz turieni taka ir gara un krauja,
Sākumā grubuļu pilna.

(Atdzejojis A. Ģiezens)

⁴⁹ *misericordia et amor et verecundia* – Mulsina pirmo divu īpašību pieskaitīšana vājībām. Acīmredzot domāta to pārspilēta izpausme – pārāk liela iecietība pret citu trūkumiem.

⁵⁰ Dzejnieks nezināms.

⁵¹ *Viņa upurim* – Tulkojuma pamatā ir Mirē (*Muret*) konjektūra *praedam*. Rokrakstos *praedonem* – laupītājam, bandītam.

⁵² *corporum*.

⁵³ *Novārguši* – Tulkojums pamatojas uz Gerca konjektūru *tabidi* rokrakstu *rabidi* – “trakojošie” vietā.

⁵⁴ *saucii* – burt.: ievainoti. Piezīmējams, ka man zināmajos tulkojumos parasti sastopams burtiskais tulkojums. Izņēmums – Beisora tulkojums izdevumā: *S e n e c a*. *Moral Essays*. London, Cambridge – Massachusetts, 1970, 207 p., kur dots “tipsy”.

⁵⁵ “Likumi”, 666A.

⁵⁶ Daži komentētāji te saskata pretrunu, jo Senekas izklāstā dusmas esot galvenais trūkums.

⁵⁷ *Pieskatītājs* – *paedagogus*, vergs, kas pavadīja bērnu uz skolu un pieskatīja arī mājā.

⁵⁸ *praeceptores paedagogosque*.

⁵⁹ T. i., ja nebūtu uzaudzis Platona mājā.

⁶⁰ Sal. Ēzopa fabulu “Divas somas” grām.: Ēzopa fabulas. R., 1978, 116. lpp.

⁶¹ Domājams, pazudušajā dialoga daļā; sk. I grām., II, 3, un 3. piez.

⁶² *Lielākā pilsētā* – pasaulē. Sal. “Par dvēseles mieru”, IV, 4.

⁶³ Sal. I grām., XIX, 7.

⁶⁴ *talio*.

⁶⁵ *Viņu nepazīdams* – *ignorans*, ko izdevēji lielākoties uzskata par pārrakstītāja glosu *imprudens* (=netišām) precizēšanai.

⁶⁶ Kaligula.

⁶⁷ Kad Ahillejs divcīņā nogalināja Hektoru, Priams ierādās viņa nomētnē, lai izlūgtos (izpērkot) dēla liķi apbedīšanai. Ahillejs viņu laipni uzņēma un izpildīja viņa lūgumu. Tā ir viena no skaistākajām, cilvēcīgākajām epizodēm Homēra “Iliādā” (XXIV, 468 un sek.).

⁶⁸ Fūrijas – grieķu erīnijām atbilstošās atriebes dieves.

⁶⁹ Ar vairogu.

⁷⁰ Seneka visai brīvi citē Vergilija “Eneīdas” vārsmas VIII, 702–703. *Bellona* – kara dieve, Marsa māsa.

⁷¹ Teikts Ajanta (sk. Vārdnīcā) sakarā.

⁷² I grām., IX, 2; XVII, 1.

⁷³ *Arī* – t. i., ne tikai kā moku rīks.

⁷⁴ Sal. II grām., XVI, 3.

⁷⁵ Sal. “Par gudrā nelokāmību”, XIX, 3.

⁷⁶ Sal. “Par dvēseles mieru”, X, 5.

⁷⁷ *Komiciju slimība* – epilepsija (ko sauca arī par svēto slimību – *morbis sacer*). Ja komicijos (tautas sapulcē) vēlēšanu laikā kādam uznāca epilepsijas lēkme, sapulce tika pārtraukta.

⁷⁸ Plūtarhs iesaka viegli sadusmojamiem cilvēkiem, lai viņi, tāpat kā epileptiķi, turas tālu no drūzmas (“Par nesatraucamību”, V).

⁷⁹ Tulkojums *nebūtu* pamatojas uz Madviga konjektūru – iesprausto *non* pirms *humile*.

⁸⁰ *Pieprasītā atlikšana – petita advocatio*. Tas ir juridisks termins, kas apzīmē kādas puses vēršanos pie tiesas ar lūgumu atlikt lēmuma pieņemšanu, lai piešķirto laiku izmantotu lietpratēja vai jaunu liecinieku pieaicināšanai vai pārdomām.

⁸¹ *Tā paša iemesla dēļ* – dusmu dēļ.

⁸² Seneka savā stāstījumā visai tuvu turas pie Hērodota, III, 34.

⁸³ Seneka noklusē mēdiešu (nevis persiešu, kā raksta Seneka) valdnieka Astiaga rīcības motivāciju, ko min Hērodots, I, 108 un sek. Astiags, slikta sapņa biedēts, pavēlēja augstmanim Harpagam nogalināt valdnieka mazdēlu Kīru. Harpags nepaklausīja, bet bērnu iedeva kādam ganam. Astiags, to uzzinājis, atriebās Harpagam Senekas atstāstītajā kārtā.

⁸⁴ Dārejs ar vairāku persiešu augstmaņu palīdzību iznīcināja mēdiešu magu, kas, uzdodoties par valdnieka Kīra dēlu Smerdiju (ko bija nogalinājis viņa brālis), bija uzurpējis troni.

⁸⁵ Abas (Dāreja – Oiobaza un Kserksa – Pītija) epizodes ņemtas no Hērodota (IV, 84 resp. VII, 38 un sek.), bet, ka Kserkss būtu atļāvis Pītijam (ļoti bagātam lidiešu augstmanim) pašam izvēlēties mājās atstājamo dēlu, no ševs pielicis klāt Seneka, acīmredzot gribēdams paspilgtināt Kserksa nežēlību.

⁸⁶ Oriģināla *litterae* apzīmē kā literatūru, tā zinātni.

⁸⁷ Kaligula.

⁸⁸ *Kvestors* – šeit: amatpersona, kas Senātā nolasa ķeizara runas un rikojumus.

⁸⁹ Runa ir par mājas kurpju tipa sandalēm. Tādos apavos būt klāt nāvessoda izpildē bija augstākajā mērā nepieklājīgi. Sal. "Par gudrā nelokāmību", XVIII, 3, kur Seneka nosoda Kaligulu par to, ka tas mēdzis izsniegt paroli oficiālai procedūrai nepiedienīgā tērpā un sandalēs.

⁹⁰ Klasisks retorikas paņēmieni: autors tomēr piebilst, ka ..

⁹¹ Sal. III grām., XXI, 1–4, – stāstu par to, kā Kīrs sodījis upi.

⁹² "Strupdegunija". Pilsēta ar nosaukumu Rīnokolūras eksistēja Ēģiptē pie Vidusjūras.

Vēsturnieks Diodors (1. gs. pr. Kr.) šādu veselas tautas sodīšanu piedēvē kādam Etiopijas valdniekam.

⁹³ Ilgdzīvotājiem.

⁹⁴ Kaligula.

⁹⁵ Acīmredzot pirms došanās uz Pandāterijas salu, uz kurienu ķeizars Tiberijs izraidīja trimdā vēlākā ķeizara Kaligulas māti Agripīnu (Vecāko).

⁹⁶ Nav skaidrs, par kuru Antigonu ir runa. Spriežot pēc viņa izskata apraksta, tas varētu būt Antigons Vienacis (pirms 380–301), viens no Aleksandra karavadoņiem.

⁹⁷ *Silēns* – grieķu mitoloģijā satīriem tuva meža dievība, cilvēkam līdzīgs radījums ar zirga ausīm, asti un kājām un dzīvniecisku sejas izteiksmi.

⁹⁸ Seneka kļūdās: Aleksandra vecaistēvs bija Amints.

⁹⁹ “Vaļsirdi”.

¹⁰⁰ *Tersīts* – Homēra “Iliādā” neglīts grieķis, kas īpaši izcēlās ar savām bezkaunīgajām, dumpīgajām runām. Viņš citastarp uzbruka grieķu karaspēka virspavēlniekam Agamemnonam, pārmezdam viņam savtīgumu, un aicināja grieķus pārtraukt karu un atgriezties mājās.

¹⁰¹ Sk. “Par dzīves īsumu”, 12. piez.

¹⁰² Oriģinālā grieķiski.

¹⁰³ Par Senekas humāno attieksmi pret vergiem sal. 47. vēstuli.

¹⁰⁴ Sal. “Par gudrā nelokāmību”, XI, 2.

¹⁰⁵ T. i., labāk atteikties no dusmām nekā gaidīt, līdz tās aprimst pašas no sevis.

¹⁰⁶ Sal. 105. piez.

¹⁰⁷ Jūliju Cēzaru. Senāts un tauta viņam pēc nāves piešķīra dievišķīgu godu (*divus Julius*), tāpat kā vēlāk ķeizariem.

¹⁰⁸ T. i., par Cēzara pretiniekiem.

¹⁰⁹ Ķeizars.

¹¹⁰ Sk. Vārdnicā.

¹¹¹ T. i., tikai par papildkonsulu (*consul suffectus*), ko iecēla ķeizars, kādam regulārajam konsulam dažādu iemeslu dēļ pamatot savu amatu pirms amatperioda beigām.

¹¹² Gads tika nosaukts abu regulāro konsulu vārdā.

¹¹³ *Darbanams* – cietums vergiem.

¹¹⁴ Domāta t.s. simtvīru kolēģija (*centumviri*, kurā faktiski bija 105, ķeizaru laikā – 180 tiesnešu), kas nodarbojās ar īpašuma tiesību, īpaši mantojuma jautājumiem.

¹¹⁵ Sal. “Vēstules”, 47., 3.

¹¹⁶ Sal. “Par gudrā nelokāmību”, XIV, 1.

¹¹⁷ *Hortensijs* (sk. Vārdnīcā) *tev pieteiktu karu* – ja tev nepatīktu viņa runas.

¹¹⁸ *Katons* – Fikerta iespraudums pirms *noster*. Bez tā tulkojums skanētu: “Vēl daudz labāk rīkojies mūsējais!”

MIERINĀJUMS MĀTEI HELVIJAI

41. g. pēc Kr. ķeizars Klaudijs, savas (trešās) sievas Mesalīnas rosināts, izraidīja Seneku, kuru apsūdzēja neatļautā sakarā (laulības pārkāpšanā) ar ķeizara Kaligulas un Agripīnas Jaunākās (viņa vēlāk kļuva par Klaudija ceturto sievu) māsu Jūliju Livillu, trimdā uz Korsiku, kur viņam nācās pavadīt astoņus gadus.

Senekas māte Helvija pēc vīra – rētora Lūcija Annēja Senekas Vecākā nāves (39. g.) dzīvoja Spānijā, Kordubā (tag. Kordovā), pie sava tēva. 41. g. viņa aizbrauca uz Romu, lai apciemotu savu dēlu. Mājup viņa devās divas dienas pirms Senekas izraidīšanas. Ziņa par dēla nelaimi Helviju sasniedza ceļā un viņai, dabiski, bija liels trieciens.

“Mierinājums” visticamāk sacerēts kādā no pirmajiem trimdas gadiem.

¹ Senekas tēvocis Vetrasijs Pollions, mātes māsasvīrs, nomira uz kuģa atceļā no Ēģiptes, kur 16 gadus bija pildījis prefekta pienākumus. Sal. XIX, 4 un sek.

² Sk. ievadpaskaidrojumu.

³ Stoiskās filozofijas mācībā.

⁴ Pirmās trīs ir nelielas salas Egejas jūrā. *Korsikas* vietā

izdevēji lielākoties dod priekšroku Gerca konjektūrai *Cossura* – Kosūra, kas ir saliņa netālu no Maltas.

⁵ Korsika.

⁶ Pirmām kārtām domātas grieķu kolonijas Mazāzijā.

⁷ Pēc Aleksandra Lielā iekarojumiem.

⁸ Piemēram, Taurijas Hersonēsā (tag. Krima) grieķi 7.–6. gs. pr. Kr. radīja virkni koloniju, to vidū Hersonēsu (pie Sevastopoles), Pantikapaju (tag. Kerča), Teodosiju (tag. Feodosija). *Ahajieši* – šeit: grieķi.

⁹ *Milēta* – pilsēta Mazāzijas dienvidrietumu krastā. Grieķi tajā bija apmetušies jau 11. gs. pr. Kr. Tās saimnieciskais uzplaukums (sākot ar 8. gs.) rosināja milētiešus nodibināt ap 80 koloniju no Ēģiptes līdz Melnajai jūrai.

¹⁰ *Lielā Grieķija* – grieķu (kopš 8. gs. pr. Kr.) kolonizētā Dienviditālija; *Apakšējā jūra* (*Mare inferum*) – Tirēnu jūra pretstatā Augšējai jūrai (*Mare superum*) – Adrijas jūrai.

¹¹ Hērodots (I, 94) uzskatīja, ka etruski cēlušies no Līdijas.

¹² Fenīkiešu kolonisti no Tiras dibināja Kartāgu.

¹³ Fokajas (joniešu pilsēta Mazāzijas rietumkrastā) kolonisti ap 6. gs. pr. Kr. dibināja Masaliju (Masiliju, tag. Marseļa).

¹⁴ Ķelti 279. g. pr. Kr. iebruka Trāķijā.

¹⁵ 105. g. pr. Kr. Spānijā iebruka kimbri (sk. “Par dusmām”, 12. piez.).

¹⁶ *Antēnors* – dižciltīgs trojietis, mītiskais Patavijas (tag. Paduja) dibinātājs; *Euandrs* – mītiskais arkadiešu kolonijas dibinātājs pie Tībras; *Diomēds* – izcils grieķu cīnītājs Trojas karā.

¹⁷ Eneju, Vergilija “Eneīdas” varoni.

¹⁸ *Vecais vīrs* – *senex* kontekstā īsti neiederas. Uzmanību pelnī O. Apelta konjektūra *fenisex* – zemkopis.

¹⁹ Senekas kļūda: domāta Fokaja (sk. 13. piez.).

²⁰ Korsikāņiem.

²¹ *incorporalis ratio*, Aristoteļa *nūs*.

²² *divinus spiritus*, stoīķu *pnéuma*.

²³ Epikūriešu determinisma raksturojums.

²⁴ *Dzīvojamās kvartālus* – *vicos*. Iespējams arī tulkojums “ielas”.

²⁵ Palatijā, vienā no Romas septiņiem pakalniem, atradās

mājiņa, ko uzskatīja par Romula (sk. Vārdnicā) mājokli un rūpīgi glabāja.

²⁶ Jūlijs Cēzars. Sk. arī Vārdnicā *Marcells, Marks Klaudijs*.

²⁷ Jūlijam Cēzaram.

²⁸ Iekarojot Galliju.

²⁹ *Aicina Spānija*. – pompejieši, ar kuriem 46.–45. g. Cēzaram nācās karot Spānijā.

³⁰ Aleksandrieši Kleopatras māsas Arsinojas vadībā 48. g. sacēlās pret romiešu garnizonu. Jūlijam Cēzaram tikai ar lielām pūlēm izdevās sacelšanos apspiest.

³¹ Romieši 53. g. pr. Kr. piedzīvoja katastrofālu sakāvi pret partiešiem kaujā pie Karrām (Mezopotāmijā), kurā arī krita viņu virspavēlnieks – izcilais valstsvīrs un karavadonis Krass.

³² Nabadzības dēļ.

³³ Kaligula.

³⁴ Domāts Rēguls (sk. Vārdnicā).

³⁵ Mānijs Kurijs Dentāts, konsuls 290., 275. un 274. g. pr. Kr., samnītu, sabīnu un Pirra pieveicējs. (Senekas neprecizitāte: viņš nekad nav bijis diktators.)

³⁶ Tā bija triumfatora privilēģija.

³⁷ Tas ar Senāta lēmumu noticis divreiz – 161. un 94. gadā.

³⁸ Sal. “Vēstules”, 18., 6.

³⁹ Sk. Vārdnicā *Rēguls*.

⁴⁰ Jaunākā.

⁴¹ Sk. Platona “Sokrata aizstāvēšanās”, 32C un sek. grām.: Platons. Eutifrons. Sokrata aizstāvēšanās. Kritons. Faidons. R., 1997, 59. lpp. Sal. arī “Par dvēseles mieru”, V, 1–3.

⁴² Senekas kļūda: stāstītais attiecas nevis uz atēniešu valstsvīru un karavadoni Aristeidu (miris ap 468 pr. Kr.), bet, pēc Plūtarha liecības, uz valstsvīru Fokionu (402–318).

⁴³ *Ģimenes meita – filia familiae*. Šis termins apzīmē situāciju, ka Helvija, kaut arī apprecējusies, bija palikusi sava vēl dzīvā (sk. XVIII, 9) tēva varā (*in patria potestate*). Kontekstā būtiskais ir tas, ka viņa vēl nevarēja rīkoties ar mantojumu, ko saņems tikai pēc tēva nāves.

⁴⁴ Uz Romu.

⁴⁵ Sal. "Vēstules", 90., 20: ".. drēbes, kas .. neko neslēpj un kas nesargā ne mūsu miesu, ne mūsu kaunu."

⁴⁶ Gājs Aurēlijs Kota, 91. g. pr. Kr. noslepkavotā tautas tribūna Marka Livija Drūsa draugs (sal. "Mierinājums Marcijai", 37. piez.), šai pašā gadā devās brīvprātīgā trimdā, no kuras atgriezās 83. gadā.

⁴⁷ Lūcijs Annējs Novāts (sk. Vārdnīcā *Gallions*).

⁴⁸ Lūcijs Annējs Mela.

⁴⁹ Domājams, Senekas brāļa Mela dēls Marks Annējs Lukāns (39–65), kas kļuva par ievērojamu dzejnieku (saglabājies nepabeigtais vēsturiskais eposs "Farsālija"). Apsūdzēts līdzdalībā Senāta republikāniskās opozīcijas pārstāvja Pisona sazvērestībā, pēc Nerona pavēles izdarīja pašnāvību.

⁵⁰ *Novatilla* – Senekas brāļa Novāta meita.

⁵¹ Vetrasija Polliona (sk. 1. piez.) sieva.

⁵² Seneka no Kordubas, kur piedzimis, tika atvests uz Romu vēl pavisam maziņš.

⁵³ Sk. 1. piez.

⁵⁴ Alkestida. Sk. Euripida lugu "Alkestida" grām.: E i r i p ī d s. Traģēdijas. R., 1984, 5.–30. lpp.

⁵⁵ Alkestida dāvāja savam vīram dzīvību, ziedodama savējo; Helvijas māsa, riskēdama ar savu dzīvību, vīram varēja dāvāt tikai pienācīgu apbedīšanu.

MIERINĀJUMS MARCIJAI

Auls Kremūtijs Kords, kura meitai Marcijai adresēts šis sacerējums, bija Augusta un Tiberija laika vēsturnieks, pārlicināts republikānis, kas citastarp savās "Annālēs" cildināja Jūlija Cēzara slepkavas Brutu un Kasiju (otru – dēvēdams par pēdējo romieti). Tiberija laikā viņš turklāt ar aizvainojošiem izteikumiem iemantoja Sejāna, ķeizara visvarenā favorīta, naidu, un tas parūpējās par to, lai viņu apsūdzētu ķeizara cieņas

aizskaršanā. Viņš gan Senātā teica lielisku, drosmīgu aizstāvēšanās runu, kuru saglabājis Tacīts ("Annāles", IV, 35), taču nebija ne mazāko šaubu par gaidāmo nāvessodu, kam Kremūtijs paguva aizsteigties priekšā ar bada nāvi. Uz Senāta lēmuma pamata viņa Augusta laikā izdotie darbi tika sadedzināti, bet Marcijai izdevās kādu eksemplāru saglabāt, un pēc Tiberija nāves tie ar ķeizara Kaligulas atļauju tika no jauna izdoti, tiesa, ar redakcionāliem labojumiem.

Marcijai bija četri bērni, divi dēli un divas meitas. Īsā laikā viņa zaudēja abus dēlus. Īpaši viņu satrieca jaunākā dēla – izcili apdāvinātā Metilija nāve. Seneka sacerēja savu Mierinājumu, kad kopš Metilija nāves jau bija apritējuši trīs gadi, kurus Marcija aizvadīja dziļās sērās, vairīdamās no jebkādas sabiedrības.

Sacerējums nav precīzi datējams. Drošs ir vienīgi tas, ka tas radies pēc Kaligulas nākšanas pie varas (sal. I, 3).

¹ *Šis trieciens* – dēla nāve. Iepriekš minētās "senās ciešanas" – tēva bojāeja.

² Drūsu (sk. III, 1 un Vārdnīcā *Drūs*, *Nerons Klaudijs*).

³ Vergilijš iemūžinājis Marcella piemiņu savā "Eneidā", VI, 855 un sek.

⁴ Lai viņš mirst.

⁵ Laikam no Pāvijas, kopā ar Augustu.

⁶ Tiberiju.

⁷ *Jūlija Augusta* – Tā Livija saucās pēc Augusta nāves. Saskaņā ar viņa testamentu Livija tika uzņemta Jūliju dzimtā.

⁸ Romiešu augstmaņiem nereti bija savs "mājas filozofs", kas zināmā mērā pildīja intelektuāla un ētiska mentora funkciju. Aleksandrietis *Arejs* Didims bija filozofs stoiķis, kuru dziļi cienīja Augusts un Mecenāts.

⁹ Seneka piedēvē *Arejam* vārdus, kurus pats būtu sacījis Livijai un ar kuriem netieši vēršas pie Marcijas.

¹⁰ *Bērnu toga* – sk. Vārdnīcā *toga* un *preteksta*.

¹¹ Pūblilija Sīrieša (sk. Vārdnīcā) vārsmā.

¹² No daudzajām šai neskaidrajai vietai veltītajām konjektūrām mani visvairāk pārliecina O. Apelta *ipša* .. *causis morborum repleta*, kas tad arī ir pamatā dotajam tulkojumam.

¹³ Delfu.

¹⁴ Šī vieta rokrakstos tik stipri bojāta, ka uzskatīju par pareizāku to atstāt netulkotu nekā uzticēties kādai no daudzajām vienlīdz nepārliciecinājām konjektūrām.

¹⁵ Laikam domāti mitoloģijas pusdievi, piemēram, Hērakls un Dioskūri.

¹⁶ Sullu, kas pēc uzvaras pār Pontas valdnieku Mitridātu sev izraudzījās pievārdu "Laimīgais" (*Felix*).

¹⁷ Attiecas uz Ksenofontu, kas, saņēmis ziņu, ka viņa dēls kritis kaujā, tikai uz mirkli pārtraucis upurceremoniju.

¹⁸ To prasīja iesvētīšanas rituāls.

¹⁹ Lūcijs Emilijs *Pauls* (sk. Vārdnīcā) divus no saviem četriem dēliem atdeva adopcijai draugu ģimenēs; no pārējiem viens nomira piecas dienas pirms, otrs – trīs dienas pēc viņa triumfa (Seneka nav gluži precīzs, minēdams abus kā pirms triumfa mirušus).

²⁰ Vienu no adopcijai atdotajiem dēliem, vēlāko Kartāgas uzvarētāju 3. pūniešu karā – Scipionu Jaunāko, adoptēja Scipiona Vecākā dēls.

²¹ Triumfatora ratos parasti bija arī viņa mazākie bērni.

²² Sal. dievu nenovīdības pieminējumu XII, 6.

²³ Senekas neprecizitāte: līdzās Jūlijam Cēzaram konsuls 59. g. pr. Kr. bija Marks (nevis Lūcijs) Kalpurnijs Bibuls.

²⁴ *Asaras pelnījuši tā vaininieki* – proti, sašutuma asaras.

²⁵ Kad Bibuls zaudēja savus dēlus, viņš bija Sīrijas prokonsuls (51. g. pr. Kr.).

²⁶ Jūlija, kopš 59. g. pr. Kr. Gnēja Pompeja sieva, nomira 54. gadā.

²⁷ Vairs nebija vienotāja faktora Cēzara un Pompeja attiecībās – radniecības saišu.

²⁸ Attiecas uz Romas ķeizaru iecelšanu pēc nāves dievu kārtā.

²⁹ Jo viņš pats vēlāk būs dievs (sk. iepriekšējo piezīmi).

³⁰ Paša dēls – Drūss (jaunākais), adoptētais – Germāniks, Tiberija brāļa Drūsa (sk. Vārdnīcā *Drūss*, *Nerons Klaudijs*) dēls.

³¹ *Pontifiks* (sk. Vārdnīcā) – šeit: pats ķeizars kā *Pontifex Maximus* – Augstākais priesteris.

³² *Lukrēcija* – leģendāra Romas vēstures figūra – patriecieša Tarkvīnija Kollatīna sieva, ko lika kaunā pēdējā ķēniņa – Tarkvīnija Lepnā dēls un kas tāpēc izdarīja pašnāvību. Lūcijs Jūnijs *Bruts* – leģendārais Romas republikas nodibinātājs, kas padzina Tarkvīniju Lepno un kopā ar Tarkvīniju Kollatīnu bija konsuls. Etrusku varas nokratišanu un republikas nodibināšanu tradīcija datē ar 510./509. g. pr. Kr.

³³ *Mums jāpateicas .: Lukrēcijai par Brutu* – Lukrēcija ar savu likteni – pieredzēto vardarbību un pašnāvību – Brutā izraisīja sašutumu, kas viņu pamudināja gāzt ķēniņa varu.

³⁴ Karā ar etrusku ķēniņu Porsennu *Klēlija*, kas kā ķilniece atradās ienaidnieku nometnē, izbēga zirga mugurā peldus pa Tibru, paņemdamā līdzī arī citas ķilnieces.

³⁵ Vecākā.

³⁶ Sk. Vārdnīcā *Grakhi*.

³⁷ Šī Kornēlija bija precējusies ar Gāju Līviju Drūsu – Augusta sievas Līvijas (Jūlijas Augustas, sk. 7. piez.) vecvec-tēvu. Viņu dēlu – tautā populāro tribūnu Marku Līviju Drūsu (sk. Vārdnīcā) 91. g. pr. Kr. noslepkavoja politiskie pretinieki.

³⁸ Citu bērnu vidū.

³⁹ Piemēram, ar iepriekš minētajām Kornēlijām, īpaši – Grakhu māti.

⁴⁰ Agrāk mirušo.

⁴¹ *Hesperija* – “Vakarzeme”, šeit: Itālija.

⁴² Vergilijs, “Eneīda”, III, 418.

⁴³ *Haribda* – grieķu mitoloģijas, no Homēra “Odisejas” pazīstamais jūras nezvērs, lokalizēts (Mesīnas?) jūras šaurumā.

⁴⁴ *Aretūsa* – grieķu mitoloģijā nimfa, ko vajājis Alfejas upes dievs un Artemīda pēc viņas lūguma pārvērtusi par avotu Ortīgijas salā pie Sirakūzām (Sicīlijā), uz kuriem viņa aizpeldējusi pa jūras apakšu.

⁴⁵ Iepriekšējā piezīmē minētā Alfeja, kas, kā vēstī mitoloģija, no Ēlidas (Grieķijas kontinentā) zem jūras dibena sasniedz Sicīliju un tur savienojas ar Aretūsu.

⁴⁶ Sirakūzu.

⁴⁷ Pēc atēniešu sakāves Sicīlijas kampaņā 413. g. pr. Kr.

gūstekņus ieslodzīja Sirakūzu akmeņlauztuvē, kur tie tūkstošiem gāja bojā.

⁴⁸ Sirakūzas.

⁴⁹ Domās pievēršoties vēstures notikumiem.

⁵⁰ *Arī pēc Platona* – t. i., kaut arī iepazinis Platonu, kas vairākkārt – 366. un 361. g. – devies pie Dionīsija II, velti cerēdams, ka varēs viņu pievērst savai filozofijai. Par Platona un Dionīsija II attiecībām sk. grām.: P l a t o n s. Dialogi un vēstules. R., 1999, 198.–239. lpp. un attiecīgās piezīmes 263.–273. lpp.

⁵¹ Padzīts no Sirakūzām, Dionisijs izlaidīgo dzīvi turpinājis arī trimdā (Korintā).

⁵² Latīņu valodā *mēness (luna)* ir sieviešu dzimtes, *saule (sol)* – vīriešu; tāpēc oriģināltekstā *mēness* sastop savu brāli, nevis māsu.

⁵³ *remissum*. Iespējams arī tulkojums “maigu”.

⁵⁴ *Piecas zvaigznes* – Merkūru, Veneru, Marsu, Jupiteru, Saturnu.

⁵⁵ *Izjauc vienmuļību* – Tulkojums pamatojas uz rokraksta lasījumu *paria distingunt*. Pēc citu rokrakstu lasījuma *maria distingunt* tulkojums skanētu: “sadala jūras”.

⁵⁶ *Ar trim līčiem* – Laikam domāta Vidusjūra, Sarkanā jūra ar Persijas līci un Kaspijas jūra.

⁵⁷ *Citu vadībā* – Plīnijs Vecākais (“Dabas vēsture”, IX, 88) piemin par *musculus* dēvētu zivi, kas peldot valim pa priekšu, lai tas neuzskrien sēklim.

⁵⁸ Plaši izplatīta parādība Romā bija mantojuma tiktājī, kas pieglaimojās bagātiem veciem cilvēkiem, kuriem nebija bērnu.

⁵⁹ Kaujā pie Farsālas (Tesalijā), kur Jūlijs Cēzars 48. g. pr. Kr. sakāva Pompeja karaspēku.

⁶⁰ Sk. “Par dzīves īsumu”, 38. piez.

⁶¹ Katons (Jaunākais) Romas vārdā 58. g. pr. Kr. pārņēma romiešu anektētās Kipras valdnieka Ptolemaja mantojumu.

⁶² Okeāns.

⁶³ Norāde uz stoiskās filozofijas koncepciju par Visuma periodisko bojāeju un atkalatdzimšanu. Sal. XXVI, 6.

⁶⁴ Sal. “Pirmām kārtām”, 1.

⁶⁵ Vergilijs, "Eneīda", X, 472.

⁶⁶ Sejāns uzdāvāja savam klientam Marcijas tēvam konfiscēto īpašumu.

⁶⁷ Tiberijs.

⁶⁸ *Svētību saņem nodevīgs kareivis* – t. i., tiek iesvētīta Sejāna statuja.

⁶⁹ *Nesatricināmi mierīgs* – Šis tulkojums pamatojas uz Valca konjektūru *imperturbatum* – vienu no daudzajām, kas veltītas šai rokkrakstos neskaidrajai vietai.

⁷⁰ *Vienam no tavējiem* – dēlam; *kādam citam* – tēvam.

⁷¹ "Faidons", 64A un 67D–E.

⁷² *Milzīga auguma un ļoti spēcīgs zēns* – Rokkrakstos neskaidrās vietas tulkojuma pamatā ir Valca konjektūra *statu-rae ingentis, vi nitentem*.

⁷³ *Pašu labdarījumu dēļ brīvie* – kas savai dzīvei padarījuši galu paši.

⁷⁴ *Pašmāju (domesticus)* – tāpēc ka pats mīt starp zvaigznēm.

⁷⁵ *Sirtu sēkli* – sk. Vārdnīcā *Sirtu jūra*.

⁷⁶ Par to nekas tuvāk nav zināms.

⁷⁷ *Niecīgā daļā (ultima parte)*. Uz šādu tulkojumu mudina paralēlais *pavisam nedaudzu cilvēku vidū (inter paucissimos)*.

⁷⁸ *Jaunus jūras uzbrukumus* – *maris novos cursus*. Kontekstā drīzāk ir runa par jaunām dabas katastrofām, nevis par jauniem jūras ceļiem.

⁷⁹ Sal. 63. piez. Grandiozu Visuma bojāejas ainu Seneka uzbur savā traģēdijā "Tiests", 789–884 (sk. grām.: S e n e k a. Traģēdijas. R., 1989, 125.–128. lpp.).

VĀRDNĪCA

Vārdnīcā iekļauti tekstā sastopamie īpašvārdi, etnonīmi un termini. Kursīviem burtiem iespiestie vārdi skaidroti savā šķirkli.

AHILLEJS – *Homēra* “Iliādas” galvenais varonis.

AJANTS, TELAMONA DĒLS – pēc *Ahilleja* drosmīgākais un stiprākais grieķu varonis Trojas karā. Kad grieķi pēc *Ahilleja* nāves tā ieročus piešķīra nevis viņam, bet *Odisejam*, aizvainojums viņu noveda ārprātā. Viņš apkāva aitu ganāmpulku, domādams, ka atriebjas saviem ienaidniekiem. Nācis pie prāta, viņš izdrija pašnāvību.

ALEKSANDRIJA – *Aleksandra Lielā* 332./331. g. pie Nīlas deltas dibināta pilsēta, svarīgs starptautiskas nozīmes tirdzniecības un kultūras centrs.

ALEKSANDRS LIELAIS (356–323) – Maķedonijas valdnieks no 336. g.

ALKIBIADS (ap 450–404) – atēniešu valstsvīrs un karavadonis.

ANTIOHS III (LIELAIS) (242–187) – Sīrijas valdnieks.

ANTISTENS (ap 444–ap 366) – grieķu filozofs atēnietis, kura māte bija verdzene trāķiete; *Sokrata* skolnieks, kiniķu filozofijas skolas dibinātājs.

ANTONIJS, MARKS (82–30) – romiešu valstsvīrs un karavadonis.

APĪCIJS, MARKS GABIJS – gardēdis *Augusta – Tiberija* laikā, pavārgrāmatas autors.

ARISTOFANS (ap 445–ap 386) – grieķu komediogrāfs, izcilākais t. s. Vecatiskās komēdijas pārstāvis.

- ARISTOTELIS (384–322) – grieķu filozofs.
- ARKEŠILĀJS (315–240) – grieķu filozofs, t. s. Vidējās akadēmijas dibinātājs un nozīmīgākais pārstāvis.
- ASINIJS POLLIONS, GĀJS (76 pr. Kr.–4 pēc Kr.) – valstsvīrs, karavadonis, vēsturnieks, dzejnieks, orators, pirmās publiskās bibliotēkas nodibinātājs Romā.
- ATALS III – Pergamas valdnieks 138–133, pazīstams ar lielu bagātību. Viņš savu valsti ar testamentu novēlēja Romai. 129. g. tā kļuva par Romas provinci ar nosaukumu “Āzija”. Ka Seneka viņu dialogā “Par gudrā nelokāmību”, XIII, 3, dēvē par Āzijas valdnieku, ir vai nu vēsturiski hronoloģiska neprecizitāte, vai ironija.
- ATĒNODORS – laikam domāts filozofs stoiķis no Tarsas (Kilikijā); *Oktaviāna* – vēlākā ķeizara *Augusta* skolotājs.
- ĀTRIJS – priekšistaba, pieņemamā telpa, zāle (pirmā telpa no ieejas mājā).
- AUGURS – priesteris, kas veica *auspicijus*.
- AUGUSTS (63 pr. Kr.–14 pēc Kr.) – pirmais Romas ķeizars. Sākotnēji viņš saucās Gājs Oktāvijs, pēc tam kad viņu adoptēja Jūlijs Cēzars – Gājs Jūlijs Cēzars, pēc titula *Augustus* (“augstais, cildenais”) piešķiršanas (27. g. pr. Kr.) – (imperator) *Cēzars Augusts* – (*Imperator Caesar Augustus*). Viņš nekad pats nav saucies par *Oktaviānu*, taču šajā no viņa tēva Oktāvija atvasinātajā pievārdā viņu saukuši laikabiedri, un tādā viņš arī bieži minēts literatūrā.
- AUSPICIJI – pareģošana pēc putnu izturēšanās (lidojuma, kliezieniem u. tml.).
- BABILONA (Bābele) – Babilonijas galvaspilsēta.
- BAKTRIEŠI – Baktrijas iedzīvotāji. Baktrija – zeme Oksas (tag. Amudarja) līdzenumā, tagadējās Afganistānas ziemeļos.
- BIONS (ap 250 pr. Kr.) – ceļojošs filozofs kiniķis.
- BOKHS – Mauretānijas (valsts Āfrikas ziemeļrietumos) valdnieks.
- BRĪVLAISTIE – personas, kas ar īpašu dažādas formas brīvlaišanas aktu (*prētora* priekšā, ar reģistrāciju pilsoņu sarakstā vai “draugu klātbūtnē” (*inter amicos*)) tika

atbrīvotas no verga statusa. Viņi tomēr bija pakļauti zināmiem pilsoņtiesību ierobežojumiem un bieži palika saistīti ar līdzšinējo kungu – tagadējo patronu kā viņu uzticības personas politiskajā un komerciālajā darbībā. Daudzi b. bija baņķieri, ārsti, skolotāji. Nereti (īpaši Klaudija laikā) viņi ieņēma augstu stāvokli ķeizara administrācijā un galmā.

BRUTIJA – novads Apenīnu pussalas dienvidrietumos (tag. Kalabrija).

BRUTS, MARKS JŪNIJS (85–42) – romiešu valstsvīrs. 44. g. kopā ar Kasiju nostājās pret Jūliju Cēzaru vērstās savvērestības priekšgalā. Kad *Oktaviāns* un *Antonijs* 42. g. pie Filipiem sakāva republikāņu karaspēku, B. un Kasijs izdarīja pašnāvību.

CĒLIJS RŪFS, MARKS – *Cicerona* laika politiķis un orators, pazīstams ar savu sarkasmu un agresīvo stilu.

CENTURIONS – centurijas (ķeizara laikā – 1/50 *legiona*) komandieris.

CENZORI – augstas amatpersonas, kuru uzdevums bija: 1) veikt cenzu, t. i., pēc īpašuma kritērija pilsoņus ieskaitīt atbilstošajās kategorijās; 2) pārraudzīt pilsoņu tikumisko stāju, uzliekot vajadzības gadījumā sodus, piemēram, izslēdzot no senatoru vai *jātnieku* *cenza* kategorijas; 3) izdot izolē valsts ieņēmumu avotus un jaunbūves.

CĒZARS – tituls, ko kā Jūlija *Cēzara* adoptētais dēls vispirms pieņēma *Oktaviāns* un pēc viņa – visi Romas ķeizari, kas to arī piešķīra saviem dēliem, pirmām kārtām – troņa mantniekam.

CĒZARS, GĀJS JŪLIJS (100–44) – romiešu valstsvīrs un karavadonis.

CICERONS, MARKS TULLIJS (106–43) – valstsvīrs, rakstnieks, orators. Pēc Jūlija *Cēzara* nogalināšanas viņš centās atjaunot veco republikānisko iekārtu. C. 14 runās (“filipikās”) asi uzbruka *Antonijam*, kas pēc Otrā triumvirāta (tajā vēl ietilpa Lepids un *Oktaviāns*) noslēgšanas lika viņu nogalināt.

DĀREJS I – Persijas valdnieks 522–486.

- DĒMĒTRIJS (1. gs. pēc Kr.) – filozofs kiniķis, viens no Senekas skolotājiem.
- DĒMĒTRIJS POLIORKĒTS (=Pilsētu aplencējs, ap 336–283) – Maķedonijas valdnieks 294–285.
- DĒMĒTRIJS POMPEJĀNS – *Pompeja Lielā* brīvvalstais.
- DĒMOHARS (ap 350–270) – atēniešu valstsvīrs.
- DĒMOKRITS (460–371) – grieķu filozofs no Abdēras.
- DIKTATŪRA – diktatora pilnvaras, viņa pilnvaru periods. Diktators – agrīnajā Romas republikā amatpersona, kurai pēc *Senāta* priekšlikuma piešķīra ārkārtējas pilnvaras, augstākais, uz 6 mēnešiem. Tas pēdējo reizi noticis 202. g. pr. Kr. Vēlāko laiku diktatoru (*Sullas, Cēzara*) amata perioda ilgums un varas pilnība bija daudzkārt lielāka.
- DIOGENS (ap 412–ap 323) – filozofs kiniķis no Sinopes (Mazāzijā).
- DIOGENS BABILONIETIS (2. gs. pr. Kr.) – filozofs stoiķis.
- DIONĪSIJS II – Sirakūzu tirāns 367–344, pazīstams ar savu nežēlību un izvirtību.
- DRŪSS, MARKS LĪVIJS – 91. g. pr. Kr., būdams tautas tribūns, atsāka brāļu *Grakhu* cīņu par likumdošanas reformām, to starpā par agrāro reformu un pilsoņtiesību piešķiršanu sabiedrotajiem. Viņa noslepkavošana izraisīja t. s. Sabiedroto karu.
- DRŪSS, NERONS KLAUDIJS (38–9) – romiešu karavadonis, Tiberija Klaudija Nerona un *Livijas Drusillas* dēls, kas, viņai otrajā laulībā apprecoties ar *Oktaviānu*, kļuva par tā padēlu.
- DUĪLIJS, GĀJS DECIMS – 260. g. pr. Kr., būdams *konsuls*, izcīnīja lielu uzvaru pār kartāgiešu floti (1. pūniešu karā).
- EDĪLI – amatpersonas ar plašu uzdevumu loku, kurā ietilpa policejiskā publisko vietu uzraudzība, labības sagāde, publisko spēļu sarīkošana, būvju pārraudzība, pilsētas labiekārtošana u. c.
- EFORS (4. gs. pr. Kr.) – grieķu vēsturnieks no Kīmes (Mazāzijā).
- ENNIJS (239–169) – romiešu dzejnieks un dramaturgs.

- EPIKŪRS (341–270) – grieķu filozofs no Samas salas.
- FABIĀNS, PAPĪRIJS (1. gs. pēc Kr.) – orators un stoicismam tuvs filozofs, viens no Senekas skolotājiem.
- FABIJS MAKSIMS, KVINTS (miris 203. g. pr. Kr.) – valstsvīrs un karavadonis. Pēc romiešu sakāves pie Trasimēna ezera (217. g.) iecelts par diktatoru; nokausēja *Hannibalu* ar vilcināšanās taktiku, par ko saņēmis iesauku *Cunctator* (Vilcinātājs).
- FAIDRS – *Sokrata* draugs, kura vārdā nosaukts kāds no *Platona* dialogiem, dialoga dalībnieks Platona “Dzīrēs”.
- FALARIDS – Akragantas (Sicīlijā) tirāns 571–555, nežēlīgā tirāna prototips.
- FASCIJI – rīkšu saišķis ar tajā iespraustu cirvi kā Romas augstāko amatpersonu (*konsulu, prētoru*) simbols. Konsulam pienācās 12 fasciji, prētoram – 6.
- FĀSIDA – upe Kolhidā (tag. Rioni). Kolhida – novads, kas aptuveni atbilst mūsdienu Megrēlijai un Imerētijai Gruzijā.
- FILIPS II (382–336) – no 359. g. Maķedonijas reģents, no 356. g. – valdnieks, *Aleksandra Lielā* tēvs.
- FORUMS – laukums, kur koncentrējās saimnieciskā un sabiedriskā dzīve ikvienā romiešu pilsētā, īpaši *Forum Romanum* Romā, starp *Kapitoliju* un *Palatiju*.
- GĀJS CĒZARS GERMĀNIKS (12–41) – ķeizars no 37. g., pazīstams ar iesauku “Kaligula” (*caligula* – zābaciņš), jo agrā bērnībā dzīvoja kopā ar savu tēvu – karavadoni Gāju Jūliju Cēzaru Germāniku karavīru noņemē un tur staigāja vienkāršos zābaciņos.
- GALLIONS – LŪCIJS ANNĒJS NOVĀTS, Senekas vecākais brālis, ko adoptēja rētors Jūnijs Gallions un kas pēc adopcijas saucās Lūcijs Jūnijs Annējs Gallions. 52. g. pēc Kr. viņš bija Ahajas provinces *prokonsuls* un šajā sakarā pieminēts Jaunajā Derībā – Apustuļu darbos, 18: 12–17 (jūdi viņa priekšā apsūdzēja apustuli Pāvilu). Viņš, tāpat kā Seneka, beidza dzīvi pašnāvībā 66. gadā.
- GRAKHI – 1. TIBERIJS SEMPRONIJS GRAKHS (162–133) – tautas tribūns 133. g., ierosināja senāka likuma atjaunošanu, pēc kura neviens pilsonis nedrīkstētu nomāt

vairāk par 500 jugeriem (jugers – apm. 1/4 ha) valsts zemes (*ager publicus*); zeme, kas pārsniegtu šo platību, tiku par nelielu nomas maksu piešķirta mūža nomā trūcīgajiem zemniekiem un bezzemniekiem. Viņu noslekavoja politiskie pretinieki – senatori Augstākā *pontifika* (*Pontifex Maximus*) vadībā. 2. GĀJS SEMPRONIJS GRAKHS (153–121) – tautas tribūns 123. un 122. g., vecākā brāļa reformu centieni turpinātājs. Arī viņš gāja bojā sadursmē ar politiskajiem pretiniekiem.

HANNIBALS (247–183) – kartāgiešu karavadonis un valstsvīrs.

HARMODIJS kopā ar Aristogeitonu 514. g. pr. Kr. uzbruka Atēnu tirāniem Hipijam un Hiparham, *Peisistrata* dēliem, taču nogalināt izdevās tikai Hiparhu. Harmodiju uz vietas nonāvēja tirānu miesassardze, Aristogeitonu apcietināja un sodīja ar nāvi. Atēnieši abus turēja godā kā brīvības cīnītājus.

HĒRAKLEITS (ap 544–ap 483) – grieķu filozofs Efesā.

HĒREJA, KASIJS – pretoriāņu (ķeizara gvardes) *kara tribūns*, *Kaligulas* nogalinātājs. Par to viņu ar nāvi sodīja Kaligulas pēcnācējs ķeizars Klaudijs.

HERKULĀNA – pilsēta *Kampānijā*, gājusi bojā Vezuva izvirduma laikā 79. g. pēc Kr.

HERKULS – Hērakls, grieķu mitoloģijas galvenais, tautā iemīļotākais varonis.

HIERONIMS (ap 3. gs. vidū pr. Kr.) – filozofs peripatētiķis no Rodas.

HIPIJS – sk. HARMODIJS.

HOMĒRS (8. gs. pr. Kr.) – grieķu vecākais dzejnieks, kura vārds saistīts ar varoņeposiem “Iliāda” un “Odiseja”.

HORTENSIJS HORTALS, KVINTS (114–50) – orators un jurists.

HRÍSIPS (276–204) – *Kleanta* skolnieks, viens no izcilākajiem stoiskās filozofijas pārstāvjiem.

ISOKRATS (436–338) – atēniešu orators un retorikas skolotājs.

JĀTNIKI – Romas otrā pēc senatoriem cenza kārta.

JUGURTA (160–104) – Numīdijas (Ziemeļāfrikā) valdnieks.

104. g. pr. Kr. viņu kā gūstekni rādīja tautai *Marija* triumfa procesijā un pēc tam nožņaudza.
- JUPITERS – romiešu galvenais dievs (atbilst grieķu Zevam); sākotnēji – senitāļu dievība.
- KALIGULA – sk. GĀJS CĒZARS GERMĀNIKS.
- KAMBĪSS II – Persijas valdnieks 529–522.
- KAMPĀNIJA – novads Vidusītalijā.
- KANTABRI – Kantabrijas, Ziemeļspānijas novada, iedzīvotāji.
- KAPITOLIJS – 1. Viens no septiņiem Romas pakalņiem; 2. *Jupitēra* templis uz šā pakalna.
- KARA TRIBŪNS – augstāks virspavēlnieka rīcībā.
- KARNEADS (214–129) – filozofs no Kirēnes (Ziemeļāfrikā), t.s. Jaunās akadēmijas dibinātājs, galvenais skeptīcisma pārstāvis.
- KARTĀGA – pilsēta Ziemeļāfrikā (tag. Tunisijā).
- KASTORS – grieķu mitoloģijā Spartas valdnieka Tindareja un Lēdas dēls, zirgu savaldītājs un ratu vadītājs, kopā ar brāli Polluku pārvērsti jūrniekiem labvēlīgā Dviņu zvaigznājā. Viņam par godu uzceltais templis atradās *Foruma* dienviddaļā.
- KATILĪNA, LŪCIJS SERGIJS (108–62) – politisks darbinieks. Viņa valsts apvērsuma mēģinājumu 63. g. izjauca, būdams *konsuls*, *Cicerons*.
- KATONS CENZORS, MARKS PORCIJS (KATONS VECĀKAIS, 234–149) – valstsvīrs, karavadonis, vēsturnieks, rakstnieks (viņu uzskata par latīņu prozas nodibinātāju), vecromiešu tikumu sargātājs; būdams *cenzors*, 184. g. ieviesa greznības nodokli.
- KATONS UTIKIETIS, MARKS PORCIJS (KATONS JAUNĀKAIS, 95–46) – valstsvīrs, filozofs stoiķis, konsekvents republikas piekritējs. Izceļoties pilsoņkaram, viņš 49. g. devās uz Āfriku, kur centās organizēt pretestību *Cēzaram*. Pēc sakāves kaujā pie Tapsas (46. g.) Utikā (Lībijā) izdarīja pašnāvību.
- KATULS, KVINTS LUTATIJS – *konsuls* 102. g. pr. Kr., 101. g. kopā ar *Mariju* pie Vercellām sakāva kimbrus (sk. “Par

- dusmām", 12. piez.). 87. g., Marija pasludināts ārpus likuma, izdārija pašnāvību.
- KĪRS II – Persijas valdnieks 559–529.
- KLAUDIJS KAUDEKS, APIJS – *konsuls* 264. g. pr. Kr.
- KLEANTS (331–251) – stoiskās filozofijas skolas galva pēc *Zēnona*.
- KLIENTS – trūcīgs pilsonis, kas atradās kādas dižciltīgas ģimenes aizbildnībā. Šīs ģimenes galva bija klienta patrons.
- KLODIJS PULHRS, PŪBLIJS (ap 92–52) – politisks darbinieks, *Cēzara* piekritējs, *Cicerona* pretinieks; būdams tautas tribūns, 58. g. panāca viņa izraidīšanu trimdā.
- KOHORTA – romiešu *leģiona* apakšvienība, leģiona desmitā daļa.
- KONSULĀRS – bijušais *konsuls*.
- KONSULĀTS – *konsula* amats; amata periods.
- KONSULI – divas Romas augstākās amatpersonas, kas tika ievēlētas (ķeizaru laikā – ķeizara ieceltas) uz vienu gadu. Kara laikā viņi bija karaspēka virspavēlnieki.
- KORBULONS, GNĒJS DOMITIJS – karavadonis ķeizaru Klaudija un Nerona laikā.
- KORNĒLIJA – *Scipiona Vecākā* meita, brāļu *Grakhu* māte.
- KORUNKĀNIJS, TIBERIJS – jurists, *konsuls* 280. g. pr. Kr., pieticības un nesavtības paraugs.
- KRASS, MARKS LICINIJS ("Bagātais", 115–53) – valstsvīrs un karavadonis, Spartaka karaspēka pieveicējs. Savu bagātību viņš ieguvis, uzpērkot diktatora *Sullas* laikā ārpus likuma pasludināto un nogalināto pilsoņu īpašumus.
- KROISS (Krēzs) – pasakaini bagātais pēdējais Līdijas valdnieks 560–547. Viņu karā pieveica Persijas valdnieks *Kīrs II* un nolēma nāvei uz sārta, taču pēdējā brīdī apžēloja. Šo epizodi beletristiski spilgti apraksta Hērodots, I, 86 un sek.
- KSENOFONTS (ap 430–354) – vēsturnieks un rakstnieks, *Sokrata* skolnieks.
- KSERKSS – Persijas valdnieks 486–465, *Dāreja I* dēls.
- KŪRIJA – *Senāta* sapulču ēka, Senāts.

- KURIJS DENTĀTS, MĀNIJS (miris 272 pr. Kr.) – vairākkārt *konsuls, cenzors*, vecromiešu tikumu paraugs.
- KVESTORS – augsts finanšu resora ierēdnis.
- KVESTŪRA – *kvestora* amats; viņa amata periods.
- KVIN(K)TIJS CINCINNĀTS, LŪCIJS – valstsvīrs un karavado-
nis; *konsuls* 460. g. pr. Kr., divreiz iecelts par dikta-
toru, senromiešu tikumu simbols.
- LABERIJS (ap 106–43) – *mīmu* dzejnieks.
- LEĢIONS – romiešu karaspēka pamatvienība, kurā ķeizaru
laikā ietilpa 6095 kājnieki un 726 jātnieki.
- LENTULS SURA, PŪBLIJS KORNĒLIJS – *prētors Katilīnas*
sazvērestības laikā; bija tās līdzdalībnieks un 63. g.
pr. Kr. tika sodīts ar nāvi.
- LIGURI – tauta, kas apdzīvoja Po līdzenumu, Augšreīnu, Rie-
tumšveici, Ronas apgabalu, Franču Rivjēru un Korsiku.
- LIKTORI – romiešu augstāko amatpersonu kalpotāji.
- LĪSIMAHS (ap 355–281) – viens no *Aleksandra Lielā* kara-
spēka komandieriem; pēc Aleksandra nāves Trāķijas,
vēlāk arī Maķedonijas valdnieks.
- LĪVIJA DRUSILLA (58 pr. Kr.–29 pēc Kr.) – kopš 38. g. *Okta-
viāna* sieva, pirmā Romas ķeizariene. No pirmās laulī-
bas ar Tiberiju Klaudiju Neronu viņai bija divi dēli –
Drūss un *Tiberijs*, kas pēc *Augusta* nāves kļuva par
Romas ķeizaru.
- LĪVIJS, TITS (59 pr. Kr.–17 pēc Kr.) – romiešu vēsturnieks.
- LUKĀNIJA – novads Dienviditālijā.
- LUKRĒCIJS, pilnā vārdā TITS LUKRĒCIJS KĀRS (ap 96–55) –
dzejnieks, filozofs, poēmas “Par lietu dabu” autors.
- MARCELLS, MARKS KLAUDIJS – *konsuls* 51. g. pr. Kr.,
Cēzara pretinieks; pēc Cēzara uzvaras pār *Pompeju* kaujā
pie Farsalas (48. g.) devās labprātīgā trimdā uz Mītilēni
Lesbas salā. Pēc *Cicerona* (runā “Par Marcellu”) un
Senāta lūguma Cēzars viņu 46. g. aicināja atgriezties,
bet atceļā uz Romu viņš gāja bojā no slepkavas rokas.
- MARCELLS, MARKS KLAUDIJS (43–23) – *Augusta* māšas
Oktāvijas dēls; 25. g. apprecējās ar Jūliju, Augusta meitu,
un bija izraudzīts par Augusta pēcnācēju.

- MARIJS, GĀJS (156–86) – valstsvīrs un karavadonis.
- MARKS MARIJS GRATIDIĀNS, ko bija adoptējis slavenā valstsvīra un karavadoņa *Marija* brālis, tautā bija ļoti populārs kā *prētors*. Viņu *Sullas* uzdevumā noslepkavoja *Katilina*.
- MARSA LAUKUMS – laukums Romā, līdzenumā pie Tibras, kur noturēja komicijus – tautas sapulces.
- MARSS – romiešu kara dievs, atbilst grieķu *Arejam*.
- MASILIJA (MASALIJA, gr. *Massalia*) – tag. Marseļa.
- MĒDIEŠI – tauta dienvidos no Kaspijas jūras. Apzīmējums m. bieži lietots “persieši” vietā.
- MEGARAS – pilsēta uz un pie Korintas zemes šauruma.
- MENĒNIJS AGRIPA LĀNĀTS – *konsuls* 503. g. pr. Kr., panāca Romu atstājušo *plebēju* atgriešanos, viņiem izstāstīdams fabulu par vēderu un miesas locekļiem. Sal. Ēzopa fabulu “Vēders un kājas” grām.: Ēzopa fabulas. R., 1978, 63. lpp.
- METELLS, LŪCIJS CĒCILIJS – 251. g. pr. Kr., būdams *konsuls*, sakāva kartāgiešus Sicīlijā (1. pūniešu karā).
- MĪMS – neliela ludziņa no ikdienas dzīves, farss ar bieži vien parupju valodu.
- MITRIDĀTS – Armēnijas valdnieks, kuru *Kaligula* ieslodzīja cietumā, bet *Klaudijs* vēlāk atbrīvoja un atkal iecēla tronī.
- NEPTŪNS – romiešu jūras un visu ūdenstilpņu dievs, atbilst grieķu *Poseidonam*.
- NOMENKLATORS – vergs, kura pienākumos ietilpa pazīt kunga paziņas, kā arī mājas vergus un viņam atgādināt to vārdus.
- NOMENTĀNS – uzdzīvotājs, kas bieži pieminēts *Horācija* “*Satīrās*” (piem., I, 1., 102; II, 1., 22).
- NOVĀTS – sk. GALLIONS.
- NUMANTIJA – pilsēta Spānijas ziemeļaustrumos.
- OKTAVIĀNS – sk. AUGUSTS.
- OKTĀVIJA (ap 70–11) – *Augusta* māsa. *Marcellu* – viņas dēlu no pirmās laulības ar Marku *Klaudiju Marcellu* *Augusts* bija izraudzījis par savu pēcnācēju, taču viņš agri

- nomira. 40. g. viņa apprecējās ar *Antoniju*, lai sekmētu tā izlīgšanu ar *Oktaviānu*, bet 32. g. šī laulība pēc Antonija ierosinājuma tika šķirta.
- OVIDIJS NĀSONS, PŪBLIJS (43 pr. Kr.–ap 18 pēc Kr.) – romiešu dzejnieks.
- PANTOMĪMS – aktieris (dejojātājs), kas ar kustībām, žestiem un mīmiku attēloja pantomīmas sižetu, korim dziedot skaidrotājus vārdus.
- PARTIEŠI – tauta dienvidos no Kaspijas jūras.
- PAULS, LŪCIJS EMILIJS (ap 228–160) – valstsvīrs un karavadonis, 168. g. pie Pidnas (Maķedonijā) pieveica Maķedonijas valdnieku *Perseju*. Šī uzvara nozīmēja Grieķijas patstāvības galu.
- PEISISTRATS (ap 600–527) – kopš 560. g. Atēnu tirāns. Viņa valdīšanas laikā Atēnas pieredzēja lielu saimniecisku un kulturālu uzplaukumu. Īpašs Peisistrata nopelns ir *Homēra* eposu pirmā rakstveida fiksēšana (t.s. Peisistrata redakcija).
- PERSEJS (miris 165 vai 162 pr. Kr.) – Maķedonijas valdnieks 179–168, centās atjaunot Maķedonijas hegemoniju Grieķijā un pretoties romiešu ekspansijai uz austrumiem. 168. g. viņu pie Pidnas (Maķedonijā) sakāva romieši Lūcija Emilija *Paula* vadībā.
- PĪSONS, GNĒJS KALPURNIJS – 17. g. pēc Kr. iecelts par Sīrijas vietvaldi, 20. g. beidza dzīvi pašnāvībā. Tacits viņu raksturo kā nesavaldīgu un varmācīgu cilvēku (“Annāles”, II, 43).
- PĪTAGORS (ap 570–ap 500) – grieķu filozofs no Samas salas.
- PLATONS (427–347) – grieķu filozofs.
- PLEBĒJI – romiešu tautas masa pretsatā patriciešiem.
- POMPEJS LIELAIS (*Magnus*), GNĒJS (106–48) – valstsvīrs un karavadonis, *Cēzara* pretinieks.
- PONTIFIKS – “priesteris”. Pontifiku kolēģija, kuras priekšgalā bija Augstākais p. (*Pontifex Maximus*), bija Romas valsts augstākais kulta orgāns, kas pārraudzīja visas pārējās priesteru kolēģijas.
- PRETEKSTA (*praetexta, toga praetexta*) – toga ar purpura

apmali, ko valkāja Romas augstākās amatpersonas, arī priesteri un brīvo pilsoņu bērni līdz 16. gadam. Sk. arī *toga*.

PRĒTORI – pēc *konsuliem* valsts augstākās amatpersonas, kuru galvenā funkcija bija tiesas varas īstenošana.

PRETŪRA – *prētora* amats; viņa amata periods.

PRIAMS – mītiskais Trojas valdnieks.

PRIAPS – auglības un dzimumtieksmju dievība, ko attēloja ar lielu erigētu fallu.

PRĪMIPILĀRS – *legiona centuriona* dienesta pakāpe, pirmais centuriens.

PROKONSULS – bijušais *konsuls*, kādas provinces pārvaldnieks.

PROKURATORS – valsts ienākumu pārzinis kādā provincē. Mazākās provincēs p. varēja arī būt provinces pārvaldnieks.

PROSKRIPCĪJA – publiska pasludināšana ārpus likuma.

PTOLEMAJS – Mauretānijas valdnieks, kas pēc *Kaligulas* pavēles 40. g. pr. Kr. tika izraidīts trimdā un ceļā nogalināts.

PŪBLILIJS SĪRIETIS (*Publilius Syrus*, 1. gs. pr. Kr.) – iecienīts *mīmu* autors.

RĒGULS, MARKS ATĪLIJS (3. gs. pr. Kr.) – romiešu flotes pavēlnieks 1. pūniešu karā. Kad viņš krita gūstā, kartāgieši viņu atlaida pret godavārdu uz Romu miera sarunām, taču viņš *Senātā* izteicās pret miera līgumu. Pildīdams solījumu, R. atgriezās Kartāgā, kur viņu nežēlīgi spīdzināja, arī noveļot no kalna lādē, kuras sienas bija izklātas ar naglām, un nogalināja.

REMS – sk. ROMULS.

ROMULS – līdzās dvīņubrālīm Remam mītiskais Romas dibinātājs (753. g. pr. Kr.). Viņu māte bija Albalongas ķēniņa Numitora meita Rea Silvija, tēvs – kara dievs *Marss*.

ROSTRA – runātāju tribīne Forumā.

RUTĪLIJS RUFSS, PŪBLIJS (ap 154–74) – valstsvīrs, jurists, filozofs stoīķis. Pārvaldīdams Āzijas provinci, viņš vērsās pret nodokļu atpircēju patvaļu. Tie, Rutīlijam atgriežoties Romā, atriebās, panākot viņa izraidīšanu trimdā. Kad *Sulla* aicināja viņu atgriezties, viņš atteicās.

SCĪPIONS AFRIKĀNIETIS, PŪBLIJS KORNĒLIJS (SCĪPIONS
VECĀKAIS, 235–183) – *Kartāgas* uzvarētājs 2. pūniešu
karā.

SCĪPIONS EMILIĀNS AFRIKĀNIETIS, PŪBLIJS KORNĒLIJS
(SCĪPIONS JAUNĀKAIS, 185–129) – *Kartāgas* uzvarē-
tājs 3. pūniešu karā.

SEJĀNS, LŪCIJS ĒLIJS (starp 16–20 pr. Kr.–31 pēc Kr.) –
pretoriāņu (ķeizara gvardes) prefekts, ķeizara *Tiberija*
visvarena uzticības persona; tikoja pēc ķeizara varas un
tika sodīts ar nāvi.

SEKSTIJS NIGRS, KVINTS (dz. ap 70 pr. Kr.) – stoiķiem tuvu
stāvošs filozofs, kas Romā nodibināja savu skolu, pie
kuras piederēja arī Senekas skolotājs Sotions.

SENĀTS (< *senex* – vecis, sirmgalvis) – sākotnēji ķēniņu laikā
pastāvējusi vecāko padome. Republikā līdzās maģistrā-
tam (augstākajām amatpersonām) un Tautas sapulcei
svarīgākais valsts dzīves orgāns. Par senatoriem uz mūžu
kļuva bijušās augstākās amatpersonas. S. apstiprināja
vēlēšanu rezultātus un likumus, pārraudzīja amatper-
sonu darbību, finanses un sakrālo jomu, izlēma ārpoli-
tikas jautājumus. Līdz ar to valsts vadība faktiski bija
Senāta rokās. Ķeizaru laikā Senāta loma ievērojami
samazinājās.

Senatoru skaits vairākkārt mainījās. Agrīnajā repub-
likā to bija 300, kopš *Sullas* – 600, Jūlija *Cēzara* laikā –
900, kopš *Augusta* – atkal 600. Senatoru sarakstus
sastādīja *cenzors*, ķeizaru laikā – ķeizars. Sākumā par
senatoriem varēja kļūt vienīgi Romas pilsētas ģimeņu
piederīgie, kopš 1. gs. pr. Kr. – arī Itālijas, bet ķeizaru
laikā – pat provinču ievērojamo ģimeņu locekļi.

SESTERCĪJS – sīka romiešu naudas vienība ar dažādos laikos
atšķirīgu vērtību.

SIBARIDA – Dienviditālijas pilsēta, kuras iedzīvotāji bijuši
pazīstami ar grezno un bezdarbīgo dzīvesveidu. Vēl
mūsdienās “sibarīts” apzīmē cilvēku, kas nododas šādam
dzīvesveidam.

SIKULI – sicilieši.

- SIRTU JŪRA – pie Āfrikas ziemeļkrasta. Sirti – divi jūrasbraucējiem ļoti bīstami sēkļi (Lielais Sirts un Mazais Sirts).
- SKITI – Melnās jūras ziemeļpiekrastē, pie Donas, Dņepras un Donavas dzīvojošas ciltis.
- SOKRATS (469–399) – grieķu filozofs. Apsūdzēts valsts dievu neatzīšanā un jaunu dievu ieviešanā, kā arī jaunatnes samaitāšanā, pēc būtības politiskā prāvā notiesāts uz nāvi.
- SOLONS (ap 640–560) – atēniešu valstsvīrs un dzejnieks, viens no grieķu Septiņiem gudrajiem.
- SPEUSIPS – grieķu filozofs, *Platona* māsas dēls; pēc Platona nāves 347–339 vadīja Platona dibināto Akadēmiju.
- STILPONS (ap 370–290) – filozofs no *Megarām*. Viens no viņa skolniekiem bija *Zēnons*.
- SULLA, LŪCIJS KORNĒLIJS (138–78) – karavadonis un valstsvīrs. Pilsoņkarā viņš nežēlīgi izrēķinājās ar saviem politiskajiem pretiniekiem, pasludinot ārpus likuma (t. s. *proskripcijās*) ne vien pašus, bet arī viņu ģimenes locekļus. Ar proskripcijām bija saistīta arī noslepkavoto pretinieku īpašuma konfiskācija.
- TARENĀTA (tag. Taranto) – pilsēta Dienviditālijā pie tās vārdā nosauktā jūras līča.
- TARPEJA KLINTS – klints *Kapitolijā*, no kuras aizā nometa uz nāvi notiesātos.
- TEODORS (ap 300 pr. Kr.) – filozofs no Kirēnes (Ziemeļāfrikā), *Biona* skolotājs.
- TEOFRASTS (372–288) – grieķu filozofs no Eresas (Lesbas salā); pēc *Aristoteļa* nāves vadīja Peripatētiķu filozofijas skolu Atēnās.
- TIBERIJS (42 pr. Kr.–37 pēc Kr.) – Romas ķeizars kopš 14 pēc Kr.
- TILLIJS CIMBRS, LŪCIJS – sākotnēji viens no dedzīgākajiem Jūlija *Cēzara* piekritējiem, kas nezināmu iemeslu dēļ pārgāja viņa pretinieku pusē. Viņš, *Senātā* vērsdamies pie Cēzara ar lūgumu apžēlot trimdā izraidīto brāli, deva savvērniekiem zīmi Cēzara nogalināšanai.
- TĪMAGENS – aleksandrietis, kas Romā nokļuva kā kara-

- gūsteknis. Viņš bija nesamierināms Romas ienaidnieks un pazīstams ar savu aso mēli.
- TOGA – vīriešu virstērps, parasti balta, bez apmales (*toga pura* – “tīrā” – jeb *toga virilis* – “vīra toga”). Sk. arī *preteksta*.
- TRIBUNĀLS – paaugstinājums amatpersonām, tām pildot amata pienākumus.
- TUSKULA – pilsēta Latijā (tag. Fraskati).
- ULIKSS – Odiseja, *Homēra* “Odisejas” galvenā varoņa, vārda latīniskā forma.
- VALERIJS KORVĪNS, MĀNIJS – 263. g. pr. Kr., būdams *konsuls*, ieņēma Mesānu (tag. Mesīna) – grieķu pilsētu Sicīlijas ziemeļaustrumu krastā.
- VARRONS, MARKS TERENTIJS (116–27) – izcilākais un produktīvākais romiešu zinātnieks.
- VATĪNIJS, PŪBLIJS – Jūlija *Cēzara* piekritējs, ko politisku intrigu rezultātā *Katona* vietā ievēlēja par *prēturu*.
- VEDIJS POLLIONS – *brīvlaistais*, kas kļuva par vienu no bagātākajiem romiešu *jātniekiem*, *Augusta* draugs.
- VENERA – romiešu milas dieve, atbilst grieķu Afrodītei.
- ZĒNONS (ap 335–ap 262) – stoiskās filozofijas skolas dibinātājs. Skola nosaukta pēc tās atrašanās vietas Atēnās – “Raibā portika” (*stóá poikilē*).

NEPARASTAS PERSONĪBAS NEPARASTĀ DZĪVE

Lūcijs Annējs Seneka (*Lucius Annaeus Seneca*) dzimis ap 4. g. pr. Kr. Kordubā (tag. Kordova) Spānijā – Romas impērijas vecākajā romanizētajā provincē, no kuras 1. gadsimtā pēc Kr. arī cēlušies epigrammas klasiķis Marciāls, nozīmīgākais pēc Vergilija episkais dzejnieks Lukāns – Senekas brāļadēls, autoritatīvākais daiļrunas teorētiķis Kvintiliāns un pirmais romiešu ģeogrāfs Mela. Senekas tēvs – tāpat Lūcijs Annējs Seneka –, stingrs senlaiku tikumu vīrs (“Mierinājums mātei Helvijai”, XVII, 3), bija produktīvs rakstnieks ar plašu interešu loku. No viņa bagātā darbu klāsta mūsu dienas sasniedzis vienīgi sentenču un retoru skolās iztirzājamu kontroversu krājums.

Seneka bija vidējais no trim brāļiem. Vecākais – Novāts, kas vēlāk, tēva drauga Jūnija Galliona adoptēts, saucās Gallions (pilnā vārdā: Lūcijs Jūnijs Annējs Gallions), guva ievērojamus panākumus valsts darbā – bija arī konsuls un 52. gadā kā prokonsuls Ahajas (tā romieši dēvēja pakļauto Grieķiju) provinces vietvaldis. Šai sakarā, gan tikai apstākļu sagādīšanās pēc, viņš pieminēts kristiānisma vēstures avotā – Jaunās Derības “Apustuļu darbos” (18: 12–17). Kad apustulis Pāvils atradās Korintā, Ahajas provinces administratīvajā centrā, turienes jūdu draudze sūdzējās prokonsulam Gallionam, ka Pāvils cenšoties ļaudis pievērst savam dievam. Gallions atteicās no jebkādas iejaukšanās draudzes iekšējās lietās, īpaši ticības jautājumos, un sūdzētājus padzina no soģa krēsla.

Bet arī Seneka īpatnējā kārtā pieminēts līdzās Pāvilam. Tas noticis kāda mistifikatora, domājams, 4. gadsimtā sacerētājā sarakstē starp slaveno romieti un apustuli. Pateicīga augsne šai fikcijai acīmredzot bijuši zināmi Senekas uzskati par cilvēku samaitātību un viņa aicinājumi uz cilvēkmīlestību, kam var rast paralēles dažos Pāvila izteikumos. Lai šai kontekstā pieminam arī Senekas domu par Dievu cilvēkā: "Dievs ir tev tuvu, viņš ir ar tevi, viņš ir tevī! ... Jā, saku tev, Lucīlij: mūsos mīt kāds svēts gars.." ("Vēstules Lucīlijam par ētiku",¹ 41., 1–2) sastatījumā ar Pāvila 1. vēstuli korintiešiem, 3:16: "Vai jūs nezināt, ka jūs esat Dieva nams un ka Dieva gars jūsos mājō?" un 2. vēstuli, 6: 16: "Jo jūs esat dzīvā Dieva nams, kā Dievs ir sacījis: Es viņos gribu mājot un viņu starpā staigāt.."

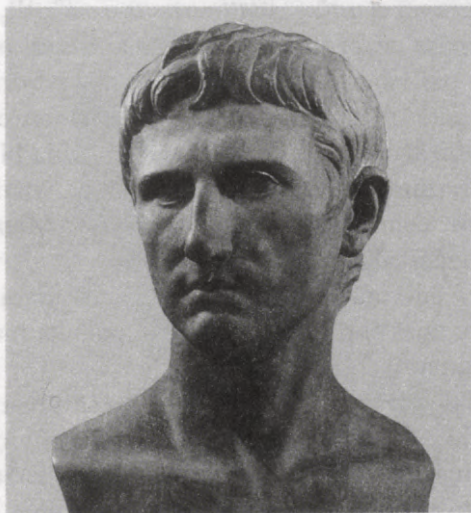
Šādu sakritību ietekmē kristiešos viegli varēja rasties leģenda par Senekas personiskajiem kontaktiem ar Pāvilu (pat par Seneku kā slepenu kristieti) un novest pie minētās fiktīvās sarakstes rašanās. Par tās neautentiskumu mūsdienu zinātnei nav ne mazāko šaubu.

Senekas jaunākais brālis Mela, ko tēvs vērtēja kā īpaši apdāvinātu, acīmredzot bija brīvs no jebkādām ambīcijām – kā politiskām, tā zinātniskām un literārām, un viņu parasti piemin tikai kā dzejnieka Lukāna tēvu.

Visi trīs brāļi līdz ar Lukānu gāja bojā Nerona aizdomīguma, atriebīguma, despotiskās patvaļas kārtējā izvirzumā. Apsūdzēti līdzdalībā Senāta opozīcijas pārstāvja Gāja Kalpurnija Pisona sazvērestībā, viņi visi pēc Nerona pavēles paši savām rokām darīja galu savai dzīvei. Seneka Neronam veltītajā sacerējumā – "Par labdarījumiem" izsakās, ka denunciācijas Romā un Itālijā pazudinājušas vairāk cilvēku nekā pilsoņkari (III, 26).

¹ Citējumos turpmāk: "Vēstules".

Kā uzzinām no “Mierinājuma mātei Helvijai”, XIX, 2, Seneku uz Romu pavisam maziņu (“uz savām rokām”) atveda mātesmāsa, kuras vīrs vēlāk kļuva par prefektu Ēģiptē. Šai sievietei, Senekas mātei nepārceļoties uz dzīvi

AUGUSTS

ķeizars 27. g. pr. Kr. – 14. g. pēc Kr.

(Londonā, Britu muzejā)

Romā, bijusi svarīga loma slimīgā zēna uzaudzināšanā. Seneka īpaši atzīmē viņas pašreizējīgo un mātišķīgo aprūpi ieilgušas slimības laikā (turpat).

Par savu vājo veselību Seneka vairākkārt runā arī “Vēstulēs”. Tās dēļ viņš pat esot domājis par pašnāvību un no tās atteicies vienīgi aiz mīlestības pret tēvu (“Vēstules”, 78., 2). 54. vēstulē Seneka ne vien sīki apraksta savu kārtējo smago astmas lēkmi, bet arī atzīmē, ka “nav tādas kaites, kas man nebūtu zināma” un ka “manu miesu piemeklējušas

visas iespējamās slimības”. Varam tikai apbrīnot gribaspēku, kas šim miesā tik vārgajam cilvēkam ļāvis sasniegt intelektuāli radošās un politiskās darbības virsotnes. Patiešām, lielisks apliecinājums Šillera izteikumam par garu kā savas miesas veidotāju – “*Es ist der Geist, der sich den Körper baut*” (“*Wallensteins Tod*”, III, 13)!

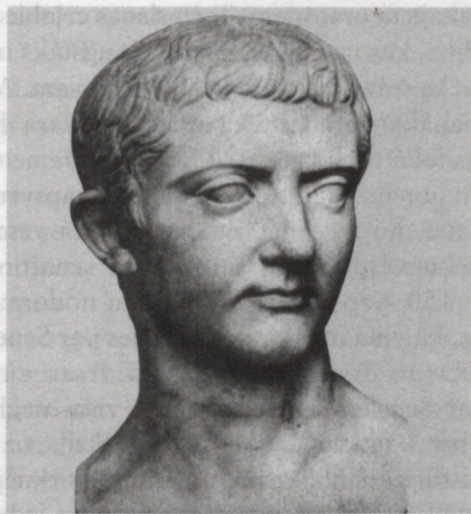
Mātesmāsa neaprobežojās ar zēna audzināšanu mājās un gādību par viņa veselību. Esam mazliet izbrīnīti, uzziņot, ka šī citkārt kautrā sieviete vēlāk izmantoja savus sakarus sabiedrībā, lai māsasdēlam, kam viņa bija pieķērusies no mazām dienām (savu bērnu, šķiet, viņai nebija), nolīdzinātu ceļu uz kvestora amatu (“*Mierinājums mātei Helvijai*”, XIX, 2).

Senekas un viņa brāļu izglītības gaitas, dabiski, pārraudzīja un tajās aktīvi piedalījās tēvs, palaikam arī uzka vējoties Romā.

Impērijas galvaspilsētā Seneka ieguva savām aprindām tradicionālo retorisko un filozofisko izglītību. Viņa skolotāji filozofijā bija dažādu virzienu spilgtas personības – stoiķis Atals un stoicismam tuvu stāvošais Papīrijs Fabiāns, pītagorietis Sotions, kiniķis Dēmētrijs. Senekas filozofijas studijas nebūt nepalika tīri akadēmiskos ietvaros – zināšanu apguves līmenī. Ar visu jaunības degsmi viņš arī sāka likt lietā dzirdētās pamācības to rigoroza-jās formās. Piemēram, Atals slavēja matraci, kas izrāda pretestību ķermenim, un Seneka arī vēl vecumdienās lietoja tādu, kurā nepaliek ķermeņa iespaiduma pēdas (“*Vēstules*”, 108., 23). Sotiona ietekmē viņš atturējās no dzīvnieku gaļas, kļuva par veģetārieti, “un pēc gada šis ieradums man jau bija kļuvis ne tikai viegls, bet arī patīkams. Es ticēju, ka mans gars ir rosīgāks..” (turpat, 22).

Jaunā cilvēka aizrautība nevarēja neradīt satraukumu tēvā, kas bija nobažījies, ka tā varētu kaitēt ne vien dēla veselībai, bet arī viņa karjerai, jo konservatīvais ķeizars

Tiberijs, ortodoksāls valsts reliģijas atbalstītājs, ar dziļām aizdomām un nepatiku raudzījās uz jebkādam novirzēm no vispārpieņemtajām normām. Paklausot tēva lūgumam, Seneka atteicās no veģetāriskā dzīvesveida. Tā

TIBERIJS

ķeizars 14. – 37. g.

(Kopenhāgenā, Gliptotēkā)

gudrais un tālredzīgais tēvs prata dēlam no režīma puses draudošās briesmas novērst jau pašā iedīgli. Tēva ietekmē Seneka uz laiku atstāja filozofiju otrā plānā un galveno uzmanību veltīja runas mākslai, tajā gūstot izcilas sekmes.

Kādus gadus Seneka pavadīja Ēģiptē, kur, domājams, cerēja uzlabot savu veselību. Jaunajā vidē viņam radās interese par citzemju kultūrām, kurām viņš veltīja vairākus laikabiedriem zināmus, bet līdz mūsu dienām nesa-
glabājušos apcerējumus (par Ēģipti un Indiju). 31. gadā

atgriezies Romā, viņš darbojas par advokātu un visai drīz, vēl Tiberija valdīšanas laikā, kvestora amatā uzsāk valsts ierēdņa gaitas, vēlāk tiek arī uzņemts Senātā. Viņš gūst vispārēju ievērību ar savām spožajām runām (no tām neviena nav saglabājusies), tiek uzskatīts par vienu no šā laika izcilākajiem oratoriem. Taču slavas ceļabiedre mēdz būt skaudība, kas ir jo bīstamāka, jo augstāks ir tās pārņemtā cilvēka stāvoklis un jo lielāka viņa vara. Ar saviem oratora panākumiem Seneka nonāk ķeizara Kaligulas uzmanības lokā un līdz ar to kļūst par viņa nenovīdības objektu un potenciālu upuri. Despots pat apsver Senekas nogalināšanu, no kā viņu izglābj ... sliktā veselība. Kā stāsta grieķu vēsturnieks (un Romas senators) Kasijs Dions (ap 150 – ap 235), ķeizars savu nodomu atmetis tikai tāpēc, ka viņa mīļākā ieminējusies par Senekas vājo veselību, kas to drīz novedīšot kapā. Ir arī zināms, ka ķeizars par Senekas runām izteicies visai neglaimojoši ("smiltis bez kaļķiem" – domājams, alūzija uz Senekas stilam raksturīgajiem bezsaikļu teikumu virknējumiem). Seneka savukārt nepalaida garām nevienu izdevību, lai Kaligulam atriebtos ar savu spalvu, šaustīdams viņa fizisko nepievilcību un morālo kroplumu, viņa nežēlību. Tas, protams, bija iespējams tikai pēc Kaligulas nāves. Bet šimbrīžam Seneka uzskatīja par labāku nelēkt ķeizaram acīs un atturējās no advokāta darbības, kas bija saistīta ar pārāk spilgtu publicitāti un noteikti arī nenāca par labu viņa veselībai. "Cik daudziem liek spļaut asinis viņu daiļrunība, diendienā pūloties izrādīt savu talantu," saka Seneka dialogā "Par dzīves īsumu" (II, 4), un šajā vispārinātajā konstatējumā varam nešaubīgi saskatīt autobiogrāfisku momentu.

Spējš, negaidīts pavērsiens Senekas dzīvē iestājās 41. gadā, kad viņš, apsūdzēts neatļautā sakarā – laulības pārkāpšanā ar ķeizara Klaudija brāļameitu, Kaligulas

māsu Jūliju Livillu, tika izraidīts uz skarbo, civilizācijas maz skarto Korsikas salu. Ķeizaru uz to pamudināja viņa (trešā) sieva – izvirtusī Mesalīna, laikam odiozākā sieviete visā Romas vēsturē. Piezīmējams, ka tikai Klau-dija personiskā iejaukšanās, vēršoties pie Senāta, paglāba Seneku no paredzamā nāvessoda (“Mierinājums Polibijam”, XIII, 2).

Seneka trimdu sākumā panesa visai vīrišķīgi. Domājams, šajā posmā viņš sarakstīja sirsnīgo, maigas dēla mīlestības apdvesto “Mierinājumu mātei Helvijai”, cenzdamies viņu (taču, bez šaubām, arī – un varbūt pat visvairāk – sevi) pārliecināt, ka ne šajā trimdas vietā, ne pašā trimdā nav nekā grūti panesama. Varam piebilst – trimda viņam, visai ticams, zināmā mērā pat nāca par labu: tālu no galvaspilsētas burzmas un intrigām viņam tagad bija gana laika zinātnei, literārajai darbībai, apcepei, un tas arī tika pilnām izmantots. Par saviem apstākļiem Korsikā Seneka izsakās, ka “tie ir lieliski, jo garam, brīvam no jebkuras citas nodarbošanās, nu ir brīvs laiks saviem īstenajiem uzdevumiem..” (“Mierinājums mātei Helvijai”, XX, 1). Sal. Senekas vārdus traģēdijā “Oktāvija” (par tās iespējamo piederību Senekam sk. 359. lpp.):

Es labāk dzīvoju, kad dienas vadīju
Starp korsu jūras klintīm vēl kā trimdnieks,
Kur ļaunums, skaudība ko rada, nesniedzās,
Pavisam brīvs kur bija gars un patstāvīgs
Un laika pētījumiem netrūka nekad.

(380–384)

Tomēr, gadiem ritot, filozofs stotiķis vairs tā īsti neiztur trimdas prakses pārbaudījumu, un viņš saraksta “Mierinājumu Polibijam” – Klaudija brīvvalstajam, ķeizara lūgumresora pārzinātājam, sakarā ar tā brāļa nāvi. Šis sacerējums, kurā trimdnieks neskopojas ar filozofa necienīgiem glaimiem Polibijam un ķeizaram, Senekam

godu nedara. Klaudijam viņš arī veltī vairākas epigrammas valdnieka militāro panākumu cildinājumam. Taču cerības neattaisnojas: Seneka netiek aicināts atpakaļ.

49. gadā krita Mesalina, kas, savā izlaidībā vairs nezinādama nekādas robežas, bija sakompromitējusi gan sevi, gan ķeizaru. Viņa tika sodīta ar nāvi, un par Klaudija ceturto sievu kļuva viņa brāļa Germānika meita Agripīna, Kaligulas un Jūlijas Livillas māsa, ar kuru Senekam pirms trimdas bija draudzīgas attiecības un kuras (otrais) vīrs Krisps Pasiēns bija viens no viņa tuvākajiem draugiem. Šajā pašā gadā Klaudijs, jaunās sievas rosināts, atļauj Senekam atgriezties Romā.

Agripīnai, stājoties laulībā ar savu 25 gadus vecāko tēvoci, pūrā ir dēls no pirmā vīra – senatora Gnēja Domitija Ahenobarba – Nerons, ar kuru viņa saista tālėjošus plānus. Viņa aicina tikko kā no trimdas pārnākušo Seneku uzņemties dēla audzinātāja pienākumus, reizē piesolot viņam prētora amatu. Seneka, ko tēvs tālredzīgi bija pasargājis no Tiberija redzesloka, kas, pievērsis sev Kaligulas uzmanību, jau bija pieredzējis reālus draudus savai dzīvībai, ko ciešāki sakari ar ķeizarnama locekļiem Klaudija valdīšanas laikā bija noveduši trimdā (kā zinām, viņam draudēja nāvessods), nevarēja nesaņemt, cik lielas briesmas sevī slēpj tuvība galmam. Par to viņš arī ne reizi vien izsakās savos sacerējumos. Piemēram lai minam tikai no Hērodota pārņemto stāstu par Persijas valdnieku, kas, kad viņa tuvs draugs viņam aizrādījis, ka valdniekam neklājoties piedzerties, uzvilcis loku un, iedzēris vēl vairāk, ar bultu pa gabalu trāpījis drauga dēlu pašā sirdī (“Par dusmām”, III grām., XIV, 1–2). Seneka stāstījumu nobeidz ar zīmīgajiem vārdiem: “Līdz ar to viņš [= nogalinātā jaunekļa tēvs] piepulcējies to cilvēku skaitam, kas, pieredzēdami lielas nelaimes, pierādījuši, cik dārgi valdnieku draugiem izmaksā viņu

labie padomi” (turpat, 6). Taču kārdinājums acimredzot bija pārāk liels – Agripīnas piedāvājums Senekam pavēra milzīgas iespējas, īpaši politiskās karjeras jomā, kas Senekam nebūt nebija mazsvarīgi, – un viņš to pieņēma.

KALIGULA

ķeizars 37. – 41. g.

(Kopenhāgenā, Gliptotēkā)

Vai viņu uz to mudināja godkāre? Taču tā necik nepiestāvētu filozofam, kas šo netikumu savos sacerējumos daudzkārt nosodījis.

Lai šajā sakarā atceramies Senekas attieksmi pret bagātību. Viņš dzīšanos pēc tās, alkatību nemitīgi peļ, taču gudrajam bagātību neliedz, jo “gudrais taču neuzskata sevi par jēlkādu laimes dāvanu necienīgu; viņš nemil bagātības, bet dod tām priekšroku; viņš tās uzņem nevis savā sirdī, bet savās mājās un nenoraida tās, kas viņam

ir, bet satur tās kopā un vēlas, lai viņa tikuma rīcībā būtu plašāki līdzekļi. Vai var būt kādas šaubas, ka gudrajam vīram bagātībā ir lielāka iespēja izvērst savu garu nekā nabadzībā, jo .. bagātībā plašs darbalauks ir gan mērenībai, gan dāsnumam, gan taupīgumam, gan saimnieciskumam, gan organizatoriskajām spējām, gan augstsirdībai?” (“Par laimīgu dzīvi”, XXI, 4–XXII, 1)

Analogā kārtā gudrajam, kura rokās ir varas sviras, ir lielākas iespējas labvēlīgi ietekmēt valsts, sabiedrības, cilvēku likteņus. Seneka viņam radušās iespējas visā pilnībā šādi izmantojis, kamēr vien to atļāvusi viņa rīcības brīvība.

Agripīna drīz panāca, ka Klaudijs adoptēja viņas dēlu, un tā Nerons (pilnā vārdā pēc adopcijas: Klaudijs Drūs Germāniks Cēzars Nerons) kļūst par ticamu troņa mantnieku, jo ir vecāks par Klaudija un Mesalīnas dēlu Britanniku. Līdz ar to Seneka nav vairs tikai prinča, tikai ķeizarienes dēla skolotājs – viņš ir kļuvis par nākamā lielās impērijas valdnieka audzinātāju un mentoru. Viņam līdzās ir pretoriāņu – ķeizara gvardes prefekts Seksts Afrānijs Burrs – Nerona audzinātājs kara zinībās. Arī viņš gan par savu augsto militāro pakāpi, gan troņmantnieka audzinātāja stāvokli var pateikties Agripīnas protekcijai.

54. gadā pēc (Agripīnas noindētā) Klaudija nāves Nerons septiņpadsmit gadu vecumā kļūst par ķeizaru. Seneka viņam sacer Klaudija pēcnāves slavinājuma runu un reizē saraksta asprātīgu, bet neizsakāmi ļaunu, dzelīgu pamfletu – “Dievišķā Klaudija pārķirbjošanās” (ķirbis – muļķības, aprobežotības simbols). Viņš, redzams, Klaudijam nav piedēvis savus astoņus trimdas gadus. Jaunajam valdniekam viņš veltī (tikai daļēji saglabājušos) darbu “Par žēlsirdību”.

Nerons vēl visā pilnībā uzticas saviem bijušajiem audzinātājiem – Senekam un Burram, un šie vīri teicamā sav-

starpējā saskaņā piecus gadus faktiski pārvalda milzīgo impēriju. Šis laiks, kas iezīmējas ar režīma despotisma mīkstināšanos, valstij ir svētīgs atelpas posms. Nerona valdīšanas pirmos piecus gadus (*quinquennium Neronis*)

KLAUDIJS
ķeizars 41. – 54. g.

(Parīzē, Luvrā)

īpaši atzinīgi vērtējis Trajāns (53–117, ķeizars kopš 98). Senekam tie ir viņa mūža ārējā spožuma virsotne. Viņš, ievērojamākais romiešu filozofs stoīķis un slavens rakstnieks, ieņem arī oficiāli augstākos – prētora (tūlīt pēc atgriešanās no trimdas, kā bija solījusi Agripīna) un konsula (56. g.) – amatus un lielā mērā ir Romas impērijas likteņa noteicējs. Bijušā audzēkņa izšķērdīgi apdāvināts, viņš arī kļūst par vienu no bagātākajiem cilvēkiem valstī. Tas nu nekādi neatbilda stoicisma un arī paša

Senekas ne reizi vien sludinātajai pieticības prasībai. Bez šaubām, šādā sakarā radies iepriekš minētais apoloģētiskais sacerējums "Par laimīgu dzīvi".

Situācija mainās, kad, gadiem ritot, Nerons vēlas arī faktiski kļūt neatkarīgs savos lēmumos, negrib arī pieļaut iejaukšanos savā personiskajā dzīvē, kas izvēršas visai vētraina un ekstravaganta. Pirmām kārtām viņš kā slogu izjūt valdonīgo, godkāro māti, kas tiecas ietekmēt valsts pārvaldes jautājumu risinājumus un arī izkārtot dēla personisko dzīvi, un viņš nolemj atbrīvoties no tās. Nerons ir ne vien Senekas un Burra audzēknis, viņš daudz ko mācījies arī no savas mātes. Gribēdama dēlu ātrāk redzēt tronī, varbūt arī bažīdamās, ka Klaudijs varētu mainīt savas domas un par varas mantinieku iecelt savu dēlu Britanniku, viņa noindējusi ķeizaru, un Nerons rīkojas tikai konsekventi, mātes garā, 55. gadā, tikko oficiāli kļuvis par valdnieku, kāda mielasta laikā noindējot četrpadsmit gadus veco Britanniku – potenciālo likumīgo troņa pretendentu. Britannika bojāeju netieši veicināja, varbūt tikai paātrināja, Agripīna, kas, no Nerona puses nesastapdama cerēto pakļāvību un gribēdama dēlu pabaidīt, viņam piedraudēja, ka pievērsīsoties Britannikam, kas kā Klaudija miesīgais dēls esot cienīgs mantot tēva varu.

59. gadā kārtā pienāk Agripīnai.² Kad neizdodas viņu noslepkavot uz kuģa, ar speciālu ierīci uztriecot kabīnes ar svinu noklātos griestus viņas gultai – tie atduras pret gultas augstajām sienām, nedz noslīcināt inscenētā kuģa avārijā, viņu nogalina tam īpaši nozīmēti karavīri. Seneka sacer plašu vēstījumu, ar kuru Nerons vēršas pie Senāta, apsūdzot Agripīnu intrigās un sazvērēstībā pret valdnieku;

---

² Ar Agripīnas nogalināšanu saistītās norises sīki izklāstītas Tacita "Annālēs" (citātos turpmāk: "Annāles"), XIV, 3–13.

kad uzsūtītam slepkavam neesot izdevies nogalināt Neronu, Agripīna esot izdarījusi pašnāvību.

Tauta netic nevienam šā vēstījuma vārdam, un sabiedriskā doma vēršas pret tā sacerētāju, jo Nerona necilvēcīgums, kā to komentē Tacits ("Annāles", XIV, 11), jau sen pārspēj jebkuru iedomājamo nosodījumu.

Senekas dzīves aplūkojuma kontekstā nevaram aprobežoties ar Agripīnas noslepkavošanas pavēstījumu, neiepažīstot kādu specifisku Tacita minēto šā asinsdarba apstākli.

Nerons, saņēmis ziņu par mātes izglābšanos jūrā, ir pānikā: Agripīna, alkdamā atriebības, var pret viņu apbruņot vergus, sacelt armiju, vērsties pie Senāta un tautas. Viņš jūtas apdraudēts savā varā. Palīdzēt var vienīgi Seneka un Burrs. Nerons viņus steigšus ataicina – nav zināms, piebilst Tacits, vai tie bijuši informēti par viņa nodomu. Abi ilgi klusē. Tad Seneka vēršas pie Burra un vaicā, vai iespējams viņa karavīriem dot pavēli nogalināt Agripīnu. Burrs aizrāda, ka pretoriāņi zvērējuši uzticību visam ķeizarnamam un ka viņi nekad nepacelšot roku pret Germānika meitu. Lai iesākto novedot līdz galam Anikēts – Misēnas flotes komandieris, kas bija neveiksmīgi mēģinājis īstenot Agripīnas nāvēšanu jūrā. Anikēts, ne mirkli nevilcinādamies, piekrīt un norīko savus karavīrus uz Agripīnas māju. Nerons iesaucas, ka tagad viņam tiek dāvāta augstākā vara un ka par šo velti viņš varot pateikties brīvlaistajam (t. i., Anikētam).

Kas mudinājis Seneku un Burru uz šādu padomu? Ticamākā, arī Tacita pieļautā versija: konflikts aizgājis tiktāl, ka, neaizsteidzoties Agripīnai priekšā, Neronam jāiet bojā. Citiem vārdiem, sadursmē starp Agripīnu un Neronu Seneka un Burrs nostājas sava bijušā audzēkņa pusē. Taču īstenībā viņiem nebija nekādas izvēles. Agripīna šajā situācijā vairs nebija glābjama. Turklāt jebkuri

iebildumi no Senekas un Burra puses, visticamāk, novestu pie tūlītējas abu padomdevēju un kādreizējo audzinātāju iznīcināšanas. Abi – kā filozofs, tā karavīrs, ķeizara gvardes prefekts, būdami ciešā saistībā ar galmu, bija kļuvuši par sava augstā stāvokļa ķilniekiem.

“Ir viegli,” saka vācu zinātnieks M. Polencs, “Seneku nosodīt. Ir grūtāk viņu .. taisnīgi vērtēt .. Katrā gadījumā viņš savu ziedu laiku izmantojis, lai paveiktu dižus darbus cilvēces labā.”³

Bet arī Senekas pozīcijas jau ir iedragātas. Viņam, dabiski, netrūkst ienaidnieku un skauģu, kas Neronu kūda pret kādreizējo audzinātāju un ilggadējo padomdevēju. Viņi veikli un rafinēti izmanto Nerona vārigās vietas – viņa mākslinieciskās ambīcijas un aizraušanos ar zirgu skriešanās sacīkstēm, kurās pats piedalās kā ratu vadītājs, kā arī viņa tieksmes pēc neiegrožotas patstāvības. “Annālēs”, XIV, 52, visai sīki raksturoti paņēmieni, kas tiek likti lietā Senekas nomelnošanai: Seneka gan zemu vērtējot Nerona ratu vadīšanas prasmi, gan ik reizi, Neronam dziedot, smīnot par viņa balss modulācijām; viņš, kopš Nerons pievērsies dzejai, esot sācis biežāk rakstīt dzejoļus; oratora slavu piesavinoties visā pilnībā sev un tīkojot popularitātes pilsoņu vidū; viņš esot pār mēru bagāts, un viņa dārzi un muižas greznībā pārspējot paša valdnieka īpašumus. Cik ilgi vēl uzskatīšot, ka viss labais valstī katrā ziņā nākot no Senekas? Nerona zēna gadi esot jau pagātnē, viņš jau atrodoties pašā jaunības plaukumā; lai taču beidzot viņš atbrīvojoties no skolmeistara.

Senekas situācija kļūst īpaši sarežģīta, kad 62. gadā, iespējams, no indes nomirst Burrs, ar ko viņu ilgus gadus

³ M. Pohlenz. Die Stoa, 4. A., Göttingen, 1970, S. 327 (citēts pēc: Otto Schönberger. Lucius Annaeus Seneca. Apocolocytosis Divi Claudii, S. 9).

saistījusi draudzība un sadarbība valsts pārvaldē. Mazliet pārsteidz Tacita piezīme, ka Burra nāve arī vājinājusi Senekas ietekmi uz Neronu, kura tagad, trūkstot Burra atbalstam, esot zaudējusi savu iedarbīgumu (turpat).

Senekas un Nerona attiecības šajā laikā radušas dramaturģisku atainojumu "Oktāvijā", kas ir vienīgā līdz mūsu dienām saglabājusies preteksta (*fabula pretexta*) – traģēdija, kuras sižets saistīts ar Romas vēsturi.⁴

Luga veltīta Oktāvijai – Klaudija un Mesalīnas meitas, Britannika māsas, liktenim. Trīspadsmit gadu vecumā viņu apprecināja ar Klaudija adoptēto sešpadsmit gadus veco Neronu. 62. gadā Nerons Oktāviju padzina ar ieganstu, ka viņa esot neauglīga, un apprecēja savu mīļāko Sabīnu Popeju – sievieti, kurai "bija viss, izņemot krietnu dvēseli" ("Annāles", XIII, 45). Ar nepatiesu apsūdzību laulības pārkāpšanā (viltus liecinieks ir Anikēts – tas pats, kas Neronam pakalpojis Agripīnas noslepkavošanā) Oktāvija tika izraidīta uz Pandatārijas salu un tur nogalināta, viņas galva atsūtīta Popejai.

⁴ Tā rokrakstos saglabājusies līdzās Senekas deviņām traģēdijām ar grieķu mitoloģijas sižetiem un tāpēc nereti tiek piedēvēta Senekam, bet drīzāk ir kāda vēlāka dzejnieka darbs. Spēcīgākais arguments pret "Oktāvijas" piederību Senekam ir ar nogalinātās Agripīnas – viņas gara muti Neronam pareģotais gals (630 un sek.), kas visā pilnībā atbilst tam, kādu Nerons istenībā pieredzējis. Tas vedina pieņemt, ka dzejnieks, zinādams Nerona nāves apstākļus, tos lugā iestrādājis pareģojuma veidā (t. s. *vaticinium ex eventu*). Tādā gadījumā Seneka nekādi nevar būt "Oktāvijas" autors, jo gājis bojā pirms Nerona. Taču nevar arī pilnīgi izslēgt iespēju, ka Seneka – ja viņš tomēr ir šīs traģēdijas sacerētājs –, būdams lielisks cilvēku un apstākļu pazinējs, turklāt arī zinādams cita varmākas – Kaligulas – līdzīgos bojāejas apstākļus nesenā pagātnē, varējis Neronam tieši šādu galu paredzēt kā likumsakarīgu.

"Oktāvija" latviešu valodā pieejama izdevumā: Seneka. Traģēdijas. R.: Liesma, 1989, 182.–219. lpp.

Tragēdijas idejiskā virsotne ir Senekas (viņš ir darbības persona) un Nerona pretstāve lugas centrālajā disputā (377–503), kurā Seneka vēršas pret despota patvaļīgo izrēķināšanos ar pretiniekiem un aizstāv Oktāvijas intereses. Kādu brīdi pacenties Senekam likt pretī argumentus, kaut vai no varas pozīcijām, Nerons sarunu strupi aprauj –

Jel atstājies – jau kļūsti pārāk apnicīgs!

Man darīt ļauts, kas Senekam pa prātam nav.

Tacits gan neko nevēstī par Senekas iejaukšanos Nerona – Oktāvijas – Popejas attiecībās, un daiļdarbs principā arī nav uzskatāms par vēstures avotu. Tomēr tragēdijā atspoguļotie notikumi liecina par tik zinīgu un kompetentu autoru (lai arī kas tas būtu), ka varam šai vai tamlīdzīgai sarunai noticēt kā patiesībā notikušai vai vismaz reālajā situācijā iespējamai. Citētās vārsmas precīzi raksturo attieksmi, kāda Neronam sešdesmito gadu sākumā bija izveidojusies pret savu kādreizējo audzinātāju un uzticības personu un kas ne vien iezīmēja Senekas kā valstsvīra ēras beigas, bet arī vēstija viņa drīzo fizisko galu.

Nerons tagad vispār vairās no saskares ar Seneku, tā ka tam nākas īpaši izlūgties audienci, kurā norit saruna, ko sniedzam Tacita atstāstījumā (“Annāles”, XIV, 53–56):

53. [...] “Ir jau četrpadsmitais gads, Cēzar, kopš man tika uzticētas uz tevi liktās cerības, un astotais, kopš tavās rokās ir augstākā vara. Šajā laikā apbēri mani ar tik daudziem pagodinājumiem un tik lielām bagātībām, ka manai laimei trūkst vienīgi mēra. Minēšu tev dažus nozīmīgus piemērus – tie gan neattiecas uz maniem apstākļiem, bet uz tavējiem. Tavs vecvectēvs Augusts atļāva Markam Agripam noslēgti dzīvot Mitilēnē, bet

Gājam Mecenātam⁵ – pašā Romā brīvam no visiem pienākumiem, it kā viņš atrastos svešumā. Abi, pirmais – viņa līdzgaitnieks karos, otrs – daudz nopulējies Romā, bija saņēmuši ievērojamus apbalvojumus, kas gan pilnīgi atbilda viņu milzīgajiem nopelniem. Bet ko gan es citu varēju likt pretim tavam devīgumam kā vien savu pūliņu augļus, kurus, tā sakot, izaudzēju ēnā un kuri kļuva pazīstami vienīgi tāpēc, ka tieku uzskatīti par tavu zēna gadu skolotāju, – un tā jau ir liela balva par tiem. Taču tu man piešķīri tik neierobežotu ietekmi un tik milzīgas bagātības, ka pastāvīgi vaicāju sev: vai tas tiešām esmu es, kas, cēlies provincē no jātnieku⁶ kārtas, topu pieskaitīts ievērojamākajiem cilvēkiem valstī? Kas, būdams necilas izcelsmes, izvirzījies dižciltīgo vīru vidū, kuri izsenis ieņem augstākos amatus? Kur ir mans gars, kas apmierinās ar mazumu? Vai *tas* audzē tādus dārzus un staigā pa šiem zemes īpašumiem pilsētas tuvumā? Vai *tam* pieder tik plaši lauki un tik lielu peļņu dod uz procentiem aizdotā nauda? Vienīgais attaisnojums ir tas, ka man neklājās atraidīt tavas dāvanas.

54. Taču mēs abi jau esam savu mēru piepildījuši: tu, dāvinādams savai uzticības personai tik, cik vien princeps⁷ varēja, es – saņemdams, cik vien uzticības persona varēja

⁵ *Marks Vipsāns Agripa* (63–12) – Augusta karaspēka virspavēlnieks un uzticības persona; viņa sieva otrā laulībā bija Augusta meita Jūlija Vecākā; *Gājs Cilnijs Mecenāts* (miris 8. g. pr. Kr.) – Augusta draugs, īpaši pazīstams kā jaunu dzejnieku (Vergīlija, Horācija, Propercija) atbalstītājs. (“Mecenāts” mūsdienās ir kļuvis par sugas vārdu, kas apzīmē mākslas un literatūras veicinātāju, literātu un mākslinieku atbalstītāju.)

⁶ Sk. Vārdnīcā.

⁷ *Princeps* (“pirmais”) – Romas republikas laikā – dažu izcilu senatoru (piemēram, Scīpiona, Pompeja) apzīmējums, monarhijā (1.–3. gs.) – valdnieka tituls.

no princepa pieņemt. Viss, kas to pārsniedz, vairo skaudību. Tā gan, kā jau viss mirstīgais, neaizsniedz tavu diženumu, taču mani tā skar, un tāpēc man vajadzīga palīdzība. Un, tāpat kā, paguris kaujā vai ceļā, es lūgtu atbalstu, arī tagad, savā dzīves ceļā kļuvis vecs un nespēdams tikt galā pat ar vissīkākajām rūpēm, vairs nespēju panest savu bagātību un lūdzu tevi man palīdzēt. Pavēli saviem pilnvarniekiem to ieskaitīt tavā īpašumā un pārziņāt. Es pats sevi ar to neiedzišu nabadzībā, bet, atdevis to, kas mani nomāc ar savu spožumu, atdošu atpakaļ savam garam laiku, kuru tagad prasa gādība par dārziem un zemes īpašumiem. Tu esi spēka pilns un tik daudz gadu laikā vēroji, kā izmantojama augstākā vara valstī, bet mums, taviem vecajiem uzticības vīriem, ir tiesības prasīt atpūtu. Arī tas vairo tavu slavu, ka pacēli dižākajos augstumos tādus cilvēkus, kas prot arī iztikt ar mazumu.”

55. Uz to Nerons atbildēja apmēram šādi: “Par to, ka uz tavu iepriekš pārdomāto runu spēju atbildēt bez sagatavošanās, pirmām kārtām varu pateikties tev, kas man iemācīji runāt ne vien par iepriekš paredzēto, bet arī par neparedzēto.

Mans vecvectēvs Augusts gan atļāva Agripam un Meceņātam pēc paveiktajiem darbiem doties atpūtā, bet tādā vecumā, cieņa pret kuru attaisnotu visu, ko vien viņš tiem būtu piešķīris. Turklāt viņš tiem neatņēma nevienu no balvām, ar kurām bija tos apveltījis. Viņi tās bija izpelnījušies karos un briesmās, kurās bija pagājuši Augusta jaunība. Arī tava zobena un tavas rokas man nebūtu pietrūcis, ja man būtu vajadzējis ieroču. Bet tu, kā to prasīja apstākļi, aprūpēji mani zēna, vēlāk – jaunekļa gados, vezdams pie prāta ar padomiem un pamācībām. Un tas, ar ko apdāvināji mani, paliks mūžam, kamēr vien būšu dzīvs; tas, ko saņēmi no manis, – dārzi, ienā-

kumi, zemes īpašumi – pakļauts nejaušībai. Kaut gan tas šķiet daudz, tomēr ne vienam vien, kas zināšanās un prasmēs ne tuvu nevar tev līdzināties, pieder vairāk. Vai varbūt tu vērtē sevi zemāk par Vitelliju, kas jau trīs

AGRIPĪNA JAUNĀKĀ

15. – 59. g.

(Kopenhāgenā, Gliptotēkā)

reizes bijis konsuls, un mani – zemāk par Klaudiju un uzskati, ka mans devīgums nespēj tevi apveltīt ar tādu bagātību, kādu uzkrājis Volusijs ar ilggadīgu taupību? Man kauns nosaukt brīvlaistos, kas ir bagātāki par tevi, un jāsarkst par to, ka tu, kas man esi dārgāks par visiem, vēl nepārspēj visus ar savu īpašumu.

56. Turklāt tu savos gados vēl esi pietiekami spēcīgs, lai varētu darboties un baudīt savu darbu augļus, bet mēs esam vēl tikai pašā valdīšanas sākumā. Un vai tad, kad

jaunības kārdinājumu ietekmē kaut kādā ziņā novēršamies no pareizā ceļa, tu mūs nesauc atpakaļ un neatbalsti, jo stingri virzot valdnieka spēku? Ja atdosi atpakaļ savu naudu un atstāsi princepu, tad visu mutēs būs nevis tava mēra sajūta un aiziešana atpūtā, bet gan mana alkatība un tavas bailes no manas nežēlības. Un, kaut gan arī ļoti cildinātu tavu pieticību, tad tomēr gudram vīram neklājas iemantot slavu ar to, no kā draugam ceļas neslava.”

“Šiem Nerona vārdiem,” turpina Tacits, “seko apkampieni un skūpstī, jo viņš gan pēc savas iedabas, gan pēc izveidojušās ieraduma mēdza savu naidu slēpt aiz viltus glaimiem. Bet Seneka – tā parasti beidzas visas sarunas ar valdniekiem – izsaka viņam pateicību, taču tad maina savu ar kādreizējo varu saistīto dzīvesveidu – vairs nepieņem cilvēkus, kas ierodas, lai viņu sveiktu, vairās no pavadoņiem un reti parādās pilsētā, aizbīdinādamies ar to, ka vājā veselība un filozofijas studijas viņu saistot pie mājām.”

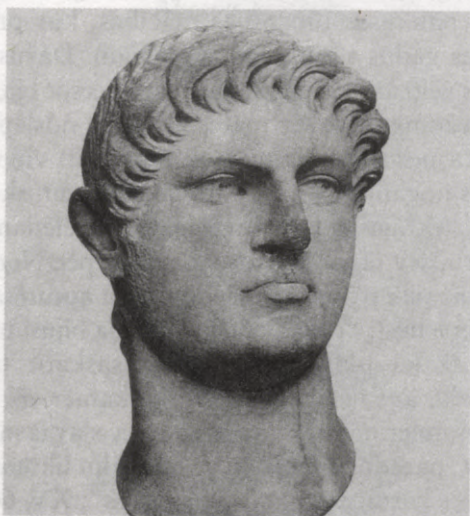
Atlikušajos gados Seneka saraksta divus fundamentālus darbus – “Dabaszinātņu jautājumi” un “Vēstules Lucilijam par ētiku”, kas ir viņa nozīmīgākais ieguldījums praktiskās morāles jautājumu izklāstā. Tas ir apbrīnojami daudzšķautņains sacerējums, kuru lasot mūsdienu cilvēks vai ik lappusē ar izbrīnu un apbrīnu atskārst, ka pirms diviem gadu tūkstošiem romiešu gudrā sacītais attiecas arī uz viņu.

65. gadā Seneka tiek apsūdzēts līdzdalībā plaši sazarotajā Gāja Kalpurnija Pisona sazvērestībā pret Neronu, un viņš saņem tai laikā tik parasto ķeizara pavēli darīt savai dzīvei galu.⁸ Viņš liek sev atvērt roku vēnas, bet tās ir sklerotiskas un asinis tek pārāk lēni. Viņam atver vēnas arī lielos un pacelēs un pēc viņa lūguma vēl iedod laikus sagādātu velnarnutka indi (no tās, kā zinām, cietumā mira

⁸ Par Senekas mūža pēdējiem mirkļiem Tacits visai detalizēti stāsta “Annālēs”, XV, 62–64.

Sokrats), taču nāve nesteidzas. Tad viņu ienes sakurinātā pirtī, kur viņš karstajos tvaikos beidzot nosmok.

Senekas asais prāts bija možs līdz pašiem pēdējiem mirkļiem. Kad vēnas jau bija atvērtas, viņš vēl nodiktēja

NERONS

ķeizars 54. – 68. g.

(Londonā, Britu muzejā)

savas pēdējās pārdomas, kas diemžēl mūs nav sasniegušas, jo Tacits tās neatstāsta, to uzskatīdams par nevajadzīgu, tā kā tās viņa laikā jau bijušas publicētas.

Seneka savos darbos ne reizi vien apcerējis stoiķa attieksmi pret nāvi. Tagad viņam pašam pienācis pārbaudījuma brīdis, un viņš šo pārbaudījumu godam iztur: viņš nāvi pieņem filozofa stoiķa cienīgā stājā. Var saprast tēlnieku, kas Seneku atveidojis dubulthermā kopā ar Sokratu: abi filozofi ir valsts varas upuri, abi

pēc valsts varas pavēles (Sokrats gan uz tiesas sprieduma pamata) paši darijuši galu savai dzīvei, abi līdz pēdējam elpas vilcienam saglabājuši savu pašcieņu.

Seneka (tāpat kā savulaik Sokrats) mierina draugus, kas par viņu lej asaras, aicina viņus uz gara stingrību, vaicā, kur palikušas filozofijas mācības, kur prāts, kas tik daudzus gadus rūdīts pret briesmām. Dažus skopus vārdus viņš veltī arī Neronam. Kam tad neesot bijis zināms Nerona mežonīgums? Pēc mātes un brāļa noslepkavošanas (Seneka nez kāpēc nepiemin Oktāviju) viņam vairs tikai atlicis nogalināt arī savu audzinātāju un skolotāju.

Senekas (otrajai) sievai Paulīnai, kas, vēlēdamās mirt reizē ar vīru, sev tāpat liek atvērt vēnas, pēc Nerona norādījuma tās tiek pārsietas un asiņošana apturēta. Tacits piesardzīgi piebilst: "Nav zināms, vai viņa bijusi pie samanas. Bet, tā kā pūlis gatavs visur saskatīt ļaunāko, netrūka tādu, kas uzskatīja, ka viņa, kamēr vēl baidījās Nerona nesamierināmības, tiekusies pēc slavas mirt kopā ar vīru, bet, parādoties cerībai uz vēlīgāku likteni, piekāpusies dzīves kārdinājumam" ("Annāles", XV, 64). Taču viņa vairs īsti neatkopjas un, "cildināmā kārtā glabādama vīra piemiņu" (turpat), mirst pēc pāris gadiem.

Ievēribu pelnī Tacita piezīme: "Klīda valodas, ka Subrijs Flāvs⁹ kopā ar centurioniem slepenā sanāksmē nolēmis, turklāt ne bez Senekas ziņas, pēc Nerona nogalināšanas, par kuru parūpētos Pīsons, nonāvēt arī Pīsonu un varu nodot Senekam kā cilvēkam, ko viņa slaveno tikumu dēļ nevainojamas reputācijas vīri izraudzījuši augstākajam stāvoklim" ("Annāles", XV, 65).

Ja tās nebija tikai baumas, cik maz tad trūka, lai Romas valdnieka tronī būtu filozofs stoiķis vēl pirms Marka Aurēlija!

Ā. Feldhūns

⁹ Viens no savzvērniekiem.

LUCIUS ANNAEUS SENECA

DIALOGE

Übertragung ins Lettische,
Vor- und Nachwort, Anmerkungen:

Ābrams Feldhūns

Verlag "Zinātne"

Rīga 2001

LŪCIJS ANNĒJS SENEKA

DIALOGI

Par laimīgu dzīvi

Par dzīves īsumu

Par gudrā nelokāmību

Par dvēseles mieru

Par dusmām

Mierinājums mātei Helvijai

Mierinājums Marcijai

Redaktore *Ināra Stašulāne*

Mākslinieciskā redaktore *Ināra Jēgere*

Tehniskā redaktore *Galina Šļepkova*

Korektore *Brigita Vārpa*

Formāts 84x100/32. Ofsetspiedums.

Izdevniecība "Zinātne", Akadēmijas laukums 1,

Rīga, LV-1050. Reģistrācijas apliecība nr. 2-0250.

Iespiesta un iesieta a/s "Paraugtipogrāfija",

Puškina iela 12, Rīga, LV-1018.

Seneka L. A.

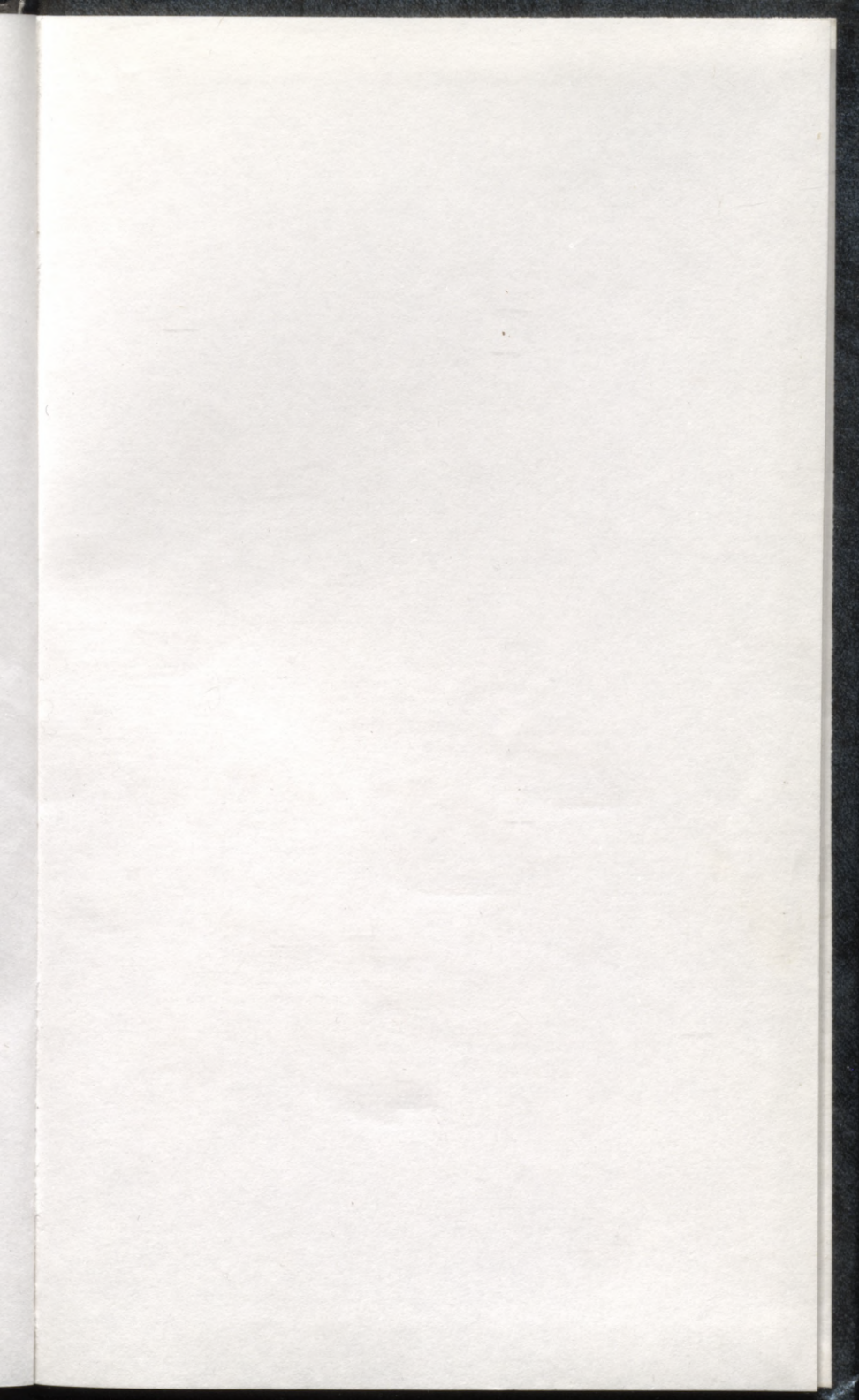
Se 532 Dialogi: Par laimīgu dzīvi. Par dzīves īsumu. Par gudrā nelokāmību. Par dvēseles mieru. Par dusmām. Mierinājums mātei Helvijai. Mierinājums Marcijai / No latīņu val. tulk., komentārus, priekšvārdu un pēc vārdu sarakst. Ā. Feldhūns. – Rīga: Zinātne, 2001. – 366 lpp.; il.

ISBN 9984-698-10-6.

Lūcijs Annējs Seneka (ap 4. g. pr. Kr. – 65. g. pēc Kr.) ir unikāla personība Romas vēsturē, izcila parādība arī pasaules kontekstā. Neparasti plašs bija viņa interešu un darbības loks. Viņš bija gan romiešu stoiskās filozofijas skolas ievērojamākais pārstāvis, tās galva, gan dramaturgs, kura daiļrade dziļi ietekmējusi Jauno laiku drāmas attīstību, gan valstsvīrs, kam vairākus gadus – Nerona, viņa audzēkņa, valdīšanas sākumposmā – bija pozitīva noteicēja loma milzīgās Romas impērijas pārvaldīšanā.

Izlasē iekļautajos darbos Seneka asprātīgā, aforismiem bagātā formā apcer jautājumus, kas ikvienu domājošu cilvēku nodarbina arī mūsdienās, – dzīves ētiskos un morālos aspektus. Problēmu izklāsts allaž balstās – un tas ir īpaši pievilcīgi – uz reāliem novērojumiem. Līdz ar to šai grāmatā sastopam daudz slavenu cilvēku – valdniekus, karavadoņus, valstsvīrus, filozofus un citus, kuri mums gan zināmi no viņu lomas vēsturē, bet kurus iepazīstam arī no pilnīgi citas – cilvēciskās puses. Senekas sniegtā sava laika tikumu aina, vienlīdz spilgta un biedējoša, ne reizi vien liek mums nevilšus ieskatīties sevī, savā apkārtņē, savā laikmetā.

UDK 1(091)8+17

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301027162

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

3.60

2001-3

321

